

FL. VEGETII RENATI VIRI ILLUSTRIS
DE RE MILITARI
LIBRI QUATVOR.

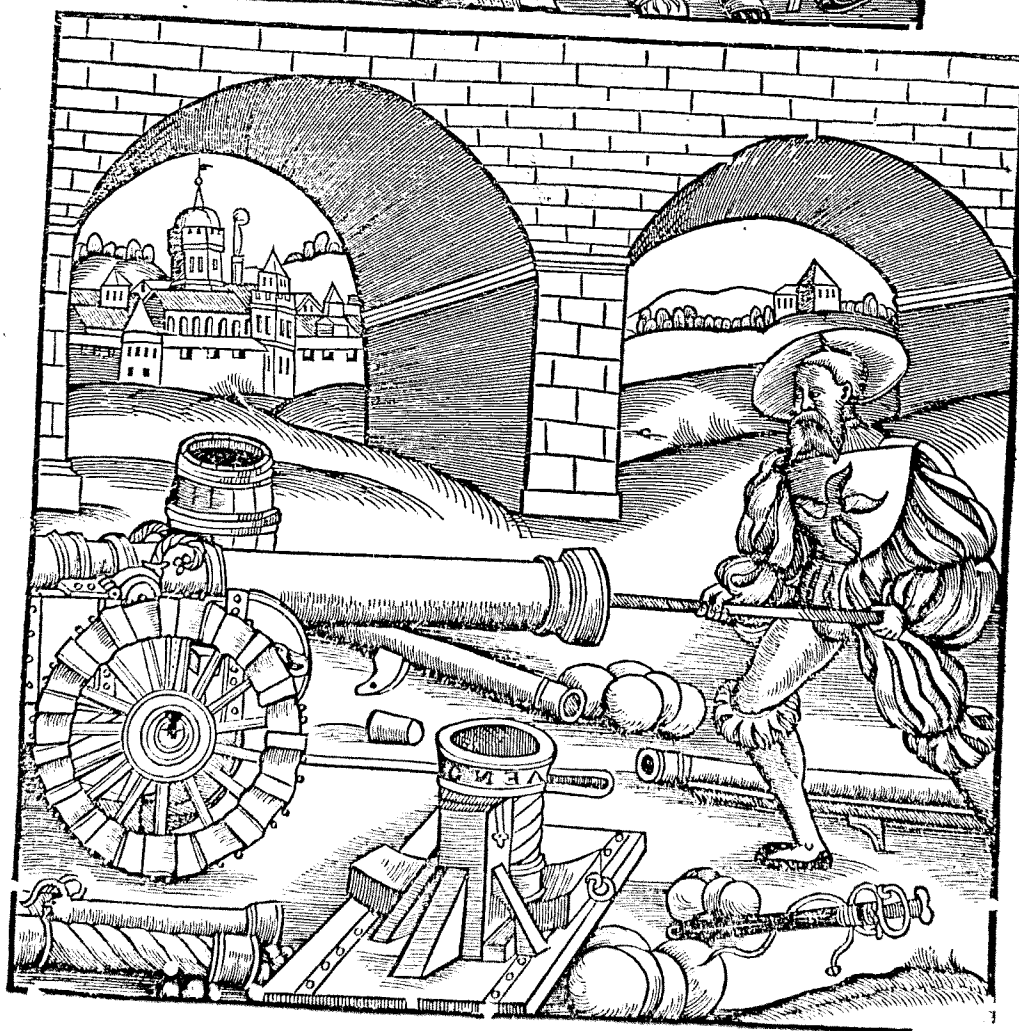
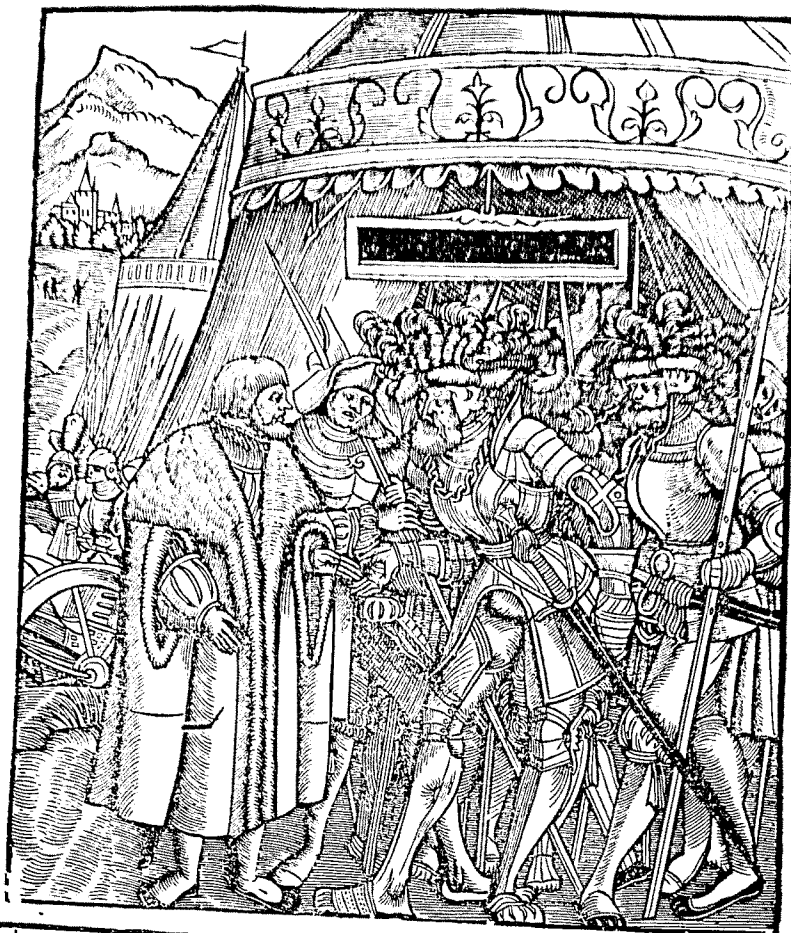
SEXTI IULII FRONTINI viri consularis de
Strategematis libri totidem.

AELIANI de instruendis Aciebus liber vnus.
MODESTI de vocabulis rei militaris liber vnus.

Item picturæ bellicæ cxx. passim VEGETIO
adiectæ. Collata sunt omnia ad antiquos
codices, maximè B V D A E I, quod
testabitur Aelianus.

P A R I S I I S,
Apud Christianum wechelum, sub Pegaso,
in vico Bellouacensi. Anno
M. D. LIII.

RERVM ET VERBORVM IN VE-

getio contentorum index, in quo prior numerus capita,
alter libros supputat.

A Cies, capite xiiii, li- bro, iii.	Cohortes	xxiii, i.	Marii diligentia	v, i. &	
Accensi xix, ii, & xiiii, iii.	Colligere campū	xxv, iii.	x, iii.		
Alæ equitum	i, ii.	Colores lunę	xli, iii.	Martiobarbuli	xvii, i.
Annibal rei militaris peri- tus in procēmio lib. iii.	Cornu	v, iii.	Mensores	vii, ii.	
Anser	xxvi, iii.	Cornicines	vii, ii.	Metatores	ibidem.
Aphricani iaculatores	xxiii, i.	Cuneus	xix, iii.	Metelli diligentia	x, iii.
xv, i.	Decumana porta	Militiæ sacramentum	v, ii.		
Aquila	xiii, ii.	Decurio	xiiii, ii.	Minotauri signum	vi, iii.
Aquiliferi	vii, ii.	Digmata	xviii, ii.	Mulierū Ro. crines	ix, iii.
Armaturæ	ibidem.	Dracones	xiii, ii. & xiii, i.	Munifices	vii, ii. & xix, ii.
Affer	xlvi, iii.	Drumi	xvi, iii.	Murus pedestris exercitus	xx, i.
Augustales	vii, ii.	Ducenarius	viii, ii.	Nauarchi	xxxii, iii.
Auxiliares	ii, ii.	Equites legionarii	i, ii.	Ordinarii	vii, ii.
Balearibus fundæ pri- mo repertæ	xvi, i.	Exercitus	i, ii. & i, iii.	Optiones	vii, ii.
Barrhicus	xviii, iii.	Falarica	xviii, iii.	Pannonici	xx, iii.
Bebræ	xx, i.	Falx	xlvi, iii.	Papilones	xxiii, i.
Beneficarii	vii, ii.	Ferentarii	xx, i. & xiiii, iii.	Peditum duo genera	i, ii.
Bipennis	xlvi, iii.	Flauiales	vii, ii.	Perfarū mos in fossis du- cendis	x, iii.
Buccina	v, iii.	Forfex	xix, iii.	Phalanges	ii, ii.
Buccinatores	vii, ii.	Frons	xv, iii.	Phalarica	xviii, iii.
Burgus	x, iii.	Fundibulatores	ibidem.	Pherentarii	xv, ii.
Calones	vi, iii.	Fūditores	xv, ii. & xiiii, iii.	Pila	xx, i.
Campigeni	vii, ii.	Fustibulus	xiiii, iii.	Pilum	xv, ii.
Campus martius	x, i.	Galearii	x, i.	Pompeii exercitium	ix, i.
Candidati	vii, ii.	Globus	xix, iii.	Prætoria porta	xxiii, i.
Capaneus	xxi, iii.	Harpagones	xxv, ii.	Principes	xxv, ii.
Caput contubernii	viii, iii.	Hastatus	xiiii, iii.	Principes primæ cohör- tis	viii, ii.
Caput porcinum	xix, iii.	Hastatus primus	viii, iii.	Principia	vii, ii.
Castella	viii, iii.	Hastatus secūdus	ibidem.	Primæ centuriæ	xxiii, i.
Cateruæ	ii, ii.	Imaginarii	vii, ii.	Primus hastatus	viii, ii.
Cato rei militaris scri- ptor	iii, ii.	Lacedæmoniorum cir- ca bellum cura in proce- mio, iii.	Promuscis	xxvi, iii.	
Catonis sententia	xiii, i.	Legio	i, & ii, ii.	Pyrrhus elephantos pri- mus in Italiā duxit	ibidē.
Centenarii	viii, ii.	Leuis armatura	xiiii, iii.	Quibus dux moueat	
Centurio primipili	ibidē.	Liberarii	vii, ii.	exercitū ad pugna	xii, iii.
Circitores	viii, iii.	Loricula	xviii, iii.	Quintius Cincinnat ⁹	iii, i.
Clasium duo genera	i, ii.	Malleoli	xviii, iii.	Remedium in formidi- ne militum	xii, iii.
Claudii iaculatores	xv, i.	Manipulus	xiii, ii.		

INDEX

Rhodiōrū astutia	xx, iiii.	Signa muta	ibidem	Tubicines	vii, ii.
Sarissæ	xxiiii, iiii.	Signiferi	vii, ii.	Turma	xiiii, ii.
Scipionis Aphrica.	in ex-	Spatha	xv, ii.	Turmales	ibidem.
ercendo milite cura	x, iiii.	Spiculum	ibidem.	Tydeus	v, i.
Scipionis sentētia	xxi, iiii.	Talæ	viii, iiii.	Valli quid	viii, iiii.
Scriptores rei militaris		Tessera quid & tesseraarii	Velites expediti	xvi, iiii. &	
viii, i.		Torquati ibid.	(vii, ii. Verriculū	xv, ii. (xxvi, iiii.	
Scutati	xv, ii.	Tragularii	xv, ii.	Veterū consuetudo	xiii, i.
Serra	xix, iiii.	Tribulus	xxiiii, iiii.	Vexillationes	i, ii.
Semispathæ	xv, ii.	Tribunus	vii, ii.	Xantippus rei militaris	
Signa vocalia	v, iiii.	Triarii	xx, i. & xiiii, iiii.	peritus in procēmio	iii.
Signa seminuocalia	ibid.	Triarius Prior	viii, ii.	FINIS.	

INDEX IN SEXTVM IVLIVM FRON- tinum complectens illustrium virorum nomina cum exem- plis eorum à Frontino adductis.

	ccxiii. ccxv. ccxx. ccxxii.	ccxl.			
A Bydeni	ccxv. ccxxvi. ccxxviii. ccxxix	Asculani	ccxxx.		
Acilius Glabrio	ccxxxv. ccxxxix. ccxli.	Atheas rex Scyth.	ccvii.		
Adathantes ccxi.	(ccvi. Anaxibius	ccxiii.	Athenienses	clxxxvii.	
Aegyptii ccviii.	clxxxiiii.	Antigonos	ccxiiii.	ccxxxiii. ccxxxv. ccxxxix.	
Aemilius Paul.	clxxxvi.	Antiochus	ccxxi. ccxxii.	Attalus	ccxix.
Aetoli ccxvi.	(clxxxvii. ccxxv. ccxxxii.	Attilius	ccxvi.		
Afranius	ccxix.	Antipater	ccxviii.	Attilius Regul.	ccxxxiii.
Afri	ccviii.	Antonius	cxci. cciiii.	ccxxxv.	
Agathocles	cxviii.	ccxiii. ccxix. ccxxxiii.	Augustus Germanicus	ccviii.	
Agrigētini ccxxi.	ccxxvi.	Appius Claudius			
Agelilaus clxxxvi	cxci. ccxxxii. ccxxxiii.	Autofradates Perfes			
cxv. cxvi. cxvii.	Appollonides	ccxxii.	clxxxix.		
ccxiiii. ccxxvii.	Aquirius	ccxxxiii.	Aurelius Cotta	ccxxxiii.	
Alexáder Mace.	clxxxvi.	Arabes	ccix.	Barca	ccxxvi.
clxxxviii. cxci. cxvii.	Arcades	ccxx.	Bateus Nolanus	ccxxix.	
ccv. ccviii. ccix. ccxviii	Archelaus	cciiii.	Boii	cxci.	
ccxxii. ccxxiii. ccxxxv.	Archidamus	cxvi.	Brasidas	cxci.	
ccxxxvi. ccxxxviii.	Ategua	ccxxviii.	Brutus	ccxxxv.	
Alcetas	ccxl.	Arionistus	ccxxxvii.	Byfantii clxxxvii.	ccxxvii.
Alcibiades	ccxiii. ccxv.	Aristippus	ccxxi.	Caducei	ccxxiiii.
ccxxi. ccxxiii. ccxxv.	Aristides	ccxxxv.	Cæditius	cx.	
Alicius ccxviii.	(ccxxvii.	Armenii	ccxvii.	Cæsar	clxxxiiii. clxxxvi.
Amilcar clxxxiiii.	ccxxix.	Arpi	ccxxiiii.	cx. cxci. cxv. cxvi.	
Ambiorix	ccxxx.	Aristomus	ccxxxviii.	cxvii. cc. cci. ccv. ccxii.	
Amphipolis	ccxxix.	Arminius dux German.	ccxiiii. ccxvi. ccxxiiii.		
Annibal cxci. cxci. cci.	Artaxerxes	cciii. (ccxvii. ccxxx. ccxxxvi. ccxxxvii.			
cciii. cciiii. ccix. ccx.	Asdrubal	clxxxvii. cxci.	ccxxxix. ccxli.		

I N F R O N T I N V M.

C. Calsius	ccxii.	P. Crassus	ccxxxviii.	Entidas	cxcvi.
C. Lælius	clxxxiii.	ccxliii.		Eufrates fluuius	ccxxiii.
Calphurnius	cxc.	Craterus	ccxxiii.	Fabius Max.	clxxxvi.
Camillus	ccvii. ccxxxvi.	Crispinus	ccxl. ccxlii. clxxxvii.	cxciii.	cxcvii. cc.
Campani	ccxxii. ccxxvii.	Crisci	ccxxiii.	ccvii. ccxxii. ccxxiii.	
Cato	ccxxvi. ccxli.	Crœsus	clxxxix. ccvii. ccxxxiii.		
Cato Porcius	clxxxiii.	Crotona oppid.	ccxxiii.	M. Fabius	cxcv.
M. Cato	clxxxiii. clxxxvi.	Curius cxciii. cci. ccxxxvi.	Fabius Cæso	clxxxvi.	
	ccxvi. ccxx. ccxxxii.	Curio cof.	ccxxxiii.	Q. Fab.	cxcvi. ccxxxviii.
	ccxxxiii. ccxxxv.	Q. Curtius	ccxxii.	Fabius Rutilius Maximus	
Carthaginenses	clxxxvi.	Cyaneæ angustie	clxxxix.	ccvi.	ccxxxiii.
eorum duces	cxciii.	Cyriestes	clxxxiii.	Fabritius	ccxxxv. ccxxxvi.
Cælius primipi.	ccxxxix.	Cymbri	ccxv.	Fidenates	ccvii.
Catii	ccv.	Cyrus rex Persarū	cxcvii.	Flaminius	ccx.
Catinenses	ccxviii.	ccxxi. ccxxiii. ccxxv.	Flamma	cxc.	
Casilinum	ccxxviii.	Dareius	cxcii.	Flavius Fimbria	ccxxx.
	ccxxxviii.	Daci	ccvi.	Fontejus	cxc. ccxxxvii.
Causenses	ccxviii.	Datames	ccxv.	Fulvius nobil.	cxcii. cxcv.
Calsius	ccxxxv. ccxl.	Delminū oppid.	ccxxiii.	Fulvius cof.	ccxxxiii.
Castronius	cciii.	Decius	cxc. ccxxxvii.	Fulvius Imperator	ccviii.
Celtiberi	ccviii.	ccxxxviii.	Fulvius Flaccus	ccxxxiii.	
Cimon	ccxx.	Decimus Iunius	ccxxxiii.	ccxli.	
Cizycū	ccxxv. cxxxviii.	Didius	cxciii. ccxvii.	Furius Agrippa	ccxvi.
Chabrias	clxxxix. cxcviii.	Dyonisius	cxciii. ccxxii.	Furius Camillus	ccxvi.
Chares	ccxxvi.	Diodorus	ccxxix.	Q. Furius	ccxvi.
Chalcid.	ccxxvi. ccxxvii.	Domitius Corbulo	ccxvii.	L. Furius	clxxxv. cxc.
Ciminia sylua	clxxxvi. ccxxxiii. ccxxxv. ccxxxix.	Gabii	ccxxi.		
Claudius	clxxxviii. ccxix.	Domitius Caluinus	ccxx.	Galli	ccvi. ccxiii. ccxix.
Clearchus	ccxxii. ccxxxii.	Domitianus Augustus	Gelo tyrannus	cxcvii.	
Cleandridas	cciii. clxxxv. clxxxvii.	ccxxx.	Germani	ccxxxvii.	
Cleomenes	cci.	Duillius	clxxxix. ccvi.	Graci	ccxxxv.
Cleonymus	ccxxiii.	Eginé. ccxxxviii. (ccxx.	Hallatis	ccxxix.	
Clifthenes Sycio. ccxxiii.	Eoneus Tarentin.	ccxxii.	Halys fluuius	clxxxix.	
Cōminius Atrabas	ccxix.	Epaminundas	Thebanus	Hamilcar	clxxxiii.
Conon	ccxliii. cxcvi. cxcvii. cxcviii.	ccii.	Hanno Carthaginensis		
Corneli. Nasica	ccxxxiii.	ccx. ccxxi. ccxxvii.	cxciii. ccxxxix.		
Cornelius Cossus	ccxvi.	Ephesi	cccxxii. (ccxxxv.	Harridas rex Molossorū	
Cornelius Ruffin.	ccxxiii.	Ephialetes	Trachinius	ccii.	ccix.
Coriolanus	cxciii.	Epidaurii	ccxviii.	Hetrusci	ccvii.
L. Cornelius cof.	ccxxv.	Epirotæ	ccviii.	Hernici	ccxvi.
Corinthus	ccxxvii.	Equi populi	ccxvi.	Herculeius	cxc.
Cotta cof.	ccxxx. ccxxxiii.	Erythrei	ccix.	Hermocrates	Siracusan.
Crassus	ccxii.	Ennienes	ccxli.	ccxvii.	

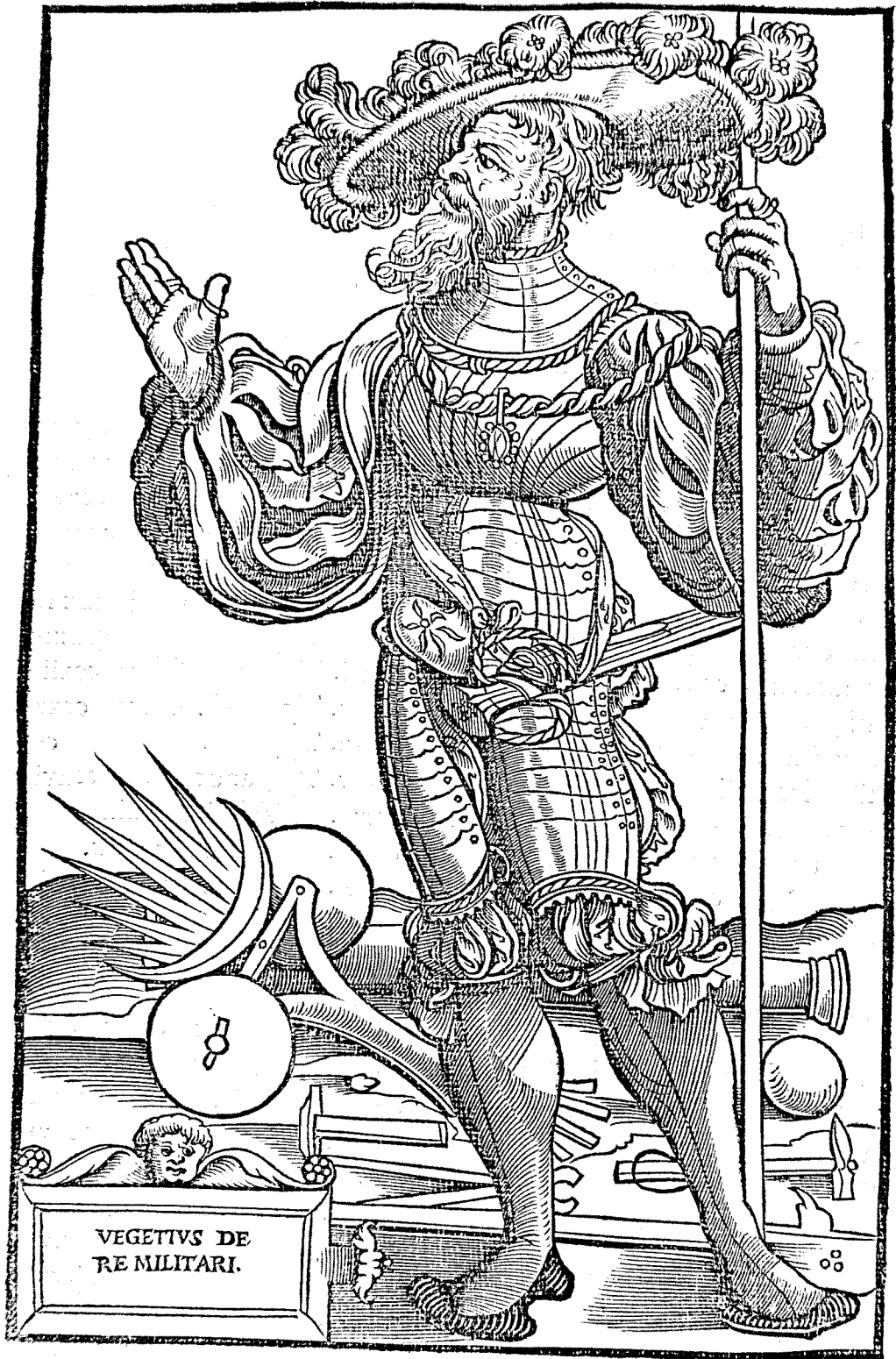
I N D E X

Himeræi	ccxxii.	Lusitani	ccxxii.	Myronides Athenienſis		
Himera ciuit.	ccxxvi.	Lyſander	cxc.cci.	ccvii.ccxl.		
Himilco carthag.	ccxxvi.		ccxxxii.	Nafica	ccxxxii.	
Hircius	ccxxviii.	Mago dux Carth.	ccx.	Necii	ccxxviii.	
Hiſpani	ccvii. ccxxviii.		ccxxiii.ccxli.	Nero	clxxx.	
Hiſpaniæ ciuitates		Magnetes	ccxxiii.	Cl.Nero	ccxvii.	
clxxxiii.		Maharbal	ccviii.	Neuius Centurio	ccxli.	
Horatius Cocles	ccxix.	Mandron	ccxxii.	Nicoſtratus	clxxxvii.	
Iapiges	ccx.	Marcus Liuius	ccxl.	Nolani	ccxxix.	
Iberi	ccii.	Marcus Porcius		Numantini	ccxxx.	
Illyrii	ccviii.ccxiii.		clxxxiii.ccxix.		ccxxxviii.	
Indas vel inides aruſpex		Marcellus	ccvii.ccxxi.	Numidæ	ccxxiii.	
cxcvii.			ccxxxix.ccxxxvii.	Octavius C.	ccxxxvii.	
Iphicrates	clxxviii. cxcii.	Marius C.	clxxxvi.cxcvi.	Otacilius	ccxxix.	
cxcix. cc.ccxiii.			ccii. ccvi. ccxv. ccxvi. ccxxxiii.			
ccxix.ccxxyii.ccxli.			ccxxiii. ccxxxii. ccxxxv.	Pachorus rex	clxxxiii.	
Iuba rex	ccxiii. ccxxxix.			Panſa Coſ.	ccxiii.	
Iugurtha	cc.ccvii.	L. Martius	ccxiii.	Papyrius Curſor	ccvi.	
Laberius	cxc.	Martius T. eques	ccxvii.	ccxxxiii. ccxxi.		
Labienus	ccxc.ccxii.	Mantinia	ccxxvii.	Parthi	ccxii.	
ccxvi.		Manlius A. Coſ.	cxciii.	Parmenes Thebi.	ccii.	
Lacedæmonii	clxxxviii.	Manlius Imperioſus	ccxxxvii.ccxxxxix.			
cc.cci.ccxxyii.			ccxxxiii.	Paulus	ccv.	
Lacetani	ccxxvi.	Cn.Manilius	cxcv.	ccxiii.	Peloponenſes	ccxxv.
Lælius	ccxi.ccxxxviii.	Maſiniſſa	ccxxiii.	Pelopidas Theb.	clxxxix.	
Lartha dux Poen.	ccxxvi. ccxxxvi.			ccxxiii. ccxli.		
Leonidas	ccxxxvii.	Maurus interrex	ccxxviii.	Pericles Athen.	clxxxvii.	
Leptenes Syracuſa.	ccviii.	Megarenſes	ccxliii. cxc. cxcvi. cxcviii.			
Leucadia	ccxxii.	Melanthus	ccxiii. ccxxv. ccxl.			
Liburni	ccxiii.	Memnon Rhodius		Petilius	ccxxxiii.	
Licinius	clxxxv. ccvi.	ccix. ccxiii.		Petreius	cc.	
Ligures	ccxxxiii. ccxxx.	Meffenii	ccxx.	Petilini	ccxxxviii.	
Lilybæi	ccxxvi. (cxcii.	Metellus Pius	clxxxv.	Perſæ	ccxxxvii.	
Lyſimachus	ccxxii.	cxcix. ccviii.		Phaliſci	ccvii. ccxvi.	
Litana ſylua	cxcii.	Q. Metellus	cxciii. ccxxxvi.			
Liuius dux	ccxxii. ccxxxi. ccxxxii.	ccxxxiii.	Phalaris		ccxxii.	
Liuius Salinator	cciii.	Milites quando primo iu-	Phares dux Athen.	ccxix.		
Locri	ccxli.	rejurando facti.	ccxxxxi.	Pruſias	ccxxxix.	
Luca oppidum	ccxx.	Minutius Coſ.	cxc.	Pharnaſtanis parthi	ccxii.	
Luceius	ccxviii.	Milciades	ccxlii.	Philippus	clxxxix. cc.	
Luſtātius Catul.	clxxxix.	Minutius Ruſſus	ccvi. ccxvi. ccxix. ccxxii.			
Lucullus	cc.cci. ccxv.	Mithridates	clxxxiii. ccxxiii. ccxxv. ccxxx			
ccxxvii.		Mummius	ccxxxvi. ccxlii.			

IN FRONTINVM.

Philippus Macedon. rex	ccxxxj. ccxxxix. ccxl.	Teutoni	ccxv.
clxxxvij. ccij.	P. Scipio	cxcix. ccij.	Thebani ccxxi. ccxxxv.
Pinarius	ccxl.	ccxxij. ccxlij. ccxxxj.	Thermopylæ ccvi. ccxl.
L. Piso	ccxxxij.	L. Scipio	ccxxvj.
Pyrrhus ccv. ccvij. ccxiiij.	C. Scip. ccxxxv. ccxxxix.	clxxxvij. ccii. ccxiiij.	Themistocles clxxxv.
ccxxij. ccxxxj. ccxxxij.	Scythæ	ccxvj.	Thracæ ccxviii. ccxix.
Pythia	ccxlij.	Scorylo	cxcv. ccxxii. ccxxxix.
Pyfistratus	ccxlij.	Scordisci ccvj. ccxxvj.	Tiberius Cæsar cc.
Phormio	ccxxvj.	Segobrienses ccxxvii.	Tiberius Gracchus ccix.
Pœni ccvij. ccxix.	Sempronius	ccxli.	Tigracus ccxl. (ccxxiii.
Pompeius clxxxiiij.	Sempronius Tuditanus	clxxxvij. clxxxix. cxciiij.	Timotheus Atheniensis
cc. ccj. ccij. ccv. ccxij.	Sempronius Gracchus	cxcviii. ccxiii.	Tisaphernes cxciii.
cxvij. ccxxx. ccxxvj.	cxvii. ccviii. ccxli.	Titurius Sabin.	ccxxx.
Popilius Lenas ccxxx.	Sempronius Longus ccx.	Torquatus	ccxxiii.
Porfenna ccxix.	Semyramis ccxxiii.	Trasybulus	ccxxv.
Posthumius cxcvj. cxcix.	Sertorius clxxxix. cxcv.	Triballi ccvii. (ccxxxix.	
ccxxxvj.	cxcvi. cxcvii. cciii. ccxi.	Triphon	ccxix.
Pontius Cômîus ccxxvij.	ccxv. ccxviii. ccxix.	Trinasson castel.	ccxx iii
Præneste occisorû capita	ccxxxix.	Trœzenii	ccxxiii.
Ptolemæus ccxl. (ccxvij.	Seruius Tullius	ccxvi.	Tullus Hostilius ccxiii.
Quintinus Capitolinus	P. Seruilius	ccxxiii.	Tymarch. ætolus ccxxi.
ccxv. ccxvj.	Sextus Tarquin.	ccxxi.	Tygranes cci.
Quinti ⁹ cos. ccxvij. ccxx.	Sicyonii	ccxxi. ccxxv.	Tygranocerta ccxvii.
Quintus Max.	ccxlij.	Sinilius Priscus	ccxvi.
Rhegini	ccxxij.	Sofistratus	ccxxi. ccvii. ccxxxix.
Rhodij	ccxxv.	Sorobrigenses	ccxxvi. P. Valer. ccxviii. ccxxxiii.
Romulus	ccvij.	Spartacus	cxc.
Romani ccxxvij. ccxxvij.	Statorius	clxxxiii.	Veientes ccvii.
ccxxx. ccxxxj. ccxxxij.	Statilius	ccxli.	Velius ccxxx.
ccxlj. eorû legati cxciiij.	Sutrin	ccvii.	Ventidius clxxxiii. cci.
Rutilius	ccxxxij.	Sulpitius Petreius	ccvi.
Sabini	ccxvj.	Sylla	cxc. cxciii. cxcvi.
Sabora	ccxij.	cxcvii. cciii. ccxiii. ccxvi	Viriatus ccxxvi. ccxxvii.
Saguntini	ccxxvj.	ccxviii. ccxxxiii. cclxi.	ccviii. ccxix.
Salinator	ccxxxiiij.	Syphax	ccxi. Vmbri clxxxvi.
Saluius Pelignus	ccxvj.	Syphacis legati	ccxiii.
Scaurus ccxxxvj. ccxxxij.	Syracusani	ccxxi.	Voltumnus flu. cci. (ccxli.
Scipio clxxxvij. cxcvij.	Tarentini	ccxxi.	Xenophon cxviii.
ccij. cciiij. ccxv. ccxvj.	Tarquinius rex	ccxvi.	Xerx. ccxxxvij. (ccxxxviii.
ccxxiiij. ccxxv.	Tarquin. Super. clxxxiii.	Xanthippus	ccii. cciii.
Scipio Aemilia ccxxxvj.	Tarqnieses ccvii. (ccxxi.	Zopyrus	ccxxi.
Scipio Africanus clxxxv.	Tamiris aut Tomiris		
xciiij. ccxj. ccxvij.	Tegea	ccxxi. (ccviii.	

F I N I S.

FLAVII VEGETII

VIRI ILLVSTRIS, AD VALENTINIA-
num Augustum Epitoma institutorum rei milita-
ris, ex Commentarijs Catonis, Celsi, Traia-
ni, Hadriani, & Frontini.

Libri primi
PROLOGVS.

Ntiquis temporibus mos fuit, bonarū artium studia māda-
re literis, atq; in libros redacta offerre p̄cipibus. Quia neq;
rectē aliquid inchoatur, nisi post deū fauerit Imperator: ne-
q; quēquā magis † decet vel meliora scire, vel plura q̄ princi- oportet.
pem, cuius doctrina omnibus potest p̄desse subiectis. Quod
Octauium Augustum, ac bonos dehinc principes libenter
habuisse, frequentibus declaratur exemplis. Sic regnantium testimonijs cre-
uit eloquentia, dum non culpatur audacia. Hac ego imitatione compulsus,
dum considero clementiā vestrā, ausibus literarum magis ignoscere posse q̄
ceteros, tanto inferiorem me antiquis scriptoribus esse vix sensi, licet in hoc
opusculo, nec verborum cōcinnitas sit necessaria, nec acumen ingenij, sed la-
bor diligens ac fidelis: vt ea quæ ad diuersos historicos, vel armorum discipli-
nā docentes, dispersa & inuoluta celantur, pro vtilitate Romana proferātur
in medium. De delectu igitur atq; exercitatione tyronū, per quosdā gradus
& titulos antiquā consuetudinem conamur ostendere. Non quò tibi, Impe-
rator inuicte, ista videantur incognita, sed vt quę spōte pro reip. salute dispo-
nis, agnoscas olim custodisse Romani imperij conditores: & in hoc paruo li-
bello, quicqd de maximis reb°, sempq; necessarijs requirēdū credis, inuenias.

ROMANOS, OMNES GENTES SOLA

Armorum exercitatione vicisse.

CAPVT PRIMVM.

Nomni autem p̄lio nō tā multitudo & virtus indocta, quā ars
& exercitiū solent p̄stare victoriā. Nulla enim alia re videremus subiectis.
populum Romanū sibi orbem† subegisse terrarum, nisi armorum
exercitio, disciplina castrorum, vsuq; militiæ. Quid enim aduersus
Gallorum multitudinē paucitas Romana valuisset? Quid aduersus Germā-
norum proceritatē, breuitas potuisset audere? Hispanos quidē non tātū nu-
mero sed etiā viribus corporum nostris p̄stitisse, manifestū est. Aphrorum
dolīs atq; diuitijs semp impares fuimus. Græcorum artibus prudentiāq; nos
vinci nemo vnquā dubitauit. Sed aduersus omnia profuit tyronem solertem
eligere, ius (vt ita dixerim) armorum docere, disciplinam quotidiano exerci-
tio roborare, quęcunque euenire in acie atq; in p̄lijs possent, omnia in cā-
pestri meditatione p̄noscere, seuerē in desides† vindicare. Sciētia enī rei bel- vindicans.

A licæ

lica, dimicādi nutrit audaciam. Nemo facere metuit, quod se bene didicisse confidit. Etenim in certamine bellorum, exercitata paucitas ad victoriā prō-
quā rudi. ptior est: † rudis & indocta multitudo, exposita semper ad cēdem.

Ex quibus regionibus tyro eligendus. Cap. ij.

*cominus ha-
bere.* **R**erum ordo deposcit, ut ex quibus prouincijs vel regionibus tyrones le-
 gendi sint prima parte tractetur. Cōstat enim, in omnibus locis & igna-
 uos & strenuos nasci. Sed tamen, quia gens gentem pręcedit in bello, & pla-
 ga cœli non ad robur corporum tantum, sed etiam animorum plurimum va-
 let, quo loco ea quę à doctissimis hominibus comprobata sunt, nō omittam.
 Omnes nationes, quę vicinæ sunt soli, nimio calore siccatas, amplius quidē
 sapere, sed minus habere sanguinis dicunt: ac propterea constantiam ac fidu-
 ciam † cominus non habere pugnandi, quia metuūt vulnera, qui se exiguum
 sanguinem habere nouerint. Contrā, Septentrionales populi, remoti à solis
 ardoribus, inconsultiores quidem, sed tamen largo sanguine redundantes,
 sunt ad bella promptissimi. Tyrones igitur de temperatioribus legendi sunt
 plagis, quibus & copia sanguinis suppetat ad vulnorum mortisque contem-
 ptum, & non possit deesse prudentia † quę ad modestiam seruāt in castris, &
que res. non parum prodest in dimicatione, consilijs.

Vtrum ex agris an ex vrbibus vtiliores sint tyrones. Cap. iij.

*Quintius.
Cincinnatus dictator* **S**equitur, vtrum ex agris, an de vrbibus vtilior tyro sit, requiramus. De qua
 parte nūquam credo potuisse dubitari, aptiorem armis rusticam plebem,
 quę sub diuo & in labore nutritur, solis paties, vmbre negligens, balnearum
 nescia, deliciarum ignara, simplicis animi, paruo cōtenta, duratis ad omnem
 laborum tolerantiam membris: cui gestare ferrum, fossam ducere, onus ferre
 consuetudo de rure est. Interdum tamen necessitas exigit, etiā vrbanos ad ar-
 ma compelli: qui vbi nomen dedere militię, primū laborare, decurrere, por-
 tare pondus, & solem pulueremque ferre condiscant: parco victu vtantur &
 rustico, interdū sub diuo, interdum sub papilionibus, cōmorentur. Tunc de-
 mum ad vsum erudiantur armorum: & si longior expeditio emergit, in an-
 garijs plurimū detinēdi sunt, proculque habendi à ciuitatis illecebris: vt eo
 modo, & corporibus eorum robur accedat, & animis. Nec inficiandum est,
 post vrbem conditam, Romanos ex ciuitate profectos ad bellum semper: sed
 tunc nullis voluptatibus, nullis delitijs frangebantur. Sudorem cursu & cā-
 pestri exercitio collectum natans iuuentus abluebat in Tyberi. Idē bellator,
 idē agricola, genera tantum mutabat armorū. Quod vsq; adeò verū est, vt
 aranti Quintio Cincinnato viro optimo dictaturam constet oblatam. Ex a-
 gris ergo supplendum robur præcipuē videtur exercitus. Nescio enim quo-
 modo minus timet mortem, qui minus deliciarum nouit in vita.

Cuius ætatis tyrones probandi sint. Cap. iij.

*imbuuntur
alacritas.* **N**unc, qua ætate milites legi conueniat, exploremus. Et quidē, si antiqua
 cōsuetudo seruāda est, incipiētem pubertatem ad delectum cogendam
 nullus ignorat. Nō enim tantū celerius, sed etiam perfectius † imbibūtur, quę
 discūtur à pueris. Deinde militaris alacritatis saltus & cursus antē tētād' est,
 quām

quàm corpus ætate pigrescat. Velocitas enim est, quæ percepto exercitio strenuum efficit bellatorem. Adolescentes legendi sunt, sicut ait Salustius. Nā primum iuuentus, simul ac belli patiens erat, in castris per laboris usum militiam discibat. Melius enim est ut exercitatus iuuenis causetur ætatem nondum aduenisse pugnandi, quàm doleat præteruisse. Habeat etiam spacium vniuersa discendi. Neque enim parua aut levis ars videtur armorum, siue equitem, siue peditem sagittarium velis imbuere, siue scutatam armaturæ numeros omnesque gestus docere, ne locum deserat, ne ordines turbet, ut missile & destinato ictu & magnis viribus iaciat, ut fossam ducere, sudes scienter figere norit, tractare scutum & obliquis ictibus venientia tela deflectere, plagam prudenter vitare, audacter inferre. Huic taliter instituto tyroni, pugnare aduersum quoslibet hostes in acie formido non erit, sed voluptas.

*Salustii in
Cæclinar.*

Qua statura tyrones sint probandi.

Cap. V.

Proceritatem tyronum, à Mario consule ad victoriam scio semper exactā, ita ut senos pedes, vel certe, quinos & denas uncias habentes inter alares equites, vel in primis legionum cohortibus probarentur. Sed tunc erat amplior multitudo: & plures militiam sequebantur armatam. Necdum enim civilis pars florentiorem adduxerat iuventutem. Si ergo necessitas exegerit, non tam staturæ rationem conuenit habere, quàm virium. Et ipso Homero teste non fallimur, qui Tydeum minorem quidem corpore, sed fortiorem animis fuisse significat.

Marii dilligentiā

Tydeus armis.

Ex vultu & corporis positione agnosci in eligendo, qui meliores possint esse tyrones.

Cap. VI.

Ed qui delectum acturus est, vehementer intendat, ut ex vultu, ex oculis, ex somni conformatione membrorum eos eligat, qui implere valeant officium bellatoris. Namque non tantum in hominibus, sed etiam in equis & canibus virtus multis declaratur indiciis, sicut doctissimorum hominum disciplina comprehenditur: quod etiam in apibus Mantuanus autor dicit esse seruandum. Nam duo sunt genera: hic melior, insignis & ore
Et rutulis clarus squamis: ille horridus, alter
Desidia, latamque trahens inglorius aluum.

Ex Vergiliū iii. Georgico.

Sit ergo adolescens Martio operi deputandus, vigilantibus oculis, erecta ceruice, lato pectore, humeris musculosis, valentibus digitis, longioribus brachiis, ventre modicus, exilior cruribus, furis & pedibus non superflua carne distentis, sed neruorum duritia collectis. Cum hæc signa in tyrone depræhenderis, proceritatem non magnopere desideres. Utilius est enim fortes milites esse, quàm grandes.

Cuius artis tyrones vel eligendi sint vel respuendi.

Cap. VII.

Sequitur, ut cuius artis tyrones vel eligendi vel penitus respuendi sint, indagemus. Piscatores, aucupes, dulciarios, linteones, omnesque qui aliquid tractasse videntur ad genæcea pertinens, longè arbitror pellendos à ca-

A ij stris.

*electus**electio**indicti*

stris. Fabros ferrarios, carpentarios, macellarios, & ceruorum aprorumque venatores, conuenit societate militiæ. Et hoc est in quo totius reipublicę salus vertitur, vt tyrones non tantum corporibus, sed etiam animis præstantissimi deligantur. Vires regni & Romani nominis fundamētum in prima † delectorum examinatione consistunt. Nec leue putetur hoc officium, aut passim quibuscunque mandandum, quod apud veteres inter tam varia genera virtutum, in Sertorio præcipuè constat esse laudatum. Iuuentus enim, cui defensio prouinciarum, cui committenda bellorum fortuna, & genere, si copia suppetat, & moribus debet excellere. Honestas enim idoneum militem reddit. Verecundia dum prohibet fugere, facit esse victorem. Quid enim prodest si exerceatur ignauus? si pluribus stipendiis moretur in castris? Nunquam exercitus profecit tempore belli, cuius in probandis tyronibus claudicarit † elector. Et quantum vsu experimentisque cognouimus, hinc tot vbique ab hostibus illatę sunt clades, dum longa pax militem negligentius incuriosiusque legit, dum honestiores quique ciuilia sectantur officia, dum possessoribus addicti tyrones, per gratiam aut dissimulationē probantur, talesque sociantur armis, quales domini habere fastidiunt. A magnis ergo viris magna diligentia idoneos eligi conuenit iuniores.

Quando tyrones signandi sint.

Cap. VIII.

*Scriptores
rei militaris.*

Sed non statim punctis signorum inscribendus est tyro delectus: verum ante exercitio prætentandus, vt vtrum verè tanto operi aptus sit, possit cognosci. Et velocitas in illo requirenda videtur & robur, & vtrum armorum disciplinam ediscere valeat, vtrum habeat confidentiam militarem. Plerique enim quàmuis in specie non improbables videantur, tamen experimentis comprobantur indigni. Repudiandi ergo minus vtilis, & in locum eorum strenuissimi subrogandi sunt. In omni enim conflictu non tam prodest multitudo, quàm virtus. Signatis itaque tyronibus per quotidiana exercitia, armorum est demonstranda doctrina. Sed huius rei vsu dissimulatio longę securitatis aboleuit. Quem inuenias qui docere possit quod ipse non didicit? De historiis ergo vel libris nobis antiqua consuetudo repetenda est. Sed illi res gestas & euentus tantum scripsere bellorum, ista, quę nunc quærimus, tanquàm nota linquentes. Lacedæmonij quietem, & Athenienses, alięque Græcorum in libros retulere complura, quę *τακτικά* vocantur. Sed nos disciplinam militarem populi Romani debemus inquirere, qui ex paruis finibus imperium suum penè solis regionibus, & mundi ipsius fine distendit. Hęc necessitas compulit euolutis autoribus, ea me in hoc opusculo fidelissimè dicere, quę Cato ille Censorius de disciplina militari scripsit, quę Cornelius Celsus, quę Frontinus perstringenda duxerunt, quę Paternus diligentissimus iuris militaris in libros redegit, quę Augusti & Traiani Adrianique constitutionibus cauta sunt. Nihil enim mihi autoritatis assumo, sed horum, quos supra retuli, ea quę dispersa sunt, velut in ordinem & abbreviationes, quę epitomata dicuntur, conscribo.

Ad gradum

Ad gradum militarem & cursum & saltum exercendos tyrones.

Cap. IX.

PRimis ergo meditationum auspiciis, tyrones militarem edocendi sunt gradum. Nihil enim magis in itinere vel in acie custodiendum est, quam ut omnes milites incedendi ordinem seruent. Quod aliter fieri non potest, nisi ut assiduo exercitio ambulare celeriter & equaliter discant. Periculum enim sepe ab hostibus grauissimum sustinet diuisus & inordinatus exercitus. Militari ergo gradu, viginti millia passuum, horis quinque duntaxat æstiuis conficienda sunt. Pleno autem gradu, qui citator est, totidem horis viginti quatuor millia peragenda sunt. Quicquid addideris, iam cursus est, cuius spacium non potest diffiniri. Sed ad cursum præcipuè assuefaciendi sunt iuniores, ut maiore impetu in hostes procurrant, ut loca opportuna celeriter, cum usus aduenerit, occupent: vel aduersariis idem facere volentibus, præoccupent: ut ad explorandum alacriter pergant, alacrius redeant, ut fugientium terga facilius comprehendant. Ad saltum etiam quo vel fossæ transiliuntur, vel impediens aliqua altitudo superatur, exercendus est miles: ut cum eiusmodi difficultates euerint, possint sine labore transire. Præterea in ipso conflictu ac dimicatione telorum bellator cum cursu saltuque veniens, aduersarij perstringit oculos, mentemque deterret, priusque plagam infligit, quam ille ad cauendum vel ad resistendum se præparet. De exercitio Pompei magni Salustius hoc memorat: Cum alacribus saltu, cum velocibus cursu, cum validis veste certabat. Neque enim ille aliter potuisset par esse Sertorio, nisi se & milites frequentibus exercitiis præparasset ad prælia.

Pompeij
exercitū.

Ad usum natandi exercendos tyrones. Cap. X.

Natandi usum æstiuis mensibus omnis æqualiter debet tyro condiscere, non enim semper flumina pontibus transeuntur, sed & cedēs & inseques natare cogitur frequenter exercitus. Sæpe repentinis imbris vel niuibis solent exundare torrentes. Et ignorantia non solum ab hoste, sed etiam ab ipsis aquis discrimen incurrit: ideoque Romani veteres, quos tot bella & continua pericula, ad omnem rei militaris erudierant artem, campum Martium vicinum Tyberi delegerunt: in quo iuuentus post exercitium armorum, sudorem pulueremque dilueret, ac lassitudinem cursusque laborem natando deponeret. Non solum autem pedites, sed & equites ipsosque equos vel lixas (quos galearios vocant) ad natandum exercere per commodum est, ne quid imperitis, cum necessitas imminebit, eueniat.

Campus
Martius.

Galearij.

Quemadmodum ad scuta viminea vel ad palos antiqui exercebant tyrones. Cap. XI.

Antiqui (sicut inuenitur in libris) hoc genere exercuere tyrones. Scuta de vimine in modum cratium corrotundata texebant: ita ut duplum pòdus cratis haberet, quam scutum publicum habere consuevit.

A iij Iidemque

*Palorum
vſus.*

Iidémque clauas ligneas, duplicis æque pōderis, pro gladiis tyronibus dabant. Eoque modo non tantum mane, sed etiam post meridiem exercebantur ad palos. Palorum enim vſus non solum militibus, sed etiā gladiatoribus plurimum prodest. Nec vnquā aut arena, aut campus inuictum armis virum probauit, nisi qui diligēter exercitatus docebatur ad palum. A singulis autem tyronibus singuli pali deſigebantur in terram, ita vt nutare non poſſent, & sex pedibus eminerent. Contra illum palum, tanquā contra aduerſarium, tyro cum crate illa & claua, velut cum gladio se exercebat & ſcutō: vt nūc quasi caput aut faciem peteret, nunc à lateribus minaretur, interdum contenderet poplites & crura ſuccidere, recederet, aſſultaret, infiliret, & quasi præsētem aduerſarium, ſic palum omni impetu, omni bellandi arte tentaret. In qua meditatione ſeruabatur illa cautela, vt ita tyro ad inferendum vulnus inſurgeret, ne qua ex parte pateret ipse ad plagam.

Non caſim ſed punctim ferire docendos tyrones. Cap. XII.

PRaterea non caſim, ſed punctim ferire diſcebant. Nam caſim pugnaſtes non ſolum facile vicere, ſed etiam deriſere Romani. Caſa enim quouis impetu veniat, non frequenter interficit: cum & armis vitalia defendātur, & oſſibus. At contrā puncta, duas vncias adaſta, mortalis eſt. Neceſſe eſt enim vt vitalia penetret, quicquid immergitur. Deinde dum caſa inferitur, brachium dextrum latuſque nudatur. Puncta autem tecto corpore inferitur, & aduerſarium ſauciat antè quā videatur. Ideoque ad dimicandum hoc præcipuè genere vſos eſſe cōſtat Romanos: duplicis autē ponderis illa cratiſ & claua ideo dabantur, vt cum vera & leuiora arma tyro ſumpſiſſet, velut grauiore pondere liberatus, ſecurior alacriorque pugnaret.

Armaturam docendos tyrones. Cap. XIII.

*Veterum
conſuetudo*

PRaterea illo exercitiij genere, quod armaturam vocant, & à campi doctōribus traditur, imbuendus eſt tyro. Qui vſus vel ex parte ſeruatur. Conſtat enim & nunc in omnibus præliis armaturam melius pugnare, quā cæteros. Ex quo intelligi debet, quantum exercitatus miles in exercitato ſit melior: cū armatura vtcunque eruditi, reliquos contubernales ſuos bellandi arte præcedant. Ita autem ſeuere apud maiores exercitiij diſciplina ſeruata eſt, vt & doctores armorum duplicibus remunerentur annonis: & milites, qui parū in illa præluſione profecerant, pro frumento hordeum cogerēt accipere: nec antè eis in tritico redderetur annona, quā ſub præſentia præfecti, tribunorum vel principum experimentis datis, oſtendiſſent ſe omnia, quæ erant in militari arte, compleſſe. Nihil enim neque firmitus, neque feliciter, neque laudabilius eſt repub. in qua abundant milites eruditi. Non enim veſtium nitor, vel auri vel argenti gemmarūque copię, hoſtes aut ad reuerentiam noſtram, aut ad gratiam inclinant, ſed ſolo terrore ſubiguntur armorum. Deinde in aliis rebus (ſicut ait Cato) ſi quid erratum eſt, poteſt poſtmodum corrigi: Præliorum delicta emendationem non recipiunt, cū ſtatim poena ſequatur errorem. Aut enim conſeſtim pereunt, qui ignauè imperitēque pugnauerunt: aut in fugam verſi, victoribus vltra pares eſſe non audent.

*Catonis
ſententia.*

Ad miſſi

Ad missilia iacienda tyro exercendus. Cap. XIII.

Sed ad inceptum reuertor. Tyro, qui cum claua exercetur ad palum, hastilia quoque ponderis grauioris, quam vera futura sunt iacula, aduersus illum palum, tanquam aduersus hominem iactare compellitur. In qua re armorum doctor attendit, ut magnis viribus hastile contorqueat, ut destinato ictu vel in palum vel iuxta dirigat missile. Eo enim exercitio & lacertis robur accrescit, & iaculandi usus atque peritia acquiritur.

Sagittis tyronem imbuendum diligenter. Cap. XV.

Sed propè tertia, vel quarta pars iuniorum, quæ aptior potuerit reperiri, arcubus ligneis, sagittisque lusoriis, ad illos ipsos semper exercenda palos. At doctores ad hanc rem & artifices eligendi: & maior adhibenda solertia, ut arcum diligenter ac scienter teneant, ut fortiter impleant, ut sinistra fixa sit, ut dextera cum ratione ducatur, ut ad illud quod feriendum est, oculus pariter ac animus consentiant, ut siue in equo siue in terra, rectè sagittare doceant. Quam artem & disci opus est diligenter, & quotidiano usu exercitioque seruari. Quantum autem utilitatis boni sagittarij in præliis habeant, & Cato in libris de disciplina militari euidenter ostendit, & Claudius pluribus iaculatoribus antè institutis atque perdoctis, hostem, cui prius impar fuerat, superauit. Aphricanus quidem Scipio, cum aduersum Numantinos, qui exercitum populi Romani sub iugum miserant, esset acie certaturus, aliter superiorem futurum esse non credidit, nisi in omnibus centuriis lectos sagittarios miscuisset.

*Claudij iaculatores.
Aphricani iaculatores*

Ad iactandos lapides fundis vel manu exercendos tyrones. Cap. XVI.

Ad lapides verò, vel manibus vel fundis iaciendos, exerceri diligenter conuenit iuniores. Fundarum autem usum primi Balearum insularum habitatores & inuenisse, & ita peritè exercuisse dicuntur, ut matres paruos filios nullum cibum contingere sinerent, nisi quem ex funda destinato lapide percussissent. Sæpe enim aduersum bellatores cassidibus, cataphractis, loriceisque munitos, teretes lapides de funda vel fustibalo destinati, sagittis sunt omnibus grauiores: cum membris integris, letale tamen vulnus importent: & sine inuidia sanguinis, hostis lapidis ictu intereat. In omnibus autem veterum præliis funditores militasse nullus ignorat. Quæ res ideo ab vniuersis tyronibus frequenti exercitio discenda est, quia fundam portare nullus est labor. Et interdum evenit, ut in lapidosi locis conflictus habeatur, ut aut mons sit aliquis defendendus aut collis, & ab oppugnatione castellorum siue ciuitatum, lapidibus barbari fundisque sint pellendi.

Balearibus fundæ primo repertæ

De exercitio plumbatarum. Cap. XVII.

Plumbatarum quoque exercitatio (quas Martiobarbulos vocant) est tradenda iunioribus. Nam in Illyrico dudum duæ legiones fuerunt, quæ sena militum habuerunt: quæ, quod his telis scienter utebantur & fortiter, Martiobarbuli vocabantur. Per hos longo tempore strenuissimè constat omnia bella confecta: usque eo, ut dum Diocletianus & Maximianus ad imperium venissent, pro merito virtutis hos Martiobarbulos, Iouiaríos, atque Herculia-

Martiobarbuli.

A iij nos

nos censuerint appellandos, eosque cunctis legionibus pratulisse doceantur. Quinque autem Martiobarbulos insertos scutis portare consueverunt; quos si opportune milites iacerent, propè sagittariorum scutati imitari videntur officium. Nam hostes equosque consauciant, priusquam non modò manu ad manum, sed ad ictum missilium potuerit perueniri.

Quemadmodum ad ascendendos equos tyrones exercendi sint. Cap. XVIII.

Non tantum autem à tyronibus, sed etiam à stipendiariis militibus salitio nequorum districtè est semper exacta. Quem usum usque ad hanc ætatem, licet iam cum dissimulatione, peruenisse manifestum est. Equi lignei hyeme sub tecto, æstate ponebantur in campo: super hos iuniores primò inermes, dum consuetudine proficerent, deinde armati cogebantur ascendere. Tantæque cura erat, ut non solum à dextris, sed etiam à sinistris partibus & insilire & desilire condiscerent, euaginos etiam gladios vel contos tenentes. Hoc enim continua meditatione faciebant, scilicet ut in tumultu prælij sine mora ascenderent, qui tam studiose exercebantur in pace.

Ad portandum pondus exercendos tyrones. Cap. XIX.

Pondus quoque baiulare usque ad LX. libras, & iter facere gradu militari, frequentissime cogendi sunt iuniores, quibus in arduis expeditionibus necessitas imminet annonam pariter ac arma portandi. Nec hoc credatur esse difficile, si usus accesserit: nihil enim est quod non assidua meditatio facillimum reddat. Quam rem antiquos milites factitauisse, Vergil. ipso teste potest cognosci, qui ait,

Non secus ac patriis acer Romanis in armis

Iniusto sub fasce viam cum carpit, & hosti

Ante expectatum positus stat in agmine castris.

Quo armorum genere usi sint antiqui.

Cap. XX.

Locus exigit, ut quo armorum genere, vel instruendi, vel muniendi sint tyrones, referre tentemus. Sed in hac parte antiqua penitus consuetudo deleta est: nam licet exëplo Gotthorum & Alanorum Hunnorumque equitum arma profecerint, pedites tamè constat esse nudatos. Ab urbe enim condita usque ad tempus diui Gratiani, & cataphractis & galeis munebatur pedestris exercitus. Sed cum pedestris exercitatio, interueniente negligètia desidiaque cessaret, graui videri arma coeperunt, quæ rarò milites induebant. Itaque ab Imperatore postulabant primò cataphractas, deinde cassides deponere: sic detectis pectoribus & capitibus, congressi contra Gotthos milites nostri, multitudine sagittariorum sæpe deleti sunt: nec post tot clades, quæ usque ad tantarum urbium excidia peruenerunt, cuiquam curæ fuit, vel cataphractas vel galeas pedestribus reddere. Ita fit ut non de pugna, sed de fuga cogitent qui nudi in acie exponuntur ad vulnera. Quid enim pedes sagittarius sine cataphracta, sine galea, qui cum arcu scutum tenere non potest faciet? Quid ipsi draconarii atque signiferi, qui sinistra manu hastas gubernant, in prælio faciet, quorum & capita nuda esse constat & pectora? Sed grauis pediti lorica videtur, & galea fortasse rarò meditati, & ar-

ma

ma tractanti. Cæterum quotidianus vsus non laborat, etiam si onerosa gesta-
uerit. Sed illi qui laborem in portandis veteribus munimentis armorum ferre
non possunt, detectis † corporibus & vulnera sustinere coguntur & mortes: & *capitibus*
(quod est grauius & turpius) aut capi, aut certè fuga rempublicam perdere.
Sic dum exercitium laborémque declinant, cum maximo dedecore trucidan-
tur, vt pecudes. Vnde apud antiquos † Murus non dicebatur pedestris exerci-
tus: nisi quòd pilatæ legiones præter scuta etiam cataphractis galeis que fulge-
bant: vsque eo, vt sagittarij sinistra brachia manicis munirentur. *Murus pe-
dstris ex-
eratus.* Pedites au-
tem scutati, præter cataphractas & galeas, etiam ferreas ocreas in dextris cru-
ribus cogerentur accipere. Sic erant armati illi qui in prima acie pugnantes
principes, in secunda hastati, in tertia Triarij vocabantur. Sed Triarij genibus *Triarij.*
flexis solebant intra scuta subsidere, ne stantes vulnerarentur, venientibus te-
lis: & cum necessitas postulasset, tanquam requieti vehementius inuaderent
hostes, à quibus constat sæpe factam esse victoriam, cum hastati illi & qui pri-
ores steterant, interiissent. Erant autem apud veteres inter pedites, qui diceban-
tur leuis armaturæ funditores, & ferentarij: qui præcipue in cornibus loca-
bantur, & à quibus pugnandi sumebatur exordium: sed hi & velocissimi &
exercitatissimi legebantur. Nec erant admodum multi, quia cedentes (si præ-
lij necessitas compulisset) inter principia legionum recipi solebant, ita vt acies
immota consisteret. Vsque ad præsentem propè ætatem consuetudo perman-
sit, vt omnes milites pileis, quos pannonicos vocabant, ex pellibus vterentur,
quod propterea seruabatur, ne grauis galea videretur homini in prælio, qui ge-
stabat aliquid semper in capite. Missilia autem quibus utebatur pedestris ex-
ercitus, pila vocabantur, ferro subtili trigono præfixa, vnciarum nouem siue *Pila.*
pedali, quæ in scuto fixa non possent abscindi: & lorica scienter ac fortiter
directa, facillè perrumpunt, cuius generis apud nos iam rara sunt tela. Barbari
autem scutati pedites, his præcipue vtuntur, quas bebras vocant, & binas etiam *Bebra.*
ac ternas in præliis portant. Sciendum præterea quòd cum missilibus agitur,
sinistros pedes in antè milites habere debere: ita enim vibrandis spiculis vehe-
mentior ictus est. Sed cum ad pilam (vt appellat) venit & manu ad manum
gladiis pugnatur, tunc dextros pedes in antè milites habere debent: vt & late-
ra corum subducantur ab hostibus, ne possit vulnus accipere, & proximior dex-
tra sit, quæ plagam possit inferre. Instruendos igitur ac protegendos omni ar-
te pugnandi, & quocunque genere armorum constat esse tyrones. Necesse est
enim, vt dimicandi acriorem sumat audaciam, qui munito capite vel pectore
non timet vulnus.

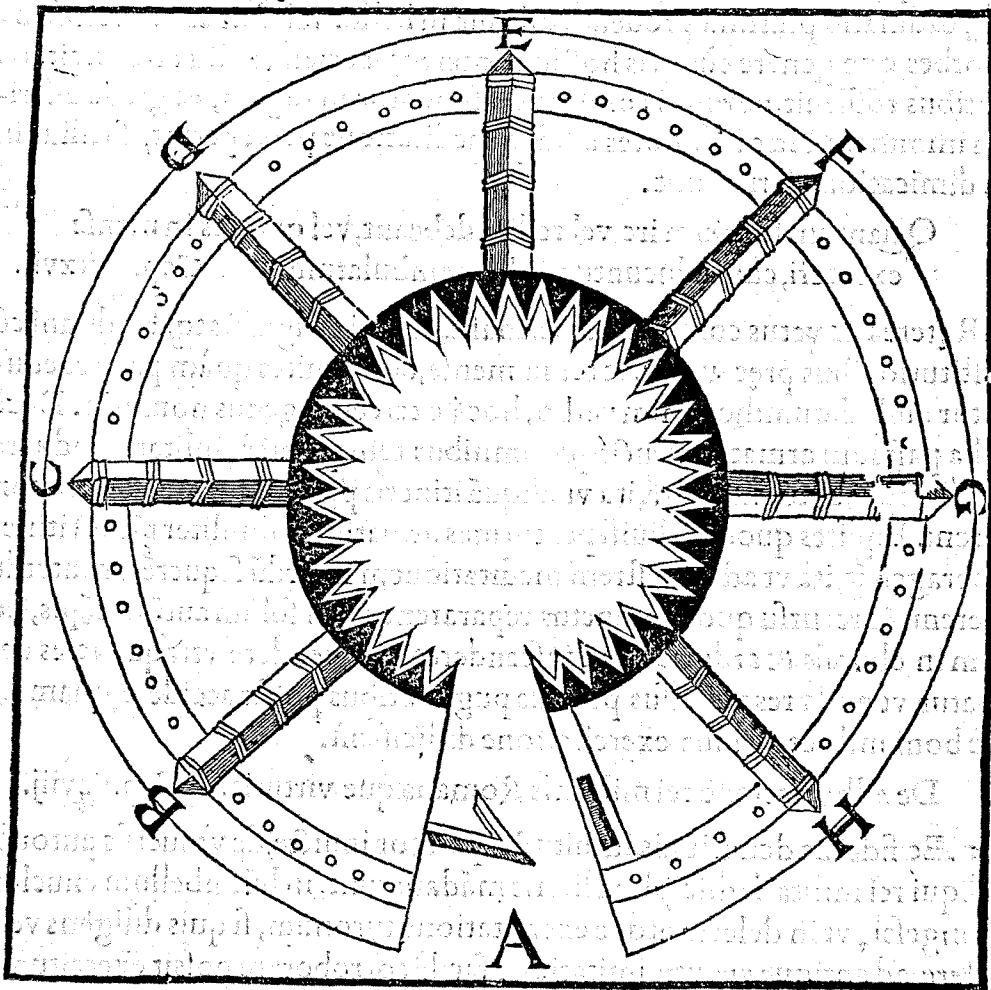
De munitione castrorum.

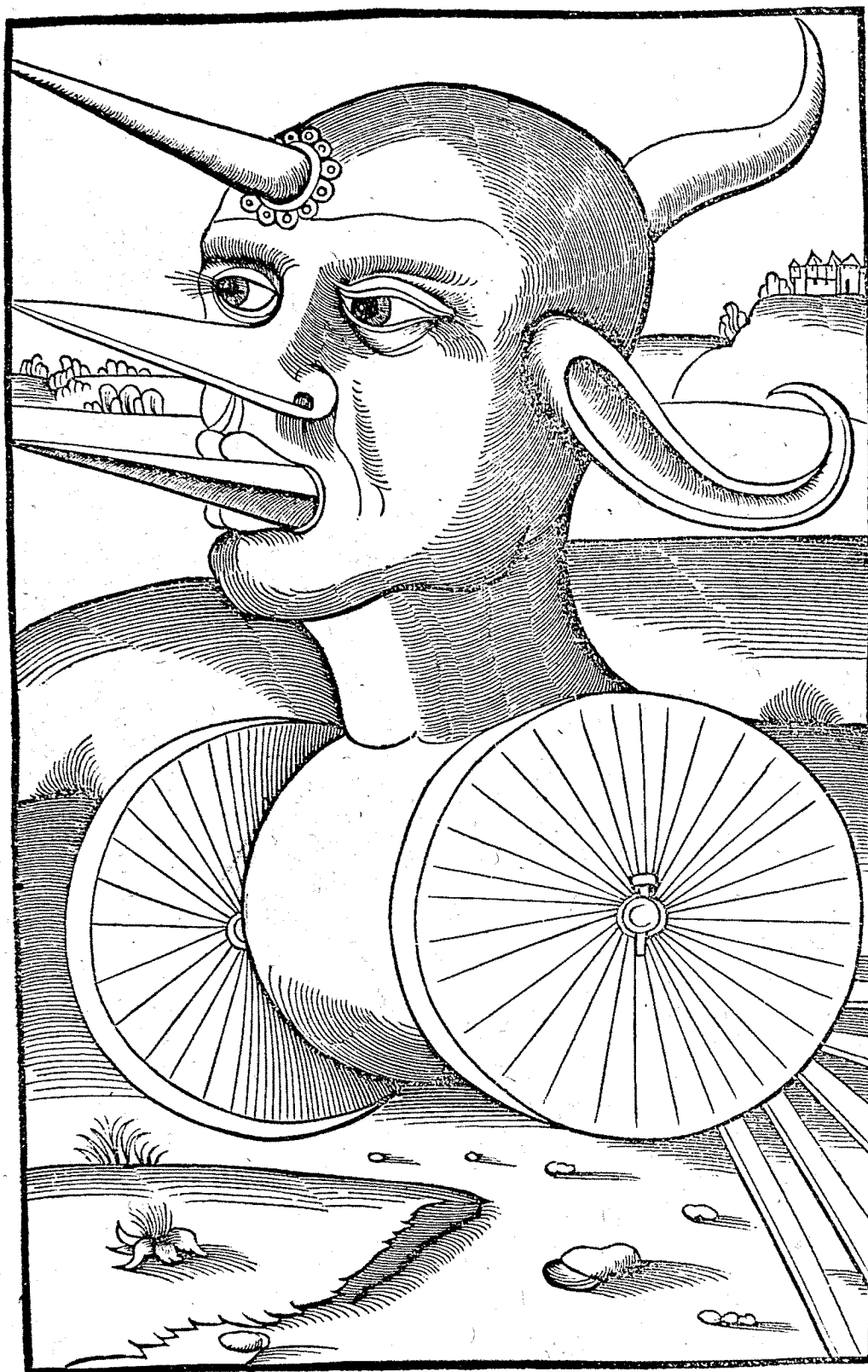
Cap. XXI.

CAstrorum quoque munitionem debet tyro condiscere: nihil enim tam
salutare, neque tam necessarium inuenitur in bello: quippe si rectè consti-
tuta sunt castra, ita intra vallum securi milites dies noctesque peragunt, etiam
si hostis obsideat, quasi muratam ciuitatem videantur secum vbique portare.
Sed huius rei scientia prorsus intercidit: nemo enim iam diu deductis fossis,
præfixisque sudibus castra constituit. Sic diurno vel nocturno superuentu
equitum

iplos progenuere Romanos. Nōne Epirotæ armis plurimū aliquādo valuerunt? Nonne Macedones ac Theſſali, ſuperatis Perſis vſque ad Indiā bellando penetrarūt? Dacos autē & Mœdos ac Thraces, in tātūm bellicosos ſemp fuiſſe manifeſtum eſt, vt ipſum Martē fabulę apud eos natum eſſe cōfirment. Longum eſt, ſi vniuerſarum puinciarum vires enumerare contendā, cū omnes in Romani Imperij ditione conſiſtant. Sed lōgæ ſecuritas pacis, homines partim ad delectationē ocij, partim ad ciuilia traduxit officia. Ita cura exercitij militaris primò negligentius agi, poſtea diſſimulari, ad poſtremum olim in obliuionē perducta cognoscitur: nec aliquis hoc ſuperiore ætate accidiſſe miretur, cū poſt primū Punicū bellum vigintiquatuor circulis excuſis annorū, pax ita Romanos illos vbique victores ocio & armorum deſuetudine eneruauerit, vt ſecundo bello Punico Hānibali pares eſſe nō poſſent. Tot itaque Cōſulibus, tot Ducibus, tot exercitibus amiſſis, tūc demum ad victoriā peruenerunt, cū vſu n exercitiūque militare condiſcere potuerunt. Semper ergo legendi & exercendi ſunt iuniores. Vilius enim conſtat erudire armis ſuos, quā alienos mercede conducere.

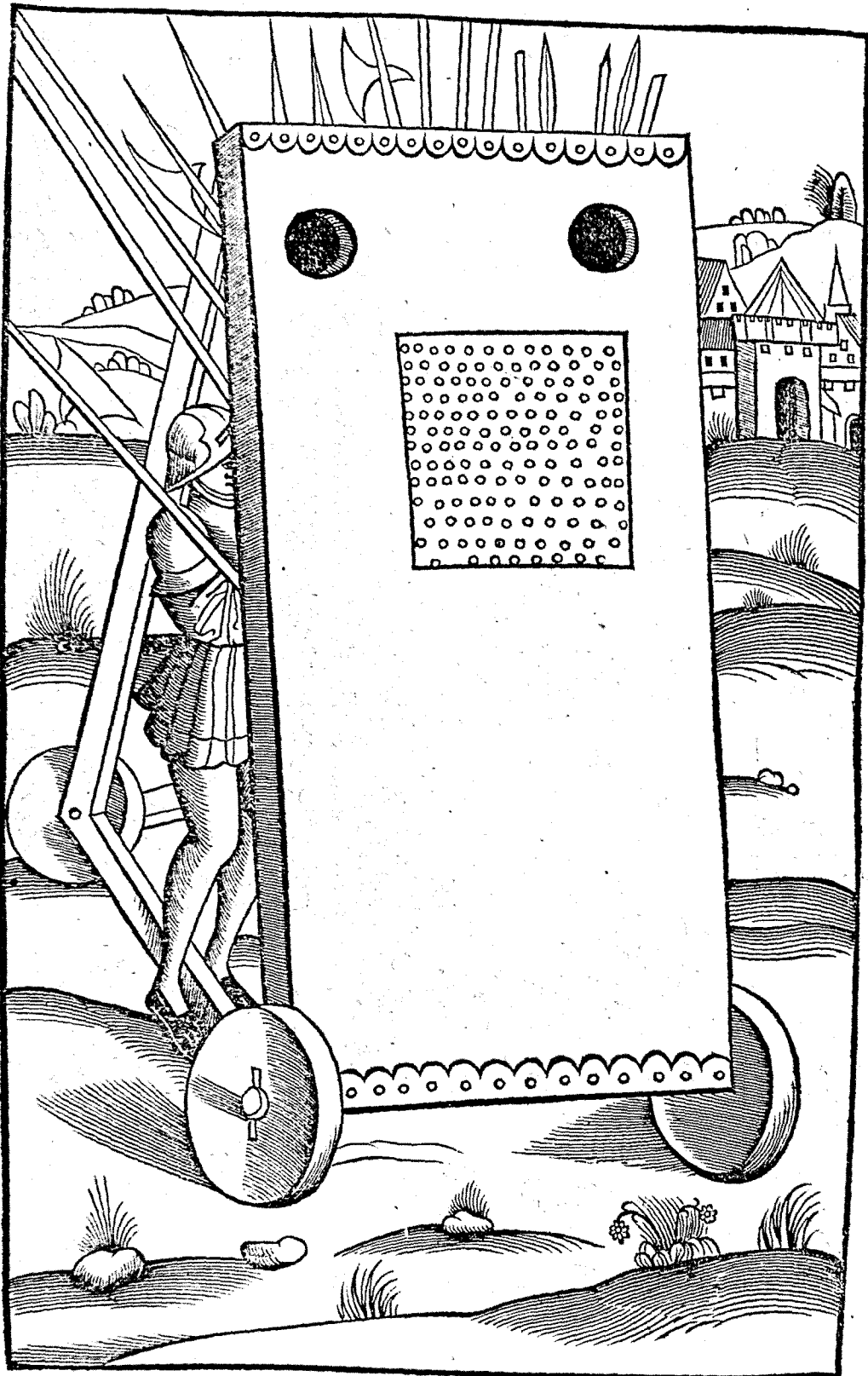
xx. excuſi
annorum.

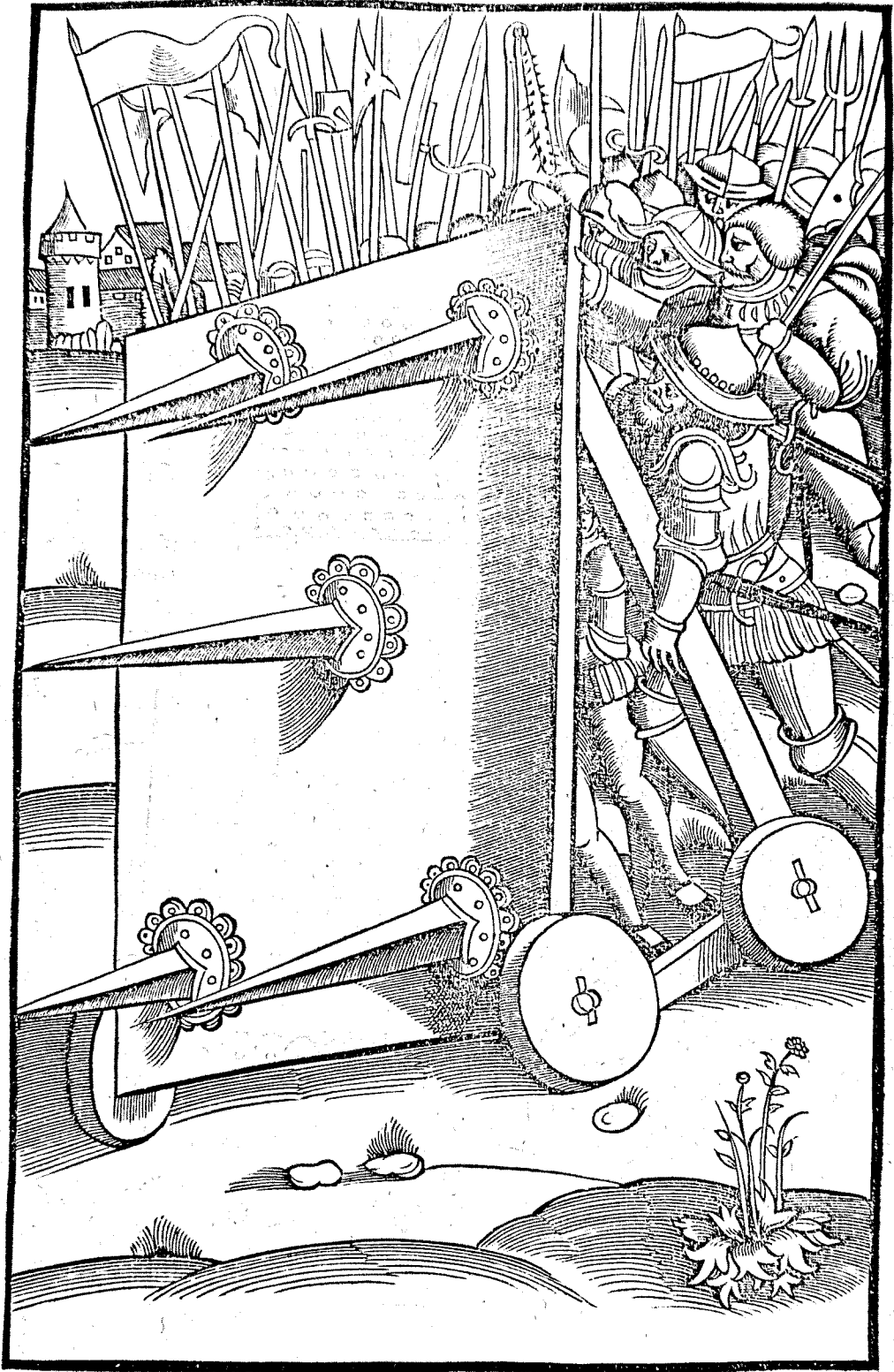

B

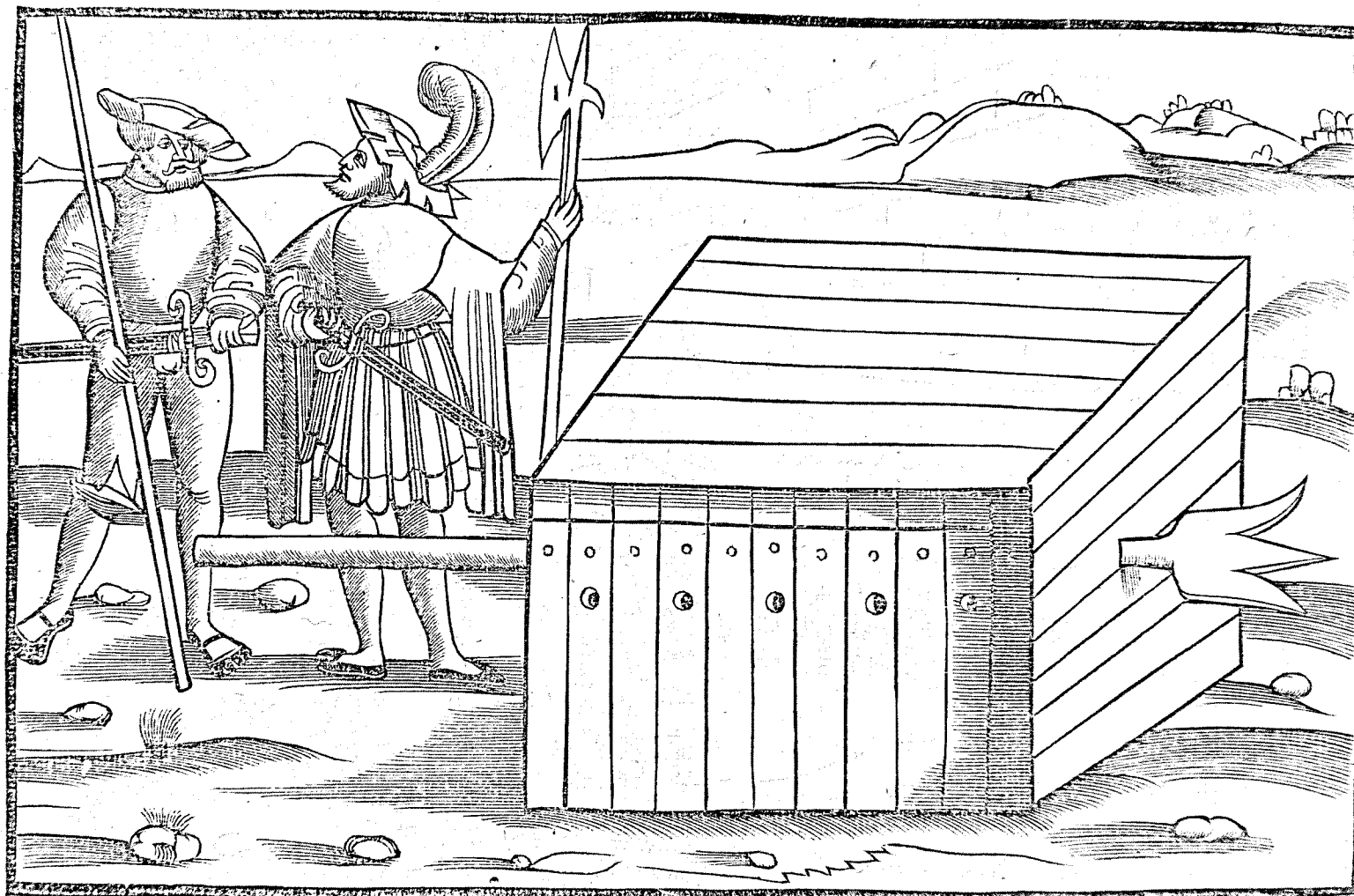

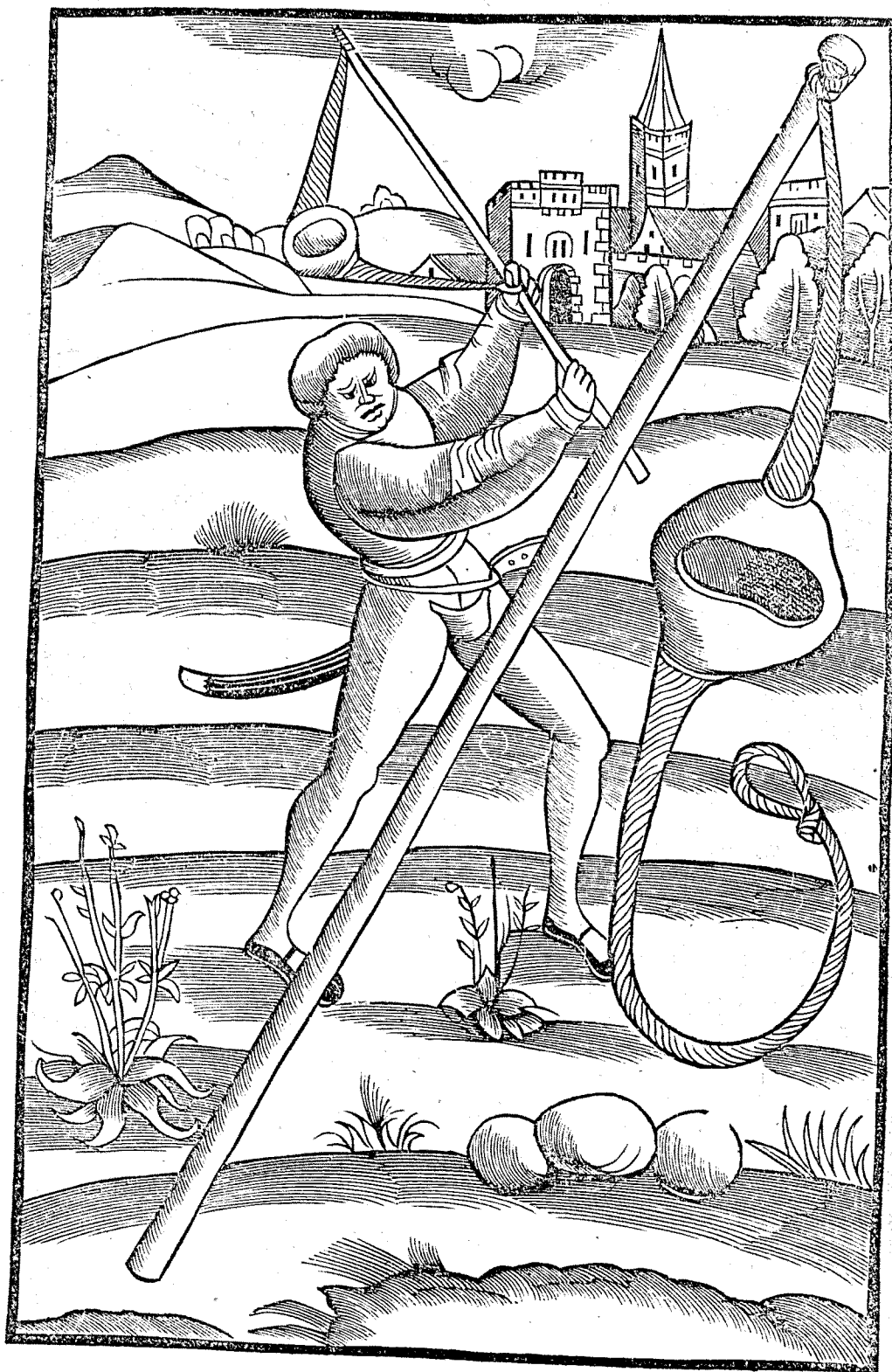
B ii

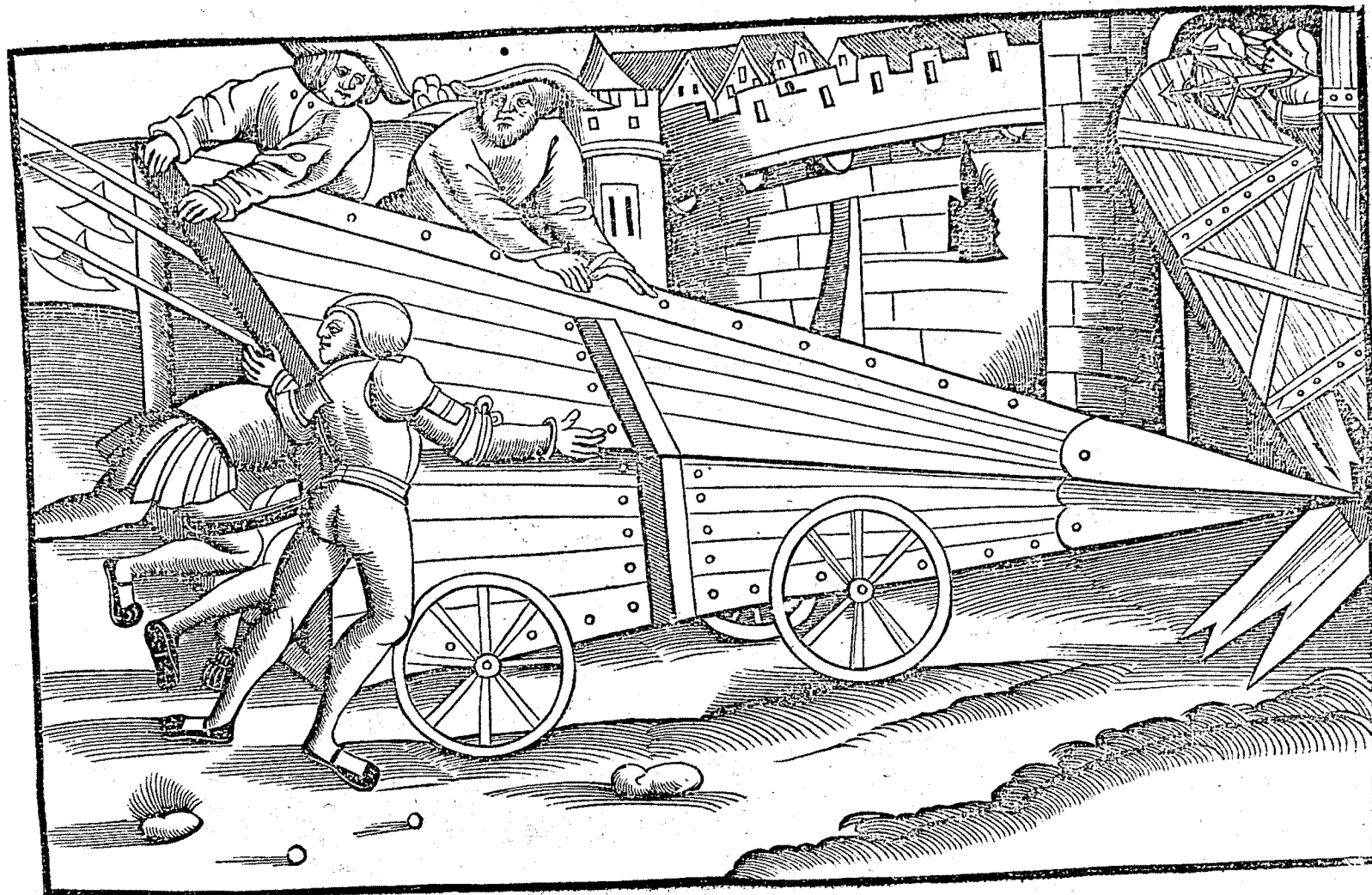

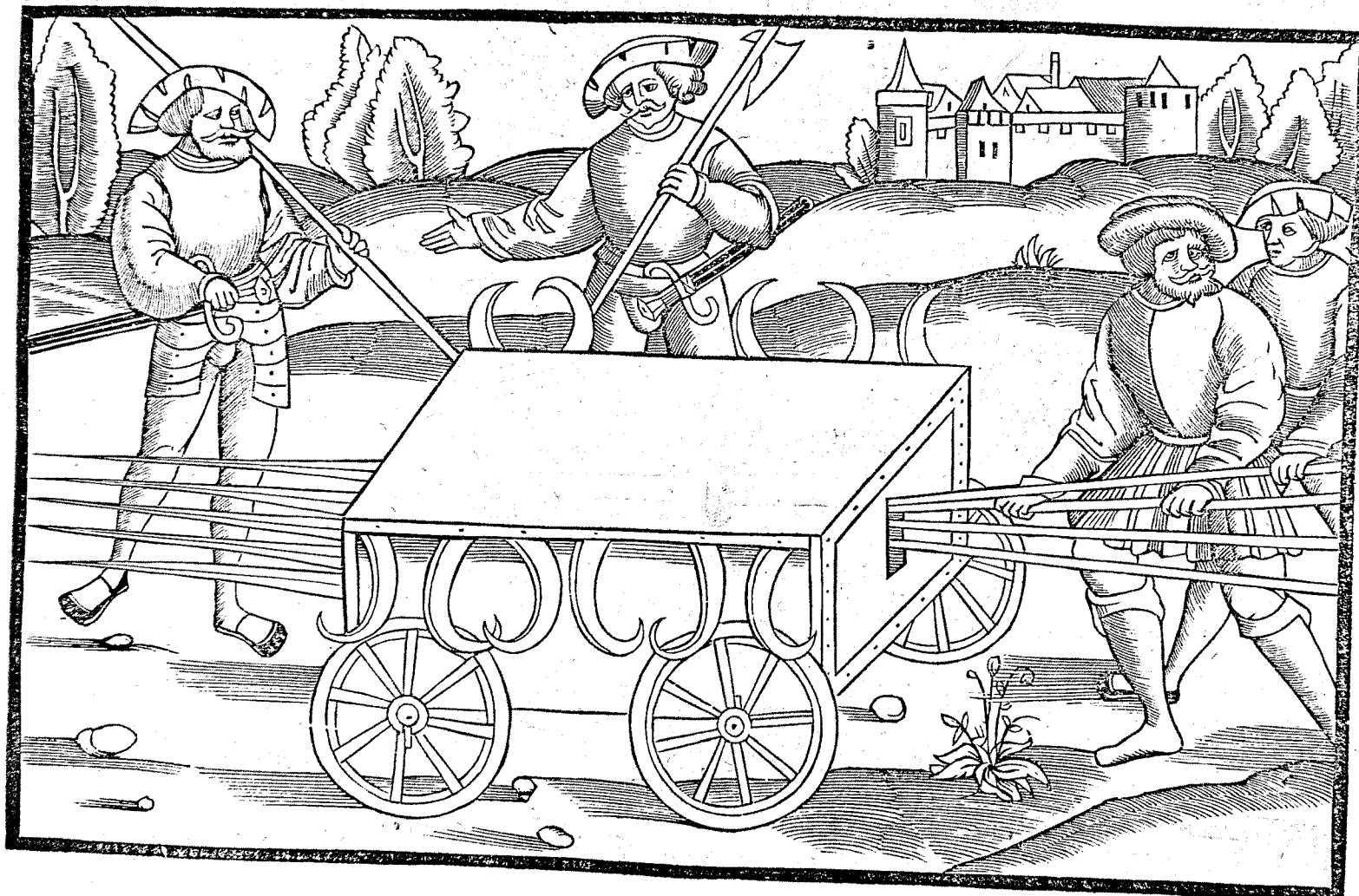

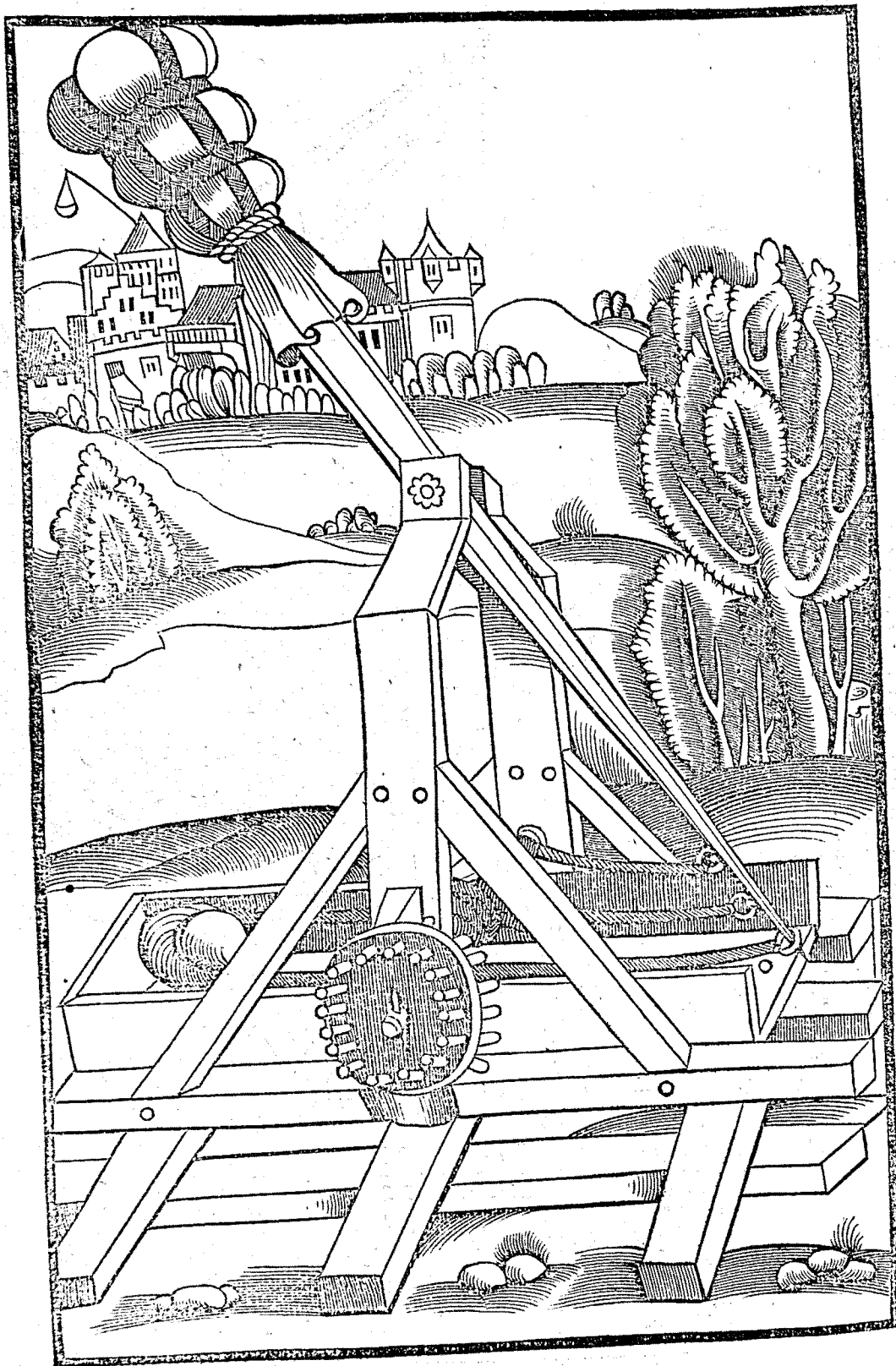

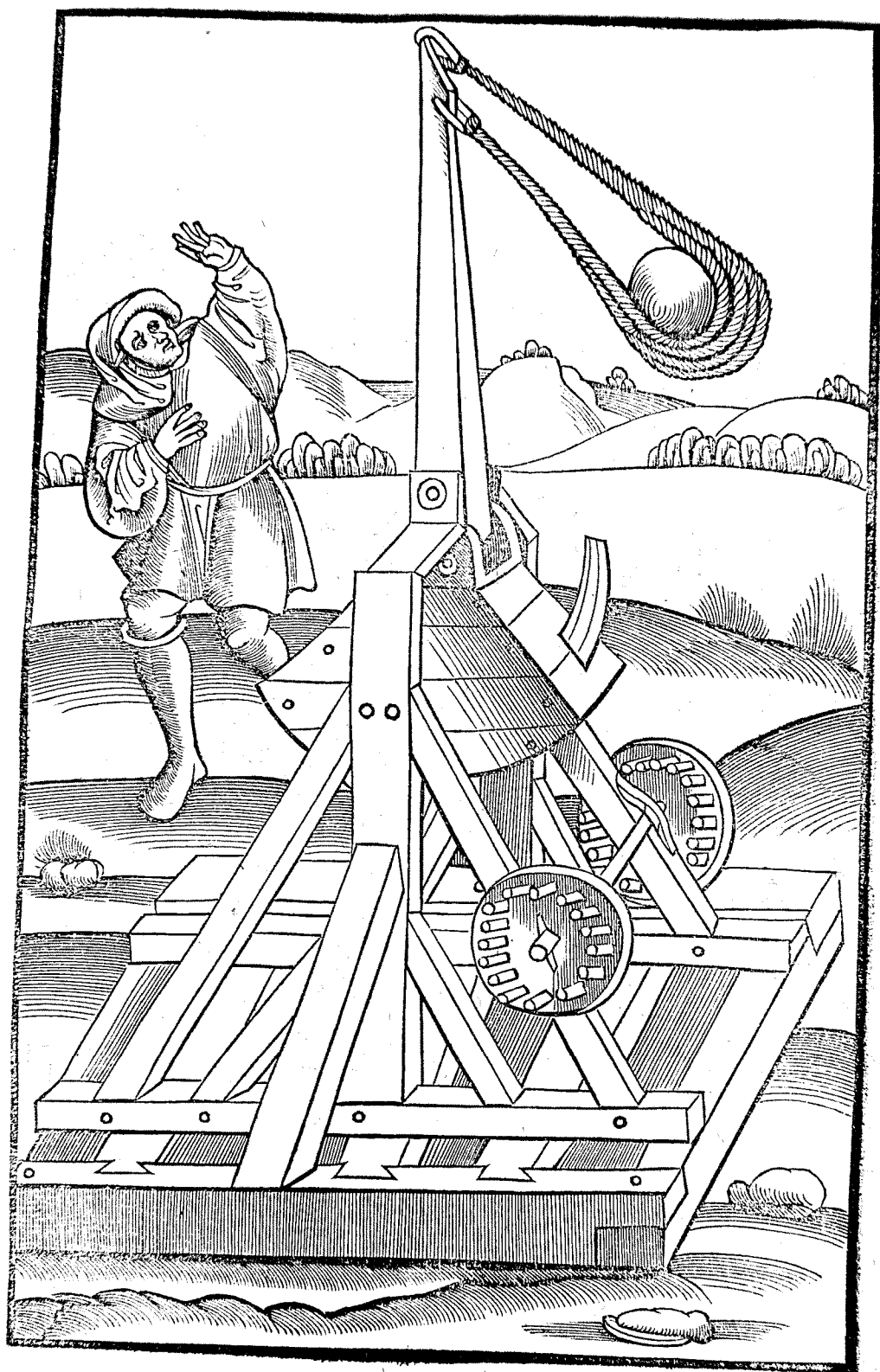

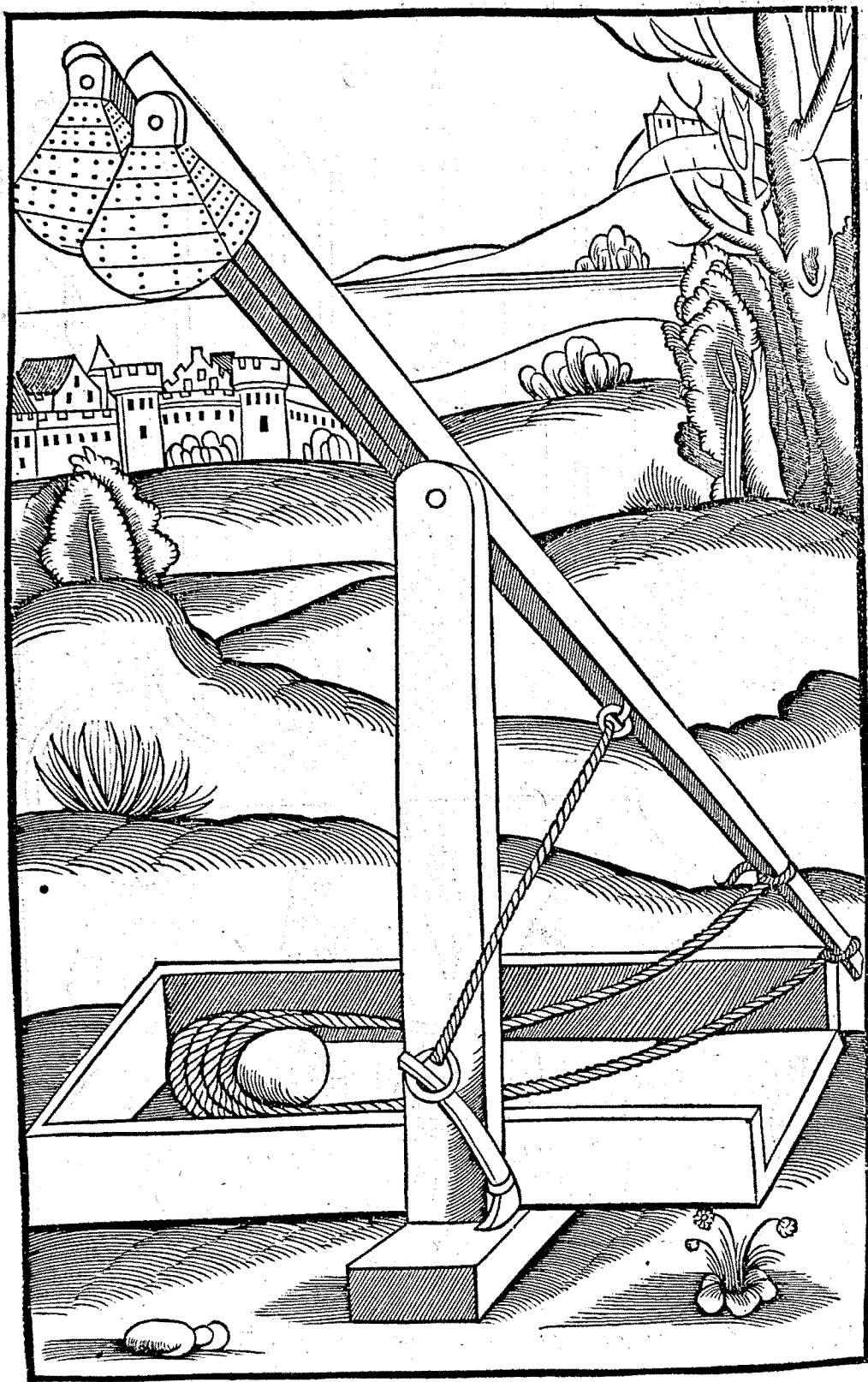

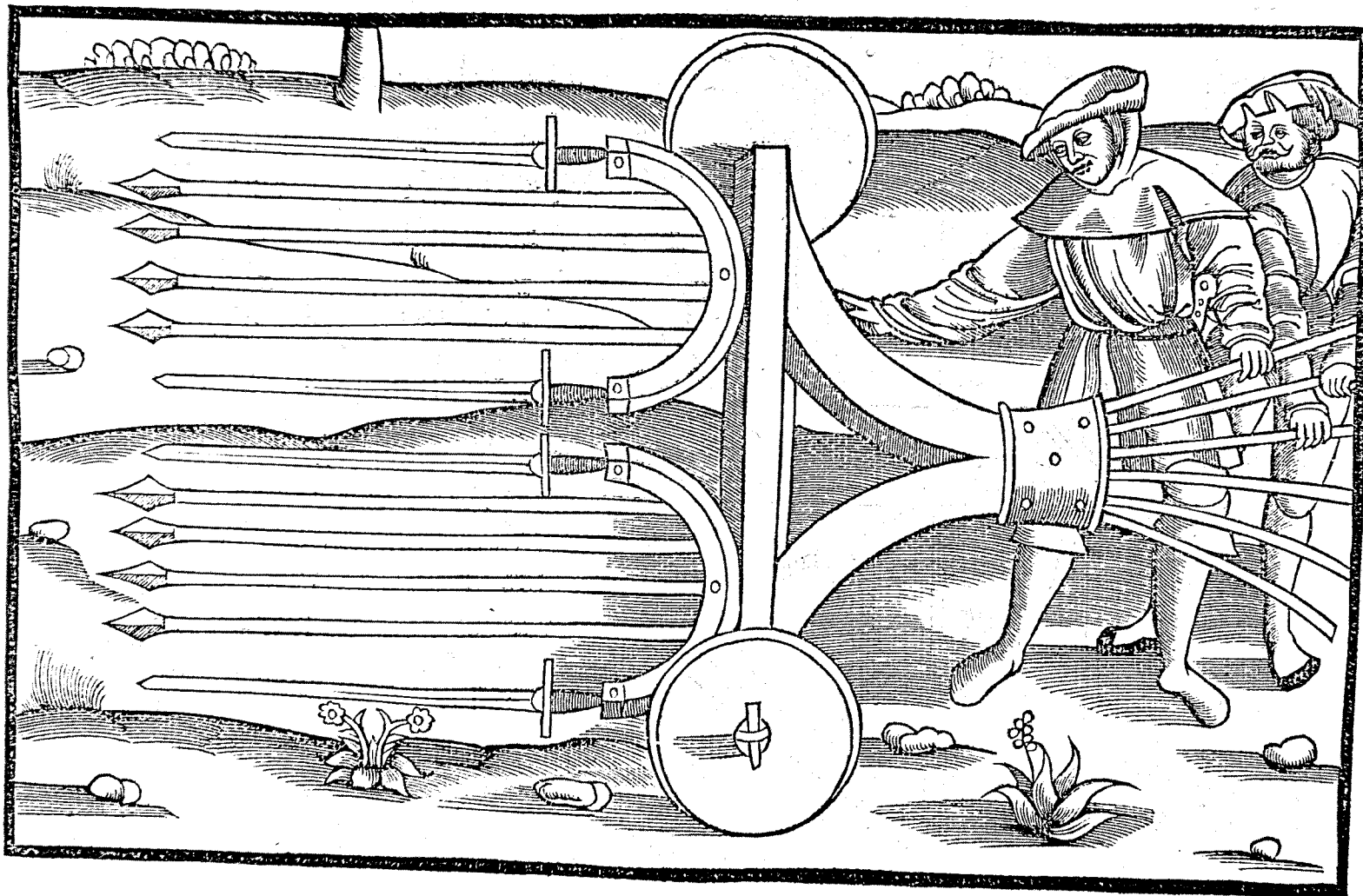

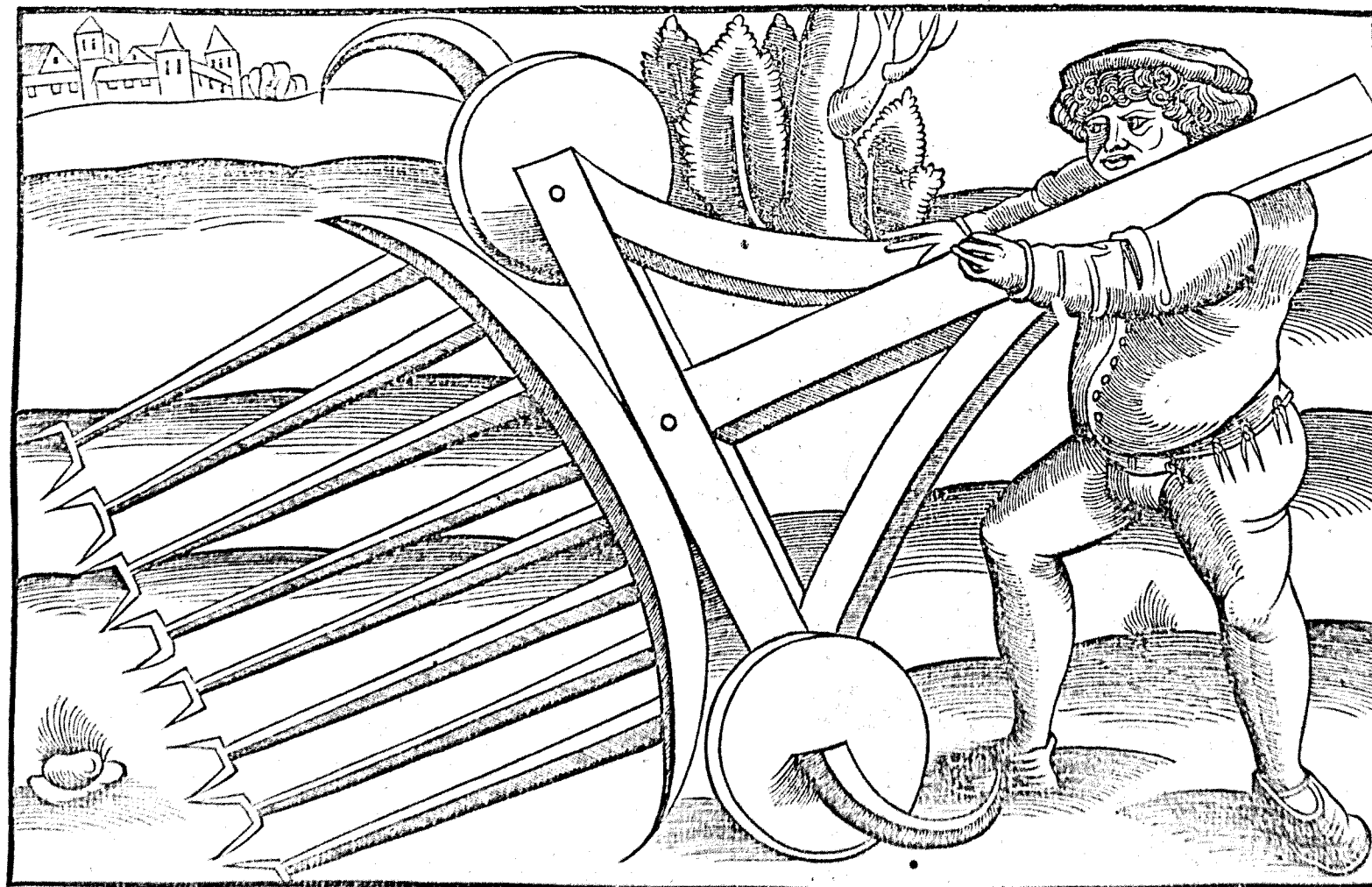

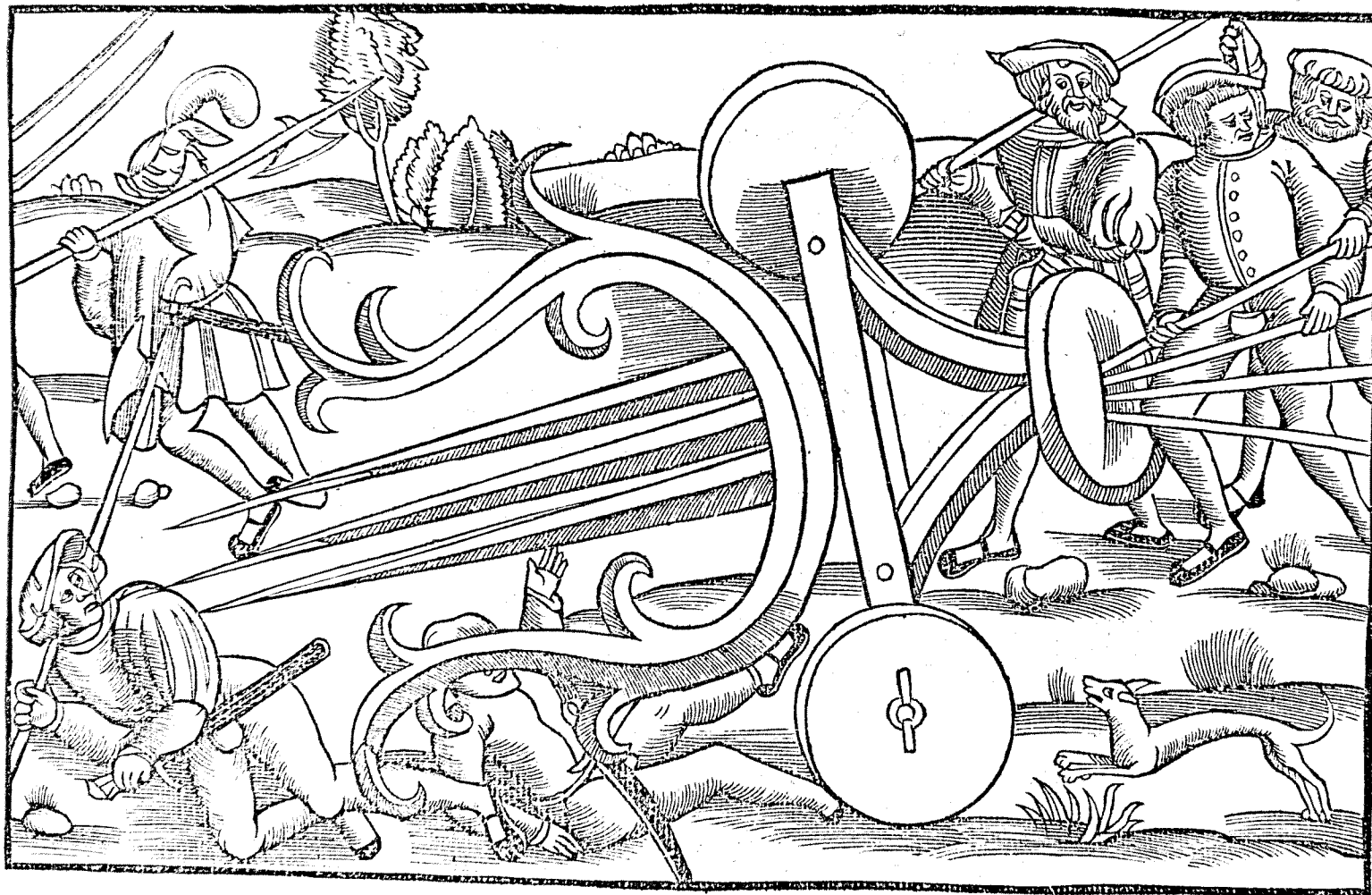

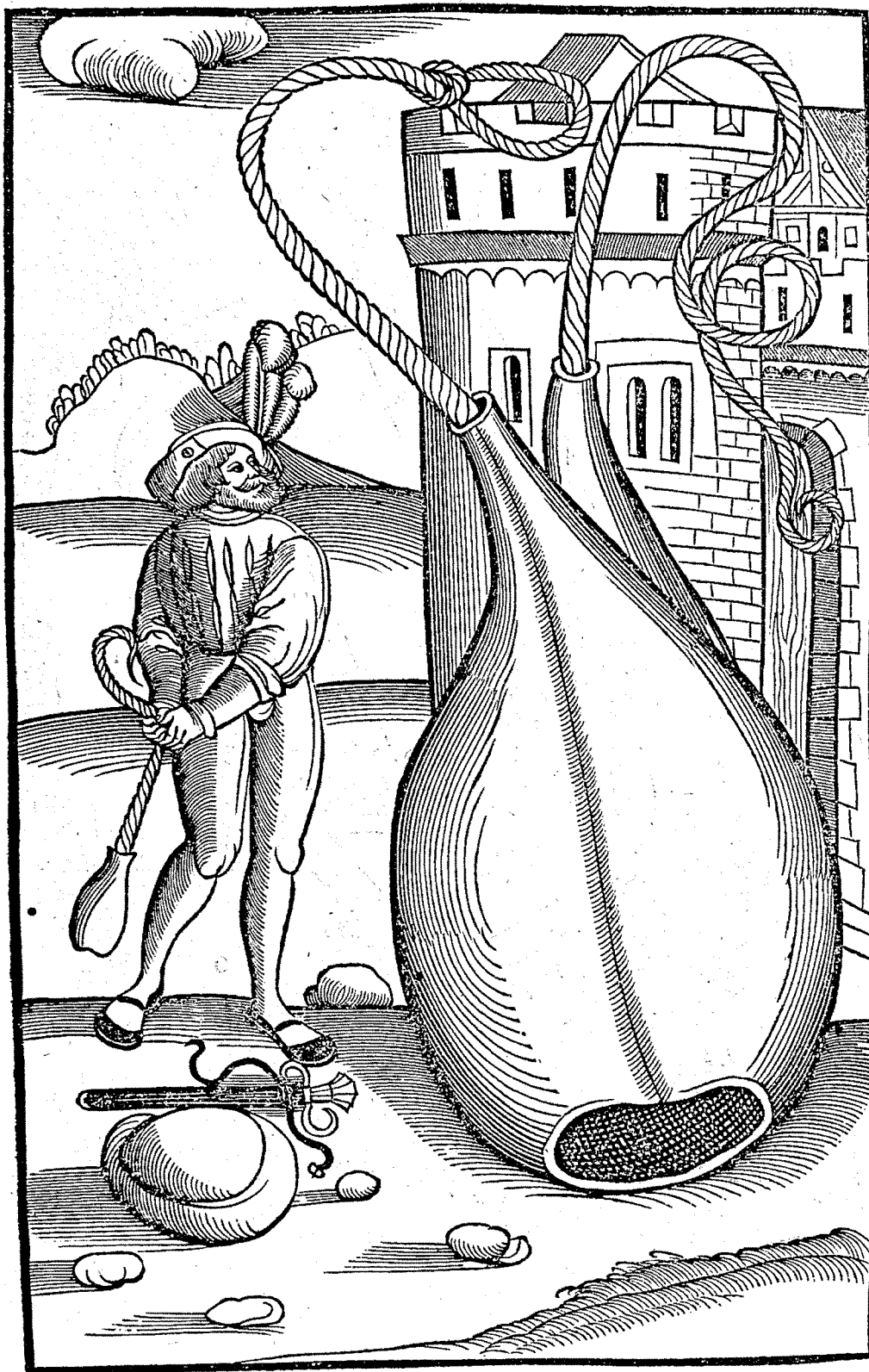

C

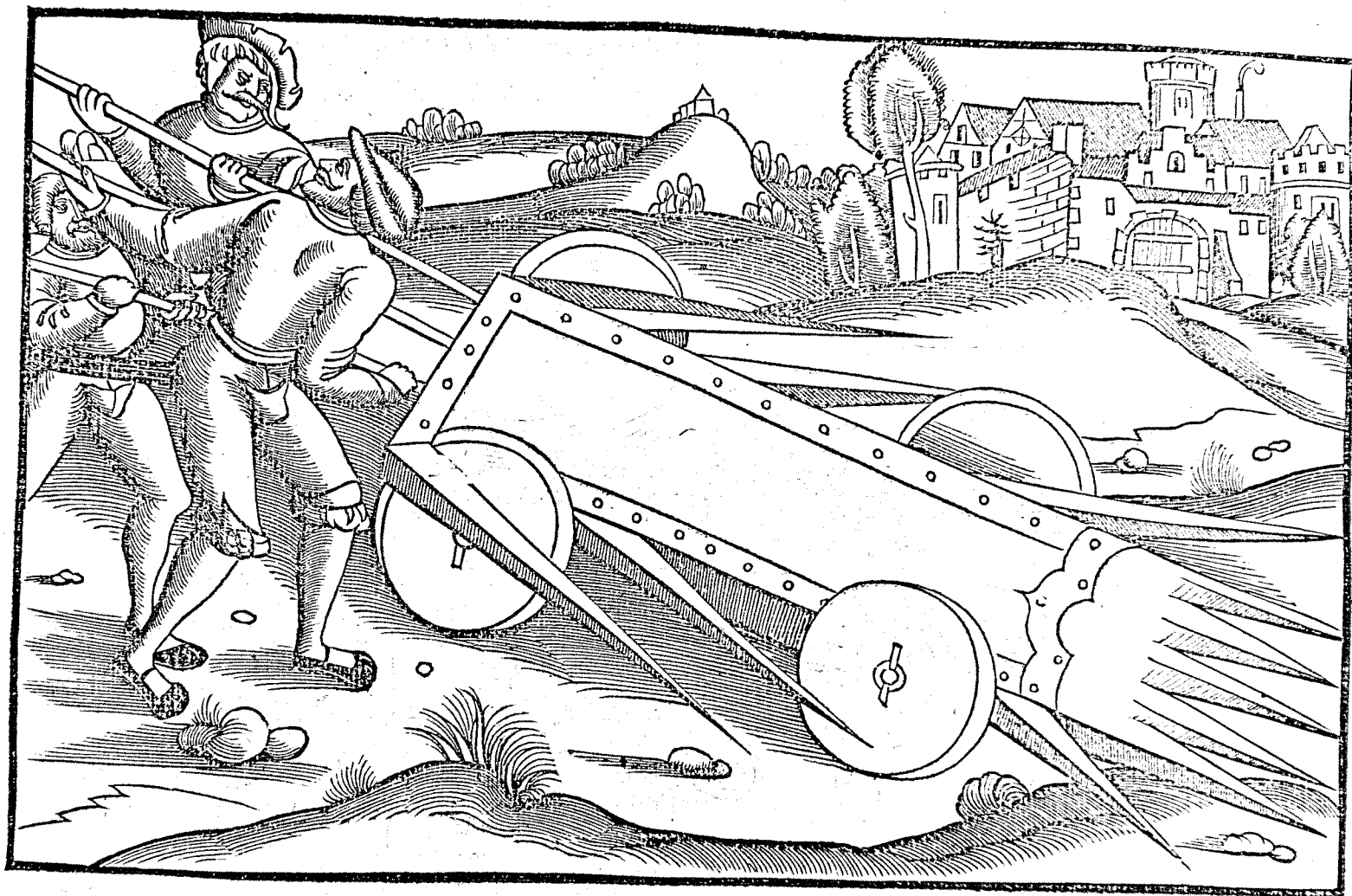

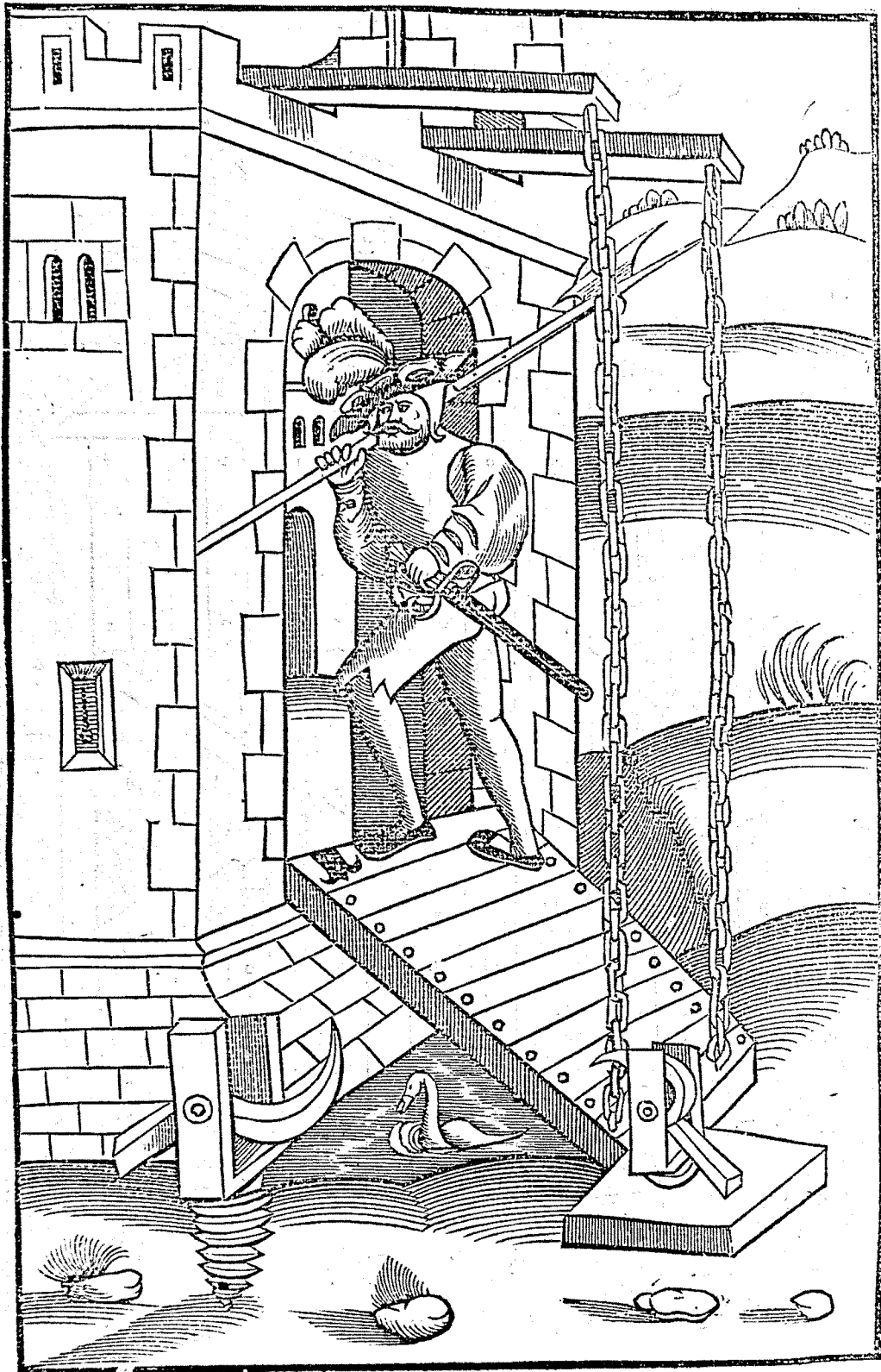

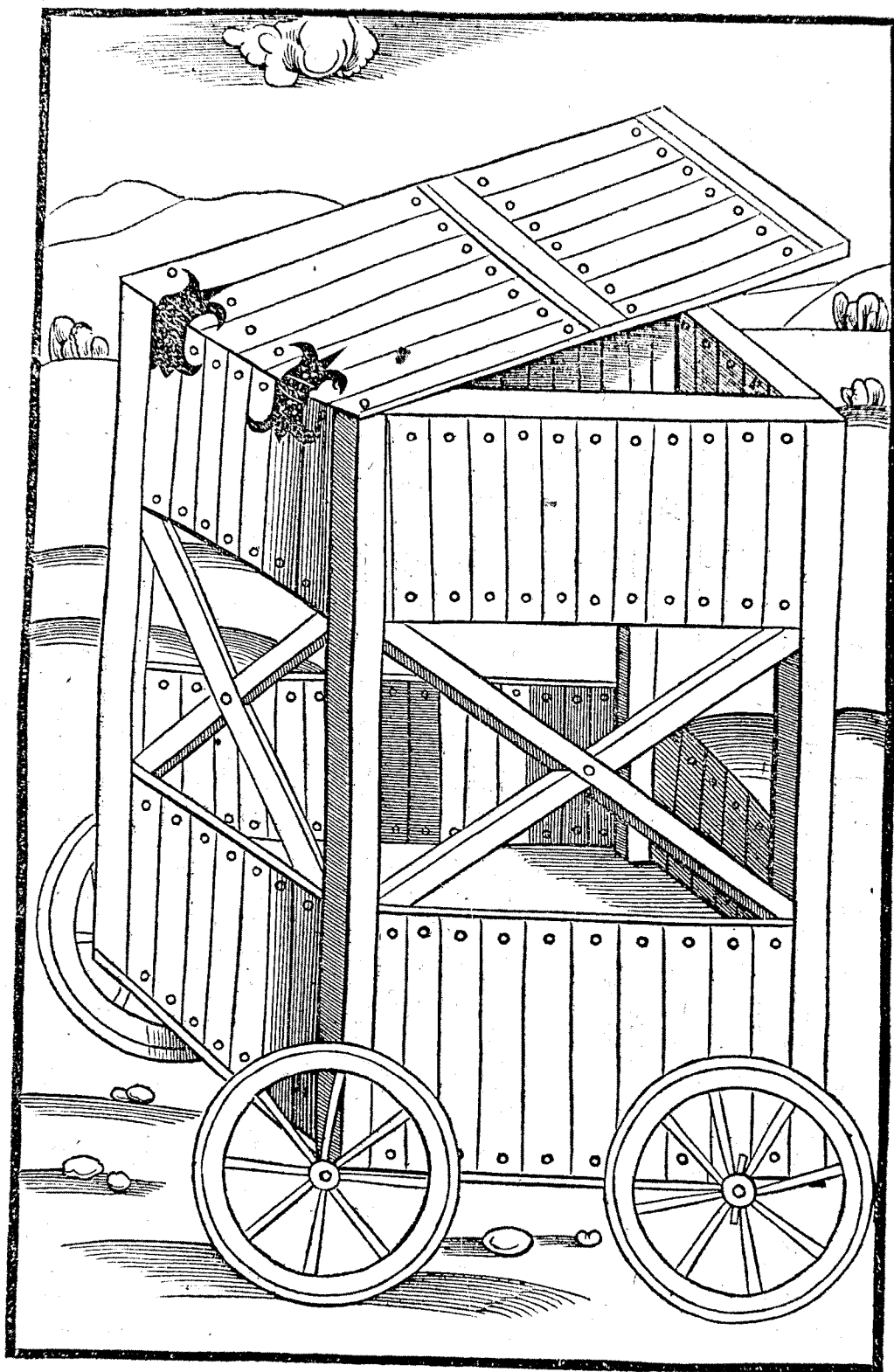

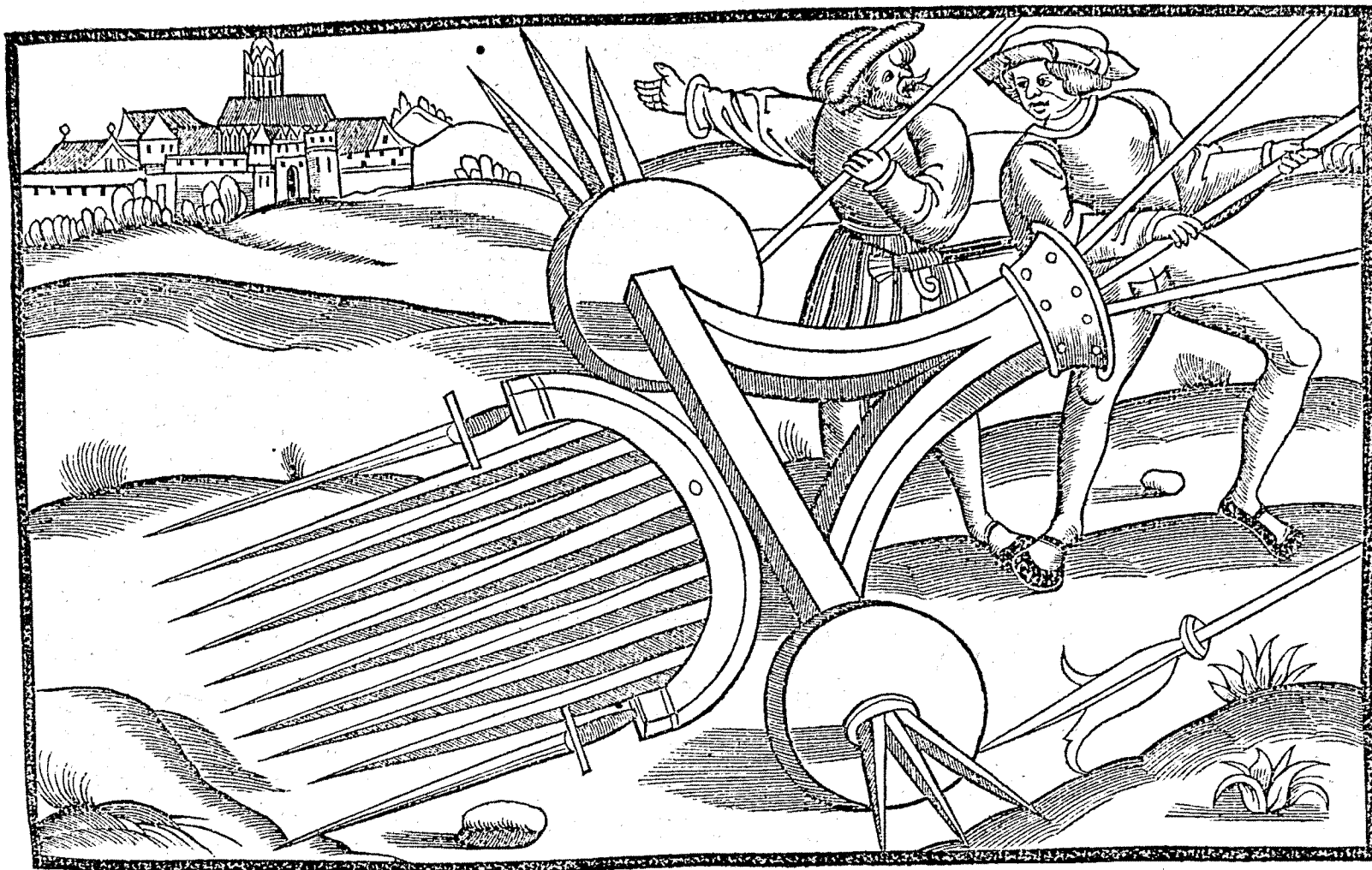

C iii

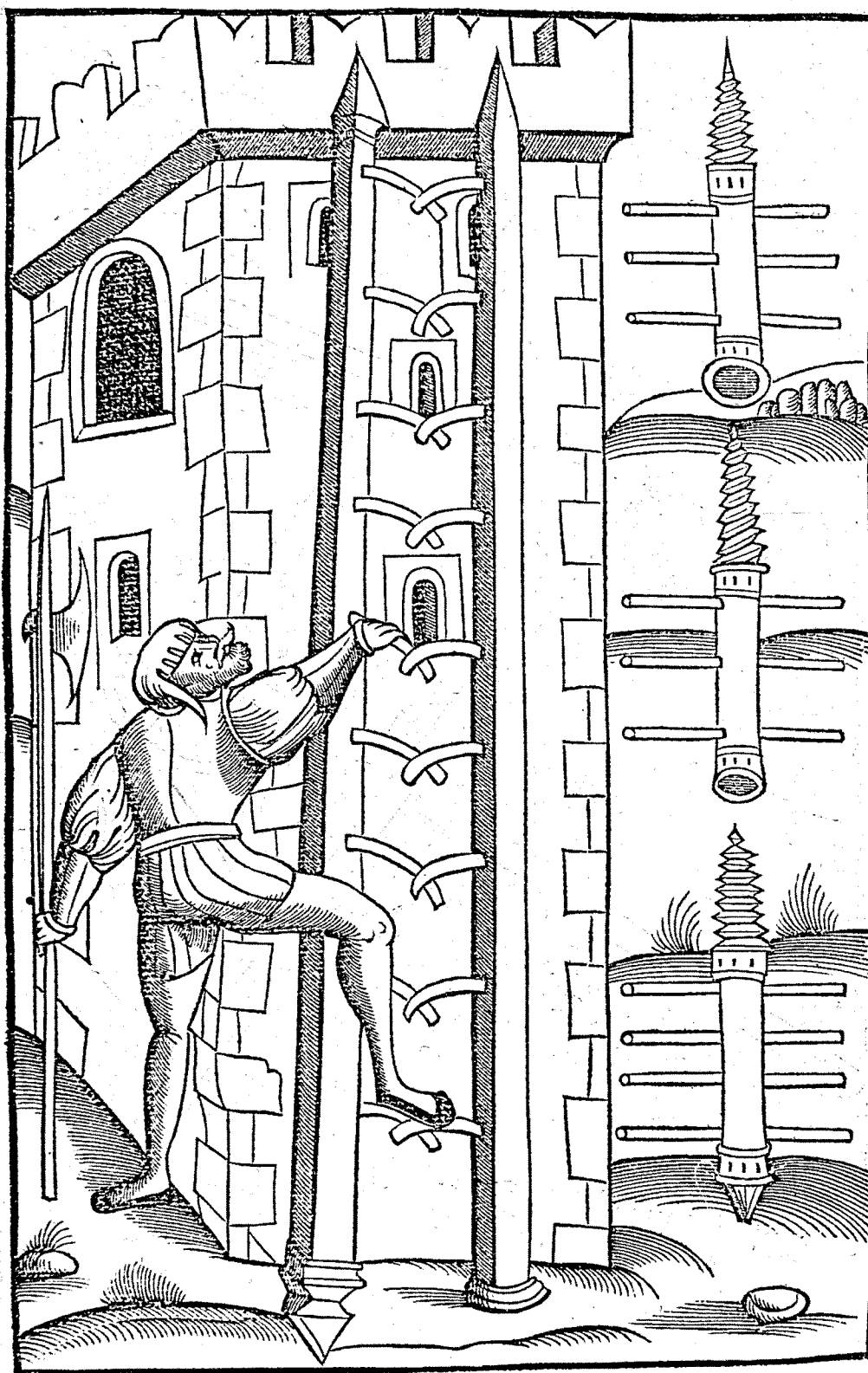

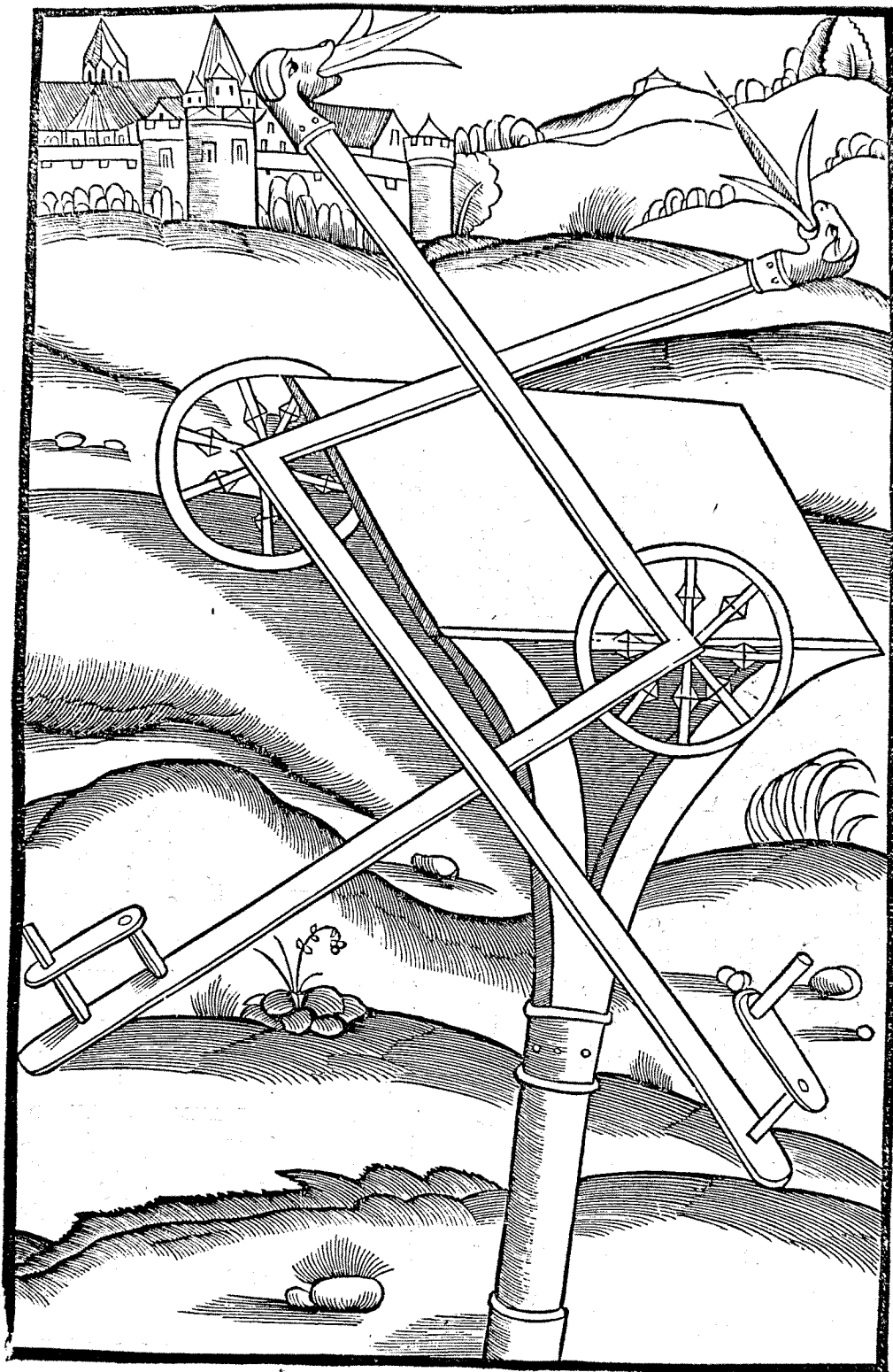

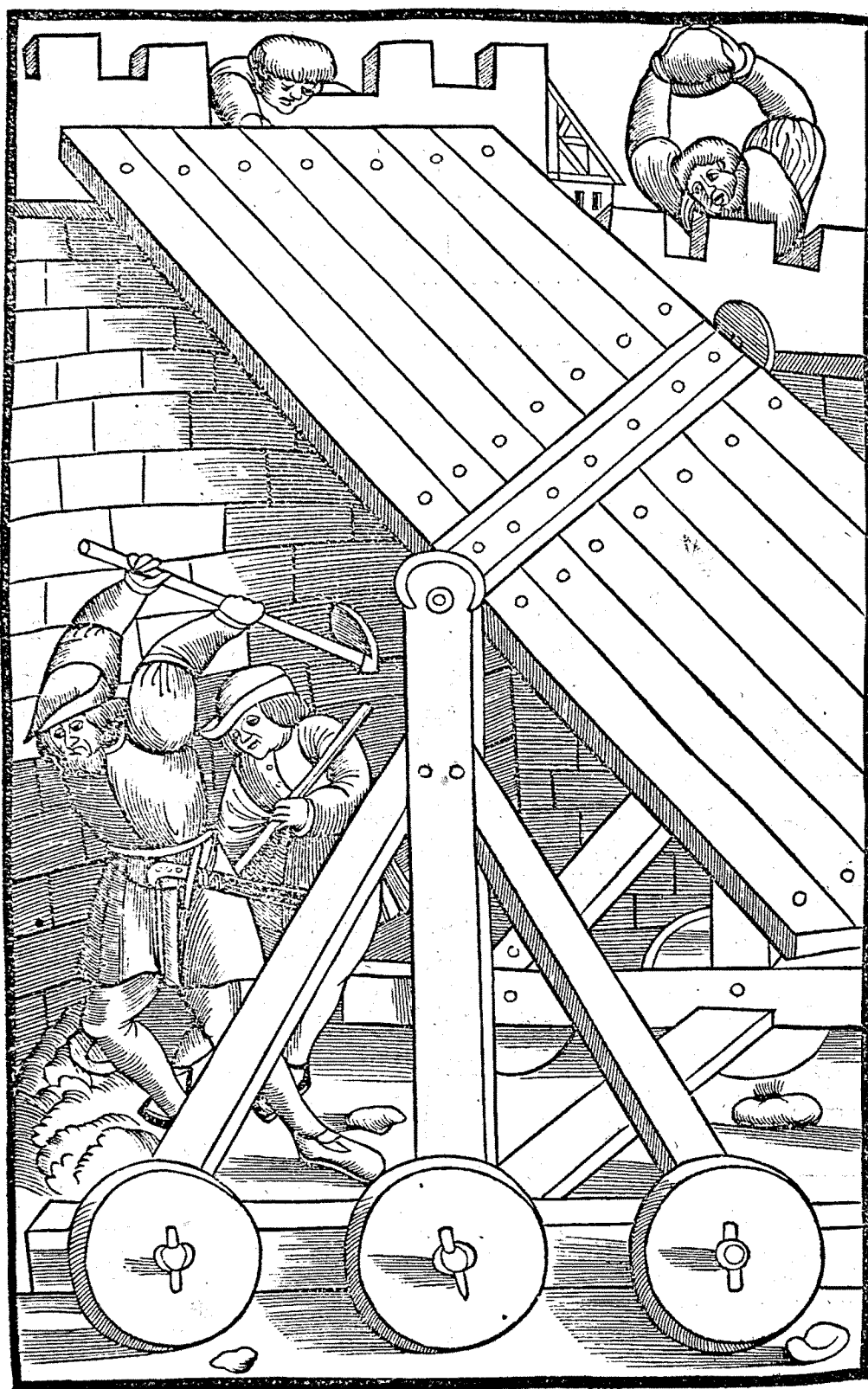

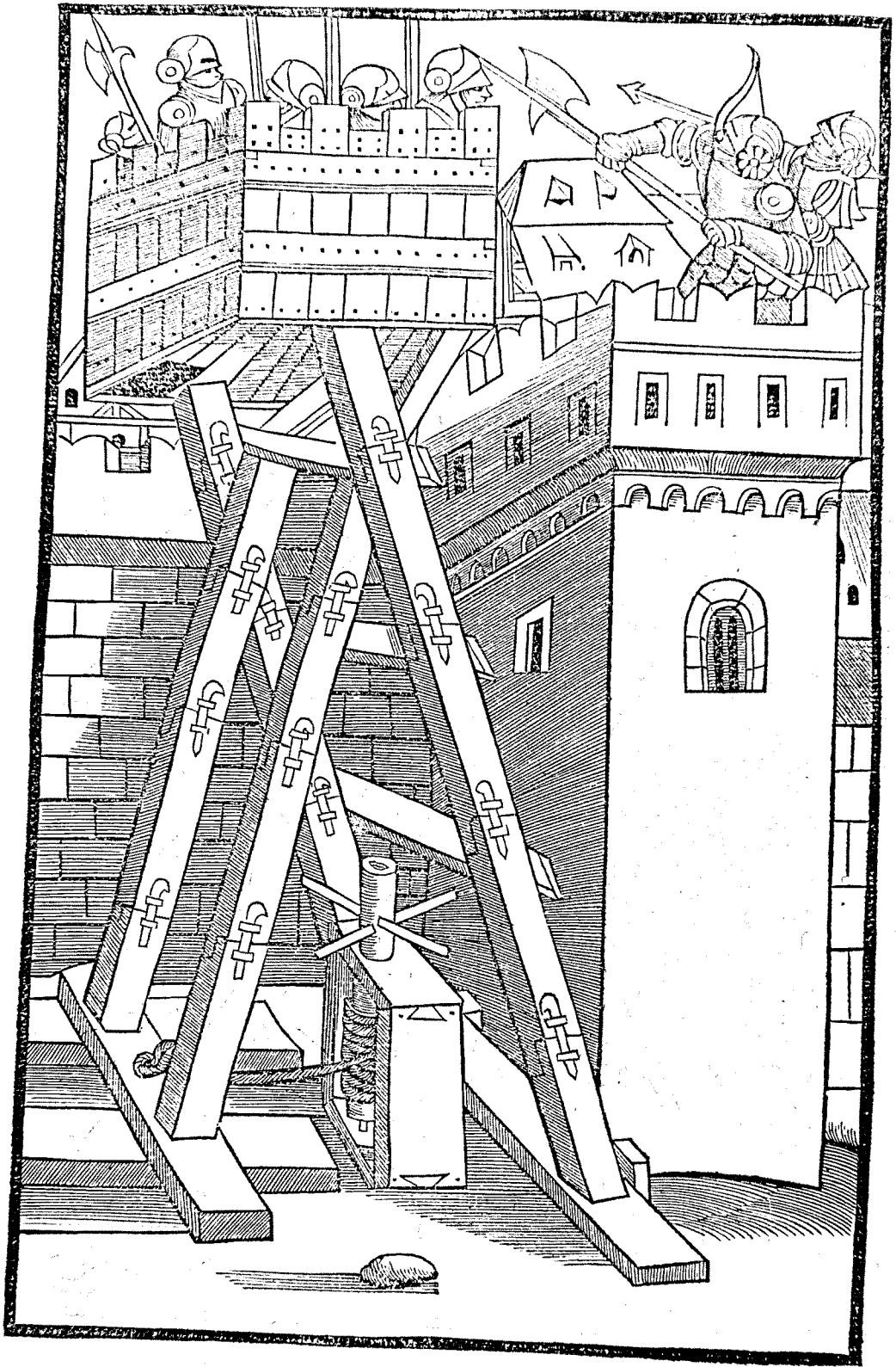

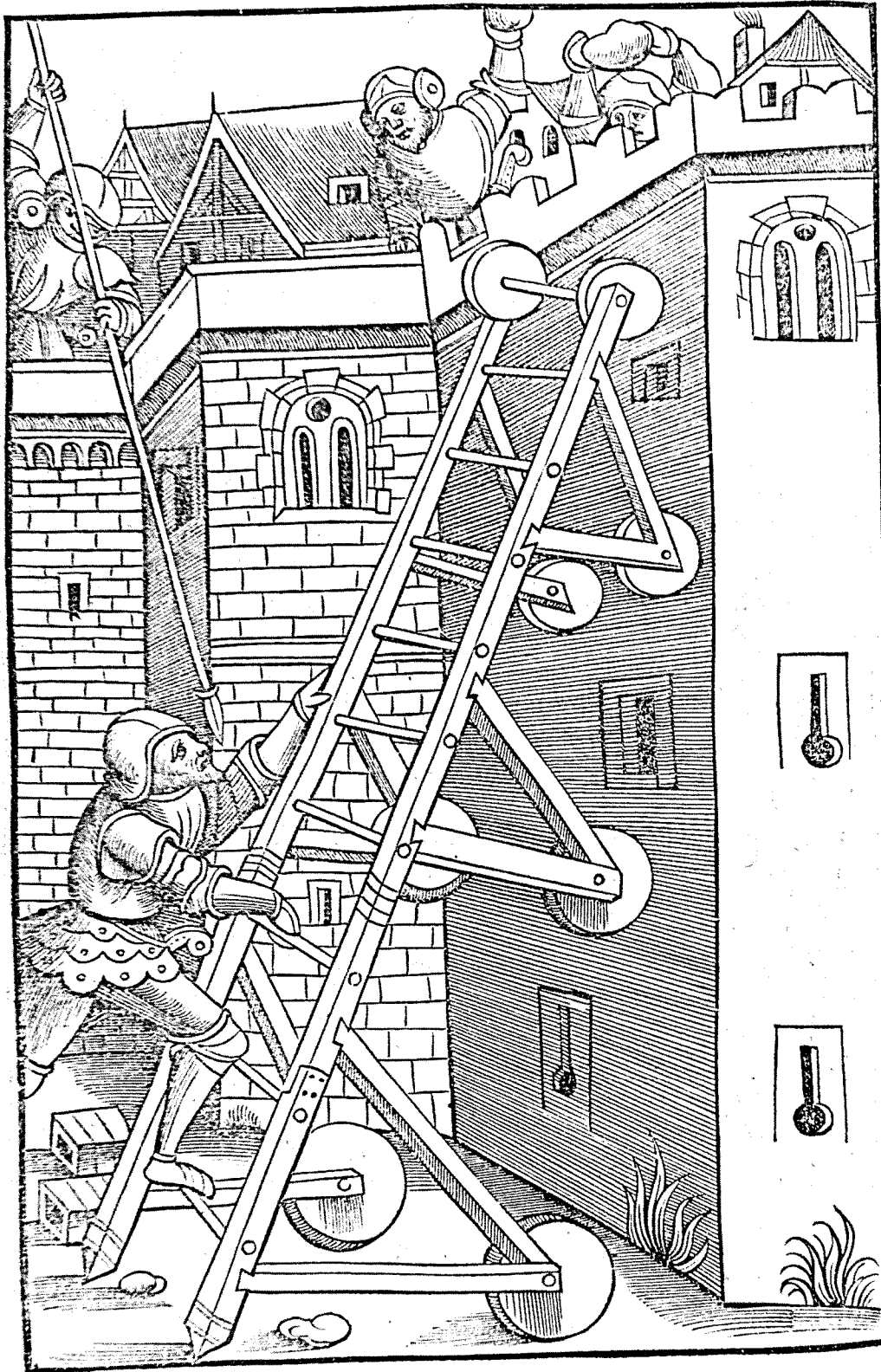

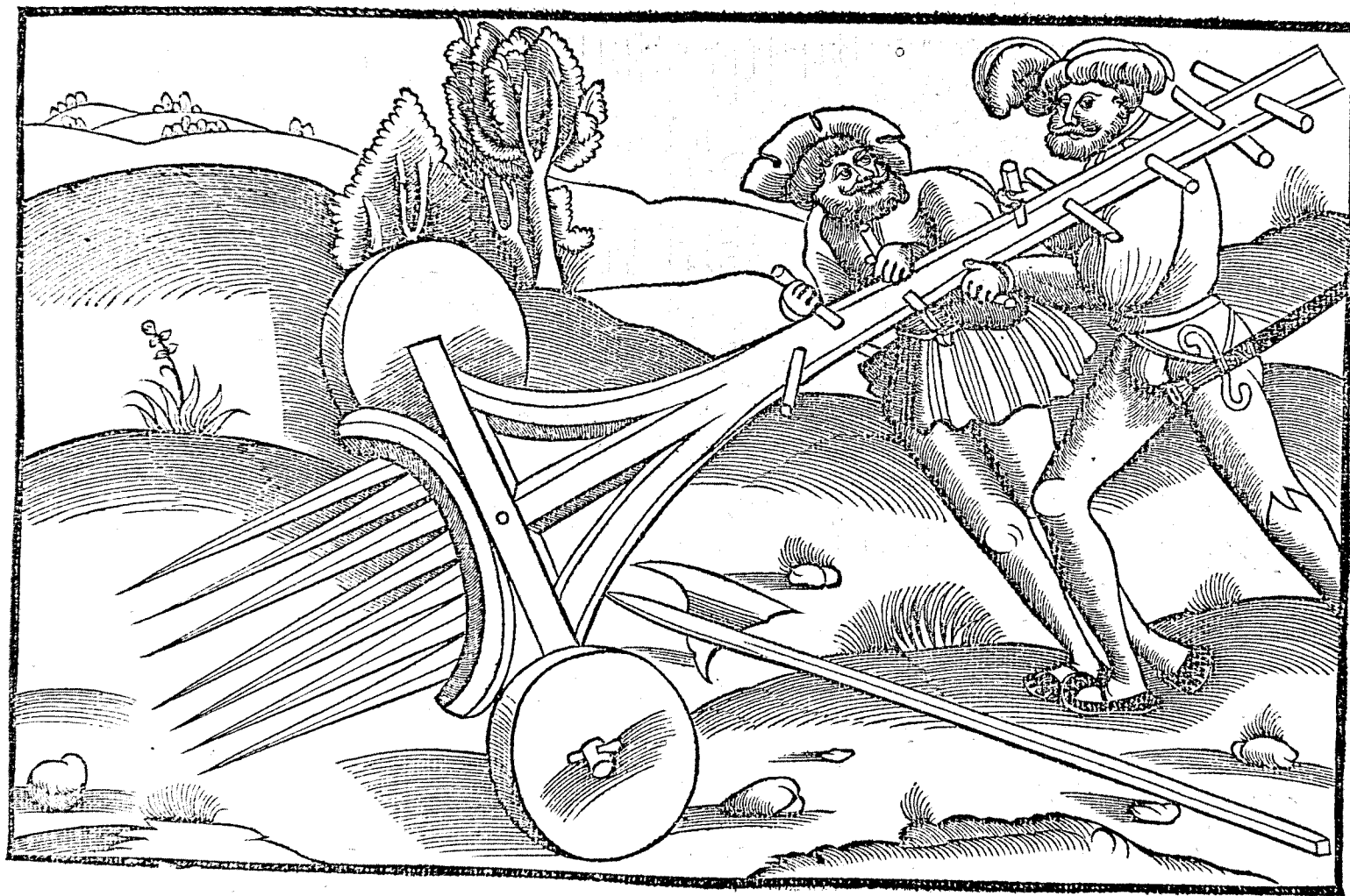

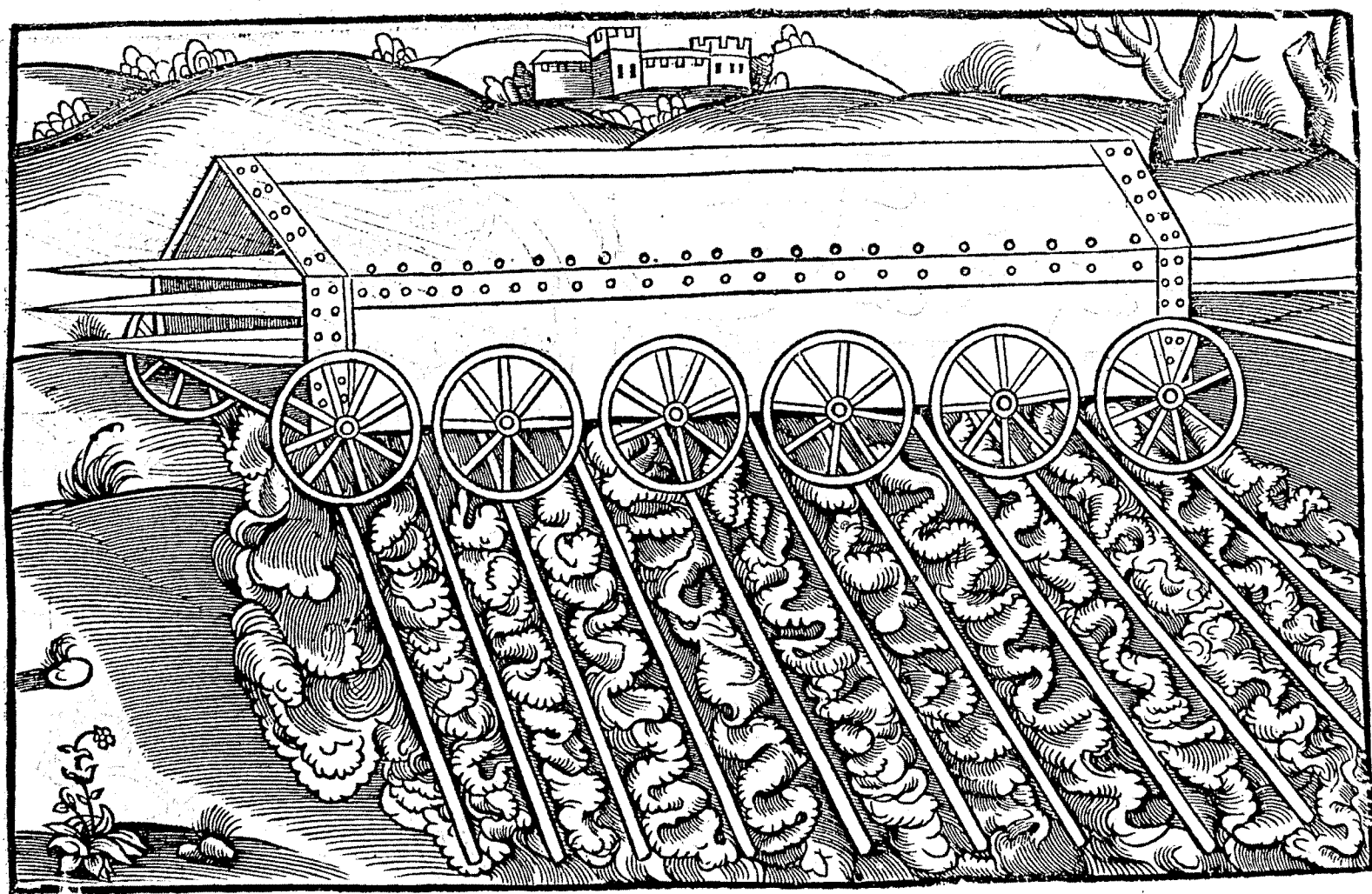
D

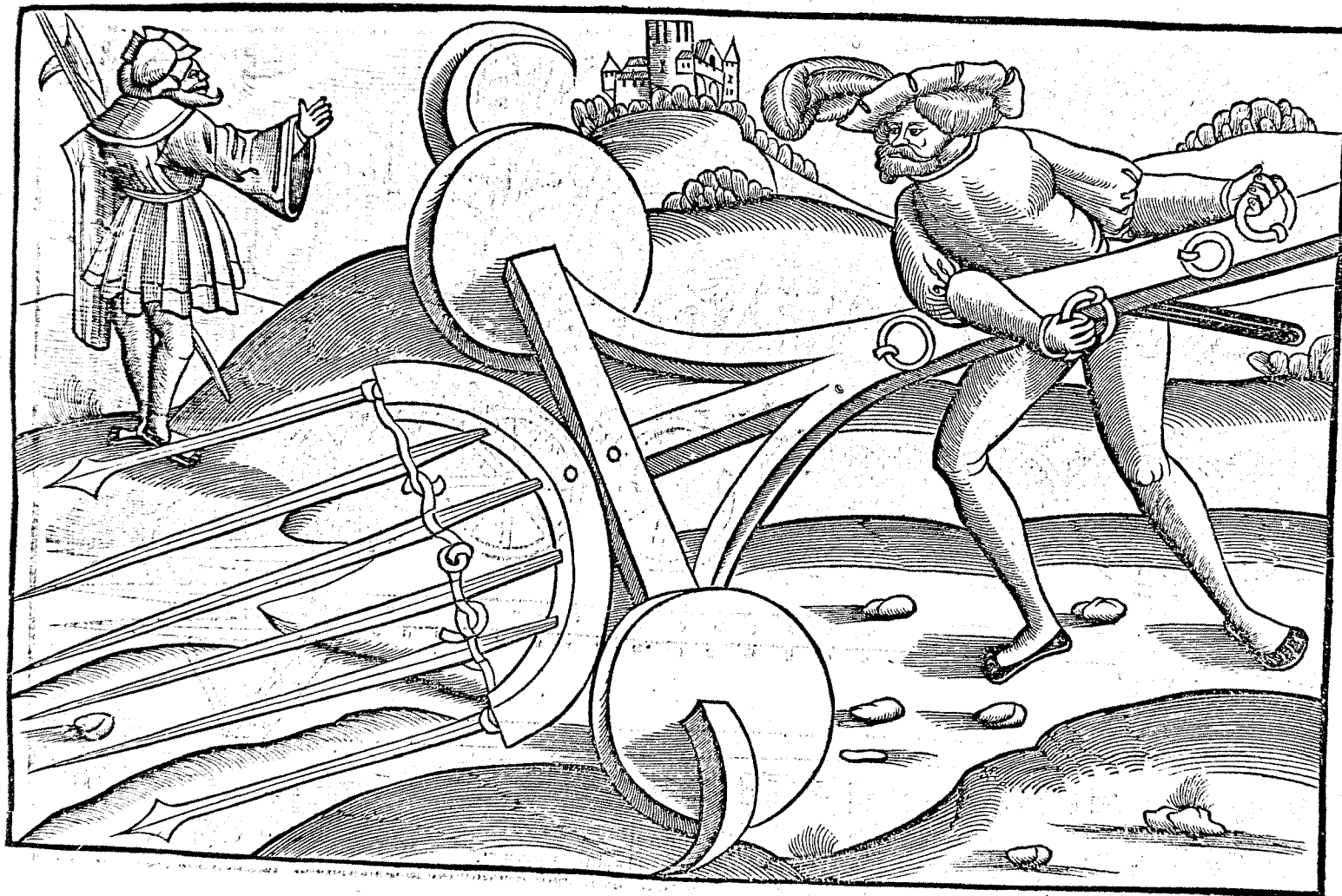

D ii

D iij

FLAVII VEGETII

RENATI DE RE MILITARI

Libri secundi prologus.

Nstituta maiorum artis armaturæ, præcipuè clementiam vestram peritissimèque retinere, continuis declaratur victoriis ac triumphis. Siquidem indubitata approbatio artis † est, re-
rū semper effectus. Verū tranquillitas tua, Imperator inuicte, altiori cōsilio, quàm mens poterat terrena cōcipere, ex libris antiqua desiderat, cū ipsam antiquitatem factis recentibus antecedit. Cū igitur hæc literis breuiter cōprehendere, maiestati vestre non tam discenda quàm recognoscenda præciperer, certauit sæpius deuotio cū pudore. Quid enim audacius, quàm domino ac principi generis humani, domitori omnium gentiū barbararum, de vsu ac disciplina insinuare bellorum? nisi fortè iussisses fieri quod ipse gessisses. Et rursus tanti Imperatoris non obedire mādatis, plenū sacrilegii videbatur atque periculi. Miro itaq; † modo in parēdo audax factus sum, dum metuo videri audacior, si negassem. Ad quā temeritatem, præcedens me indulgētiæ vestræ perennitas animauit. Nam libellum de delectu atq; exercitatione tyronum, dudum tanquā famulus obtuli: nec tamen culpatus abscissi. Nec formido iussus aggredi opus, quod spontaneum † cessit impune.

fit

timore.

iussus
gessi.

IN QVOT GENERA DIVIDAT

tur res militaris.

Cap. I.

Es igitur militaris (sicut Latinorū egregius autor, carminis sui testatur exordio) armis constat & viris. Hæc in tres diuiditur partes, Equites, Pedites, Classes. Equitum talæ dicuntur, ab eo q̄ ad similitudinē alarum ab vtraq; parte protegāt acies: quæ nunc vexillationes vocātur à velo, quia velis, hoc est, flāmulis vtuntur. Est aliud genus equitū, qui legionarij vocātur, propterea quod cōnexi sunt legioni: ad quorū exemplū ocreati equites sunt instituti. Classium item duo genera sunt. Vnū liburnarum, aliud lusoriarū. Equitibus cāpi, classibus maria & flumina, peditibus colles, vrbes, plana & abrupta, seruātur. Ex quo intelligitur magis reip. necessarios pedites: qui possunt vbiq; prodesse. Et maior numerus peditū, sumptu & expēsa minore nutritur. Exercit⁹ ex re ipsa atq; opere exercitij, nomē accepit, vt ei nūq̄ liceret obliuisci, quod vocabatur. Verū ipsi pedites, in duas diuisi sunt partes, hoc est, in auxilia & legiones. Auxilia à sociis, vel fœderatis gentibus mittebantur. Romana autem virtus, præcipuè in legionū ordinatione præpollet. Legio autē ab eligendo appellata est: quod vocabulū eorum

alij alares.

Vexillationes.
Equites legionarij.
Classium duo genera.

Exercitus.

Peditū duo genera.

Legionum.

rum desiderat fidem atque diligentiam, quibus milites probantur. In auxilijs minor, in legionibus longe amplior consuevit numerus militū scibi.

Quid inter legiones & auxilia intersit. Cap. I I.

Phalanges
Caturæ.

Legio.

Auxiliares.

Legio.

Legio armata
Caturæ.

Denique Macedones, Græci, Dardani, phalāges habuerūt, vt in vna Phalāge armatorū octo milia cēferentur. Galli atque Celtiberi, plurēsque barbaricæ nationes, cateruis vtebātur in prælio, in quibus erāt sena milia armatorum. Romani legiones habent, in quibus singulis sena milia, interdum amplius, militare cōsueuerunt. Quid autem inter legiones & auxilia interesse videatur, expediam. Auxiliares conducuntur ad prælium, ex diuersis locis, ex diuersis muneribus venientes: nec disciplina inter se, nec noticia, nec affectione consentiunt. Alia instituta, alius inter eos est vsus armorum. Necessē est autē tardiū ad victoriā perueniri, qui discrepant antequā dimicent. Deniq; cū in expeditionibus plurimū prosit, omnes milites vnus præcepti significatione conuerti, non possunt æqualiter iussā cōplere, qui antè pariter non fuerunt. Tamen hæc ipsa si solēnibus diuersisq; exercitiis prope quotidie roborentur, non mediocriter iuuant. Nam legionibus semper auxilia, tāquam leuis armatura in acie iungebātur, vt in his præliandi magis adminiculum esset quā principale subsidium. Legio autem propriis cohortibus plena, cū grauē armaturā, hoc est, principes hastarios, triarios, antesignanos: item leuē armaturā, hoc est, ferētarios, sagittarios, funditores, balistarios, cum propriis & sibi impositos equites legionarios, iisdē matriculis teneat: cū vno animo parique consensu castra muniat, aciem instruat, prælium gerat, ex omni parte perfectā nullōque extrinsecus indigēs adiuuēto, quātamlibet hostium multitudinem superare consueuerat. Documētum est magnitudo Romana, quæ semper cum legionibus dimicans, tantum hostium vicit, quantum vel ipsa voluit, vel rerum natura permisit.

Quæ causa exhauriri fecerit legiones.

Cap. III.

nam enim

maior
Cato rei mi
litaris scrip
tor.

Legionū nomē in exercitu permanet hodie, sed per negligētiā superiorū tēporū, robur infractū est: cū virtutis præmia occuparet ambitio, & per gratiam promouerētur milites, qui promoueri consueuerant per laborem. Deinde cōtubernalibus, cōpletis stipendiis, per testimoniales ex more dimissis, nō sunt alii substituti. Præterea necesse est, morbo aliquātos debilitari atque dimitti: aliquātos militiā deferere, vel diuersis casibus interire: vt nisi annis singulis, imo singulis pene mensibus in recedentiū locū iuniorum turba succedat, quāuis copiosus exhauriatur exercitus. Est & alia causa, cur attenuatæ sint legiones. Magnus in illis labor est militandi, grauiora arma, sera munera, seuerior disciplina. Quod vitātes pleriq; in auxiliis sæpe festināt militiæ sacramenta percipere, vbi & minor sudor & maturiora sunt præmia. Cato ille maior, cū & armis iuictus esset, & cōsul exercitū sæpe duxisset, plus se reip. credidit profuturū, si disciplinā militārē conferret in literas. Nā vnus ætatis sunt res quæ fortiter fiūt, quæ verò pro vtilitate reip. scribūturæ, terna sunt.

sunt. Idem fecerunt alii complures, sed præcipuè Frōtinus scribēs diuo Traiano ob eiusmodi cōprobatu industriā. Horū instituta, horū præcepta, in quantum valeo strictim fideliterq; signabo. Nam cū easdem expensas faciat & diligenter & negligenter exercitus ordinatus, non solum præsentibus, sed etiam futuris seculis proficiet: si prouisione maiestatis tuę, imperator Auguste, & fortissima dispositio reparetur armorum, emēdetur dissimulatio præcedentium.

Quotenas legiones antiqui ad bellum duxerunt. Cap. III.

IN omnibus autoribus inuenitur, singulos cōsules aduersus hostes copiosissimos, non amplius quā binas duxisse legiones, additis auxiliis sociorū. Tanta in illis erat exercitatio, tanta fiducia, vt cuius bello duæ legiones crederētur posse sufficere. Quapropter ordinationem legionis antiquæ secundū normam militaris iuris exponam. Quę descriptio si obscurior aut impolitior videbitur, non mihi, sed difficultati ipsius rei cōuenit imputari. Attento itaq; animo sæpius relegenda sunt, vt memoria intelligentiaq; valeant comprehendere. Necesse est enim inuictam esse rempub. cuius imperator militari arte percepta, quantos voluerit faciat exercitus bellicosos.

Quemadmodum legio constituatur. Cap. V.

Diligenter igitur lectis iunioribus, animis corporibusq; præstantibus, additis etiā exercitiis quotidianis, quatuor vel eo amplius mensiū, iussu auspiciūq; inuictissimi principis legio formatur. Nam ꝑ ꝑunctis in cute ꝑ punctis milites scripti & matriculis inserti iurare solent. Et ideo militię sacramenta dicuntur. Iurāt autem per deum Christum & spiritū sanctum, & per maiestatem imperatoris, quæ secundum deum generi humano diligenda est & colenda. Nam imperatori, cū Augusti nomen accepit, tanquam præsentī & corporali deo fidelis est præstanda deuotio, & impēdendus peruigil famulatus. Deo enim vel priuatus, vel militans seruit, cū fideliter eum diligit, qui deo regnat autore. Iurant autem milites omnia se strenuē facturos, quę præceperit imperator, nunq̃ deserturos militiam, nec mortem recusaturos pro Romana rep.

*pictis
punicis
Militiæ sa-
cramenta.*

Quot cohortes in vna sint legione, item quot

milites in vna cohorte.

Cap.

VI.

SCiendum est autē in vna legione decem cohortes esse debere. Sed prima cohors reliquas, & numero militum, & dignitate præcedit. Nam genere & institutione literarum viros electissimos quærit. Hæc enim suscipit aquilā, quod præcipuum signū in Romano est semper exercitu, & totius legionis insigne. Hæc imagines imperatorū, ꝑ hoc est diuina & præsentia signa venerat. Habet pedites mille centum quinq;. Equites loricos centum triginta duos: & appellatur cohors miliaria. Hęc caput est totius legionis, ab hac, cū pugnandū est, prima acies incipit ordinari. Secūda cohors habet pedites. 555. Equites loricos. 66 & appellatur cohors quingētaria. Tertia cohors similiter habet pedites. 555. Equites. 66. sed in hac cohorte tertia, validiores probari moris est, quia in media acie consistit.

hæceliam

Legio plena.

consistit. Cohors quarta habet pedites quingentos quinquaginta quinque. Equites 66. Cohors quinta habet totidē. Sed & ipsa strenuos desiderat milites: quia sicut prima in dextro, ita quinta in sinistro ponitur cornu. Hæ quinque cohortes in prima acie ordinantur. Sexta cohors habet pedites. 555. Equites 66. In ipsa quoque enucleati ascribendi sunt iuniores: quia in secunda acie post Aquilam & Imagines cohors sexta consistit. Cohors septima habet pedites. 555. Equites 66. Cohors octava habet pedites. 555. Equites 66. Sed & ipsa animosos desiderat viros: quia in secunda acie consistit media. Cohors nona habet pedites. 555. Equites 66. Cohors decima habet pedites. 555. Equites. 66. & ipsa bonos accipere consuevit bellatores: quia in secunda acie sinistrum possidet cornu. His decem cohortibus legio plena fundatur, quæ habet pedites sex milia centum, equites septingentos viginti sex. Minor itaque numerus armatorum in una legione esse non debet. Maior autem interdum esse consuevit, si non tantum unam cohortem, sed etiam alias miliarias fuerit iussa suscipere.

Nomina & gradus principiorum legionum. Cap. VII.

Principia.

Tribunus.

Ordinarij.

Augustales

Flauiales

Aquiliferi.

Imaginarij

Optiones.

Signiferi.

Tesserarij.

Tessera quod.

Campigeni.

Metatores.

Beneficiarij

Librarij.

Tubicines.

Cornicines.

Buccinato-

res.

Armaturæ.

Mensores.

Torquati.

Candidati.

Munifices.

Antiqua ordinatione legionis exposita, principalium militum, & (ut proprio utar vocabulo) principiorum nomina & dignitates secundum præfentes matriculas indicabo. Tribunus maior per epistolam sacram imperatoris iudicio destinatur. Minor tribunus provenit ex labore. Tribunus autem vocatur à tribu, tribuendoque iure: quia præest militibus, quos ex tribu primus Romulus legit. Ordinarii dicuntur qui in prælio præfunt, & primos ordines ducunt. Augustales appellantur, qui ab Augusto ordinariis iuncti sunt. Flauiales item tanquam secundi augustales, à diuo Vespasiano sunt legionibus additi. Aquiliferi qui aquilam portant. Imaginarij, vel imaginiferi qui imperatorum imagines portant. Optiones ab optando appellati, quod antecedentibus ægritudine præpeditis, hi tanquam adoptati eorum, atque vicarii solent vniuersa curare. Signiferi qui signa portant: quos nunc draconarios vocant. Tesserarii qui tesseram per contubernia militum nunciant. Tessera autem dicitur præceptum ducis, quo vel ad aliquod opus, vel ad bellum mouetur exercitus. Campigeni, hoc est, à signa ni, ideo sic nominati, quia eorum opera atque virtute exercitii genus crescit in campo. Metatores qui præcedentes, locum eligunt castris. Beneficiarii, ab eo appellati, quod promouentur beneficio tribunorum. Librarii, ab eo quod in libros referant rationes ad milites pertinentes. Tubicines, Cornicines, & Buccinatores qui tuba vel æreo cornu, vel buccina committere prælium solent. Armaturæ duples, quæ binas consequuntur annonas. Simples, quæ singulas. Mensores, qui in castris ad podismum dimetiuntur loca, in quibus milites tentoria figant, vel hospitia in ciuitatibus præstant. Torquati duples, Torquati simples, quibus torques aureus solidus virtutis præmium fuit, quem qui meruisset, præter laudem interdum duplas consequebatur annonas: duples duas, simples unam. Erant & secundum annonam candidati duples, candidati simples. Hi sunt milites principales, qui privilegiis muniuntur. Reliqui munifices appellantur, quia munia facere coguntur.

Nomina

Nomina eorum qui antiquos ordines ducebant.

Cap. VIII.

Vetus autem consuetudo tenuit, ut ex primo principe legionis, promoueretur Centurio primipili: qui non solum aquilæ præerat, verum etiâ quatuor ceteras, hoc est, quadringentos milites, in prima acie gubernabat. Hic tanquam caput totius legionis merita consequebatur & cōmoda. Item primus hastatus duas centurias, id est, ducentos homines ducebat in acie secunda, quæ nunc duccenarium vocant. Princeps autem primæ cohortis centuriâ & semis, hoc est, centum quinquaginta homines gubernabat. Ad quem propè omnia, quæ in legione ordinâda sunt, pertinent. Item secundus hastatus centuriam & semis, id est, centum quinquaginta milites gubernabat. Triarius prior, centum homines regebat: sic decem centuriæ cohortis primæ, à quinque ordinariis regebantur: quibus magnæ utilitates & magnus honor est à veteribus constitutus: ut cæteri milites ex tota legione omni labore ac deuotione cōtenderent ad tanta præmia puenire. Erant etiam centuriones qui singulas centurias curabant: qui nunc centenarii nominantur. Erant decani, denis militibus præpositi: qui nunc caput contubernii vocantur. Secunda cohors habebat centuriones quinque. Similiter tertia, quarta, quinta, usque ad decimam cohortem: in tota autem legione erant centuriones quinquagintaquinque.

Centurio primipili. Primus hastatus.

Duccenarius

Princeps primæ cohortis.

Hastatus secundus. Triarius prior.

Centuriones.

Centenarii Decani.

Caput contubernij

De officio præfecti legionis.

Cap. IX.

Sed legati Imperatoris ex consularibus ad exercitus mittebantur, quibus legiones & auxilia vniuersa obtemperabant in ordinatione pacis vel necessitate bellorum, in quorum locum nunc illustres viros constat magistros militum substitutos à quibus non tantum binæ legiones, sed etiâ plures numero gubernantur. Proprius autem iudex erat præfectus legionis, habens communem primi ordinis dignitatem, qui absente legato, tanquam vicarius ipsius potestatem maximam retinebat. Tribuni vel centuriones, cæteri quæque milites, eius præcepta seruabant. Vigiliarum siue profectionis tessera petebatur ab eodem. Si miles crimen aliquod admisisset, autoritate præfecti legionis deputabatur à tribuno ad poenam. Arma omnium militum, item equi, vestes, annona, ad curam ipsius pertinebant. Disciplinæ ius & seueritas & exercitatio, non solum peditum sed etiam equitum legionariorum, præcepto eius quotidie curabatur. Ipse autem custos diligens & sobrius, legionem sibi creditam assiduis operibus ad omnem deuotionem, ad omnem affirmabat industriam: sciens ad præfecti laudem subiectorum redundare virtutem.

Præfectus legionis.

De officio præfecti castrorum.

Cap. X.

Erat etiam castrorum præfectus, licet inferior dignitate, occupatus tamen non mediocribus causis: ad quem castrorum positio, valli & fossæ destinatio pertinebat. Tabernacula vel casæ militum, cum impedimentis omnibus, nutu ipsius curabantur. Præterea egri contubernales & medici à quibus curabantur, expensæ etiam ad eius industriam pertinebant. Vehicula, sagittarii, necnon etiam ferramenta

Ferentarij.
Scutati.

Funditores.
Tragularij.

instructa. Post hos erant ferentarij & levis armatura quos nunc auxiliores & armaturas dicimus. Scutati qui plumbatis vel gladiis & missilibus accincti, sicut nunc omnes propè milites videntur, armati erant. Item sagittarij cum cassidibus, cataphractis & gladiis, sagittis & arcubus. Erant Funditores, qui ad fundas vel fastibalos lapides iaciebant. Erant tragularij, qui ad manubalistas vel arcubalistas dirigebant sagittas. Secunda acies similiter armabatur: in qua consistentes milites, hastati vocabantur. Sed in secunda acie, dextro cornu, cohors sexta ponebatur: cui iungebatur septima. Octava cohors mediam aciem tenebat, nona comitante. Decima cohors in secunda acie sinistrum semper obtinebat cornu.

Quemadmodum triarij vel centuriones armentur. Cap. XVI.

Triarij.

Post omnes autem acies, Triarij cum scutis, cataphractis & galeis ocreati cū gladiis, semispathis, plumbatis & binis missilibus locabatur, qui genu posito subsidebant, ut, si prima acies vinceretur, ab his quasi de integro reparata pugna posset reparare victoriam. Omnes autem signarij vel signiferi, quāvis pedites, loricas minores accipiebant, & galeas ad terrorem hostiū vrsinis pelibus tectas. Centuriones verò habebant cataphractas, scuta, & galeas ferreas: sed transuersis & argentatis cristis, ut facilius agnoscerentur à suis.

Commisssa pugna grauem armaturam stare pro muro. Cap. XVII.

Illud autem sciendum est, & modis omnibus retinendum: commisso bello, prima ac secunda acies stabat immota. Triarij quoque residebant. Ferentarij autem armaturæ & scutatores, sagittarij, funditores, hoc est, levis armaturā aduersarios prouocabant ante aciem procedentes: si hostes fugare poterant, sequebantur: si eorum virtute ac multitudine premebantur, reuertebantur ad suos & post eos stabant. Excipiebat autem prælium grauis armatura, & tanquā murus (ut ita dicam) ferreus stabat: & non solum missilibus, sed etiā gladiis cominus dimicabant. Et si hostes fugassent, non sequebatur grauis armatura, ne aciem suam ordinationemque perturbaret, & ad dispersos recurrētes hostes, in compositos opprimerent: sed levis armatura cum funditoribus, sagittariis, & equitibus, fugientes sequebatur inimicos. Hac dispositione atque cautela sine periculo legio vincebat, aut superata seruabatur incolumis: † quia ius legionis est, facile nec fugere nec sequi.

quod

Nomina militum & gradus in scutis eorum aduersis scribenda. Cap. XVIII.

De signis.

De signis.

De signis.

Sed ne milites aliquādo in tumultu prælij à suis cōtubernalib⁹ aberrarēt, diuersis cohortib⁹ diuersa in scutis signa pingebāt: quæ ipsi nomināt dagmata, sicut etiā nunc moris est fieri. Præterea in aduerso scuto vniuscuiusq; militis, literis erat nomē ascriptum, addito ex qua esset cohorte, quæve cēturia. Ex his ergo apparet legionem bene † institutam, quasi munitissimam esse ciuitatem, quæ omnia prælio necessaria secum vbique portaret, nec metueret repētinum hostiū superuentum, quæ etiam in mediis campis subito fossa se vallōque muniret, quæ omne genus militum contineret & armorum. Siquis igitur pugna publica superare Barbaros cupit, ut diuinitatis nutu, dispositione Imperatoris inuicti

inuicti

inuicti reparētur, ex tyronibus legiones votis omnibus petat. Intra breue autem temporis spacium, iuniores diligenter electi & exercitati, quotidie, non solum mane, sed etiam post meridiem, omni armorum disciplina vel arte bellā di, veteres illos milites, qui orbem terrarū integrū subegerūt, facile coequabunt. Nec moueatur, Cēsar, tua maiestas, quod olim consuetudo est mutata, quę viguit: sed huius puisionis ac foelicitatis est perennitas tua, ut pro salute reip. & noua excogitet, & antiqua restituat. Omne opus difficile videtur anteq̃ tentes, ceterū si exercitati & prudentes viri delectui preponantur, celeriter manus bellis apta poterit aggregari & diligenter institui. Quiduis enim efficit solertia, si competentes non denegentur expensę.

Præter corporis robur, notarum & computandi artem in tyronibus eligendam.

Cap. XIX.

Sed quoniam in legionibus plures scholę sunt, quę literatos milites quærunt ab his qui tyrones probāt in omnibus quidem staturę magnitudinē, corporis robur, alacritatem animi, cōuenit explorari. Sed in quibusdā notarū peritia, calculādī cōputādīque vsus exigitur. Totius enim legionis ratio, siue obsequiorū, siue militariū numerorū, siue pecunię quotidie ascribitur actis maiore propē diligentia, quā res annonaria, vel ciuilis, politicis libris annotatur. Quotidianas etiā in pace vigilias. Item excubitū siue angarias, de omnibus centuriis & cōtubernijs, quę vicissim milites faciūt, ut ne quis contra iusticiā prægraueretur, aut alicui præstetur immunitas. Nomina eorū qui vices suas fecerūt, breuibus inferuntur. Quando quis cōmeatū acceperit, vel quot dierum annotatur in breuibus. Tunc enim difficilē cōmeatus dabatur, nisi causis iustissimis approbatis. Nec aliquibus milites instituti deputabantur obsequijs, nec priuata iisdem negocia mādabantur. Siquidem incōgruū videbatur, imperatoris militem, qui veste & annona publica pascebatur, utilitatibus vacare priuatis. Ad obsequia tamen iudicū vel tribunorū, nec nō etiā principaliū deputabantur milites, qui vocabātur accensi, hoc est, postea additi quā fuisset legio cōpleta, quos nunc Supernumerarios vocant. Fascicularia tamen, id est, lignū, fœnū, aquā, stramen, etiam legitimi milites in castra portabant. Munifices enim ab eo appellātur, quod hæc omnia munia faciāt.

Schola militares.

Accensi. Supernumerarii.

Donatiui partem dimidiam debent apud signa sequestrare milites seruandam.

Cap. XX.

Illud verò ab antiquis diuinitus institutū est, ut ex donatiuo quod milites cōsequuntur, dimidia pars sequestraretur apud signa, & ibidē ipsis militibus seruaretur, ne per luxū aut inaniū rerū cōparationem, à cōtubernalibus possit absumi. Plerique enī homines & præcipuē pauperes tantū erogāt quantum habere potuerint. Sepositio autem ista pecunię, primū ipsis cōtubernalibus docetur accōmoda. (Nā cū publica sustentetur annona, ex omni-

E ij bus do-

*Deposita-
rii signife-
ri.*

bus donatiuis augetur eorum pro medietate castræse peculium) Miles dein-
de qui sumptus suos scit apud signa depositos, de deferendo nihil cogitat, ma-
gis diligit signa. Pro illis in acie fortius dimicat, more humani ingenij, vt
pro illis habeat maximam curam, in quibus suã videt positã esse substantiã.
Denique decẽ folles, hoc est, decẽ sacci, per cohortes singulas exponebãtur,
in quibus hæc ratio condebatur. Addebatur etiam saccus vndecimus, in quẽ
tota legio particulam aliquam cõferebat, sepulturæ scilicet causa, vt si quis
ex cõtubernalibus defecisset, de illo vndecimo sacco ad sepulturã ipsius pro-
meretur expensa. Hæc ratio apud signiferos (vt nũc dicunt) in cophino ser-
uabatur. Et ideo signiferi non solũ fideles, sed etiam literati homines eli-
gebantur, qui & seruarent deposita, & scirent singulis reddere rationem.

In legione ita fieri promotiones, vt per omnes cohortes

transeant qui promouentur. *Cap. XXI.*

*Primipili
centurio.
Primicerius*

Non tantũ humano cõsilio, sed etiam diuinitatis instinctu, legiones ar-
bitror à Romanis cõstitutas. In quibus decẽ cohortes ita sunt ordinatæ,
vt omniũ vnum corpus, vna videatur esse cõiunctio. Nam quasi in orbẽ quẽ-
dã per diuersas cohortes & diuersas scholas milites promouentur, ita vt ex
prima cohorte ad gradũ quẽpiã promotus vadat ad decimã cohortẽ: & rur-
sus ab ea, crescentibus stipendiis, cum maiore gradu per alias recurat ad pri-
mã. Ideo primipili cõturio, postq̃ in orbẽ omnes cohortes per diuersas admi-
nistrauerit scholas, in prima cohorte ad hanc peruenit palmã, in qua ex om-
ni legione infinita cõmoda consequitur. Sicut primicerius in officio præfe-
ctorũ prætorio ad honestũ quæstuosũq; militiæ peruenit gradũ, ita legio-
narij equites cohortes suas contubernij affectione venerantur, cum natura-
liter equites à peditibus soleant discrepare. Per hæc ergo cõtentionem, in le-
gionibus, & omniũ cohortiũ equitũ peditũque seruabatur vna cõcordia.

Quid inter tubicines & cornicines & classicũ interfit. *Cap. XXII.*

*Cornicines
& buccina-
tores.*

Classicum.

Habet præterea legio tubicines, cornicines, & buccinatores. Tubicines
ad bellũ vocãt milites, & rursus receptui canentes reuocãt. Cornicines
& buccinatores erãt ornamentũ totius legionis in ingressu cõflictus & eius
reditu. Hi quotiens canũt, nō milites, sed signa adeorum obtemperãt nutũ.
Ergo quotiẽs ad aliquod opus exituri sunt soli milites, tubicines canũt, & so-
li milites ad signa eorũ obtemperãt. Quotiẽs mouenda sunt signa, cornici-
nes canũt. Quotiẽs autem pugnatur, & tubicines & cornicines pariter ca-
nũt. Classicũ item appellatur, quod buccinatores per cornu dicũt. Hoc insi-
gne videtur imperij, quia classicũ canitur imperatore p̃sente, vel cũ in militẽ
capitaliter animaduertitur: quia hoc ex ip̃eratoris legibus fieri necesse est. Si
verò ad vigilias vel angarias faciẽdas, siue ad opus aliquod, vel ad decursio-
nẽ cãpi exeũt milites, tubicine vocãte operãtur, & rursus tubicine admonẽte
cessãt. Cũ autẽ mouẽtur signa, aut iã mora figẽda sũt, cornicines canũt. Quod
ideo in omnibus exercitiis & processioibus custoditur, vt in ipsa pugna faci-
lius obtemperent

obtemperent milites, siue eos pugnare, siue stare, siue sequi, vel redire præceperint duces. Siquidem ratio manifesta sit, semper in ocio debere fieri, quod necessariò faciendum videtur in prælio.

De exercitatione militum.

Cap. XXIII.

Legionis ordinatione digesta, ad exercitium reuertamur: unde (sicut iam dictū est) exercitus nomen accepit. Iuniores quidem & noui milites, mane & post meridiem ad omne genus exercebantur armorū. Veteres autem & eruditi sine intermissione semel in die exercebantur in armis. Neque enim longitudo ætatis, aut annorum numerus artem bellicam tradit, sed continua exercitationis meditatio: post quāta volueris stipendia, in exercitatus miles semper est tyro cum armatura quæ festis diebus exhibetur in exercitio. Idcirco non tantū armaturam, qui sub campi doctore sunt, sed omnes æqualiter contubernales quotidiana meditatione discebant, & corporis velocitatem. Nam & velocitas vsu ipso acquiritur corporis, & scientia feriendi hostem seq̃, protegendi, præsertim si gladiis cominus dimicetur. Illud verò maius est, vt seruare ordines discant, & vexillum suum in tantis permixtionibus in ipsa proluisione comitentur, nec inter doctos aliquis error existat, quāuis in multitudine sit tanta confusio. Ad palum quoque vel sudēs iuniores exerceri per commodum est, cū latera vel pedes aut caput petere pūctim cæsimque condiscant. Saltus quoque & ictus facere pariter assuescant, insurgere tripudiantes in clypeum, rursusque subsidere, nunc gestiendo prouolare cum saltu, nunc cedentes in terga resilire. Missilibus etiā palos ipsos procul ferire meditentur, vt & ars dirigendi, & dextræ virtus possit accrescere. Sagittarij verò vel funditores, scopas, hoc est, fruticum vel straminum fascēs, pro signo ponebant: ita vt sexcentis pedibus remouerētur à signo, vt sagittis vel certè lapidibus ex fustibalo destinatis, signū sæpius tangerent. Propterea sine trepidatione in acie faciebant, quod ludentes in campo fecerant. Semper assuescendū est etiam, vt semel tantum funda circa caput rotetur, cū ex ea emittitur saxū. Sed & manu sola omnes milites meditabātur libralia saxa iactare: qui vsus paratior creditur, quia non desyderat fundam. Missilia quoque vel plūbatas iugiter perpetuòque exercitio dirigere cogebātur vsque adeò, vt tempore hyemis de tegulis vel scandulis, quæ si deessent, certè de cannis, vlua vel culmo & porticus tenerentur ad equites, & quædam velut basilicæ ad pedites: in quibus tempestate vel ventis aëre turbato, sub tecto armis erudiebatur exercitus. Ceteris autem etiam hybernis diebus, si niues pluuiæque cessarent, exerceri cogebantur in campo: ne intermissa consuetudine, animi militum debilitarētur & corpora, syluam cædere, portare onera, transilire fossas, natare in mari siue fluminibus, gradu pleno ambulare, vel currere etiam armatos cū sarcinis suis frequentissimè conuenit, vt quotidiani laboris vsus in pace, difficilis non videatur in bello. Siue ergo legio fuerit, siue auxilia, exerceantur assidue. Nā quem, admodū bene exercitatus miles prælium cupit, ita formidat indoctus. Postremo sciendum est, in pugna vsum amplius prodesse quā vires. Nam si doctrina cesset armorum, nihil paganus distat à milite.

*Ad palum
exerceri.*

Scopæ.

E iij Exempla

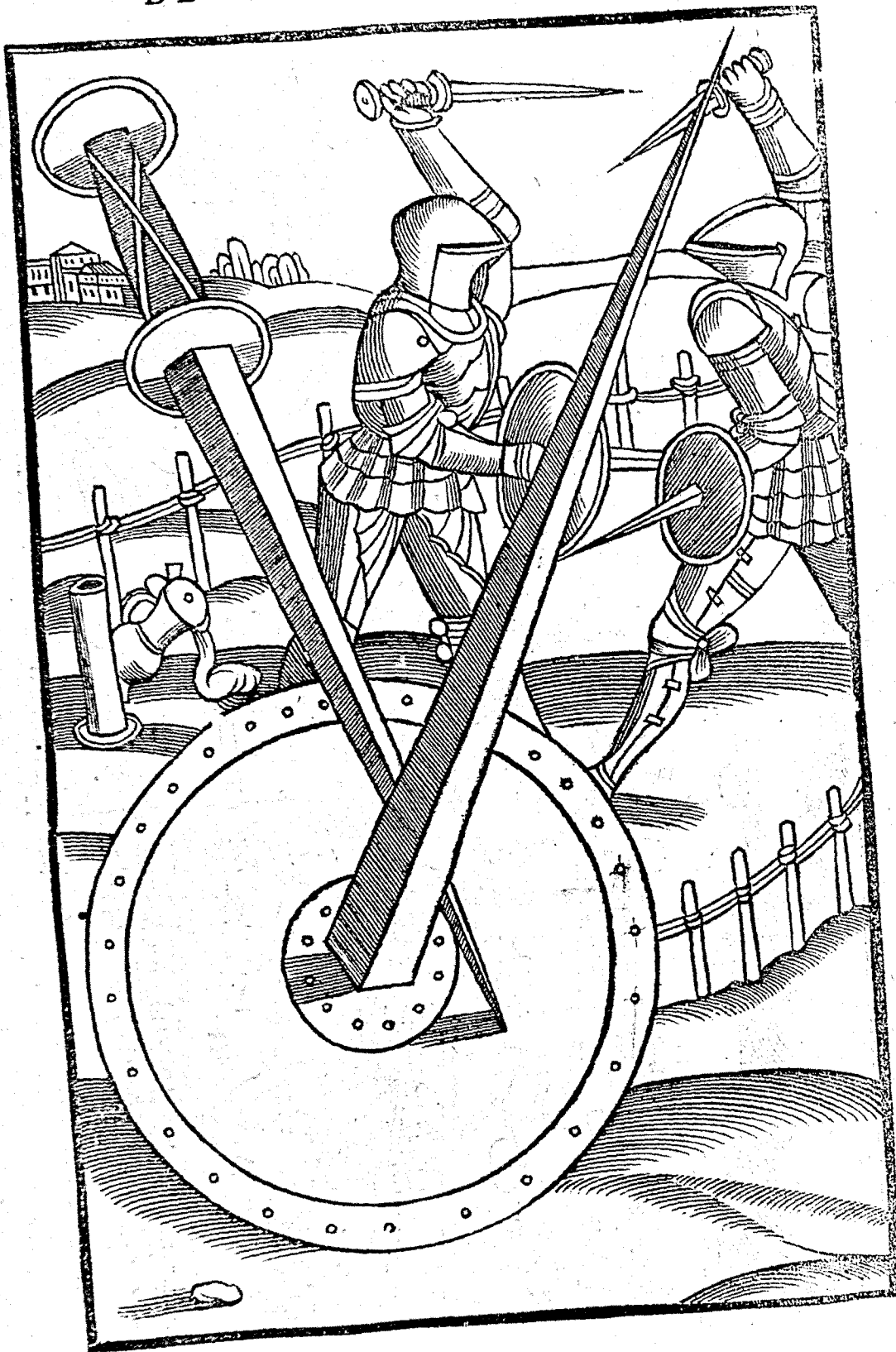
Exempla adhortationum & exercitij militaris, de aliis artibus tracta. Cap. XXIII.

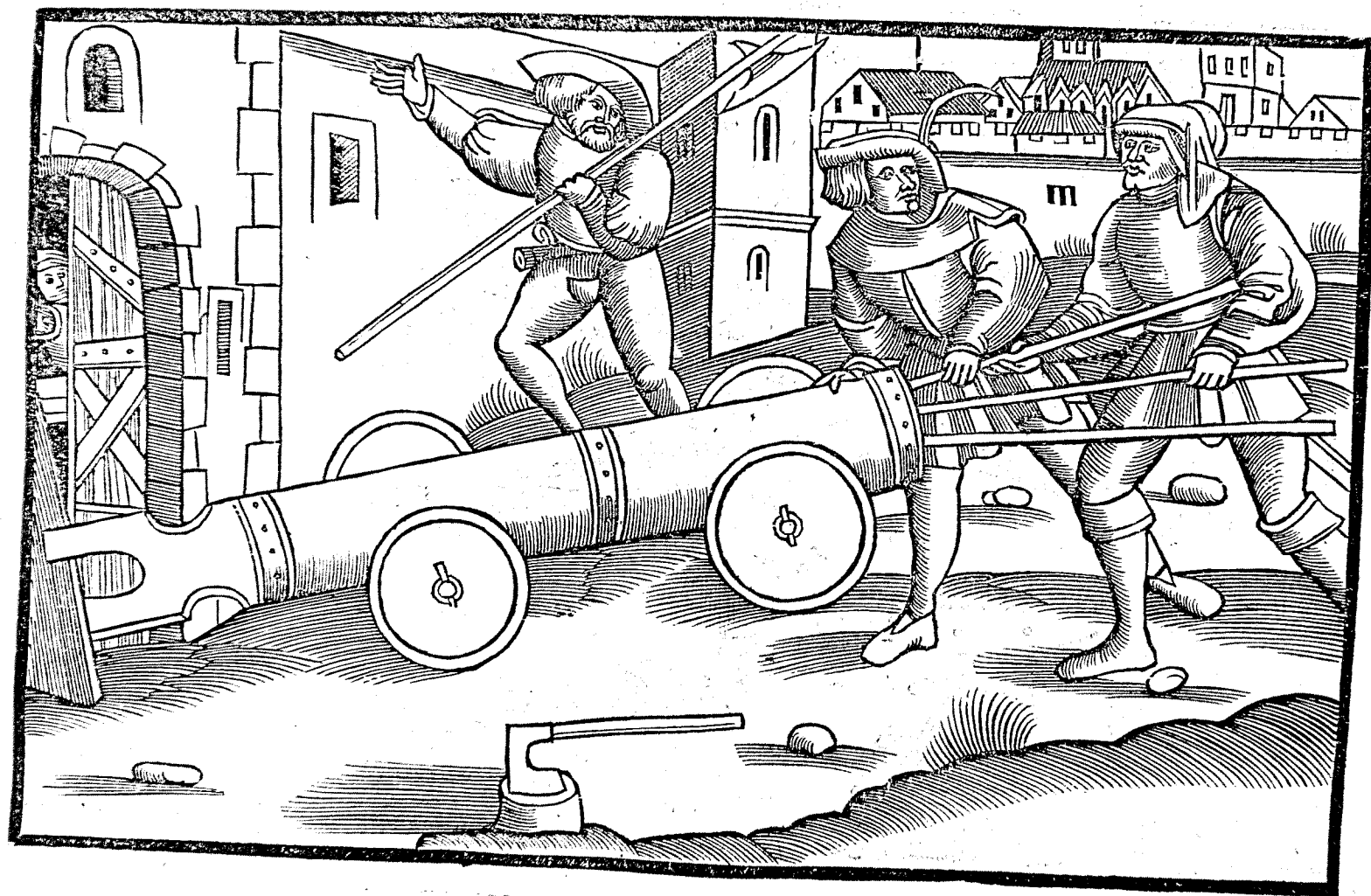
Athleta, venator, auriga, propter exiguam mercedem, vel certè plebis fauorem, cotidiana meditatione artes suas aut seruare, aut augere consueverunt. Militem (cuius est manibus seruanda respub.) studiosius oportet scientiam dimicandi vsúmque rei bellicæ iugibus exercitiis custodire: cui contingit non tantùm gloriosa victoria, sed etiam amplior præda: quémque ad opes ac dignitates ordo militiæ & Imperatoris iudicium consuevit euehere. Artifices scænici ab exercitiis pro laude vulgi non recedunt. Miles sacramento lectus, ab exercitiis armorum, vel nouellus vel iam vetustus cessare non debet, cui pugnandum est pro salute propria & libertate communi: præsertim cum antiqua sit prudensque sententia, Omnes artes in meditatione cōsistere.

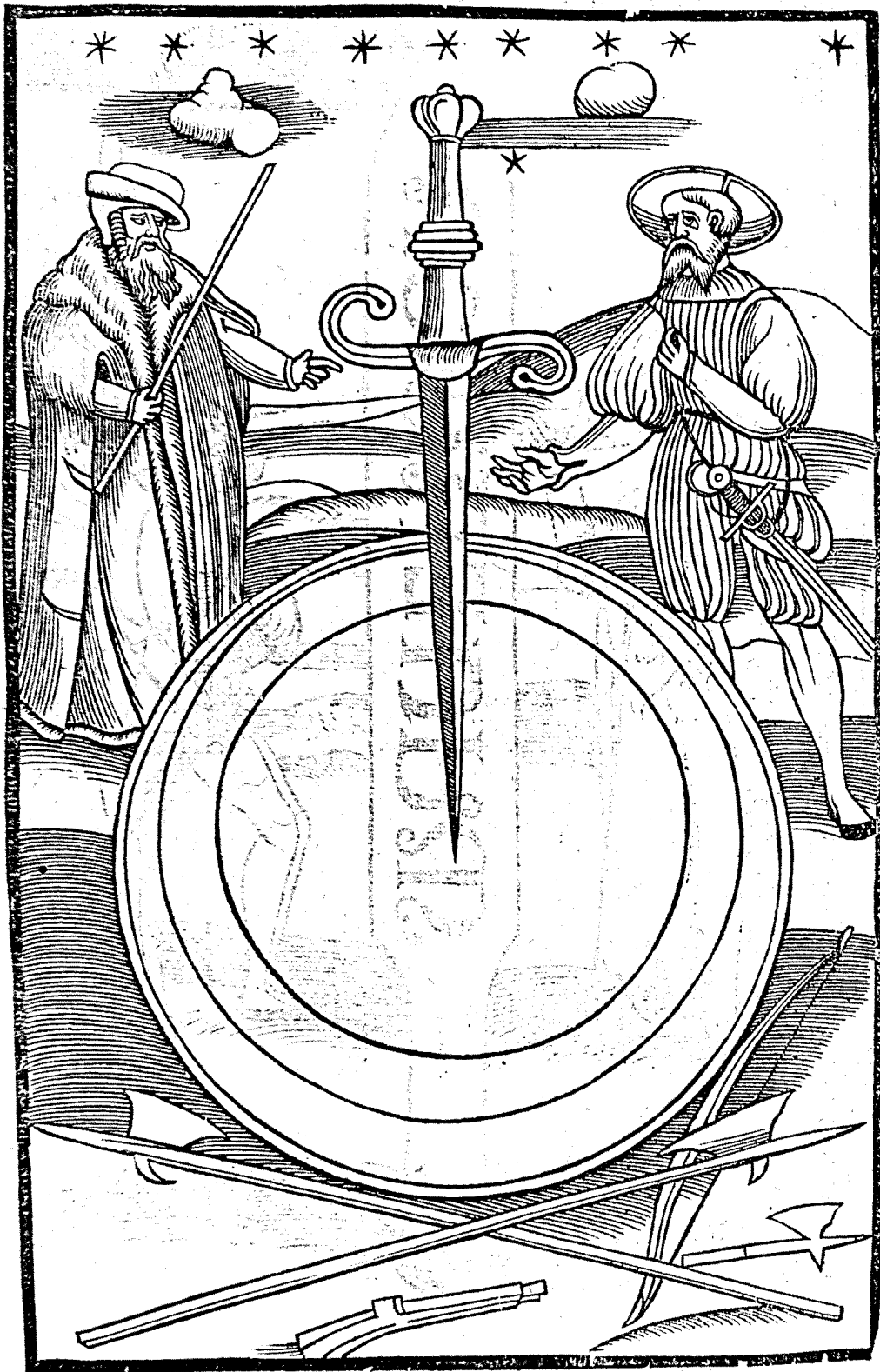
Enumeratio ferramentorum vel machinarum legionis. Cap. XXV.

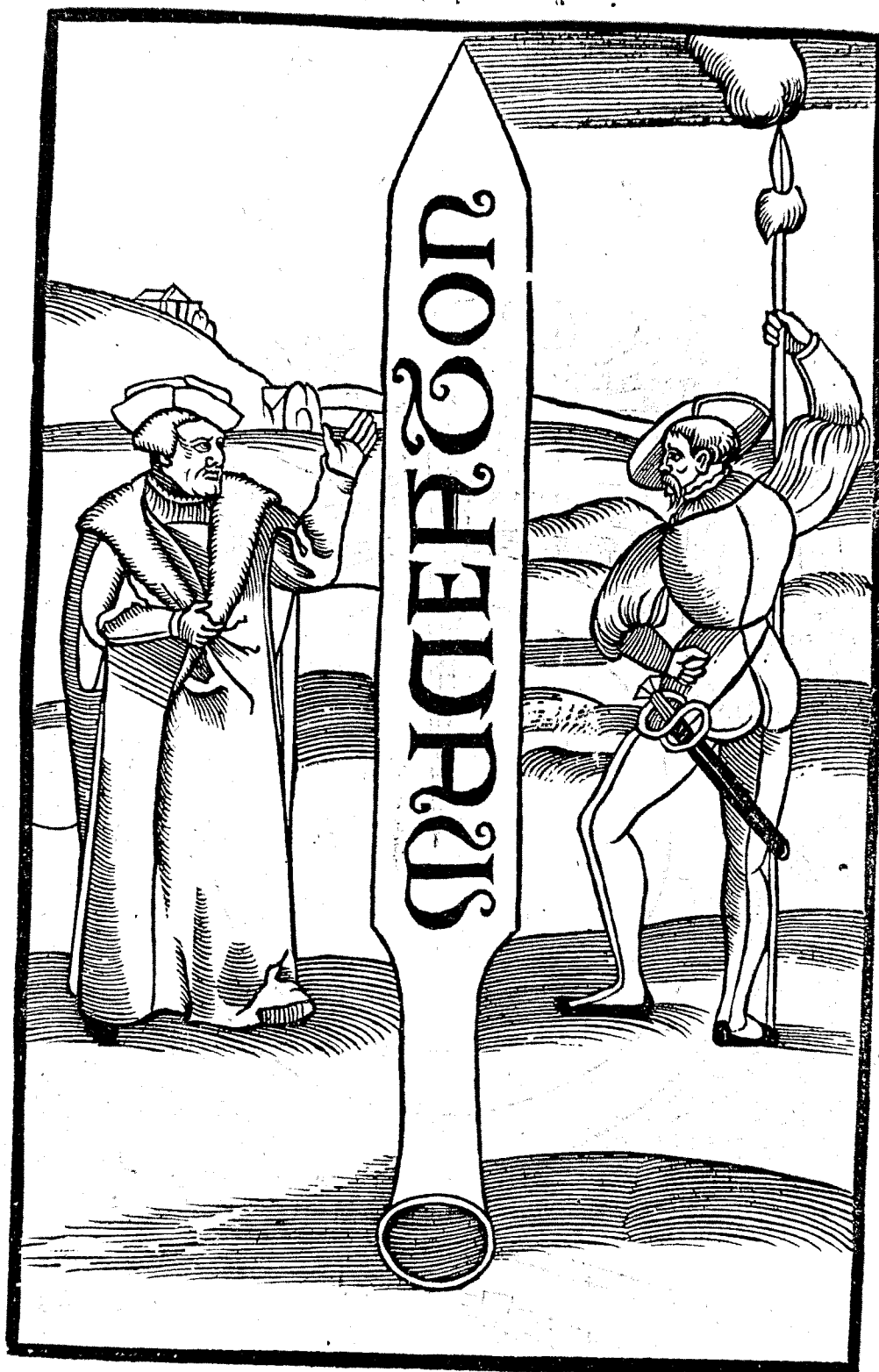
Legio autem non tantùm militum numero, sed etiam genere ferramentorum vincere consuevit. Primùm omnium instruitur iaculis, quæ nullæ loriciæ, nulla possunt scuta sufferre. Nam per singulas centurias singulas carrobalistas habere consuevit, quibus muli ad trahendum, & singula contubernia ad armandum vel dirigendum, hoc est, vndecim homines, deputantur. Nam hæ quanto maiores fuerint, tanto longiùs tela iaculantur. Non solum autem castra defendunt, verumetiam in campo post aciem grauis armaturæ ponuntur. Ad quarum imperum, nec equites loricati, nec pedites scutati possunt obstare. In vna autem legione quinquagintaquinque carrobalistæ esse solent. Item decem onagri, hoc est, singuli per singulas cohortes in carpentis bobus duobus portantur armatis: vt si fortè hostes ad oppugnandum venerint vallum, sagittis & saxis possint castra defendi. Scaphas quoque de singulis trabibus excauatas, cum longissimis funibus, interdum etiam ferreis catenis, secum legio portat: quatenus contextis eisdem (sicut dicunt) monoxylis, supertextis iniectisque tabulatis, flumina quæ sine pontibus vadari nequeunt, tam à peditibus quàm ab equitatu sine periculo transcantur. Habet ferreos harpagones, quos lupos vocant, & falces ferreas confixas longissimis contis. Item ad fossarum opera facienda bidentes, ligones, palas, rastra, alueos, cophinos quibus portetur terra. Habet quoque dolabras, secures, ascias, serras, quibus materia ac pali dolantur atque secantur. Habet præterea artifices cum omnibus ferramentis, qui ad oppugnandas hostium ciuitates, testudines, musculos, arietes, vineas (vt appellant) turres etiam ambulatorias faciant. Verùm ne singula enumerando plura dicantur, vniuersa quæ in quoque belli genere necessaria esse creduntur, secum legio debet vbique portare, vt in quouis loco fixerit castra, armatam faciat ciuitatem.

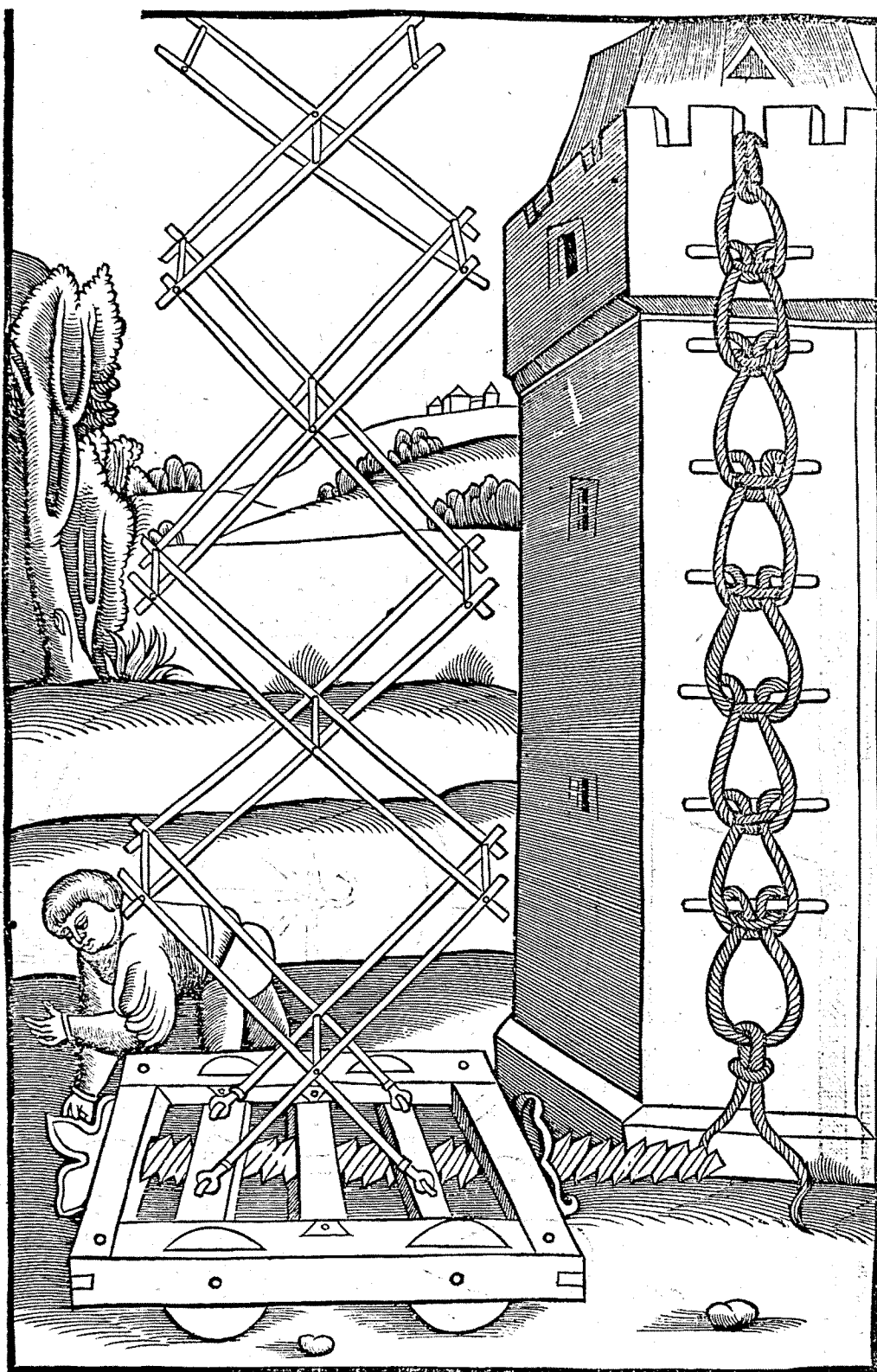
*Harpagones.
Lupi.*

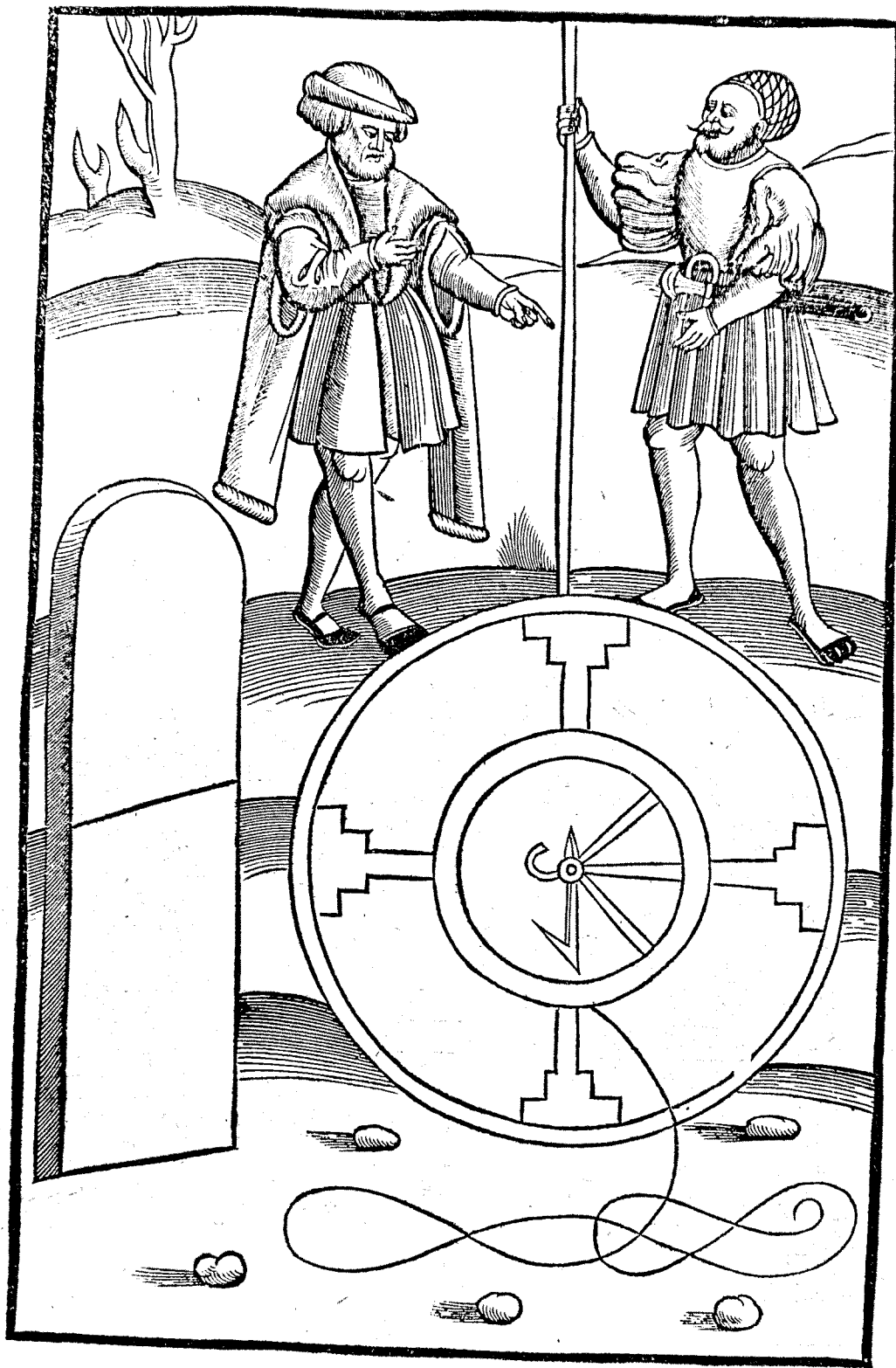

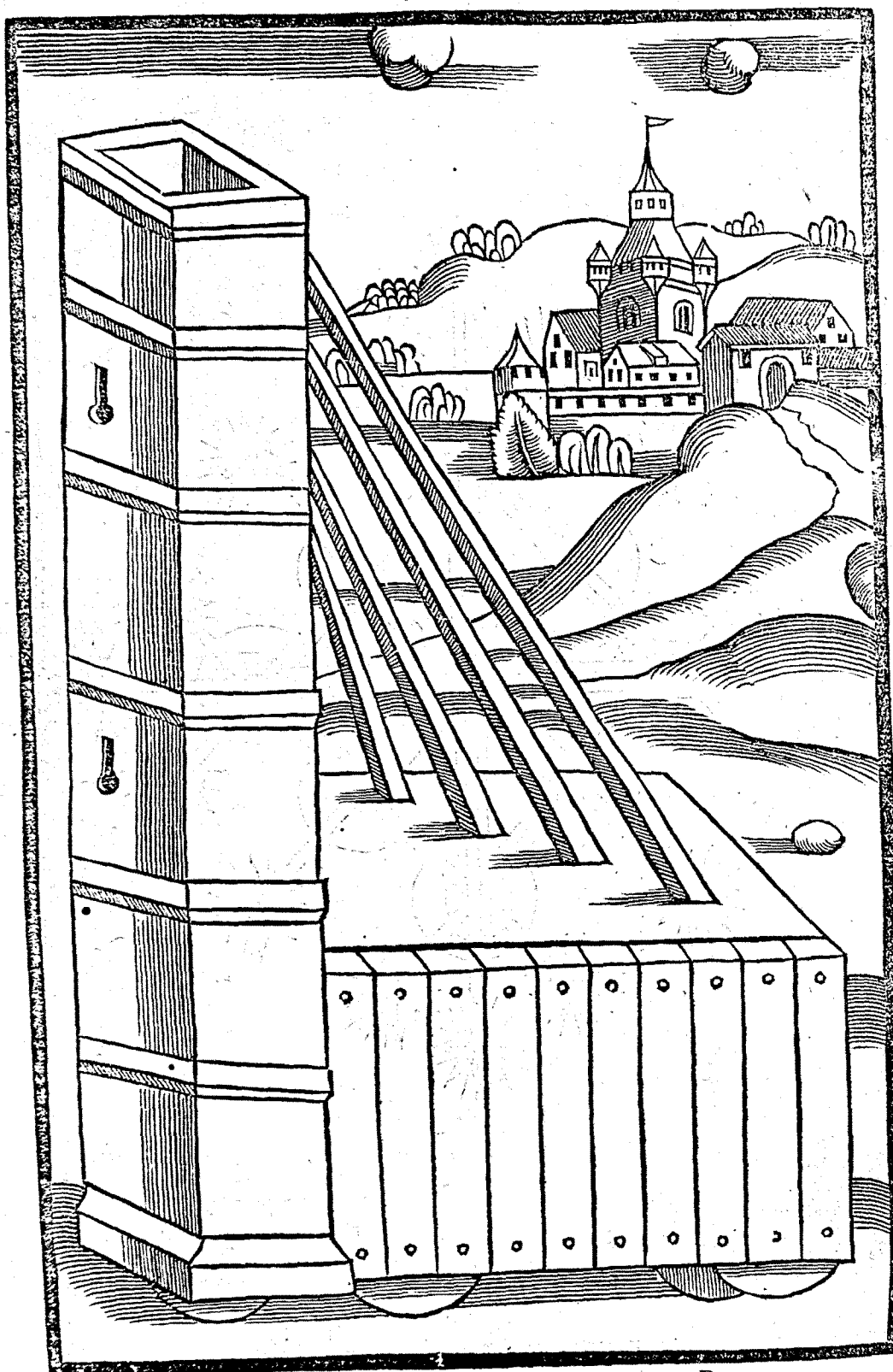

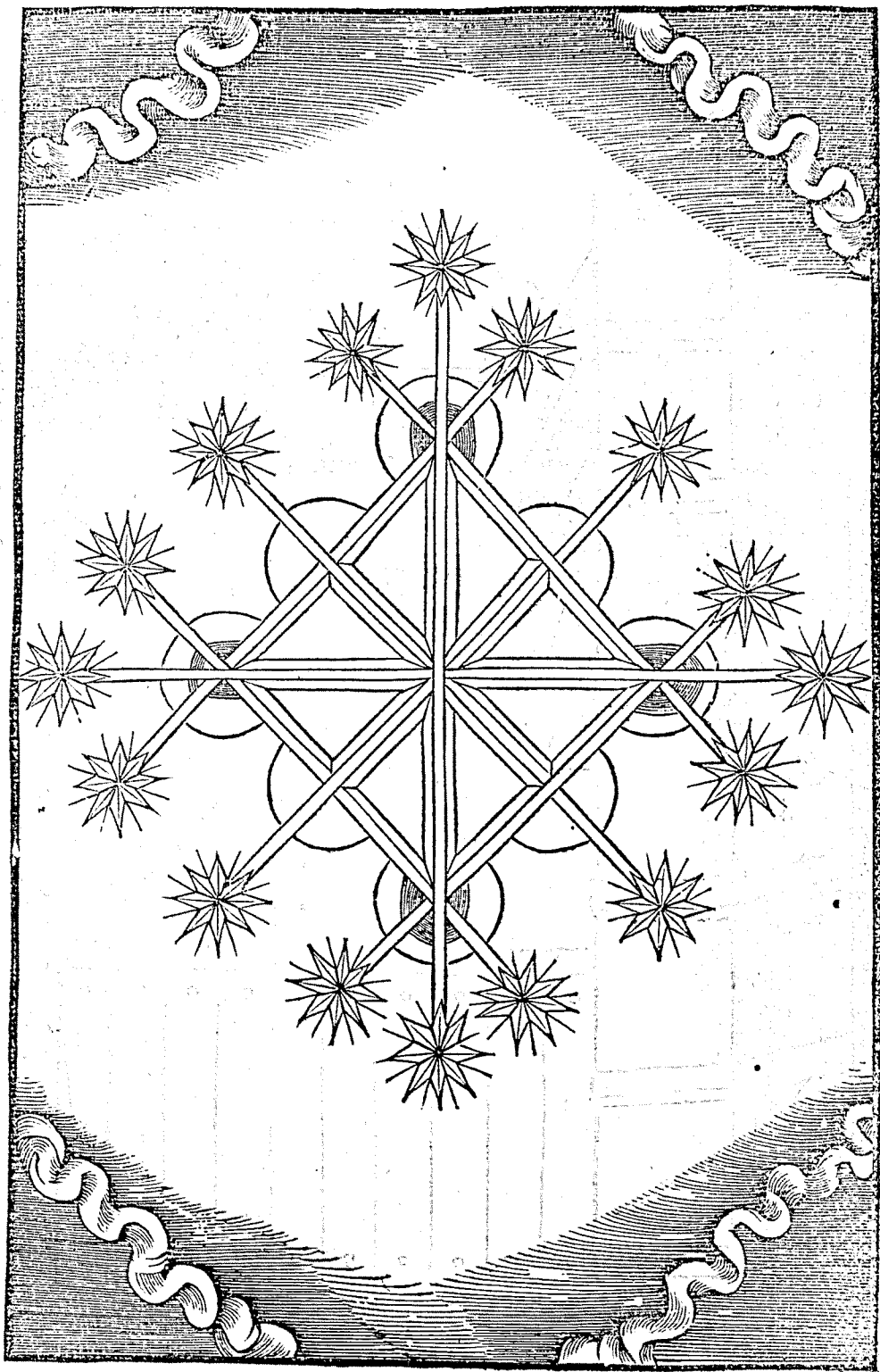

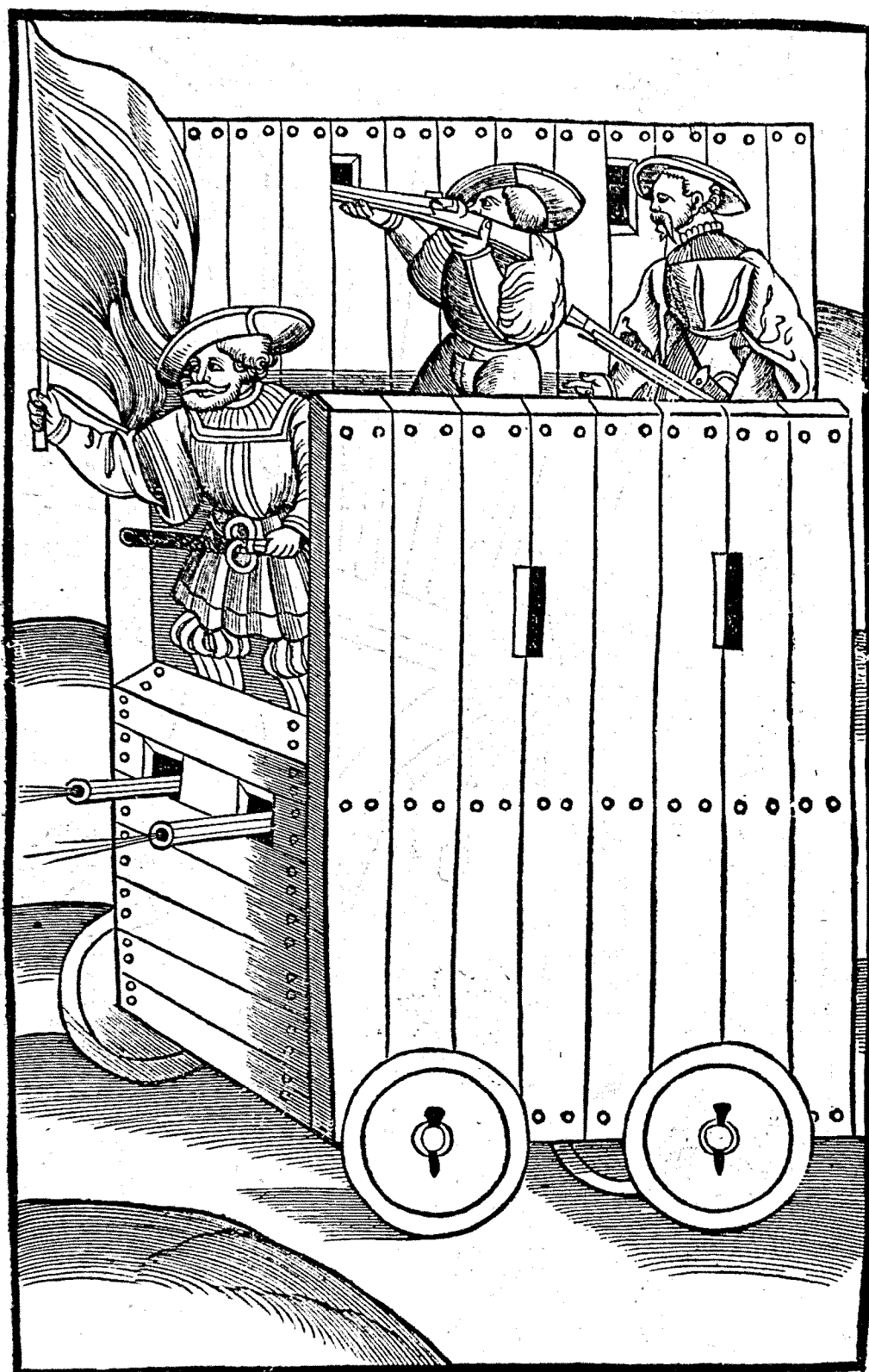

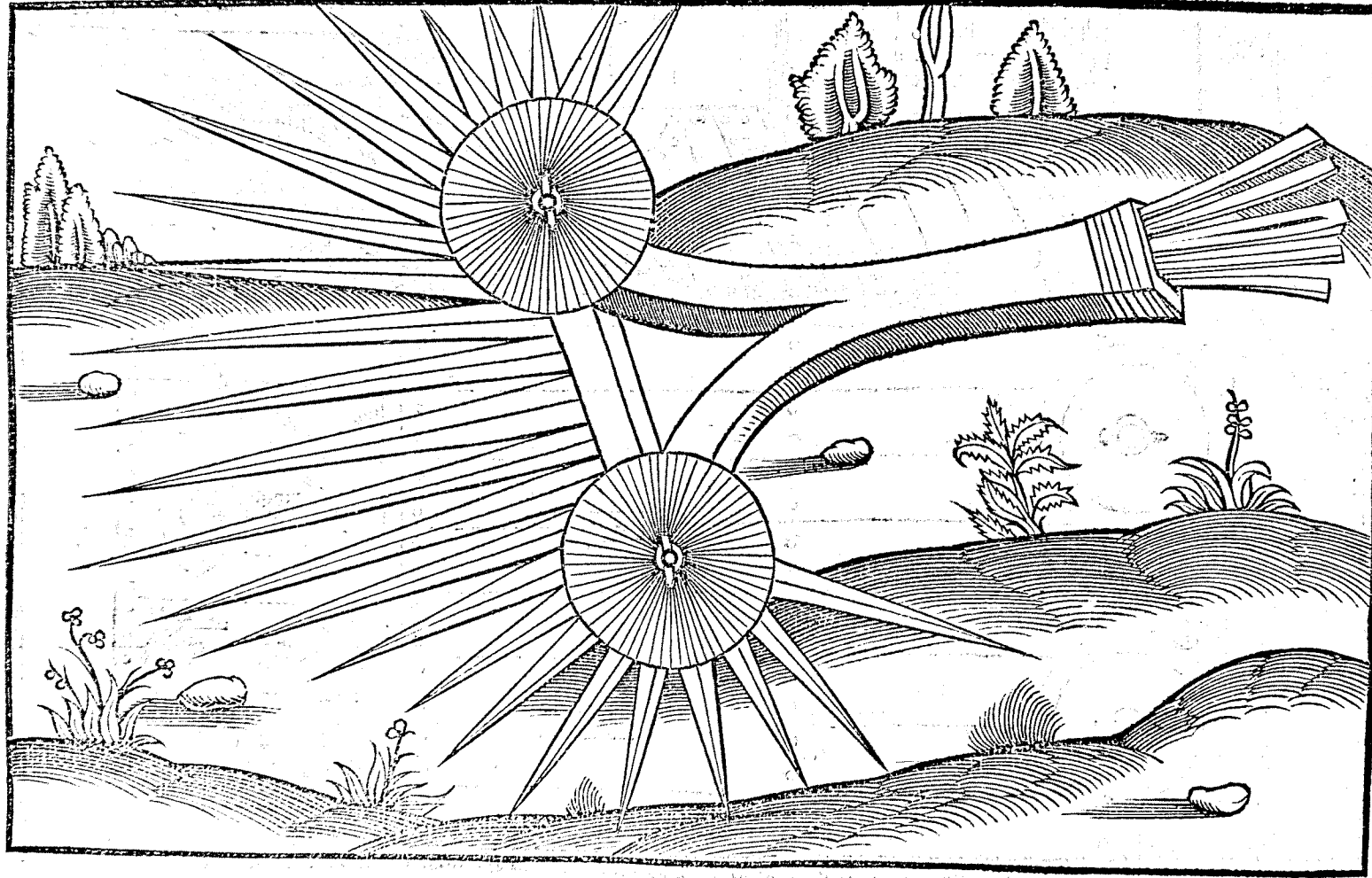

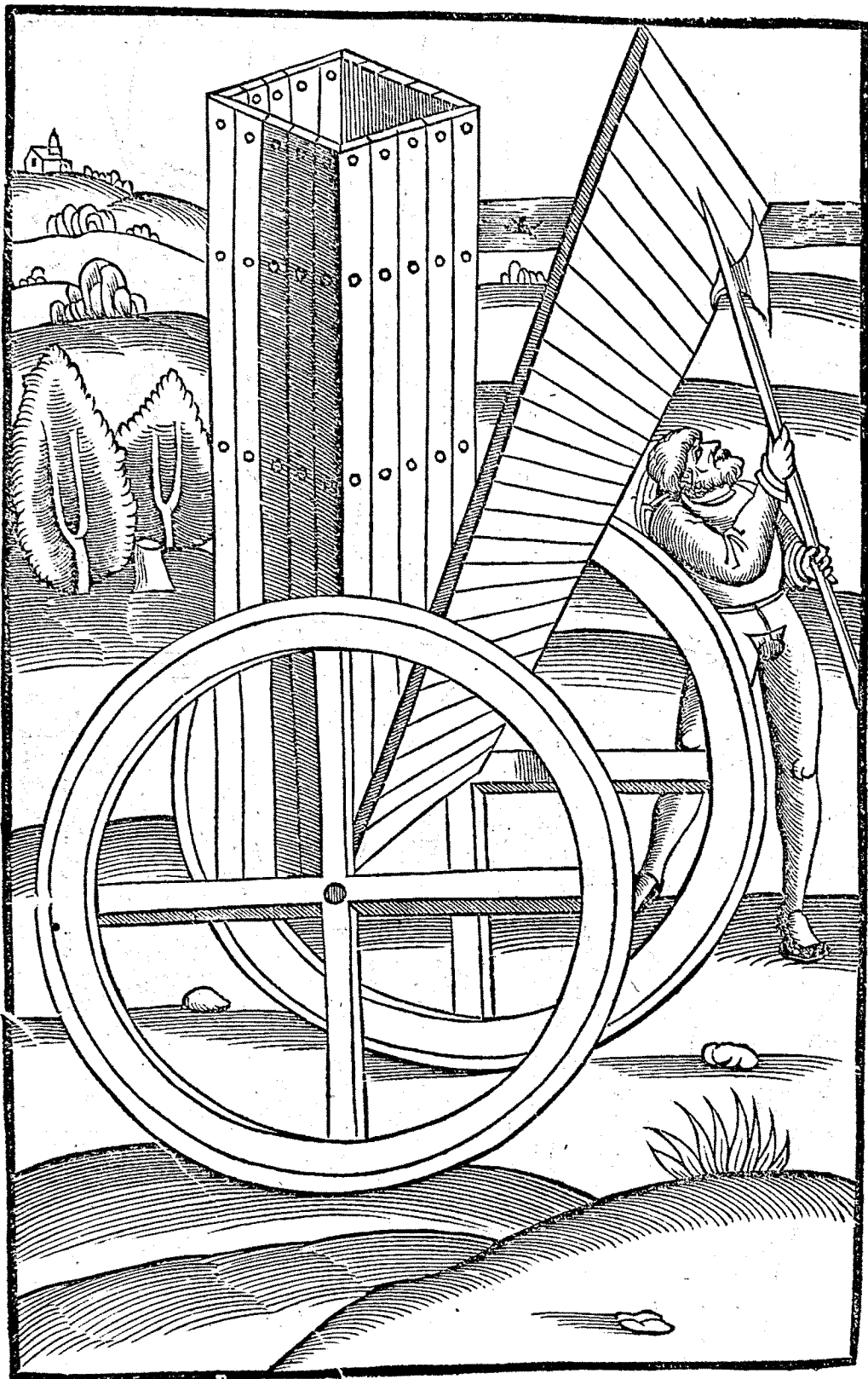
F

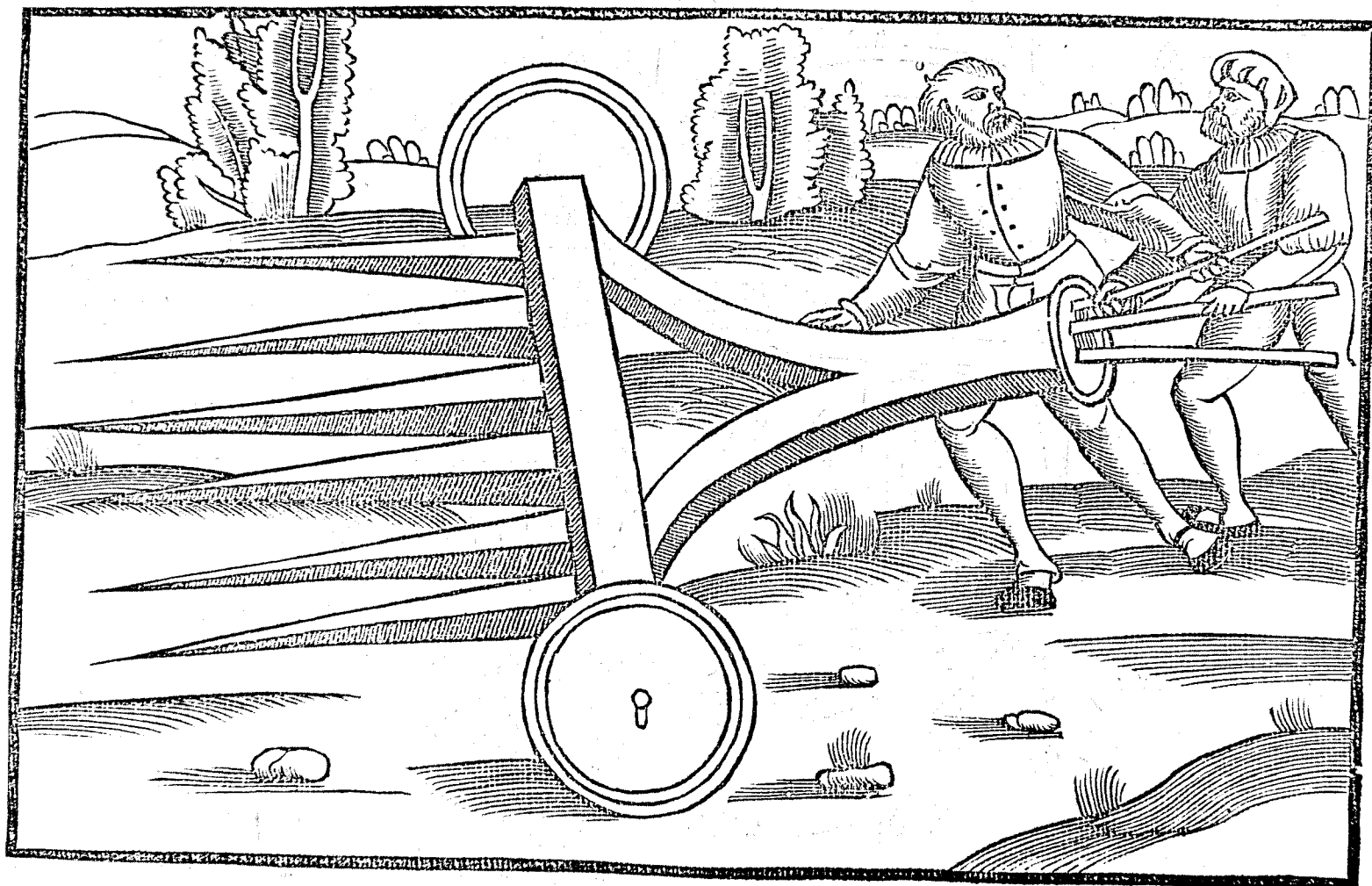

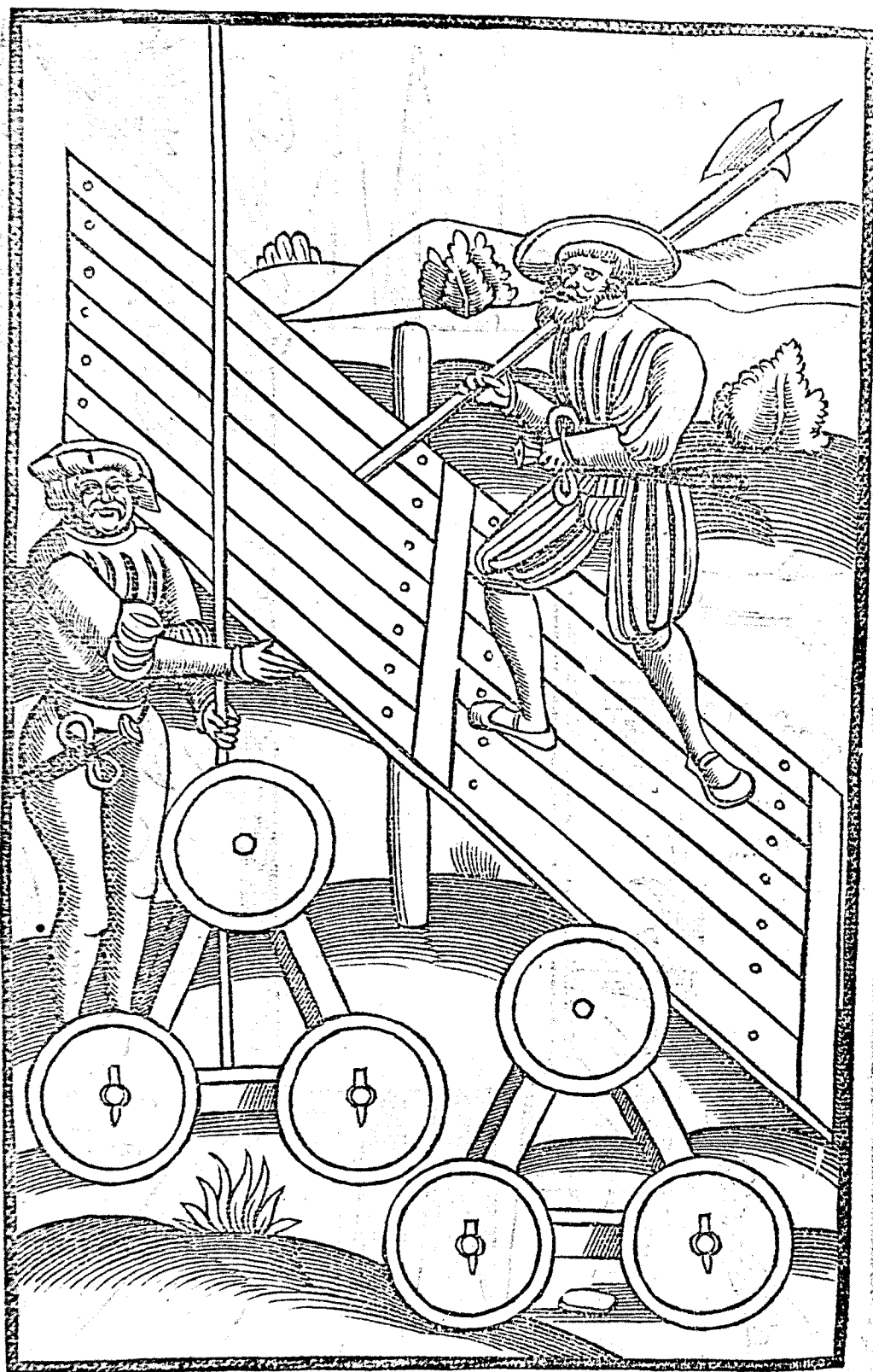
Fii

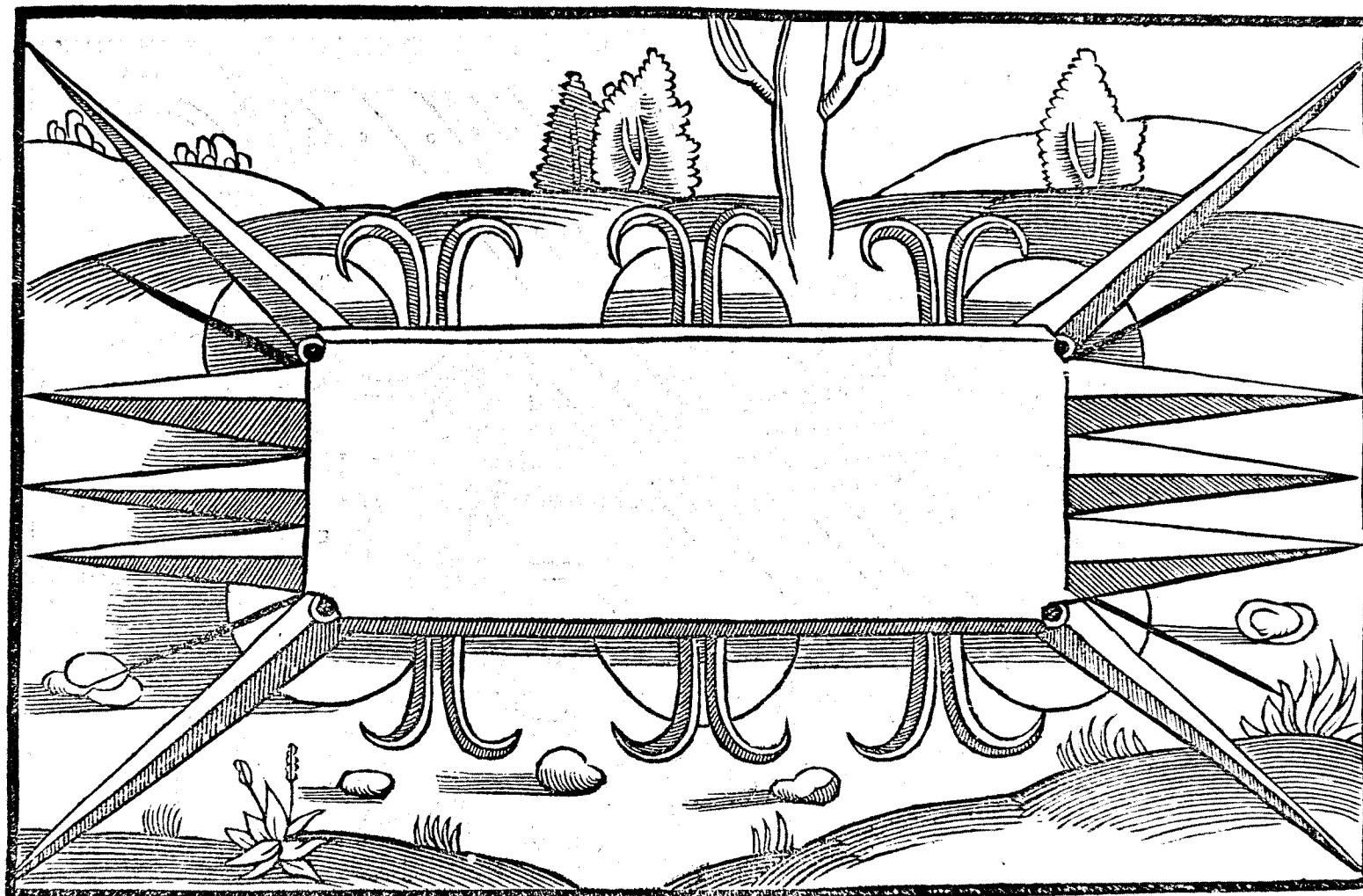

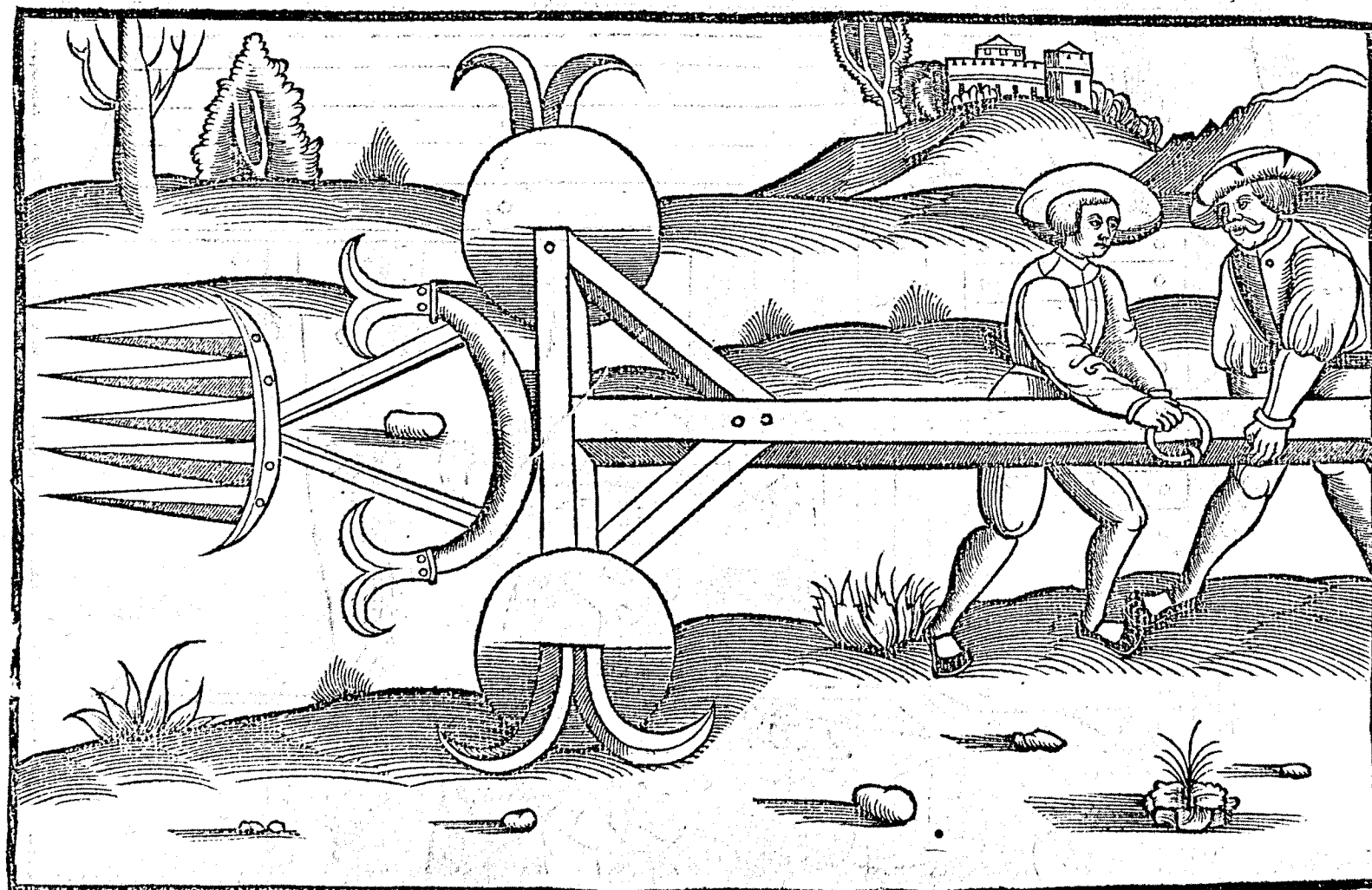

Fini

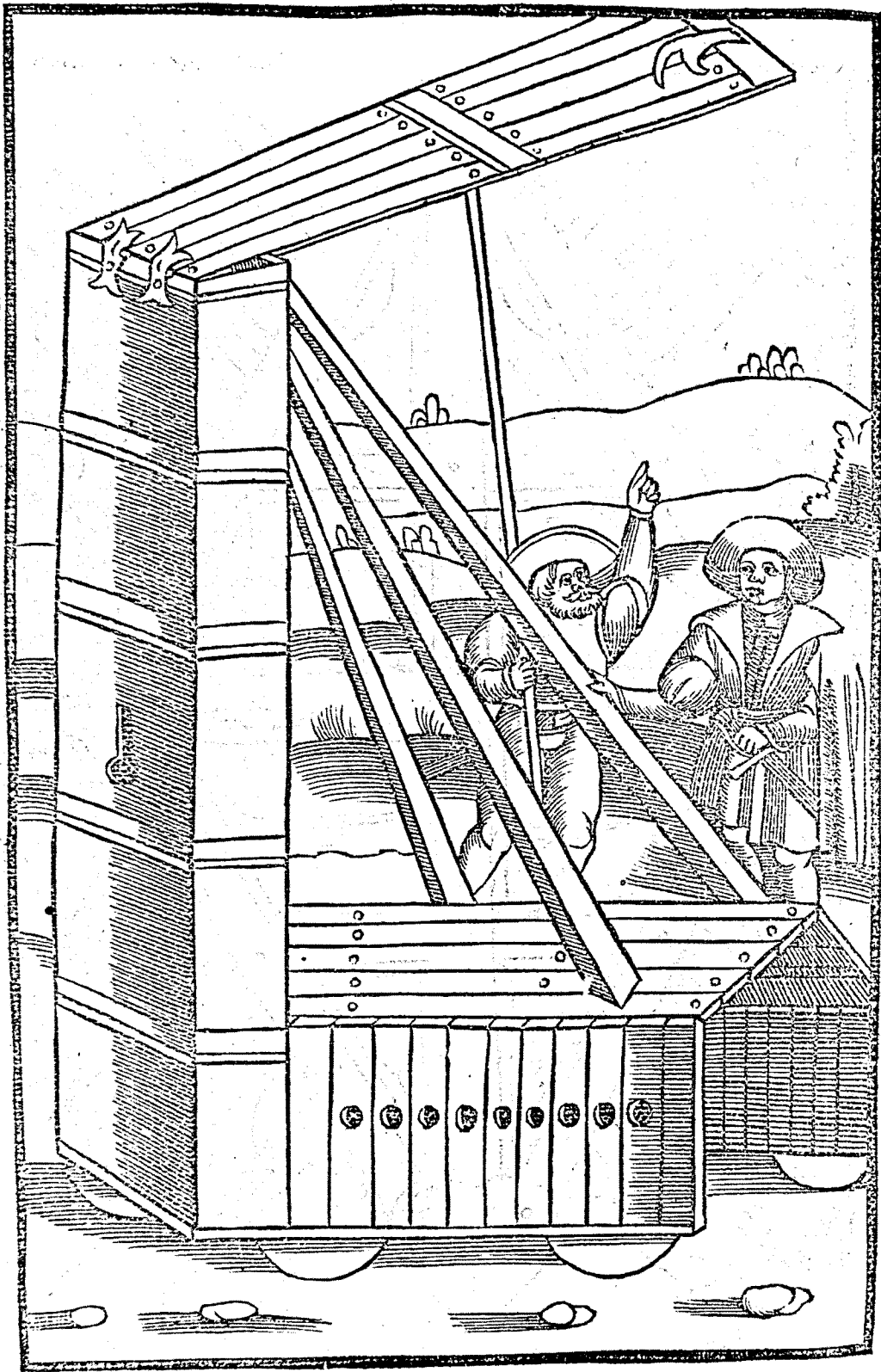

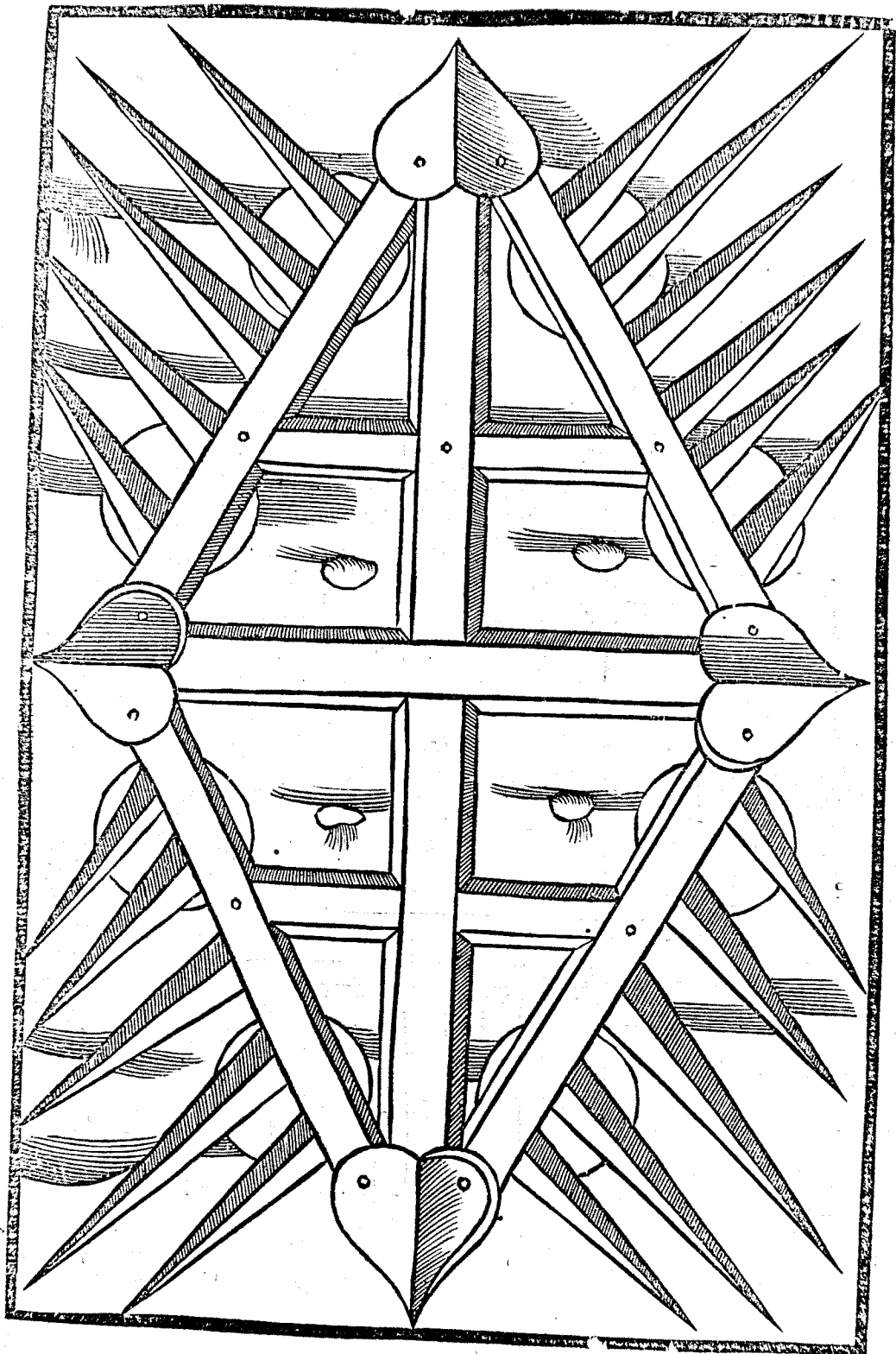

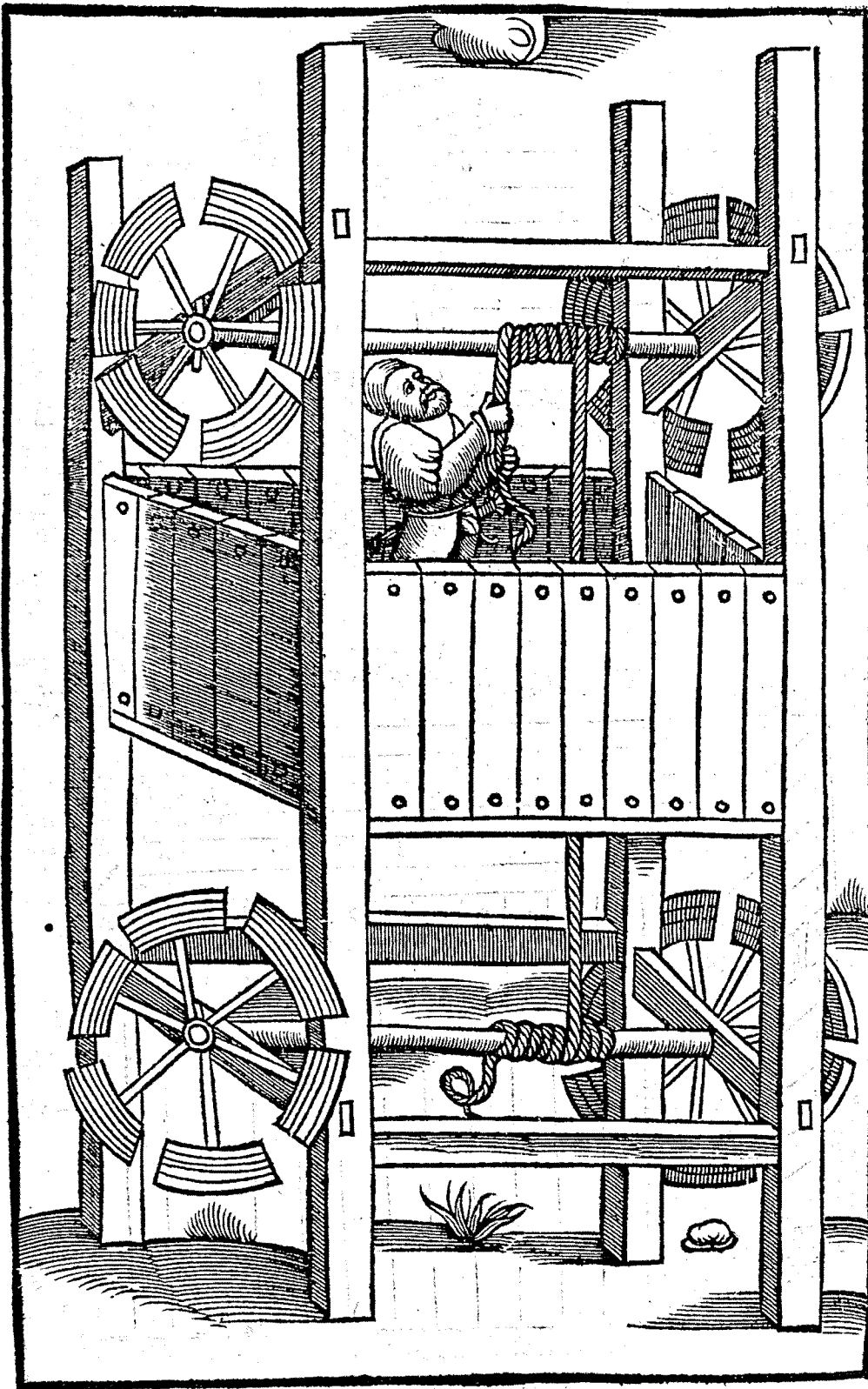

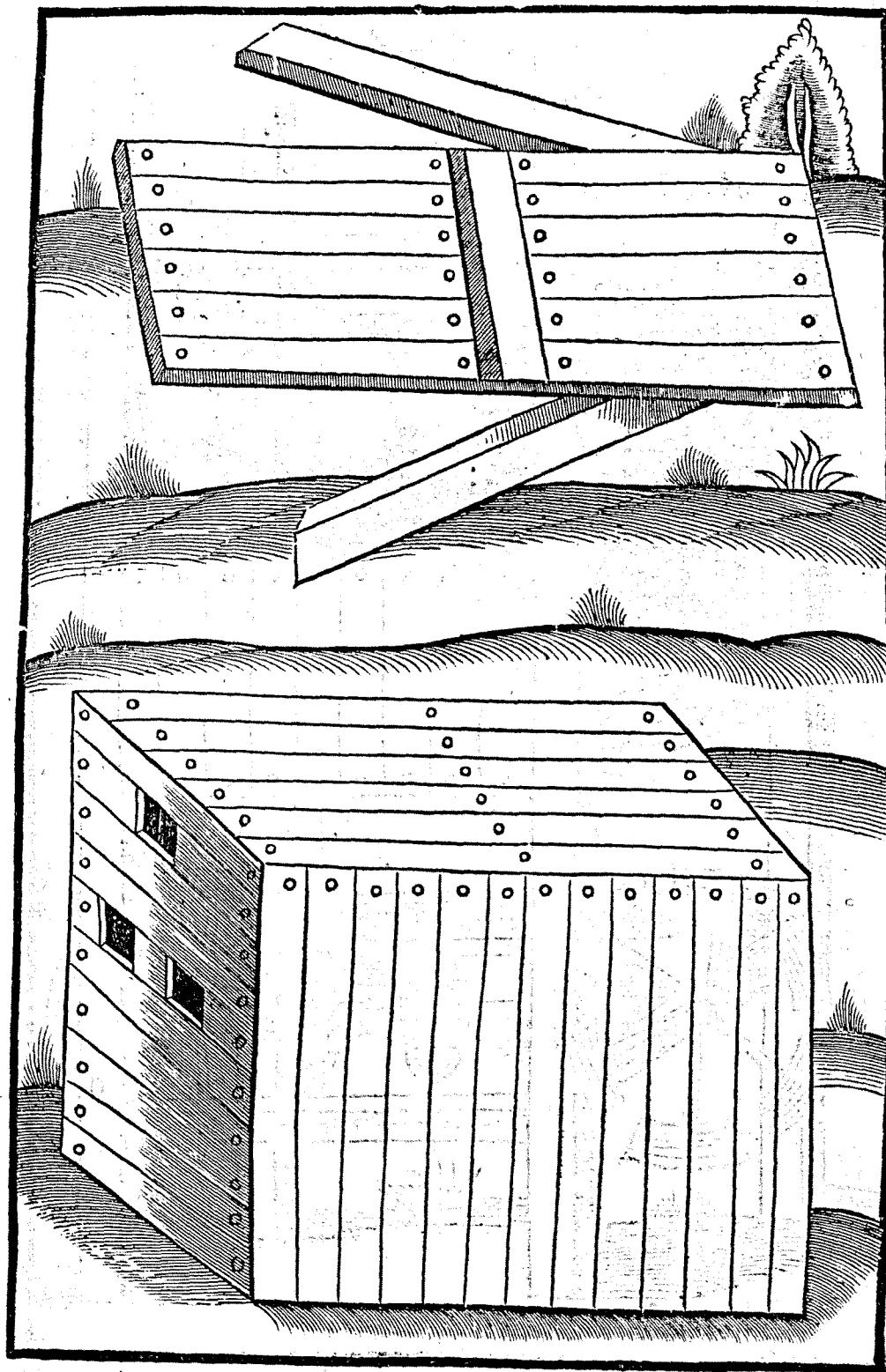

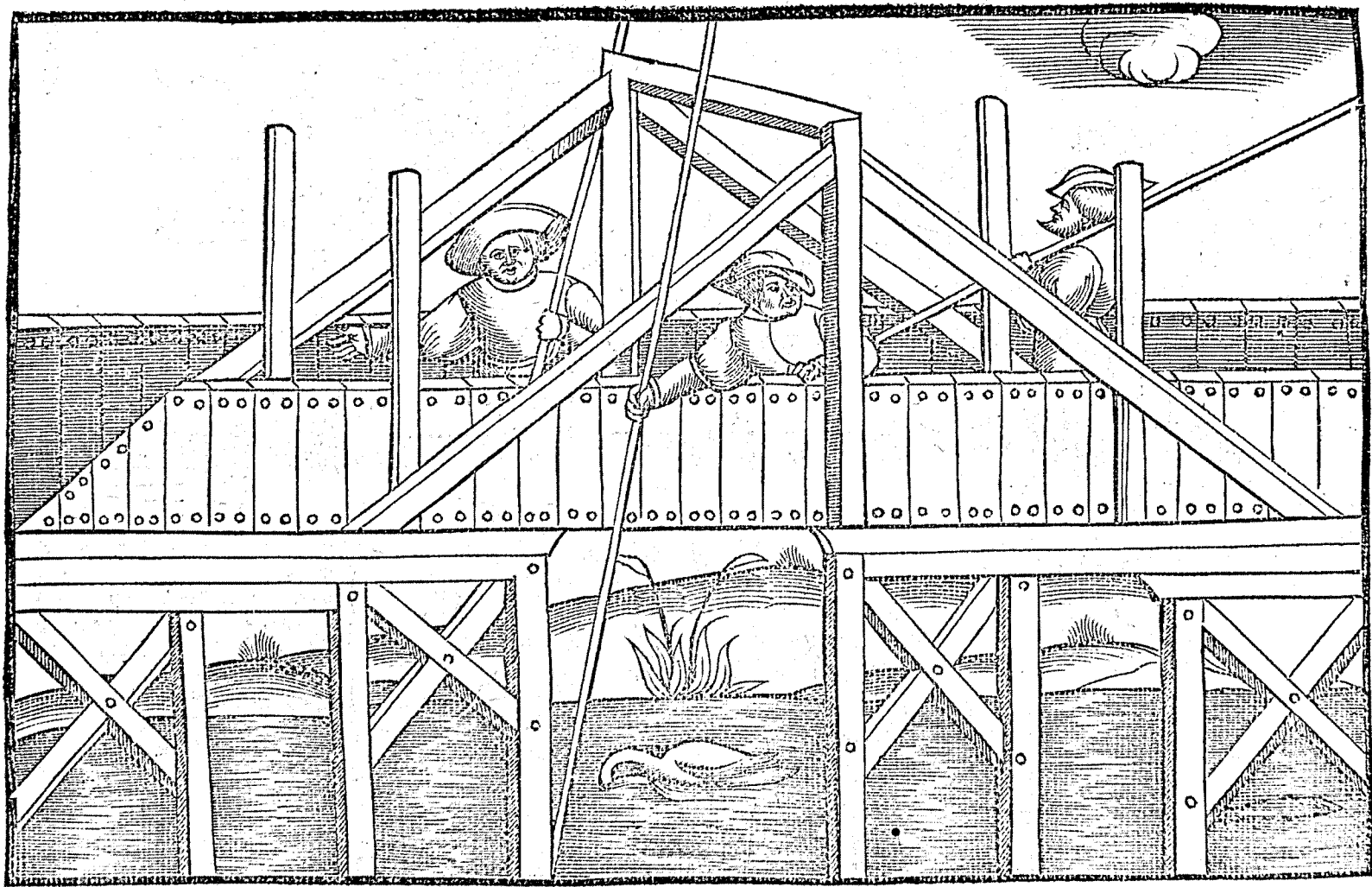

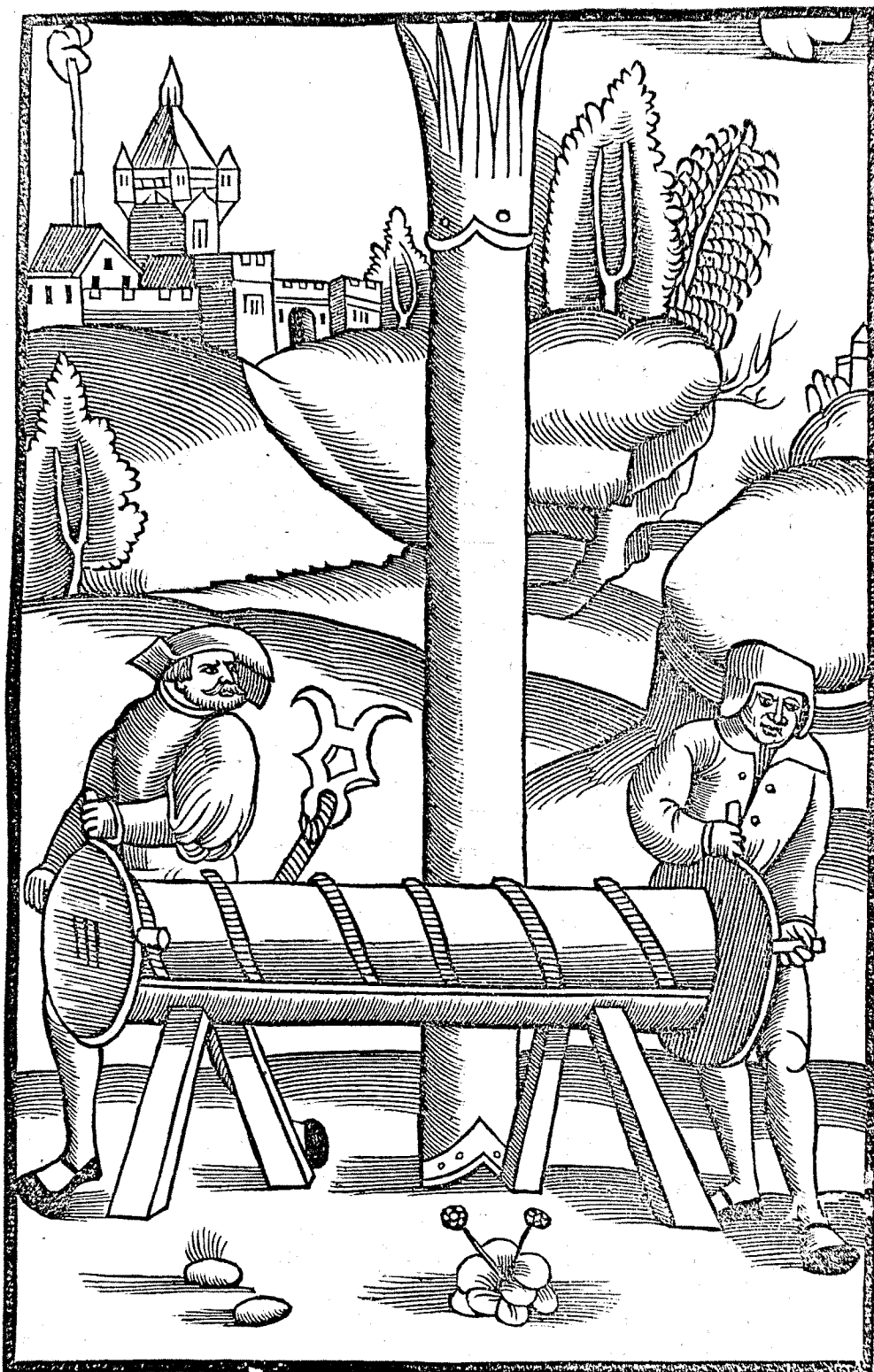

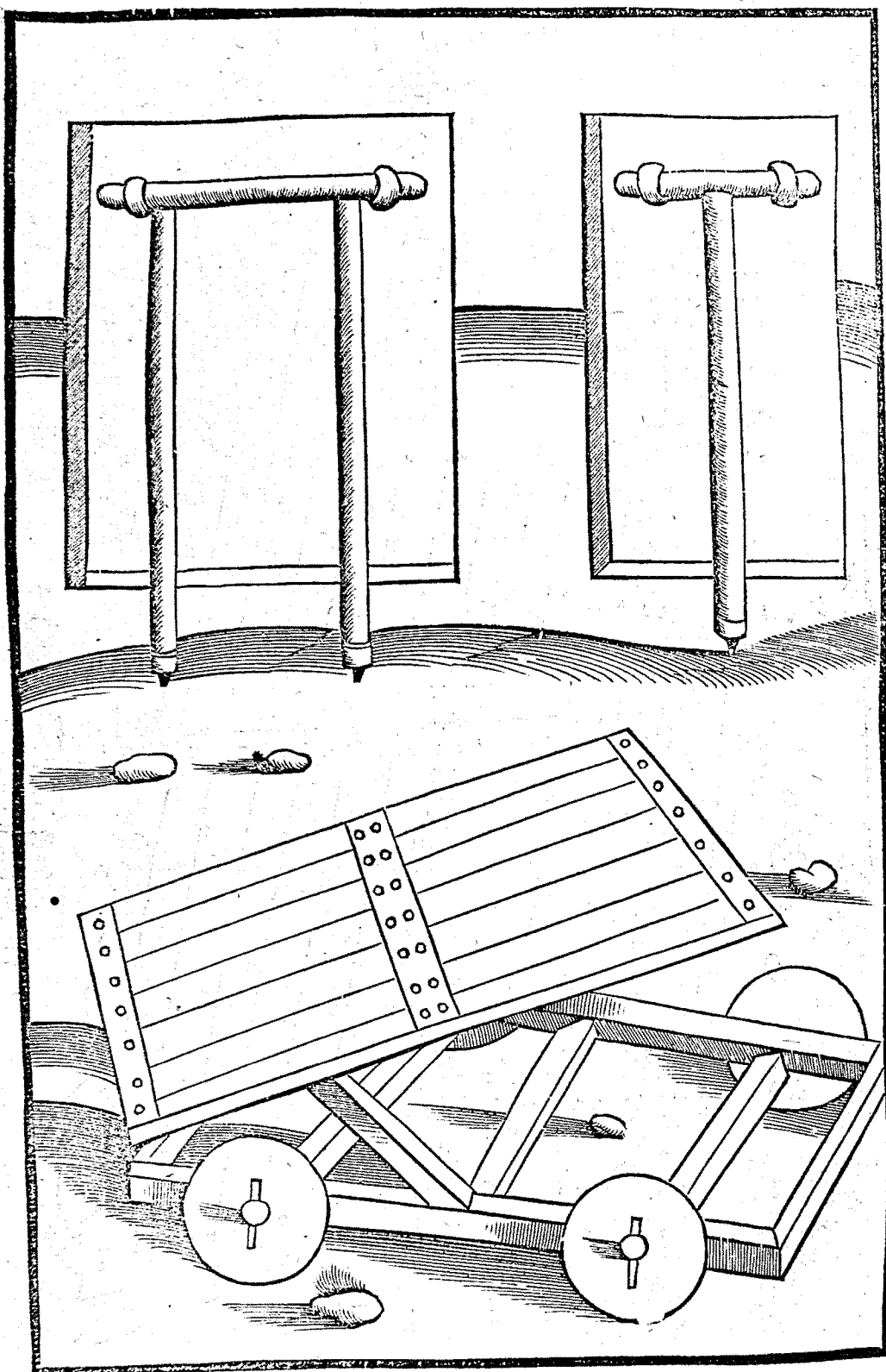

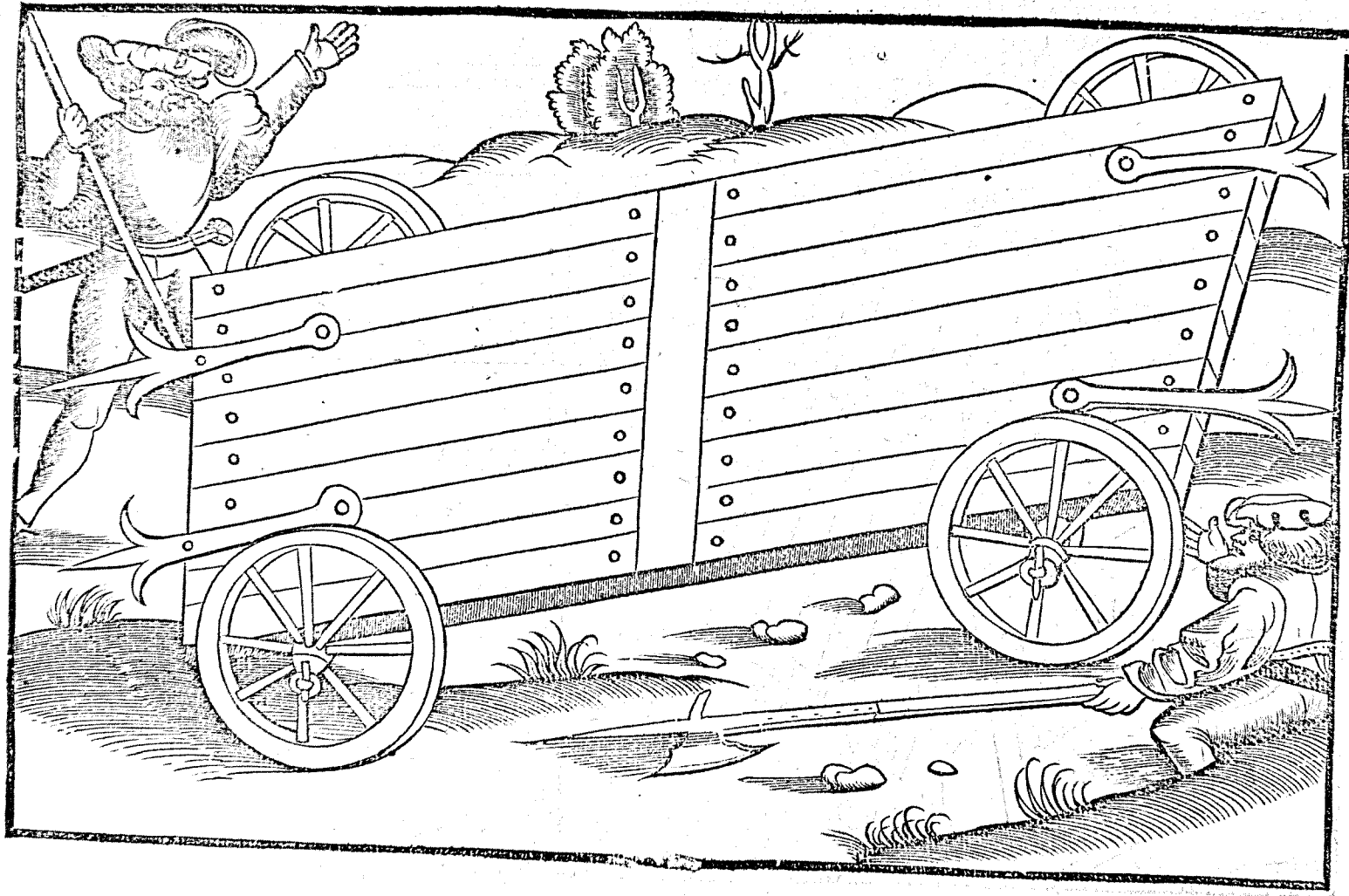

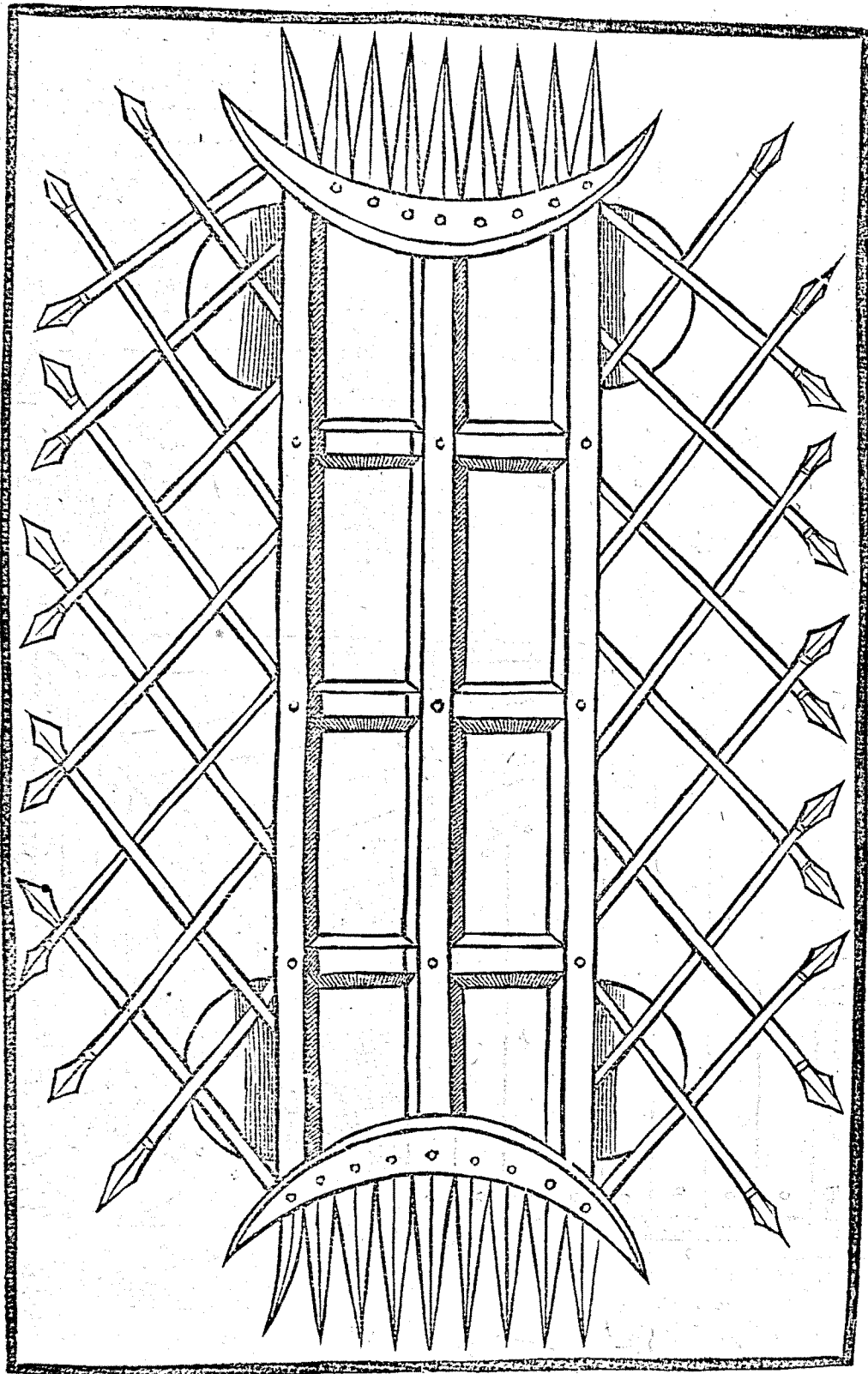
Gii

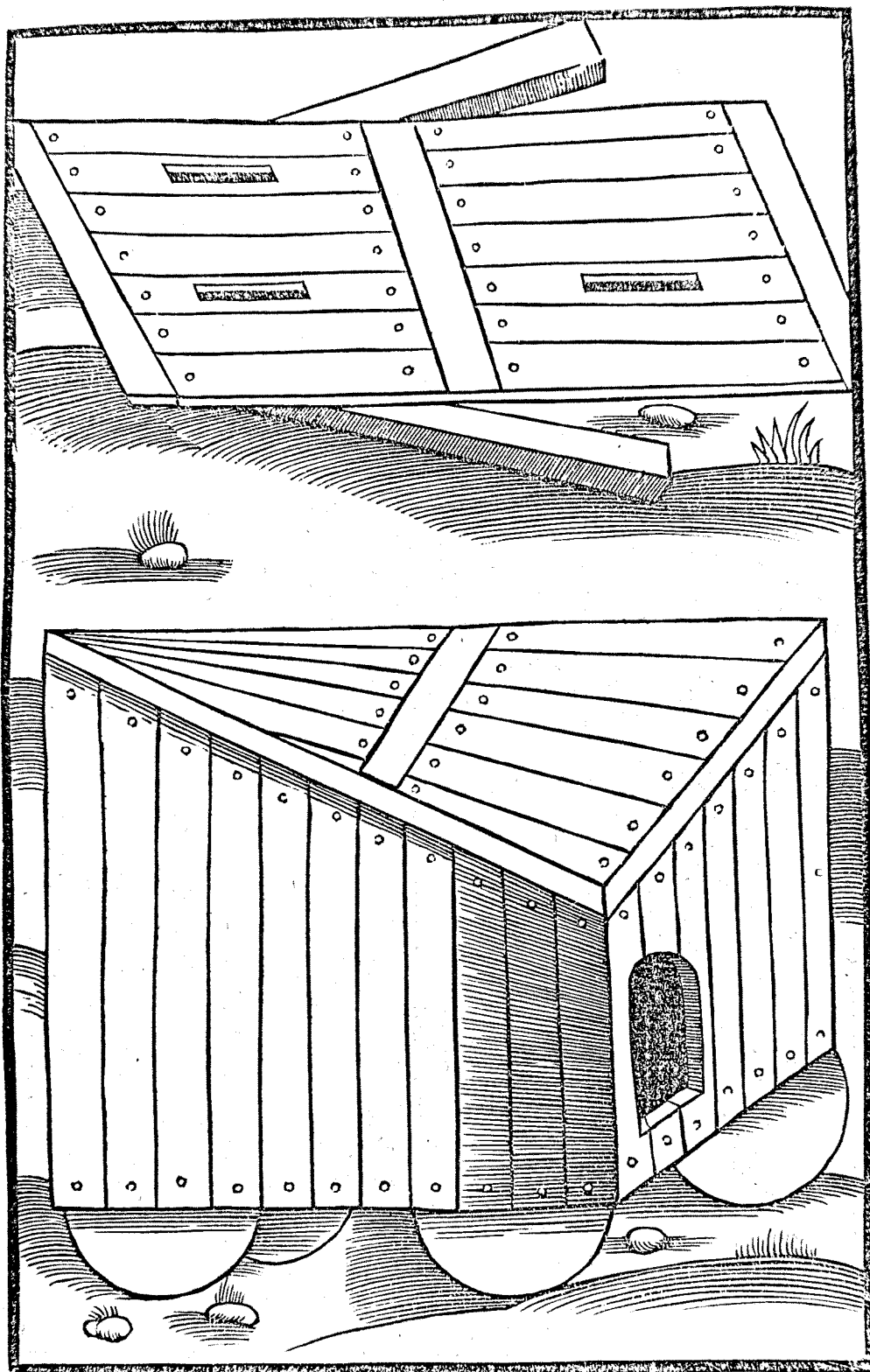

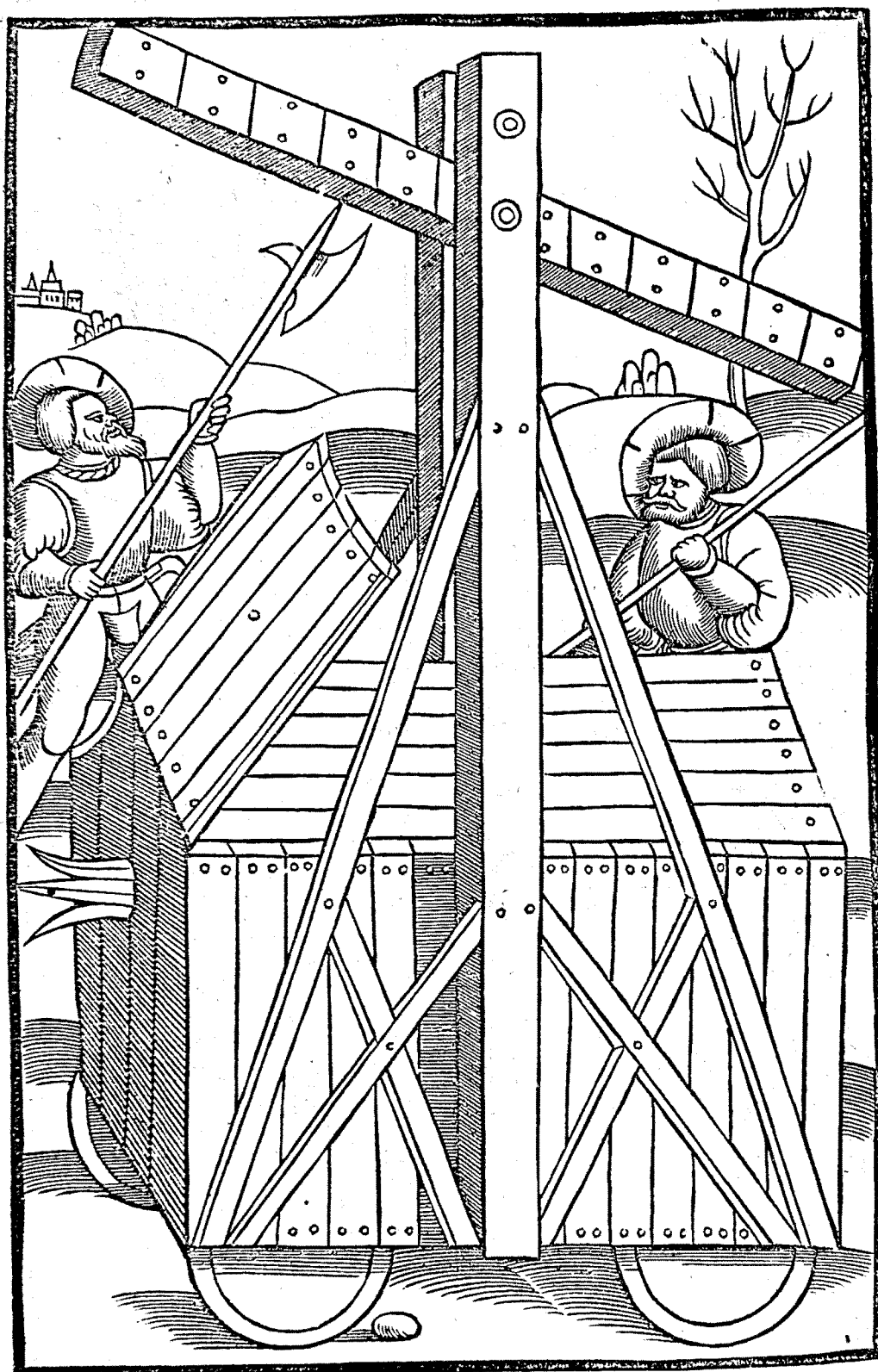

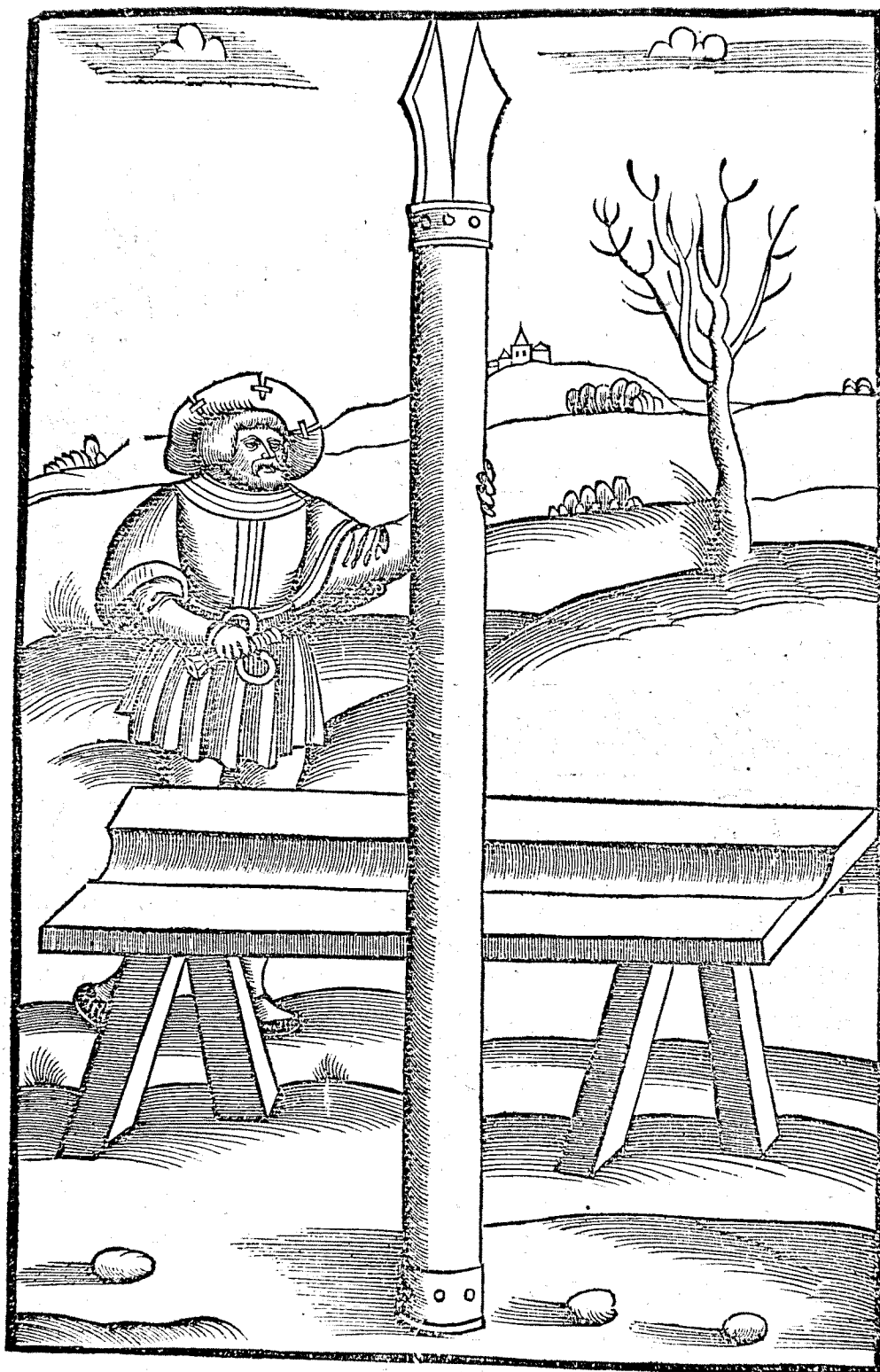
G iii

Finis Secundi libri.

FLAVII VEGETII

RENATI DE RE MILITARI,

Libri Tertij Prologus.

Thenienses & Lacedæmonios ac Macedonas rerum positos, prisci testantur annales. Verum apud Athenienses, non solum rei bellicæ, sed etiam diuersarum artium viguit industria: Lacedæmonijs autem præcipua fuit cura bellorum. Primi nanque experimenta pugnarum de euentibus colligentes, artem præliorū scripsisse firmanantur vsque eò, vt rem militarem, quæ virtute sola, vel certè felicitate creditur contineri, ad disciplinam peritiæque studia reuocarent: ac magistros armorum (quos *τακτικούς* appellauerunt) iuuentutem suam vsu varietatēque pugnandi præciperent edocere. O viros summa admiratione laudandos, qui eam præcipuè artem ediscere voluerunt, sine qua aliæ artes esse non possunt. Horum sequentes instituta Romani, Martij operis præcepta, & vsu retinuerunt, & literis perdiderunt. Quæ per diuersos autores librosque dispersa, Imperator inuicte, mediocritatem meam abbreviare iussisti, ne vel fastidium nasceretur ex plurimis, vel plenitudo fidei deesset in paruis. Quantum autem in prælijs Lacedæmoniorum disciplina profuerit (vt omittam ceteros) Xanthippi declaratur exemplo, qui Attilium Regulum, Romanumque exercitum sepe victorē, cum Carthaginēsis, non virtute, sed artis solo ferè auxilio, prostratis exercitibus, cepit ac domuit, vnoque congressu triumphans, bellum omne confecit. Nec minus Hannibal petiturus Italiam Lacedæmoniū doctorem quæsiuit armorum: cuius monitis tot Consules, tantasque legiones, inferior numero ac viribus, interemit. Ergo qui desiderat pacem, præparet bellum. Qui victoriā cupit, militem imbuat diligenter. Qui secundos optat euentus, dimittet arte non casu. Nemo prouocare, nemo audet offendere, quem intelligit superiorem fore, si pugnet.

Lacedæmoniorū circa bellum cura.

Xanthippus rei militaris peritus

Hannibal rei militaris studiosus.

Qui modus debeat esse exercitus. Cap. I.

Primus liber tyronum delectum exercitiūque deprompsit, sequens legionis institutionem disciplinamque edocuit militarem, hic autem tertius classicum sonat. Ideo enim illa præmissa sunt, vt hæc, in quibus peritiā certaminum & victoriæ summa consistit, disciplinæ ordine custodito, intelligerentur celerius, & amplius adiuuarent. Exercitus dicitur tam legionum, quæ etiam auxiliorum, nec non etiam equitum ad gerendum bellum multitudo collecta. Huius modus à magistris queritur armorum. Nam cum Xerxis & Darij & Mithridatis ceterorumque regum, qui innumerabiles armauerant populos exempla leguntur, euidenter apparet nimium copiosos exercitus, magis propria multitudiue, quam hostium virtute depressos. Nam pluribus casibus subiacer amplior multitudo. In itineribus

Exercitus.

bus pro mole sua semper est tardior. In longiore autem agmine, etiā à paucis superuentū assōlet pati. In locis autē asperis vel fluminibus transeundis, propter impedimentorum moras sæpe decipitur. Præterea ingenti labore numerosis animalibus equisq̃ue pabula colliguntur. Rei quoq̃ue frumentarię difficultas, quæ in omni est expeditione vitāda, citò maiores fatigat exercitus. Nā quātolibet studio præparetur annona, tātō maturi⁹ defit, quāto pluribus erogatur. Ipsa quoq̃; aqua nimie multitudini aliquādo vix sufficit. Quòd si casu acies verterit tergū, necesse est multos cadere de multis, & illos qui effugerint, vt semel territos, postea formidare cōflictū. Veteres autē, qui remedia difficultatū experimentis didicerāt, nō tā numerosos, q̃ cruditos armis habere exercitus voluerūt. Itaq̃; in leuioribus bellis vnā legionem, mixtis auxilijs, hoc est, decem millia peditū, & duo millia equitū, crediderūt posse sufficere, quā manum Prætores velut minores duces, ad expeditionem sæpe ducebant. Quòd si magnæ hostiū copię dicerentur, cōsularis potestas cū. xx. millib⁹ peditū, & quatuor equitū, tanq̃ comes maior mittebatur. Quòd si infinita multitudo de gentib⁹ fortissimis rebellasset, tunc nimia necessitate cogente, duo duces & duo mittebātur exercitus, cum eiusmodi præcepto, vt prouiderent ne quid respub. detrimēti capiat, Cōsules ambo. Deniq̃; cū in diuersis regionibus cōtra diuersos hostes à Pop. Rom. annis penè omnib⁹ pugnaretur, idēo sufficiebant militum copię, quòd vtilius iudicabāt nō tā grādes exercit⁹ habere, quā armis instructos. Illa tamen ratione seruata, ne vnquā amplior multitudo sociorum auxiliarium esset in castris, quā ciuiū Romanorum.

*Exercitus
romani.*

Quemadmodum sanitas gubernetur exercitus. Cap. ij.

tempore.

paludosis.

NVnc (quod vel maximè prouidendum est) quemadmodū sanitas custodiatur exercitus, admonebo: hoc est, locis, aquis, † temperie, medicina, exercitio. Locis, ne in pestilenti regione iuxta morbosas paludes, ne aridis & sine opacitate arborū cāpis, aut collibus, ne sine tentorijs estate milites cōmorantur: ne tardius egressi, & calore solis, & fatigatione itineris cōtrahāt morbū, sed potius in æstate ante lucem ad loca, cœpto itinere destinata pueniant. Ne sequa hyeme iter p̃ niues ac pruinas noctibus faciāt, aut lignorū patiantur inopiā, aut minor illis vestiū suppetat copia. Nec sanitati enī, nec expeditioni idoneus miles est, qui algere cōpellitur. Nec p̃niciosis, nec † palustrib⁹ aquis vtatur exercitus. Nā malę aque potus, veneno similis, pestilentia bibentibus generat. Iā verò vt hoc casu ægri cōtubemales oportunis cibis reficiantur, ac medicorū arte curētur, Principū Tribunorūq̃; & ipsius Comit̃s, q̃ maiorem sustinet potestātē, iugis quæretur diligentia. Malè enī cū his agitur, quib⁹ necessitas & belli incūbit & morbi. Sed rei militaris periti, plus quotidiana armorum exercitia ad sanitatē militum putauerunt prodesse, q̃ medicos. Itaq̃; pedites sine intermissione ibribus vel niuib⁹ sub tecto, reliquis dieb⁹ exerceri in cāpo voluerunt. Similiter equites nō solum in planis, sed etiam in abruptis, & fossarum hiatu difficillimis semitis, seq̃; & equos suos assidue exercere iusserunt, vt nihil ijs in necessitate prælij accidere posset incognitum.

Ex quo

Ex quo intelligitur, quāto studiosius armorum artem docendus sit semper exercitus, cum ei & laboris cōsuetudo in castris sanitatem, & in cōflictu possit præstare victoriā. Si autumnali æstiuoq; tempore diutius in ijsdem locis militum multitudo cōsistat, ex contagione aquarum & odore ipsius fœditatis vitiatas haustibus & aere corrupto perniciosissimus nascitur morbus, qui prohiberi non potest aliter, nisi frequenti mutatione castrorum.

Quanta cura prouidenda sint atq; seruāda pabula & frumenta. Cap. iij.

ORdo postulat, vt de cōmeatu pabuli frumentiq; dicatur. Sepius enim *penuria, q̃ pugna cōsumit exercitū, & ferro seuior fames est.* Deinde reliquis casibus potest in tēpore subueniri, at pabulatio & annona ī necessitate remediū non habent, nisi antē condātur. In omni expeditione vnū & maximum cōsiliū est, vt tibi sufficiat victus, hostes frāgat inopia. Antē igitur quā inchoetur bellum, de copijs expensisq; solers debet esse tractatus, vt pabula, frumentū, cætereq; annonariæ species, quas à provincialibus consuetudo deposcit, maturius exigātur, & in opportunis ad rem gerendā ac munitissimis locis, amplior semper modus q̃ sufficit aggregetur. Quod si tributa deficiunt, prerogato auro cōparanda sunt omnia. Neque enim diuitiarū securā possessio est, nisi armorū defensione seruetur. Frequenter autē necessitas geminatur, & obsidio sepe fit longior quā putatur, cū aduersarij etiā ipsi esuriētes circūsidere non desinant, quos fame sperant esse vincendos. Præterea quicquid in pecore, vel quacūque fruge vinōque hostis inferens bellū ad victū suū poterit occupare, non solum admonitis per edicta possessoribus, sed etiam coactis per electos perscrutatores ad castella idonea & armatorum firmata præsidij, vel ad tutissimas cōferendū est ciuitates, vrgēdiq; provinciales, vt ante irruptionem seq; & sua moenibus cōdāt. Reparatio enim murorum tormentorūq; omnium antē curāda est. Nā si semel hostes præueniunt occupatos, metu vniuersa turbātur. Et quę ex alijs vrbib⁹ petenda sunt, interclusis itineribus denegātur. Sed fidelis seruatorū custodia, & erogatio moderata, consuevit sufficere pro copia, maximē si ab initio procurētur. Ceterū *fera parsimonia est, tū seruare cū deficit.* In arduis expeditionibus, p capita magis militū q̃ per dignitates ab antiquis pbebātur annonę, ita vt post necessitatē eisdē à rep. redderētur. Hyeme lignorū & pabuli, æstate aquarū vitāda est difficultas. Frumenti verò, vini & aceti, nec non etiā salis omni tēpore necessitas declināda: ita vt vrbes atq; castella ab ijs militibus, qui minus propti inueniuntur in acie, armis, sagittis, fustibalis, fundis etiā & saxis, onagris, balistisque defendātur. Præcipueque cauendum videtur, ne aduersariorum dolo atque periurijs decipiatur, puincialiū incauta simplicitas. *Frequentius enī cōuentionum pacisque simulatio credulis q̃ arma nocuerūt.* Qua ratione famē collecti patiuntur hostes, disp̃si verò crebris superuentibus facilē vincūtur.

Verum

Annonariæ Species.

Quemadmodum oporteat puidere ne milites seditionē faciāt. Cap. iiij.

INterdū mouet tumultū ex diuersis locis collect⁹ exercit⁹: & cū pugnare non lit, irasci se simulat, vt nō ducatur ad bellum: quod ij præcipue faciūt qui in
H sedibus

trāsiliēdas.

bus ocioſe delicatēq; vixerunt. Nā aſperitate inſoliti laboris offenſi, quem in expeditione neceſſe eſt ſuſtinere, p̄terea metuentes p̄lium, qui armorum exercitia declināt, ad eiufmodi p̄cipitantur audaciā. Cui vulnere multiplex medicina cōſuevit opponi, vt dū adhuc ſeparati ſunt in ſedibus ſuis, tribunorū vel vicariorū, nec nō etiā principū ad omnem diſciplinā arctiſſima ſeueritate teneantur, nihilq; aliud, niſi deuotionē moderationēq; cuſtodiāt, nullis cōmeatibus vacent. Ad nomen, ad ſigna obſeruare nō deſinant. Cāpi curſionem (vt ipſi appellāt) inſpectionemq;, armorū aſiduē faciant. Ad ſagittas iaciendas, ad miſſilia dirigenda, ad iactandos lapides, vel funda, vel manu. Ad armaturę geſtum, ad veſtes iactādos: pro ſimilitudine gladiorū, punctim ceſimq;, feriēdo, multo die vſq;, ad ſudorē ſunt frequentiſſimē detinendi. Curſu etiam & ſaltu ad † tranſmittendas foſſas nihilominus imbuendi, ſi mare vel fluuius vicinus eſt ſedibus. Aeſtiuo tempore ad natandū cogendi ſunt omnes. Præterea ſyluā cedere, iter p̄ dumoſa & abrupta facere, materiem dolare, aperire foſſam, occupare aliquē locū, & ne à contubernalibus detrudantur, in ſcutis inuicem obuiantibus niti. Ita exercitati atq; eruditi in ſedibus milites Rhomani, ſiue legionarij, ſiue auxiliareſ, ſiue equiteſ fuerint, cū ad expeditionem ex diuerſis conuenerint locis, emulatione virtutis, p̄lium magis neceſſe habeant optare per ocium. Nemo cogitat de tumultu, qui fiducia de arte vel viribus gerit. Dux autem eſſe debet attentus, vt in omnibus legionibus ſiue auxilijs, vel vexillationibus, à tribunis, vicarijs, principibūſq;, ſi qui turbulēti vel ſeditioſi fuerint militeſ, non pro inuidia ſuggerentiū, ſed pro rerū veritate cognoscat, eoſq; prudētiori cōſilio ſegregatoſ à caſtris, ad agendū aliqd quod ipſiſ propē videatur optabile: aut ad caſtella vrbēſq; deputet munienda atq; ſeruandas, tanta ſubtilitate, vt cū abijciuntur, videantur electi. Nunq̄ enim ad contumaciā pari conſenſu multitudo prorūpit, ſed incitātur à paucis qui vitiorū ſclerūq;, impunitate ſperant peccare cū plurimis. Quod ſi fieri medicinam neceſſitas extrema p̄ſuaſerit, rectius eſt more maiorū in autoreſ criminū vīdicari: ad omneſ metus, ad paucos pœna perueniat. Laudabilioreſ tamē duceſ ſunt, quorum exercituſ ad modēſtiam labor & vſuſ inſtituit, quā illi quorum militeſ ad obedientiam, ſuppliciorum formido compellit.

Signa vocalia.

Signorum militarium quot ſint genera. Cap. V.

Multa quidem ſunt ediscenda atq; obſeruanda pugnātibus: ſiquidē nulla ſit negligētię venia, vbi de ſalute certatur. Sed inter reliqua nihil magis ad victoriam proficit, q̄ monitiſ obtemperare ſignorum. Nā cū voce ſola inter p̄liorū tumultuſ regi multitudo non poſſit, & cū pro neceſſitate rerū plura ex tempore iubenda atq; faciēda ſint, antiquuſ omniū gentiū vſuſ inuenit, quomodo quod ſoluſ dux vtile iudicaſſet, p̄ ſigna tot⁹ agnoſceret & ſequeretur exercituſ. Tria itaq; genera cōſtat eſſe ſignorū, vocalia, ſemiuocalia muta. Quorum vocalia & ſemiuocalia percipiūtur auribus: Muta verò referuntur ad oculos. Vocalia dicūtur quę voce humana pronūciātur, ſicut in vigilijs vel in p̄lio p̄ ſigno dicitur: vt puta, victoria, palma, virtuſ, deuſ nobiſcū, triūphuſ Imperatoriſ, & alia quęcunq; voluerint dare ij qui in exercitu habent

habent maximā potestātē. Sciendū tamen est, ista vocabula quotidie debere variari, ne ex usu hostes signū agnoscāt, & exploratores inter nostros versentur impunē. Semiūocalia sunt quæ per tubā, aut cornua, aut buccinā dantur. Tuba quæ directā est, appellatur. Buccina, quæ in semetipsam æreo circulo flexitur. Cornu quod ex vrīs agrestibus, argento nexū, temperatū arte, & spiritu, quæ canentis flatus emittit, auditur. Nā indubitatē per hæc sonis agnoscit exercitus, vtrum stare aut p̄gredi, an certē regredi oporteat: vtrum lōgē persequi fugiētes, an receptui canere. Muta signa sunt aquilæ, dracones, vexilla, flāmulæ rufæ, pinne. Quocunq; enim hæc ferri iusserit ductor, eò necesse est signū suū comitātes milites pergāt. Sūt & alia muta signa, quæ dux belli in equis, aut indumentis, & etiā in ipsis armis, vt dignoscatur hostis, præcipit custodiri. Præterea manu aliquid, vel flagello, more barbarico, vel certē mota qua vtitur veste, significat. Quæ oīa in sedib⁹, itinerib⁹, in omni exercitatione castrēsī, vniuersi milites & sequi, & intelligere cōsuecāt. Cōtinu⁹ enim vsu necessari⁹ videtur in pace eius rei, quæ in prælij cōfusione seruāda sit. Itē mutū & cōmune signū est, quotiens proficiscēte turba excitatus pulvis ad similitudinem nubiu surgit, hostiumq; prodit aduentum: similiter si diuise sint copiæ, per noctem flāma, per diem fumus significat sociis quod aliter nunciari non potest. Aliquādo in castellorum aut vrbium turribus appendunt trabes: quibus aliquando erectis, aliquando depositis indicant quæ geruntur.

Quāta sit seruāda cautela, cū vicinis hostib⁹ mouetur exercit⁹. Cap. VI.

Qui rem militarem studiosius didicerunt, asserunt plura in itineribus, q̄ in ipsa acie pericula solere contingere. Nā in conflictu armati sunt omnes milites & hostem cominus vident, & ad oppugnandum animo veniunt parati. In itinere autem minus armatus min⁹q; attentus est miles, & superuentus impetu vel fraude repentē turbatur. Ideo omni cura, omniq; diligentia prouidere dux debet, ne proficiscēs patiat̄ incursum, vel si non facile, at sine damno repellat illatum. Primum itineraria omnium regionū, in quibus bellum geritur, plenissimē debet habere perscripta: ita vt locorum interual- la, nō solum passuum numero, sed etiam viarum qualitates perdiscat: cōpendia, diuerticula, montes, flumina, ad fidem descripta consideret: vsque eo, vt solertiores duces, itineraria prouinciarū, in quibus necessitas geritur, non tantū adnotata, sed etiam picta habuisse firmentur, vt non solum consilio mentis, verū aspectu oculorum viam profecturis eligerent. Ad hæc à prudentioribus & honoratis locorūque gnaris, separatim debet vniuersa perquirere, & veritatem colligere de pluribus. Præterea sub periculo eligendarū viarum, duces idoneos, scientēsque percipere, eosque custodiē mācipare, addita pœnæ contestatione vel præmij. Erunt enim vtilēs, cū intelligent nec fugiendi sibi copiam superesse, & fidei præmium, perfidiæ parata supplicia. Prouidendum quoque vt sapientes exercitatique quærantur, ne duorum aut trium error discrimen pariat vniuersis. Interdum autem imperita rusticitas plura promittit, & credit se scire quæ nescit. Sed cautelæ caput est, vt ad quæ loca vel quibus itineribus sit profecturus exercitus, ignoretur. Tutissimum

H ij

nanq;

Tessera
mutanda.
Signa semi-
uocalia.
Tuba.
Buccina.
Cornu.

Signa muta.

itineraria.

nanq; in expeditionibus creditur faciēda nesciri. Ob hoc veteres Minotauri signū in legionibus habuerunt, vt quēadmodū ille in intimo & secretissimo labyrintho abditus perhibetur, ita ducis cōsiliū semper esset occultum. Secum iter agitur, quod agēdum hostes minimē suspiciātur. Verūm, quia exploratores alitrinsecus missi, pfectionem suspicionibus vel oculis deprehēdunt, & interdum transfuge p̄ditorēsq; non desunt, quēadmodū occurri ingruentibus debeat, intimetur. Dux cū agmine exercitus profecturus, fidelissimos, argutissimōsq; cum equis probatissimis mittat, qui loca, per quē iter faciēdū est, in p̄gressu & à tergo, dextra, leuāq; perlustrēt, ne aliquas aduersarij moliātur insidias. Tutius autē operantur exploratores noctibus quā diebus. Nā quodāmodō ipse sui proditor inuenitur, cui⁹ speculator fuerit ab aduersarijs deprehensus. Primi ergo equites iter arripiant, inde pedites: impedimēta, sagittarij, calones, vehiculāq; in medio collocētur, ita vt expedita pars peditū & equitum subsequatur. Nā ambulantibus, interdum quidē à fronte, sed frequentius à tergo superuentus infertur. A lateribus quoq; pari armatorū manu impedimenta claudēda sunt. Nā insidiatores in alio loco impulsant, trāuerso frequenter incurfu. Illud quoq; p̄cipuē obseruādum est, vt ea pars ad quā hostis vēturus creditur, oppositis electissimis equitib⁹ & leui armatura, nec nō etiā peditib⁹ sagittarijs muniatur. Quod si vndiq; circumfunduntur inimici, vndiq; p̄parata debēt esse subsidia. Ne verò repentinus tumultus amplius noceat, antē commonendi sunt milites, vt parati sint animo, vt arma in manibus habeant. Nam in necessitate subita quæ cōterrent, prouisa non solent esse formidini. Antiqui diligentissimē p̄cauebant, ne à calonibus interdum vulneratis, interdum timētibus, & sagittarijs clamore paucifactis, pugnantes milites turbarentur: ne dispersi longius aut conglobati, amplius q̄ expedit impedirent suos, hostib⁹que prodesse. Et ideo ad exemplum militum, etiam impedimenta sub quibusdam signis ordināda dūxerunt. Denique ex ipsis calonibus (quos galearios vocant) idoneos ac peritos vsu legebant, quos nō amplius q̄ ducentis sagisfarciarijs puerisq; p̄ficere. Hisque vexilla dabant, vt scirent ad quē signa deberent impedimenta colligere. Sed pugnatores ab impedimentis laxamento aliquo diuiduntur, ne cōstipati lādātur in p̄lio, ambulante exercitu. Vt locorū varietas aduenerit, ita defensionis ratio varietur. Nam in campis patentibus equites magis solent impugnare quā pedites. At verò in locis syluestribus vel montosis, siue palustribus pedestres magis formidandæ sunt copiæ. Illud quoq; vitandum, ne per negligentiam alijs festinātibus, alijs tardius incedentibus, interrūpatur acies aut fortē tenuetur. Cōtinuò enim hostes inter prolata peruadūt†. P̄ponendi ergo sunt exercitatissimi campi doctores, vicarij, vel tribuni, qui alacriores tardent, & pigrius incedentes accelerare compellant. Nam qui multū p̄cesserint, superuentu facto, non tam redire quā fugere cupiunt. Qui verò extremi sunt, deserti à suis, vi hostium ac propria desperatione superātur. Sciendum est etiam, quod aduersarij in his locis quæ sibi oportuna intelligunt, subseffas occultius collocant, vel aperto Marte impetum faciunt.

Sed ne

Calones
GalearijInterponen
di.

Subseffæ.

Sed ne secreta noceāt, ducis pręstat industria, † quę omniā prius cōuenit explo-
rare. Deprehēsa quoq; subseſſa, si circūueniatur vtiliter, plus periculi ſuſtinet
quām parabat inferre. Aperta autē vis si pręparetur in mōtibus, altiora loca
premiſſis ſunt preſidiis occupāda, vt cū hoſtis aduenerit reperiatur inferior;
nec audeat obuiare, cū tā à frōte q̃ ſupra caput ſuū cernat armatoſ. Quòd ſi
anguste ſint vię, ſed tamē tute meli⁹ eſt pręcedere cū ſecurib⁹ ac dolabris mili-
tes, & cum labore vias aperire, quām in optimo itinere periculū ſuſtinere. Pre-
terea noſcere debemus hoſtiū cōſuetudinē: vtrū nocte, an incipiētē die, an hora
reficiēdi, laſſis ſuperuenire cōſueuerint: & id vitare quod illos facturos ex mo-
re putamus. Iam verò vtrum peditibus an equitibus, vtrum funditoribus, vtrū
cōtatis, an ſagittariis ampli⁹ valeāt, vtrū numero hominū an armorū munitio-
ne præcellāt, nos ſcire cōuenit: & ordinare quod nobis vtile, illis docetur ad-
uerſum. Tractare quoq;, per diem an per noctē iter expediat inchoare: quę &
quanta locorū interualla ſint, ad quā cupimus properare: ne æſtate aque pe-
nuria obſit eūtib⁹, ne hyeme difficiles aut inuię occurrāt paludes, maiorēſque
torrētes: & impedito itinere circūueniatur exercit⁹, priuſquā ad deſtinata per-
ueniat. Vt noſtra cōmoditas eſt, iſta ſapiētē vitare, ita ſi aduerſariorū imperi-
tia vel diſſimulatio occaſionē nobis dederit, nō oportet dimitti, ſed explorare
ſolicitē proditores, ac transfugas inuitare, vt quid hoſtis moliatur, in præſenti
vel in futurum poſſim⁹ agnoſcere: paratiſque equitibus ac leui armatura am-
bulātes eoſdem, vel pabula victūmque quærentes, improuiſo terrore decipere.

Quemadmodum flumina, quæ maiora ſunt, tranſeantur. Cap. VII.

IN tranſitu fluuiorum grauiſ moleſtia negligētibus frequenter eimergit. Nā
ſi quā aqua violentior fuerit, aut alueus latior, impedimēta, pueros, & inter-
dum ipſos ignauos ſolet mergere bellatores. Ergo explorato vado, duæ acies
equitum, electis animalibus ordinantur, interuallis cōpetentibus ſeparatę, vt
per mediū pedites & impedimenta tranſeant. Nā acies ſuperior, aquarū impe-
tum frangit: inferior, qui rapti ſubmerſique fuerint, colligit atque tranſponit.
At cū altior fluctus nec peditē nec equitē patiat, ſi per plana decurrat, ductis
multifariā ſpargitur ſoſſis, diuiſuſq; facilē trāſitur. Nauigio verò amnes, haſti-
libus fixis, ac ſuperpoſitis tabulamentis peruii ſiunt: vel certē tumultuario o-
pere colligatis inanibus cuppis, additiſque trabibus tranſitū præbent. Expediti
verò equites faſces de cānis aridis vel vlua facere conſueuerūt, ſuper quos lo-
ricas & arma, ne inundētur, imponūt: ipſi equique natādo trāſeunt, † colliga-
tiſq; ſecū faſces ptrahūt ſarcinīs. Sed cōmodius repertū eſt, vt monoxylus, hoc
eſt, paulò latiores ſcaphas, ex ſingulis trabib⁹ excauatas, p genere ligni & ſub-
tilitate leuiſſimas, carpentis ſecū portet exercitus, tabulis pariter & clauis fer-
reis præparatis. Ita abſq; mora cōſtructus pons, & funibus (qui ppter ea habē-
di ſunt) vinctus, lapidei arcus ſoliditatem præſtat in tēpore. Sed inſtant aduer-
ſarii ad tranſitus fluminū, inſidiāſque vel ſuperuentus facere conſueuerūt. Ob
quam neceſſitatē in vtraque ripa collocantur armata præſidia, ne alueo inter-
ueniente, diuiſi opprimantur ab hoſtibus. Cautius tamen eſt ſudes ex vtraque

colligatiſq;
ſecū faſces
ptrahunt
ad ſocios.
monoxyli.

parte præfigere ac sine detrimento, si qua vis illata fuerit, sustinere. Quòd si pons non tantum ad transitum, sed etiam recursum & com meatum necessarius fuerit, tunc in utroque capite, percussis latioribus fossis, aggerèque constructo, defensores milites debet accipere, à quibus tam diu teneatur, quam diu necessitas locorum postulabit.

Quemadmodum castra debeant ordinari. Cap. VIII.

Consequens videtur, itineris observatione descripta, ad castrorum (in quibus manendum est) venire rationem. Non enim belli tempore ad stativa vel ad mansionem murata ciuitas semper occurrit, & incautum est plenumque discriminis, exercitum passim sine aliqua munitione confidere: cum militibus ad capiendum cibum occupatis, aut munera facienda dispersis, facile neceatur insidie. Postremo notis obscuritas, necessitas somni, pascentium equorum dispersio, occasione superuentibus prestat. In metadis castris non sufficit bonum locum eligere, nisi talis sit, ut alter eo non possit melior inueniri: ne utilior pretermissus à nobis, & ab aduersariis occupatus, apportet incommodum. Cauendum quoque ne per æstatem aut aqua morbofa in proximo, aut salubris aqua sit longius: Hyeme, ne pabulatio deficiat aut lignorum copia: ne subitis tempestatibus capus, in quo manendum est, soleat inundari: ne sit in abruptis ac deuissis, & circum sedentibus aduersariis difficilis prestatetur egressus: ne ex superioribus locis, missa ab hostibus, in eum tela perueniat. Quibus ut oportet cautè studiosèque prouisis, pro necessitate loci vel quadrata, vel rotunda, vel trigona, vel oblonga castra constitues. Nec utilitati præiudicat forma. Tamen pulchriora creduntur, quibus ultra latitudinis spatium tertia pars additur longitudini. Ita autem ab agri mensuris podismum mensuræ colligi oportet, ut ad quantitatem concludatur exercitus. Nam propugnatores angusta constipant, & ultra quam conuenit latiora diffundunt. Tribus autem modis diffiniunt castra muniri posse. Primum in unius noctis transitum, itineris occupationem leuiorem cum sublatis cespites circumdantur, & aggerem faciunt, supra quem valli, hoc est, fudes vel tribuli lignei per ordinem digeruntur. Cespes autem circumciditur feramentis, qui herbarum radicibus continet terram: fit altus semissem, latus pedem, longus pedem semis. Quòd si terra solutior fuerit, ut ad similitudinem lateris, cespes non possit abscindi, tunc opere tumultuario fossam producit, lata pedes quinque, alta tres: cuius intrinsecus agger excrescit, ut sine metu securus quiescat exercitus. Stativa autem castra æstate vel hyeme, hoste vicino, maiore labore ac cura firmantur. Nam singule centuriæ, diuidentibus capi doctoribus & principibus, accipiunt pedaturas, & scutis vel sarcinis suis in orbem circa propria signa depositis, cincti gladio, fossam aperiunt, latam aut nouem, aut vndecim, aut tredecim pedibus: vel, si maior aduersariorum vis metuitur, pedibus decem & septem (imparem enim numerum obseruari moris est) tum sepibus ductis vel interpositis stipitibus ramisque arborum, ne facile terra dilabatur, agger erigitur. Super quem ad similitudinem muri, pinne, & propugnacula componuntur. Opus verò centuriones decempedis metiuntur, ne quis minus foderit, aut errauerit alicuius ignauia. Id etiam tribuni circumueunt, nec antè discedunt qui strenui sunt, quam fuerint omnia perfecta. Ne tamen aliquis

Cespes.
semis pedē

Stativa
castra.

quis superuentus laborantibus fiat, omnes equites & pars peditum, quæ non operatur, dignitatis privilegio ante fossam in præcinctu armata consistit, ut ingruentes repellat inimicos. Prima igitur signa locis suis intra castra ponuntur, quia nihil est venerabilius eorum maiestate militibus. Duci prætorium, eiusque commitibus præparatur. Tribunis tabernacula collocantur, quibus per contubernales ad munia deputatos, aqua, lignum, & pabula ministrantur. Tunc pro gradu legionibus & auxiliis, equitibus, & peditibus, loca in quibus papilionēs tendant, deputantur in castris: ac de singulis centuriis quaterni equites & quaterni pedites, qui excubitus noctibus faciunt, eliguntur. Et quia impossibile videbatur in speculis per totam noctem vigilantes singulos permanere, ideo in quatuor partes ad clepsydram sunt diuisæ vigiliæ, ut non amplius quam tribus horis nocturnis necesse sit vigilare. A tubicine omnes vigiliæ committuntur. Et finitis horis à cornicine reuocantur. Idoneos tamē tribuni & probatissimos eligunt, qui vigilias circumeant, & renunciēt, si qua emerferit culpa, quos circuitores appellant. Nunc militiæ factus est gradus, & circuitores appellantur. Sciendum tamen est, equites extra vallum nocturnas excubias facere debere. Per diem autem castris positos, alii manē, alij post meridiem propter fatigationem hominum equorumque angarias faciunt. Inter præcipua conuenit ducem providere siue in castris, siue in ciuitate consistat, ut animalium pascua, subuectio frumenti, cæterarumque specierum, aquatio, lignatio, pabulatio, secuta ab hostium reddatur incurſu. Quod aliter non potest euenire, nisi per loca idonea, qua nostrorum ambulat commeatus, præsidia disponantur, siue illæ ciuitates sint, siue castella munita. Quod si non reperitur antiqua munitio, oportunis locis circumdata maioribus fossis tumultuaria castella firmantur. Nam à castris diminuto vocabulo sunt nuncupata castella. Intra quæ in angariis aliquanti pedites, equitesque degentes, tutum iter commeatibus præstant. Difficile enim hostis ad ea loca audet accedere, in quibus & à fronte & à tergo nouit aduersarios commorari.

Prætorium

vigilie

Circuitores
Circuitores

Angaria

Castellum
à castris

Angaria

Quæ & quanta consideranda sint, ut intelligatur utrum superuentibus & insidiis, an publico debeat Marte configi. Cap. IX.

Quisquis hos artis bellicæ commentarios, ex probatissimis autoribus breuiatos legere dignabitur, quāprimū legē prælij, depugnandi que cupit audire præcepta: sed cōflictus publicus duarū vel triū horarū certamine diffinitur: postquā partis eius, quæ superata fuerit, spes omnis intercidit. Ideo omnia antè cogitanda sunt, antè tentanda, antè faciēda, quā ad vltimū veniatur abruptum. Boni enim duces, nō aperto Marte præliū, in quo est cōmune periculū, sed ex occulto semper attentant, ut integris suis, quantum possint hostes interimāt certè vel terreant: in qua parte quæ necessaria admodum sunt, ab antiquis reperta perscribam. Præcipua ars & vtilitas ducis est, ut adhibitis ex vniuerso exercitu scientibus belli & sapientibus viris, de suis & hostium copiis, sapius traætet: omni (quam plurimū notet adulatione sumpta, utrum maiorem numerum pugnantium ipse an hostes habeāt, utrum ipsius, an aduersariorū homines magis armati sint & muniti. Qui magis exercitati, qui sint in necessita-

necessitatibus fortiores. Querendū est etiā, vtra pars equites, vtra pedites habeat meliores. Sciendūmq; in peditibus maximè cōsistere robur exercitus: & inter ipsos equites, qui cōtatis, qui sagittariis antecedāt. Qui plures loricas induerit, quis vtiliores equos adduxerit. Postremò ipsa loca in quibus pugnādū est, vtrū inimicis an nobis videantur accōmoda. Nā si equitatu gaudemus, campos optare debemus: si pedite, loca eligere angusta, fossis, paludib⁹, vel arboribus impedita, & aliquoties mōtosa, cui magis victus abundet quā desit. Nam fames (vt dicitur) intrinsecus pugnat, & vincit sæpius sine ferro. Maximè autem tractandum est, vtrū protrahi necessitatem expediat, an celerius dimicari: interdum enim sperat aduersarius expeditionem citò posse finire: & si dilatus fuerit in longum, aut penuria exercitus maceratur, aut desiderio suarū reuocatur ad propria: aut nihil magnū faciēs, per desperationem abire cōpellitur. Tunc fracti labore & tēdio plurimi deserunt, aliquāti produnt, aliquanti se tradunt. Quia aduersis rebus rarior fides est, & nudari incipit qui copiosus aduenerat. Ad rem pertinet nosse qualis ipse aduersarius vel eius comites optimatēsque sint: vtrum temerarij, an cauti, an audaces, an timidi, scientes artem bellicā, an ex vltutemè pugnātes: quæ gētes cū his fortes, quæ ignauæ pugnauerint: nostra auxilia cuius fidei qualiūque sint viriū, quos illius animos cōpiā, quos habeat noster exercitus, quæ pars sibi magis victoriam repromittat. Huiusmodi enim cogitationibus virtus augetur, aut frāgitur. Desperantibus autē crescit audacia adhortatione ducis, & si nihil ipse timere videatur, crescit animus, si ex insidiis vel occasione aliquid fortiter fecerit, si hostibus aduersæ res cōperit euenire, si vel infirmiores aut minùs armatos ex inimicis potuerit superare. Cauendū autē est ne dubitantē aut formidantē exercitū ad pugnam publicam aliquando producas. Interest vtrum tyrones an veteres milites habeas, vtrum antè breue tēpus in expeditionibus fuerint, an annos aliquot in pace durarint. Nā pro tyronibus accipiendi sunt, qui pugnare longo tempore desierunt. Sed cū legiones, auxilia, vel equites ex diuersis aduenerint locis, dux optimus & separatim singulos numeros per tribunos electos, quorū scitur industria, ad omnia genera exercere debet armorū: & pōst in vnū collectos, quasi depugnaturus cōflictū publico exercebit. Ipse sæpius tentabit quicquid artis possit habere, quid virium, quemadmodū sibi ipsi cōsentiant, vtrum ad tubarum monita, ad signorum indicia, ad præcepta vel nutum suum diligenter obtemperent. Si errant in aliquibus, exerceantur atque doceantur quam diu possint esse perfecti. Si verò in campi cursione, in sagittando, in iaculando, in ordinanda acie ad plenum fuerint eruditi, ne sic quidem temerè occasione captata, ad publicam deducendi sunt pugnam, sed antè minoribus præliis imbuendi. Dux itaque vigilans, sobrius, prudens, tanquā de ciuili causa inter partes iudicaturus, adhibito consilio, de suis & aduersarii copiis iudicet. Et si multis rebus superior inuenitur, opportunum sibi differat inire cōflictum. Si verò aduersarium intelligit potiozem, certamem publicum vitet. Nam pauciores numero & inferiores viribus, superuentus & insidias facientes, sub bonis ducibus reportauerunt sæpe victoriam.

Quid

Quid oporteat fieri, si quis desuetum à pugna habeat exercitum vel tyronem.

Cap. X.

O Mnes artes omniâque opera quotidiano vsu & iugi exercitatione proficiunt. Quòd si in paruis verum est, quâto magis decet in maximis custodiri? Quis autem dubitat artē bellicā rebus omnibus esse potiore, per quā libertas retinetur, & dignitas prouinciæ propagatur, & cōseruatur imperiū? Hāc quodā relictis doctrinis omnibus Lacedæmonij, postea coluere Romani. Hanc solā hodie quoque Barbari putāt esse seruandā. Cetera autem in hac arte cōsistere omnia, aut per hāc assequi se posse cōfidunt. Hæc dimicaturis est necessaria, per quam vitā retineant, & victoriam cōsequantur. Dux ergo cui tātæ potestatis insignia tribuuntur, cuius fidei atque virtuti possessorum fortunæ, tutela vrbium, salus militum, reip. creditur gloria, nō tantum pro vniuerso exercitu, sed etiā pro singulis cōtubernalib⁹ debet esse sollicitus. Si quid enim illis eueniat in bello, & ipsius culpa & publica videtur iniuria. Ergo si tyronem, vel diu armis desuetum ducit exercitum, singularum legionum siue auxiliorum, necnō etiā vexillationum vires, animos, cōsuetudinē, diligenter exploret. Sciāt etiā (si potest fieri) nominatim quis comes, quis tribunus, quis domesticus, quis contubernalis, quantum possit in bello, auctoritatēq; maximā seueritate sumat, oēs culpas militares legibus vindicet, nulli erratiū credatur ignoscere, in diuersis locis ex diuersis occasionibus oīm experimenta præcipiat. His (vt oportet) ita curatis, cum dispersi ad prædādū securi oberant hostes, tunc probatos equites vel pedites cū tyronibus, aut inferioribus mittat, vt ex occasione, fuis inimicis, & illis peritia, & reliquis crescat audacia. Ad transitus fluuiorū, ad præcipitia mōtium, ad syluarū angustias, ad paludum aut viarum difficultates, superuentus nullo sciente disponat, atq; iter suum ita tēperet, vt aut cibū capientes, aut dormientes, aut vacātes certē, securos, inermes, discalciatos, districtis equis, nihil suspicātes ipse paratus inuadat, quatenus in huiusmodi certaminibus sui fiduciā colligant. Nā qui ante longū tempus, aut omnino nunquā videre homines vulnerari, vel occidi, cū primū aspexerint, perhorrescunt: & pauore confusi, de fuga magis quā de cōflictu incipiūt cogitare. Præterea, si excurrāt aduersarij, longo itinere fatigatos aggrediatur, & vltimus aut certē insperatus superueniat. Eos etiā q̄ lōgè à suis aut pabuli aut prædæ gratia cōmorantur, subito occupet cū delectis. Illa enim antè tentanda sunt, quæ si malè cesserint, minus noceāt: si bene, plurimū profint. Inter hostes discordiarum serere causas sapientis est ducis. Nulla enim, quæ sit minima natio, citò potest ab aduersariis deleri, nisi proprijs simultatibus seipsa consumpserit. Nam sic ciuile odium ad inimicorum perniciem præceps est, ad vtilitatem suæ defensionis incautū. Vnū illud in hoc opere prædicādū est, vt nemo desperet fieri posse quæ facta sunt. Dicat aliquis. Multi sunt anni, quibus nullus fossa, aggere, vallo, māsūrū circūdat exercitū. Respōdebitur, si fuisset ista cautela, nihil nocturni aut diurni supuent⁹ hostiū nocere potuisset. Perse imitātes Romanos, ductis fossis castra constituunt: & quia

Lacedæmonij

Perseipsum
mos in fossis
ducēdis.

quia arenosa sunt ppè omnia, saccos, quos inanes portauerāt ex puluerulēta (quæ ibi effoditur) terra cōplēt, corūmq; cumulo aggerē faciūt. Omnes barbari carris suis in orbē cōnexis ad similitudinē castrorū, securas à superueniētib; exigūt noctes. Veremur ne discere nequeamus, quæ à nobis ali; didicerūt? Hæc ex vsu librīsq; discenda, quæ antea seruabātur, sed omīssa diu nemo quæsiuit: qā vigentib; pacis officiis, pcul aberat bellorū necessitas. Sed ne impossibile videatur armorū disciplinā, cuius vsus intercidit, reparari posse, doceamur exēplis. Apud veteres res militaris in obliuionem sepi^o venit, sed à libris repetita est, postea ducū auctoritate firmata. Scipio Aphricanus sub aliis imperatorib; Hispanienses exercitus frequēter victos accepit: hos disciplinæ regula custodita, omni opere fossisq; faciēdis ita diligēter exercuit, vt diceret fodientes luto inquinari debere, qui sāguine hostiū madere voluissent. Tum ipse denique Numātinus sic, capta ciuitate, † concremauit, vt nullus euaserit. Metellus in Aphrica Albino imperāte subiugatū accepit exercitū, quem ita emendauit veteribus institutis, & disciplina maiorū, vt postea eos, à qbus subiugū missi fuerāt, superarēt. Cymbri quoque Cepionis & Manilij & Syllani legiones inter Gallias deleuerunt: quarum reliquias cū C. Marius suscepisset, ita erudiuit scientia & arte pugnandi, vt innumerabilē multitudinem nō solum Cymbrorū, sed etiā Teutonū & † Vmbrorum publico Marte deleeret. Facilius autem est ad virtutē instruere novos milites q̄ reuocare perterritos.

Supersuit.

Tigurinorum.

Quæ ipso die procuranda sint vel agantur, quo publica
committitur pugna. Cap. XI.

PRæmissis leuioribus artibus belli, ad publici conflictus incertum & fatalem diem nationibus ac populis, ratio disciplinæ militaris inuitat. Nā in euentu aperti Martis victoriæ † plenitudo consistit. Hoc ergo tempore tanto magis duces debent esse solliciti, quanto maior speratur diligentibus gloria, & maius periculū comitatur ignauos: in quo momento peritiæ vsus, pugnandi doctrina, consiliūque dominatur. Veteribus sæculis mos fuit, parco cibos curatos milites ad certamen educere, vt citatiores sumpta redderet esca, & lōgiore cōflictu nō fatigarentur inedia. Præterea obseruandum est præsentibus hostibus, siue ex castris siue ex ciuitate producas ad prælium, ne dum per angusta portarum particulatim procedat exercitus, à collectis & præparatis debilitetur inimicis. Ideoque puidendū est, vt antè omnes milites egrediantur portas, & aciem prius cōstruant, quàm hostis adueniat. Quod si intra ciuitatem manentibus imparatis aduenerint, aut differatur egressus aut certè dissimuletur: vt quum aduersarii insultare cœperint his quos non putāt exituros, cū ad prædam vel redeundū conuerterint animum, cū ordines soluerint, tunc illis stupentibus lectissimi quique prorumpant, & cōfestim aggređiātur ignaros. Obseruatur autem ne longo spacio fatigentur milites, ne lassos post cursum equos ad publicum prælium cogas: multum virium labore itineris pugnaturus amittit. Quid faciet qui ad aciem anhelus adueniat? Hoc & veteres declinarūt & superiori nostra ætate, cū Romani duces per imperitiā non cauissent (nequid amplius dicam) exercitus perdidit.

Impar

Impar enim conditio est, lassum cum requieto, sudantem cum alacri, currentem cum eo qui steterit inire conflictum.

Inuestigandum quid sentiant milites pugnaturi.

Cap. xij.

Ipsa die qua certaturi sunt milites, quid sentiant diligenter conuenit explorare. Nam formido vel fiducia ex vultu, verbis, incessu, motibus cernitur. Nec confidas satis, si tyro prælum cupit: in expertis enim dulcis est pugna. Et noueris te oportere differre, si exercitati bellatores metuerint dimicare. Monitis tamen & oratione ducis exercitui virtus accrescit & animus: precipue si futuri certaminis talem acceperint rationem, qua speret se facile ad victoriam peruenturos. Tunc inimicorum ignauia, vel error ostendendus est: vel si antea à nobis superati sunt, commemorandum. Dicenda etiam quibus militum mentes odio aduersariorum, in iram, & indignationem moueantur. Animis penè omnium hominum hoc naturaliter euenit, ut trepidet cum ad conflictum venerint. Sine dubio autem formidolosiores sunt, quorum mentes ipse confundit aspectus. Sed hoc remedio formido lenitur, si antequam dimices, frequenter exercitum tuum locis tutioribus ordines, unde & videre hostem & agnoscere consuecant. Interdum audeat aliquid ex occasione, aut fugent, aut interimant inimicos. Inimicorum mores, aduersariorum arma & equos recognoscant. Nam quæ ex usu sunt, non timentur.

Formido.

*Quibus
dux exercitū
moueat,*

*Remedium
in formidine
militum.*

Quemadmodum idoneus locus eligatur ad pugnam.

Cap. xiiij.

Bonum ducem conuenit nosse magnam partem victoriæ, ipsum locum, in quo dimicandum est, possidere. Elabora ergo, ut conferturus manū, primum auxilium capias ex loco, qui tanto utilior iudicatur, quanto superior fuerit occupatus. In subiectos enim vehementius tela descendunt, & maiore impetu obnitentes, pars altior pellit. Qui aduerso nititur cliuo, duplex subit, & cum loco & cum hoste certamen. Sed illa distantia est, quod si de peditibus tuis victoriam speras contra equites hostium, loca aspera, inæqualia, motosa debes eligere. Si verò de equitibus tuis contra aduersariorum pedites victoriam queris, sequi debes paulo quidem editiora loca, sed plana atque patentia, neque syluis, neque paludibus impedita.

Quemadmodum acies debeat ordinari, ut in conflictu reddatur inuicta.

Cap. xiiij.

Ordinaturus aciem tria debet antè prospicere, solem, puluerem, & vetū. Nā sol ante faciem eripit visum: ventus contrarius tua inflectit ac deprimat, hostium adiuuat tela. Puluis à fronte cōgestus oculos implet & claudit. Hæc momento eo quo acies ordinatur, etiā imperiti vitare solent: sed duci prouido cauendū est in futurū, ne post paululū accedente die noceat solis mutata conuersio, nec ventus aduersus hora solita eo pugnante nascatur. Ita ergo constituantur ordines, ut hæc post occipitium nostrū sint, & (si potest fieri) aduersariorū impetāt faciem. Acies dicitur exercitus instructus: frōs quæ aduersum hostes

*Armatorū
interstitia*

Ferentarij

*Fundibula
tores.*

*Fustibalus.
Fuditores.*

Accens.

Triarij

hostes spectat. Hęc in publica pugnā, si sapienter disponitur, plurimū iuvat: si imperitē, quīs optimi bellatores sint, mala ordinatione frāguntur. Instru-
tionis lex est, ut in primo exercitati & veteres milites collocentur, quos an-
tea principes vocabāt. In secundo ordine circūdati cataphractis sagittarij, &
optimi milites cū spiculis vel lāceis ordinētur, quos prius hastatos vocabāt. Singuli autē armati in directū ternos pedes inter se occupare consueverunt, hoc est, in mille passibus mille sexcenti sexaginta sex pedites ordinātur in lō-
gum: ut nec acies interluceat, & spaciū sit arma tractādi. Inter ordinem au-
tē & ordinē à tergo in latum sex pedes distare voluerūt, ut haberēt pugnā-
res spaciū accedendi atque recedendi: vehementius enim cum saltu cursu-
q; tela mittūtur. In his duobus ordinibus & etate maturi, & vsu cōfidētes, &
muniti grauioribus etiam armis collocantur. Hi enim adinuicem muri, nec
cedere, nec sequi aliquando cogendi sunt, ne ordines turbent: sed venientes
aduersarios excipere, & stando pugnandōq; repellere vel fugare. Tertius or-
do disponitur de armaturis velocissimis, de sagittarijs iuuenibus, de bonis ia-
culatoribus, quos antea ferentarios nominabāt. Quartus item ordo cōstrui-
tur de scutatis expeditissimis, de sagittarijs iunioribus, de his qui acriter veru-
tis vel martiobarbulis (quas plumbatas nominant) dimicant, qui dicebantur
leuis armatura. Sciendū ergo est, stantibus duobus primis ordinibus, tertium
& quartum ordinem ad puocandū cū missilibus & sagittis primo loco sem-
per exire. Quod si hostes in fugā vertere potuerint, ipsi cū equitibus psequū-
tur. Si verō ab hostibus pulsi fuerūt, redeunt ad primā & secundam aciem, &
inter ipsos recipiunt se ad loca sua. Prima autem & secunda acies cum ad spa-
thas & pila (ut dicitur) ventum fuerit, totum sustinet bellum. In quarta acie
ponebantur interdum carbolastę, manūballarij, fundibulatores, fundito-
res. Fundibulatores sunt qui lapides fustibalis iaciunt. Fustibalus fustis est lō-
gus pedibus 4 cui per mediū ligatur funda de corio: & utraq; manu impul-
sus, propē instar onagri dirigit saxa. Fuditores sunt qui fundis ex lino vel se-
tis factis (has enim dicūt esse meliores) contorto circa caput brachio dirigūt
saxa. Quibus scuta deerant, siue lapidibus manu iactis, siue missilibus in hoc
ordine dimicabant, quos accensos, tanquā iuniores & postea additos nomi-
nabant. Sextus ordo post omnes à fortissimis, & scutatis, & omni genere ar-
morum munitis bellatoribus tenebatur, quos antiqui Triarios appellabant.
Hi, ut requieti & integrī acrius inuaderēt hostes, post vltimas acies sedere cō-
sueverant. Si quid enim primis ordinibus accidisset, de horum viribus repa-
rationis spes tota pendebat.

Ratio podisimi quantum spaciū in acie inter singulos homines in lōgū,
vel in latum inter singulos ordines debeat custodiri. Cap. xv.

EXplanato autem qualiter debeat instrui acies, nunc podisimū mēsurāque
ipsius ordinationis exponā. In mille passibus cāpi, vna acies mille sexcen-
tos sexaginta sex suscipit pedites: propterea quia singuli pugnatores ternos
occupāt pedes. Quod si sex acies in mille passib⁹ cāpi volueris ordinare, nouē
millia nōgēti nonaginta sex pedites sūt necessarij. Si autē in ternos ordies hūc
numerus

numerū volueris tendere, duo millia passuū cōprehendes. Sed melius est plures acies facere, q̄ milites † spargere. Senos autem pedes à tergo inter singulas acies in latū diximus patere debere, & ipsi bellatores stantes singulos ob- expanderetinēt pedes. Ideoq̄ si sex acies ordinaueris, quadraginta & duos pedes in latum, & mille passus in longum, 10000 hominum tenebit exercitus. Si autē in ternos ordinare volueris 21 pedes in latum, & duo millia passuum in longum, 10000 tenebit exercitus. Ad hanc rationem siue 20000, siue 30000 peditum fuerint iuxta mensuram podismi, sine aliqua dubitatione difficultatis poterunt ordinari, nec dux fallitur cum sciat qui locus quātos possit capere armatos. Denique si angustior locus sit, vel multitudo sufficiat, iam inde nouem vel amplius acies ordinari conuenit. Magis enim expedit, vt cōferti pugnent, quā longius separati à suis. Nam si nimium fuerit acies attenuata, citò ab aduersarijs facta impressione perrumpitur, & nullum postea poterit esse remedium. Qui autem numeri in dextro cornu, qui in sinistro, qui in medio debeant ordinari, vel iuxta dignitates eorum seruatur ex more, vel certè pro qualitate hostium commutatur.

De equitibus ordinandis.

Cap. xvj.

Constructa acie peditum, equites ponuntur in cornibus, ita vt loricati omnes, & contati iuncti sint peditibus. Sagittarij autem, vel qui loricās nō habent longius euagentur. A fortioribus nanq; equitibus, peditum protegēda sunt latera: & à velocioribus atq; expeditis, hostium cornua perfundenda sunt atque turbanda. Scire dux debet cōtra quos grumos, hoc est, globos ho- Grumistium, quos equites oporteat ponere. Nā nescio qua occulta ratione, immo penè diuina, alij contra alios dimicant melius: & qui fortiores vicerāt, ab inferioribus sæpe vincuntur. Quod si equites impares fuerint, more veterū velocissimi cum scutis leuibus pedites, ad hoc ipsum exercitati iisdem miscendi sunt, quos expeditos velites nominabant. Quo facto quāuis fortissimi ho- Velitesstium venerint equites, tamē aduersus mixtum agmen pares esse nō possunt. Vnum hoc remedium duces veteres inuenerunt, vt assuefacerēt iuuenes currentes egregiè, & inter binos equites, singulos ex his pedites collocarent, cū leuioribus scutis, gladijs, atque missilibus.

De subsidijs quę post aciem collocantur.

Cap. xvij.

Sed optima ratio est, & ad victoriā plurimū confert, vt lectissimos de peditibus, equitibus, cū vicarijs, comitibus, tribunisq; vacatib⁹, habeat dux post aciem preparatos: alios circa cornua, alios circa mediū, vt sicubi hostis vehementer insistit, ne rūpatur acies prouolent subitò, & suppleāt loca: additq; virtute, inimicorū audaciā frangāt. Hoc primi Lacones inuenerūt, quos imitati sunt Carthaginenses, Romani postea ubiq; seruauerunt. Hac dispositione nulla melior inuenitur. Nā directā acies hoc solū agere debet si potest, vt hostem repellat, aut fundat. Si cuneus agendus sit, aut forfex, supfluos habere debes post aciem, de quibus cuneum aut forficem facias: si ducenda sit Serra, item ex abundantibus ducetur: nā si de loco suo ordinatum militem transferre cōperis, vniuersa turbabis. Si globus hostium separatus, aut alā tuā, aut

I partem

partem aliquā vrgere cœperit, nisi superfluos habeas quos cōtra globos possis opponere, siue equites, siue pedites de acie tuleris, dū aliā vis defendere, aliam periculosius denudabis. Quod si bellatorum tibi copia nō abūdāt, melius est aciem habere breuiorem, dūmodo in subsidijs colloces plurimos. Nā plures circa medias partes campi, ex peditibus bene armatis debes habere letissimos, de quibus cuneum facias, & statim aciem hostium rumpas. Circa cornua autem de contatis loricatisq; equitibus ad hoc seruatis, & leui armatura peditum, alas hostium circumuenire te conuenit.

In quo loco primus dux stare debeat, in quo secundus,

in quo tertius.

Cap. xviii.

DVx qui præcipuam sustinet potestatem inter equites & pedites in parte dextra stare consuevit. Hic enim locus est in quo tota acies gubernatur ex quo rectus est liberq; procursus. Ideo autem in vtroq; consistit, vt & consilio regere, & autoritate tam equites quàm pedites ad pugnam possit hortari. Hic de equitibus supernumerarijs, mixtis peditibus expeditis, aduersariorum sinistrum cornu, quod contra ipsum stat, circuire & à tergo semper vrgere debet. Secundus dux in media acie ponitur peditū, qui eā sustētet & firmet. Hic fortissimos pedites, & bene armatos de superfluis secū habere debet, de quibus aut ipse cuneum faciat, & hostium aciem rumpat: aut si aduersarij cuneum fecerint, ipse forficem faciat, vt cuneo illi possit occurrere. In sinistra parte exercitus, tertius dux esse debet, satis bellicosus & prouidus, quia sinistra pars difficilior est & velut manca in acie cōsistit. Hic bonos equites supernumerarios & velocissimos pedites secū habere debet, de quib⁹ sinistrum cornu semper extēdat, ne circūueniatur ab hostibus. Clamor autem (quē quidā barritum vocant) prius nō debet attolli, quàm acies vtrāq; se iunxerit. Imperitorum enim vel ignauorum est vociferari de lōgē, cū hostes magis terreantur, si cum telorum ictu clamoris horror accesserit. Semper autem studere debes, vt prior instruas aciem, quàm hostis, quia ex arbitrio tuo potes facere quod tibi vtile iudicas, cū nullus obsistat: deinde & tuis auges cōfidentia, & aduersarijs fiduciam minuis, quia fortiores videntur qui prouocare nō dubitant. Inimici autem incipiunt formidare, qui vident contra se acies ordinari. Huic additur maximum cōmodum, quia tu instructus paratūsq; † ordinantem & trepidum aduersarium præoccupas. Pars enim victorię est inimicum turbare antequam dimices.

inordinatū

Quibus remedijs virtuti vel dolis hostium resistatur in acie. Cap. xix.

EXceptis supuenientibus vel incurfionib⁹ repentinis ex occasione, quā nūq̃ dux exercitus amittit, iā in itineribus, fatigatis, in fluminū trāsgressione diuisis, in paludibus occupatis, in iugis montiū laborātibus, in cāpis sparsis, atq; securis in māfione dormiētibus, oportunū præliū semper infertur: cū aliis negotijs occupatus hostis, prius interimatur quàm pparare se possit. Quod si cauti sunt aduersarij, & insidiarū nulla sit copia, tūc aduersum præsentēs, scientes, videntēsq; æqua cōditione pugnatur. Inde ars belli, non minus in hoc aperto cōflictu, quàm in occultis fraudibus adiuuat eruditos. Cauēdum vel maximè,

maximè, ne ab ala, cornuq; sinistro (quod sepi⁹ euenit) aut certè dextro (quod tamen rarò contingit) circūueniatur tui à multitudine hostium, à vagantibus globis, quos Grumos vocāt. Quod si acciderit, vnū remedium est, vt alā cornuq; replicas & rotūdes: quatenus cōuersi tui, sociorum terga defendant. Sed & in angulo ipsius extremitatis fortissimi collocētur, quia ibi impetus amplior fieri consuevit. Item aduersum cuneū hostiū, certis resistitur modis. Cuneus dicitur multitudo peditum, quæ iuncta cū acie primo angustior, deinde latior procedit, & aduersariorū ordines rūpit: quia à pluribus in vnum locū tela mittuntur. Quā rem milites nomināt caput porcinum. Contra quem ordinatio ponitur: quā forficem vocāt. Nam electissimis militibus confertis in V literam ordo cōponitur: & illum cuneum excipit, atq; ex vtraq; parte concludit, quo facto aciem non potest erūpere. Item serra dicitur, quæ à strenuis directā, ante frontem opponitur hostibus, vt turbata acies reparetur. Globus autē dicitur, qui à sua acie separatus, vago superuentu incurfat inimicos, cōtra quē alter populosior vel fortior immittitur globus. Obseruādum quoq; est, ne sub tempore, quo iam committitur pugna, velis ordines commutare, aut de locis suis aliquos numeros ad alia transferre. Statim enim nascitur tumultus atque confusio, & imparatis conturbatisque facilius hostis incumbit.

Cuneus

Caput porcinum
ForfexSerra
Globus

Quot generibus pugna publica cōmittatur, & quomodo etiā qui inferior est numero & viribus, valeat victoriā obtinere. Cap. xx.

Depugnationū septē sunt genera, quū infesta ex vtraq; parte signa confligunt. Vna depugnatio est fronte longa, quadrato exercitu, sicut etiā nūc ppē semp solet prēlium fieri. Sed hoc genus depugnationis periti armorū nō optimū iudicant, quia cū in prolixo spacio tenditur acies, nō æqualis semper capus occurrit, & hiat aliquādo in medio sinus, aut curuatura fit, & ita in eo loco acies frequenter irrūpitur. Præterea si multitudine aduersarius antecedit, à lateribus aut dextrā aut sinistrā alā circūuenit, in quo periculū magnū est, nisi supnumerarios habeas qui sustineāt, hosteq; repellāt. Hoc genere sol⁹ debet cōfigere, qui & plures & fortes habuerit bellatores, vt ex vtroq; cornu hostē circūueniat, & quasi in sinū sui cōcludat exercitus. Secūda depugnatio est publica, q̄ plurimis melior. In qua si paucos strenuos loco idoneo ordinaueris, etiā si multitudine hostiū & virtute turberis, tamē poteris reportare victoriā. Huius talis est modus. Cū instructę acies ad cōgressum veniūt, tunc tu sinistrā alā tuā à dextra aduersarij tui lōgius separabis, ne vel missilia ad eā vel sagittæ perueniāt. Dextrā autē alā tuā sinistrę alę illius iūge, & ibi primū inchoa plū: ita vt cū peditibus optimis, & pbatissimis equitibus sinistrā partē illi⁹, ad quā te iunxeris, aggrediaris atq; circūeas, & detrudendo atq; supcurrendo ad hostium terga peruenias. Quod si semel aduersarios exinde pellere coeperis, accedetibus tuis indubitata victoriā cōsequeris, & pars exercitus tui, quā ab hoste submoueris, secura durabit. Ad similitudinem autem A literæ vel libellę fabrilis, acies in hoc dimicandi genere constituitur. Quod si te prior aduersarius fecerit, quos post aciem supernumerarios diximus debere poni, tam equites quàm pedites ad sinistrum tuum colliges cornu, & sic aduersario resistes

I ij magnis

magnis virib⁹, ne arte pellaris. Tertia depugnatio est similis secūde: sed in hoc deterior, quòd à sinistro cornu tuo cū illius incipis dextro cōfligere. Nā quasi mactus impetus est eorū, & apertè cū difficultate aggrediūtur hostes, qui in sinistro dimicāt cornu. Quod apertius explanabo. Si quādo alā tuā sinistrā longè habueris meliorē, tūc & fortissimos equites peditēsq; cōiūge, & in cōgressu ipsam primā applica ad alam hostiū dexteram, & quantū potes aduersarij dextrā partem pellere & circuire festina. Tu autē aliā exercitus partē, in qua deteriores bellatores habere te nosti, à sinistra illius longè separa, ne vel gladijs inuadatur, vel ad eā tela perueniāt. In hoc genere cauēdū est, ne inimicorū cuneis trāsuerſa tua acies elidatur. Hoc autē modo vno casu vtiliter pugnabitur, si aduersarius infirmius dextrū cornu habuerit, & tu lōgè fortius sinistrū. Quarta depugnatio talis est, Cū ordinaueris aciē, ante quadringētos vel quingētos passus, quā ad hostē peruenias, nō sperante eo, subito ambas alas tuas incitare te cōuenit, vt ex vtroq; cornu improuisos hostes vertas in fugā, & celerius victoriā cōsequaris. Sed hoc genus certaminis licet citò superet, si exercitatos fortissimōsq; produxerit, tamen periculosum est, quia mediā aciem suā, qui sic dimicat, denudare cōpellitur, & in duas partes exercitū separare. Et si primo impetu victus nō fuerit inimicus, habet postea occasionē, qua inuadat & diuisa cornua, & mediā aciē destitutā. Quinta depugnatio est quartē similis. Sed hoc vnū amplius habet, quia leuem armaturā & sagittarios ante primā aciē ponit, vt illis resistentibus nō possit acies irrūpi. Nā sic de dextro cornu suo, illius sinistrū: & de sinistro cornu suo, illius dextrū aggreditur. Quod si fugare poterit, statim vincit: sin minus, media acies illius nō laborat: quia à leui armatura sagittariisq; defenditur. Sexta depugnatio optima est, & ppē similis secunde, qua vtūtur qui de numero suorū, & de virtute desperant. Et si bene ordinauerint, quāuis cū paucioribus, semper victoriā cōsequuntur. Nam cū instructa acies ad hostes accedit, dextrā alā tuā sinistrē alā hostiū iunge, & ibi per equites probatissimos & velocissimos pedites incipe præliari. Reliquam autem partem exercitus tui, longissimè à dextra parte illius remoue, & directum porrige, quasi veru. Nam si partē sinistrā illius & à lateribus & à tergo cœperis cedere, sine dubio vertes in fugam. Aduersarius autem nec de dextra parte sua, nec de media acie potest suis laborantibus subuenire, quia acies tua extenditur, & tota se porrigit ad similitudinem l literę, longissimeq; recedit ab hostibus. Quo genere in itineribus sæpe cōfligitur. Septima depugnatio est, quæ loci beneficio adiuuat dimicantem. In hac quoq; & cum paucioribus, & cum minus fortibus poteris aduersarium sustinere, si mōtem, aut mare, aut flumē, aut lacū, aut ciuitatē, aut paludes, aut abrupta in parte vna habeas, ex qua hostis non possit accedere, reliquū exercitū tuū directā aciē ordines. Sed in illa ala quę munitionem nō habet, omnes equites & ferētarios ponas. Tunc securius pro tuo arbitrio cum hoste conſiges, quia ab vna parte loci natura te munit, ab alia duplex propē ponitur equitatus. Illud tamen obseruandum est, quo nihil melius inuenitur, vt siue de dextero cornu tuo cum illius sinistro pugnare volueris, ibi fortissimos ponas: siue de sinistro

stro cum illius dextro, ibi strenuissimos colloques: siue in medio facere cuneos volueris, per quos hostiū acies rumpas, in cuneo exercitatissimos ordines belatores. Victoria enim per paucos fieri consuevit. Tantum est vt electi à duce sapientissimo, in his locis in quibus ratio & vtilitas postulat, ordinentur.

Viam abscedendi ab hostibus dandam, vt deleantur
facilius fugientes. Cap. XXI.

Plerique rei militaris ignari, pleniorē victoriā credūt, si aduersarios aut locorum angustis, aut armatorum multitudine circundederint, vt aditū non inueniant abscedendi. Sed clausis ex desperatione crescit audacia, & cum spei nihil est, sumit arma formido. Libet cupit commori, qui sine dubio scit se esse moriturum. Ideoque Scipionis laudata sententia est, qui dixit, viam hostibus qua fugerent, non esse muniendam. Nam cum abscedendi aditu patefacto, mentes omnium ad præbenda terga consenserint, multi more pecorū trucidantur. Nec insequentium vllum periculū est, cum victi (quibus defendi poterant) arma conuerterint in fugam. Hoc genere quanto maior fuerit exercitus, tanto facilius multitudo prosterinitur. Neque enim ibi requirendus est numerus, vbi animus semel territus, non tam tela hostium cupit declinare, quàm vultum. Cæterum clausi, licet exigui numero & infirmi viribus, hoc ipso tamen sunt hostibus pares, quia desperantes sciunt aliud sibi licere non posse. Nam vna salus victis, nullam sperare salutem.

Quemadmodum ab hoste recedatur, si consilium pugnae displiceat. Cap. XXII.

Digestis omnibus quæ ratio militaris experimentis & arte seruauit, vnum superest docere, quemadmodum recedatur ab hostibus. Nam disciplinæ bellicæ & exemplorum periti, nusquam maius periculum imminere testatur. Qui enim ante congressum recedit ex acie, & suis fiduciam minuit & inimicis addit audaciam. Verum quia hoc sæpius necesse est euenire, quibus modis tutò possit fieri, declarandum est. Primum vt tui nesciāt ideo te recedere, quia declinas inire conflictum, sed credant arte aliqua se ideo reuocari, vt ad opportuniorē locum inuiteretur hostis, vt facilius superetur: aut certè insequentibus aduersariis secretiores collocentur insidiæ. Nam necesse est ad fugam parati sint, qui ducem suum sentiunt desperare. Illud quoque vitandum est, ne hostes te recedere sentiant, & statim irruant. Propterea plerique ante pedites, suos equites posuerunt, vt discurrentes aduersarios videre non sinerent, quando pedites abscedebant. Item articulatim incipiētes à primis, singulas acies subducebant, retróque reuocabant, in gradu suo manentibus reliquis: quos sensim postea cessimque ad illos iungebant, quos subduxerant. Primum aliquantum exploratis itineribus, noctu cū exercitu recedebant: vt hostes die orto, cum intellexissent, non possent comprehendere præcedentes. Præterea leuis armatura præmittebatur ad colles, à quo subito tutò reuocaretur exercitus: & si hostes insequi voluissent, à leui armatura, quæ antea occupauerat locum, additis equitibus fundebatur. Nihil enim periculosius existimatur, quàm, si inconsultè insequentibus, ab his qui in subsesta fuerint, vel antè se parauerint, obuietur.

I iij Hoc

Hoc tēpus est quo oportunè collocātur insidię, quia aduersum fugiētes, maior audacia & minor cura est. Necessariò autē amplior securitas graui⁹ solet habere discriminē. Imparatis, cibū capiētibus, in itinere lassis, equos suos pascētib⁹, ac nihil tale suspiciātibus superuētus assolet fieri. Quod & nobis vitādū est, & hosti in eiusmodi occasionibus perniciēs inferenda. Hoc enim casu oppressis, nec virtus potest, nec multitudo prodesse: quia qui in acie publica vincitur pugna, licet & ibi ars plurimūm prosit, tamē ad defensionem suā potest accusare fortunā. Qui verò superuētus & subseſſas insidias passus est, culpā suā non potest excusare: quia hoc euitare potuit, & per speculatores idoneos antè cognoscere. Cūm receditur, talis fraus fieri consuevit. Recto itinere pauci equites conſequentur, valida manus occultè per alia mittitur loca: vbi ad agmen inimicorum peruenerunt equites, tentant leuiter atque discedunt. Ille credit quicquid insidiarum fuerat præterisse, & sine cura resoluitur in negligentiam. Tunc illa manus, quæ secreto itinere destinata fuerat, superueniens opprimit ignorantes. Multi cūm ab hoste discedunt, si per syluas ituri sunt, præmittunt qui abrupta vel angusta occupent loca, ne ibidem ab aduersariis patiantur insidias. Et rursus post se præcisus arboribus vias claudunt, quas cōpedes vocant, vt aduersariis facultatem adimant persequendi, & penè vtrique parti in itinere ad subseſſas communis occasio est. Nam qui præcedit, oportunis vallibus, vel syluosis montibus, quasi post se relinquit insidias, in quas cū inciderit inimicus, recurrit ipse & adiuvat suos. Qui verò sequitur auersis semitis, longè antè destinat expeditos, & præcedendo aduersarium arcet à transitu, vt deciprum à tergo & à fronte concludat. Dormientibus noctu aduersariis, & qui præcesserit potest regredi, & qui sequitur, quantumuis interſit, potest superuenire per fraudem. In transfretatione fluuiorum, qui præcedit, illam partem tentat opprimere, quæ præmissa transierat, dum reliqui aluo separantur. Qui autem festinato itinere sequitur, illos qui non potuerunt transire, conturbat.

De camelis & cataphractis equitibus.

Cap. XXIII.

CAmelos aliquātę nationes apud veteres in acie produxerūt, vt Vrsiliani in Aphrica, Macetes hodie quoq; producūt. Sed hoc genus animalium arenis & tolerādę siti aptū, cōfusas etiā in puluere vëto vias absq; errore dirigere memoratur. Ceterū præter nouitatē, si ab insolitis dimoueatur inefficax bello est. Cataphracti equites propter munimina quæ gerunt, à vulneribus quidem tuti, sed propter impedimētum & pondus armorū, capi eos facile est: & laqueis frequenter obnoxij, contra dispersos pedites, quàm contra equites in certamine meliores: tamen aut ante legiones positi, aut cum legionariis mixti, quando cominus (hoc est manu ad manum) pugnatur, acies hostium sæpe rumpūt.

Quomodo quadrigis falcatis, vel elephantis in acie possit obſisti.

Cap. XXIII.

Quadrigas falcatas in bello rex Antiochus & Mithridates habuerūt. Quæ vt primū magnū in acie intulere terrorem, ita postmodū fuisse derisui. Nam difficile currus falcatus planum semper inuenit agrum, & leui impedimento retinetur: vnoq; afflicto aut vulnerato equo decipitur. Sed maximè hac

Romanorum

Romanorum militum arte perierūt. Vbi ad pugnam ventum est, repente toto campo Romani tribulos abiecerunt, in quos currentes quadrigæ cum incidissent, deletæ sunt. Tribulus autem est quatuor palis confixum propugnaculū, quod quomodo abieceris, tribus radiis stat, & erecto quarto infestum est. Elephantī in præliis magnitudine corporum, barritus horrore, formæ ipsius nouitate, homines equosq; conturbant. Hos contra Romanum exercitū primus in Lucania rex Pyrrhus eduxit. Postea Hānibal in Africa. Rex Antiochus in oriente, Iugurtha in Numidia copiosos habuerunt, aduersus quos diuersa resistendi excogitarunt genera armorum. Nam & Centurio in Lucania gladio manū (quam promuscidem vocant) vni abscidit, & bini cataphracti equi iungebātur ad currū, quibus insidentes clibanarij, sarissas, hoc est, lōgissimos contos in elephātos dirigebāt. Nam muniti ferro, nec à sagittariis, quos vehabant beluē, lēdebātur, & earū impetū equorū celeritate vitabāt. Alij cōtra elephātos cataphractos milites immiserūt: ita vt in brachiis eorū, & in cassidibus vel humeris, aculei ingentes ponerentur è ferro, ne manu sua elephas bellatorē contra se venientē posset apprehendere. Præcipuē tamen velites antiqui aduersum elephantos ordinarunt. Velites autem erant iuuenes, leui armatura, corpore alacri, qui ex equis missilia optimè dirigebant. Hi equis præcurrentibus ad latiores lanceas vel maiora spicula beluas occidebant: sed crescente audacia, postea collecti, plures milites pariter pila, hoc est, missilia, in elephantos congeriebant, eosque vulneribus elidebant. Illud tamen additum est, vt funditores cum fustibalis & fundis, rotundis lapidibus destinatis, † Indos (per quos regiebantur elephanti) cum ipsis turribus affligerent atque mactarent, quo nihil tutius inuenitur. Præterea venientibus beluis, qua irrupissent aciem, spacium milites dabant. Quæ cū in agmen medium peruenissent, circumfusi vndique armatorum globis, cum magistris absque vulneribus capiebantur illæ sæ. Carrobalistas aliquanto maiores (hæ enim longius & vehementius spicula dirigunt) superpositas curriculis, cum binis equis aut mulis post aciem ordinari conuenit, & cū sub iactu teli accesserint, bestię sagittis balistariorum transfiguntur. Latius tamen & firmitus contra eas præfigitur ferrum, cum in magnis corporibus maiora sint vulnera. Aduersum elephanthos plura exempla & machinamenta retulimus, vt si quando necessitas postulauerit, sciatur quæ sint tam immanibus beluis opponenda.

Quid fieri debeat, si vel pars, vel totus exercitus fugerit. Cap. XXV.

Sciendum verò est, si pars exercitus vicerit & pars fugerit, minimè desperandum, cū in eiusmodi necessitate, ducis constantia totam sibi possit vindicare victoriā. Innumerabilibus hoc accidit bellis, & pro superioribus sunt habiti qui minimè desperarunt. Nam in simili conditione fortior creditur, quem aduersa non frangunt. Prior ergo de cæsis hostibus spolia capiat, & quod ipsi dicunt, colligat campum, prior clamore ac buccinis exultare videatur. Hac fiducia perterrebit inimicos, ita suis fiduciam geminabit, quasi victor ex omni parte discesserit. Quòd si aliquo casu omnis acie fundatur exercit⁹ perniciose clade, tamē reparationis multis fortuna nō defuit, & medicina quærenda est.

Dux

Tribulus.

*Pyrrhus
elephantos
primus in
Italiam duxit.
Promusis.*

Sarissæ.

Velites.

in hos

Carroballistas.

*Colligere
campum.*

Dux ergo prouidus sub ea cautela publico debet Marte configere, vt si quid pro varietate bellorum, vel conditionis humanæ secus acciderit, absque graui detrimento liberet victos. Nam si vicini fuerint colles, si post terga munitio, si ceteris abscedentibus fortissimi quique restiterint, se suosque seruabunt. Frequenter iam fusa acies, dispersos ac passim sequentes, reparatis viribus interemit. Nam nunquam exultantibus maius solet esse discrimē, quàm cum ex subita ferocia subito in formidinem commutantur. Sed quicumque conuentus fuerit, colligendi sunt superstites, bello erigendæ adhortationibus congruis & armorum instauratione refouendi. Tunc noui delectus, noua quærentur auxilia: & (quod amplius prodest) captatis occasionibus in ipsos victores per occultas insidias impetus faciendus est, ac sic audacia reparanda. Nec oportunitas deerit, cum pro felicitate superbius & incautius mentes efferantur humanæ. Si quis hunc casum vltimum putat, cogitet euentus omnium præliorum, inter initia contra illos magis fuisse, quibus victoria debebatur.

Regulæ bellorum generales. Cap. XXVI.

IN omnibus præliis expeditionis conditio talis est, vt quicquid tibi prodest, aduersario noceat: quod illum adiuuat, tibi semper officiat. Nunquam igitur ad illius arbitrium aliquid facere, aut dissimulare debemus, sed id solum agere, quod nobis vtile iudicamus. Contra te enim incipis esse, si imiteris quod fecit ille pro se: & rursus quicquid pro tua parte tentaueris, contra illum erit, si voluerit imitari. In bello, qui plus in angariis vigilauerit, plûsque in exercendo milite laborauerit, minus periculum sustinebit. Nunquam miles in aciem producendus est, cuius antea experimenta non ceperis. Aut inopia, aut superuentibus, aut terrore melius est hostem domare, quàm prælio: in quo amplius solet fortuna potestatis habere quàm virtus.

Nulla cōsilia meliora sunt, q̃ illa quæ ignorauerit aduersarius anteq̃ facias.

Occasio in prælio amplius solet iuuare quàm virtus.

In sollicitandis suscipiendisque hostibus, si cum fide veniant, magna fiducia est: quia aduersarium amplius transfugæ frangunt quàm perempti.

Melius est post aciem plura seruare præsidia, quàm latius militem spargere.

Difficile vincitur, qui vere potest de suis & de aduersarij copiis iudicare.

Amplius valet virtus, quàm multitudo.

Paucos viros fortes natura præcreat, bona institutione plures reddit industria.

Exercitus labore proficit, ocio consenescit.

Nunquam ad certamen publicum produxeris militem, nisi cum eum videris sperare victoriam.

Subita conterrent hostes, vsitata vilescunt.

Qui dispersis suis inconsultè insequitur, quàm ipse acceperat, aduersario vult dare victoriam.

Qui frumentum necessariumque comæatum non præparat: vincitur sine ferro.

Qui multitudine & virtute præcedit, quadrata dimicet fronte, qui primus est modus.

Qui imparē se iudicat, dextro cornu suo sinistrum cornu pellat inimici, qui est secundus

cundus modus.

Qui sinistram alam fortissimam habere se nouerit, dextram alam hostis inuadat, qui est tertius modus.

Qui habet exercitatissimos milites, in utroque cornu pariter prælium debet incipere, qui est quartus modus.

Qui leuem armaturam optimè regit, utranque alam hostis inuadat, ferè tarijs ante mediam aciem constitutis, qui est quintus modus.

Qui nec numero militum, nec virtute cōfidit, si depugnaturus est, de dextra sua sinistram alam hostium pulset, reliquis suis porrectis in similitudinem veru, qui sextus est modus.

Qui pauciores infirmioresque habere se nouit, septimo modo ex vno latere aut mōtē, aut ciuitatē, aut mare, aut fluuiū, aut aliquod debet habere subsidiū.

Qui confidit equitatu, altiora loca quærat equitibus, & rem magis per equites gerat.

Qui confidit pedestribus copijs, altiora loca peditibus quærat: & rem magis per pedites gerat.

Cum explorator hostiū latenter oberret in castris, omnes ad tētoria sua per diem redire iubeantur, & statim deprehenditur explorator.

Cum cōsiliū tuum cognoueris aduersarijs proditum, dispositionem mutare te conuenit.

Quid fieri debeat, tractato cū multis: quid verò facturū sis, cum paucissimis ac fidelissimis, vel potius ipse tecum.

Milites pœna & timor in sedibus corrigunt, in expeditione spes & præmia faciunt meliores.

Boni duces publico certamine nunquam nisi ex occasione, aut nimia necessitate configunt.

Magna dispositio est, hostem fame magis urgere quàm ferro.

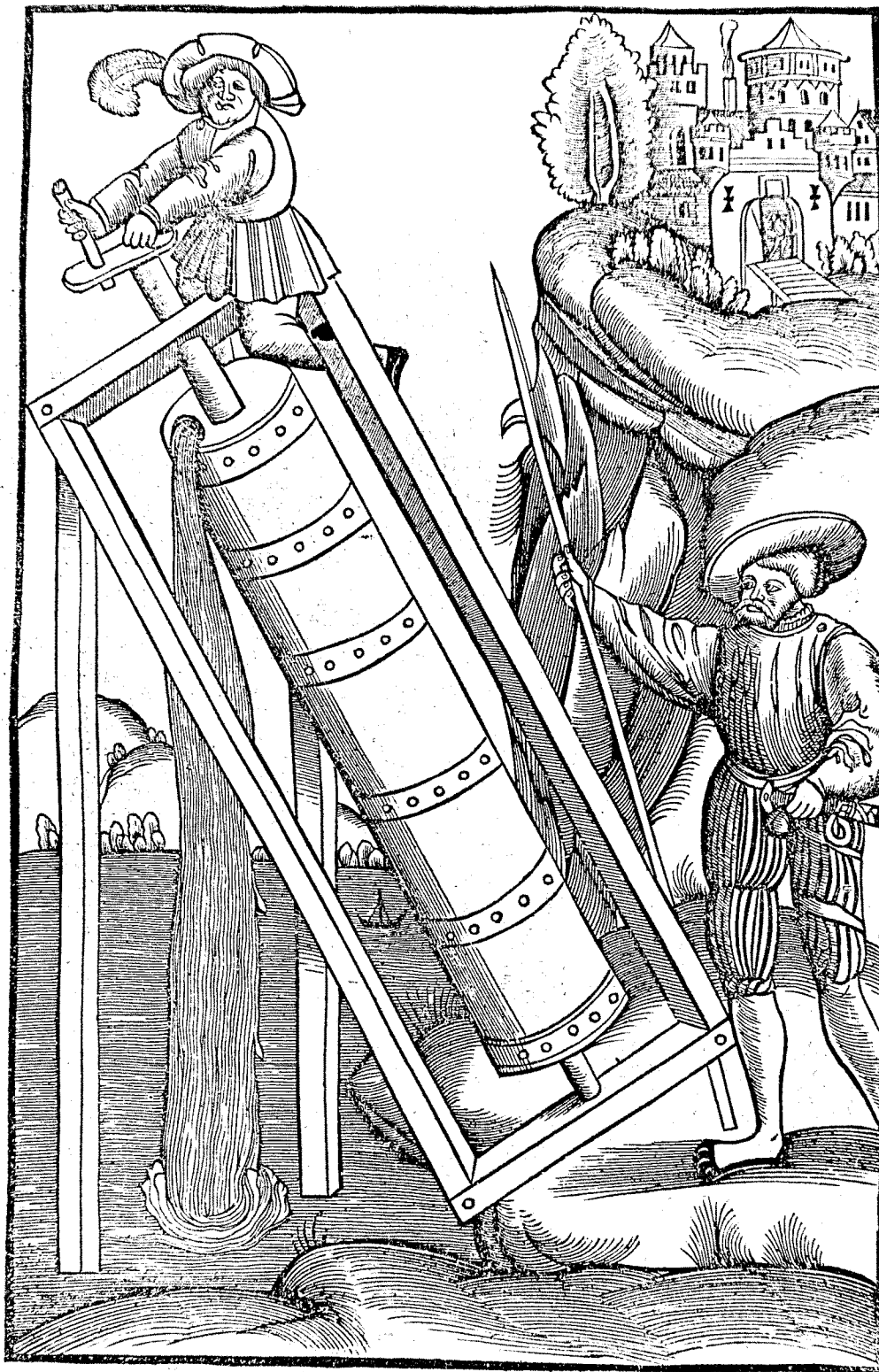
De equitatu sunt multa præcepta, sed cū hæc pars militiæ, vsu exercitij, armorum genere, & equorum nobilitate profecerit, ex libris nihil arbitror colligendum, cū præsens doctrina sufficiat.

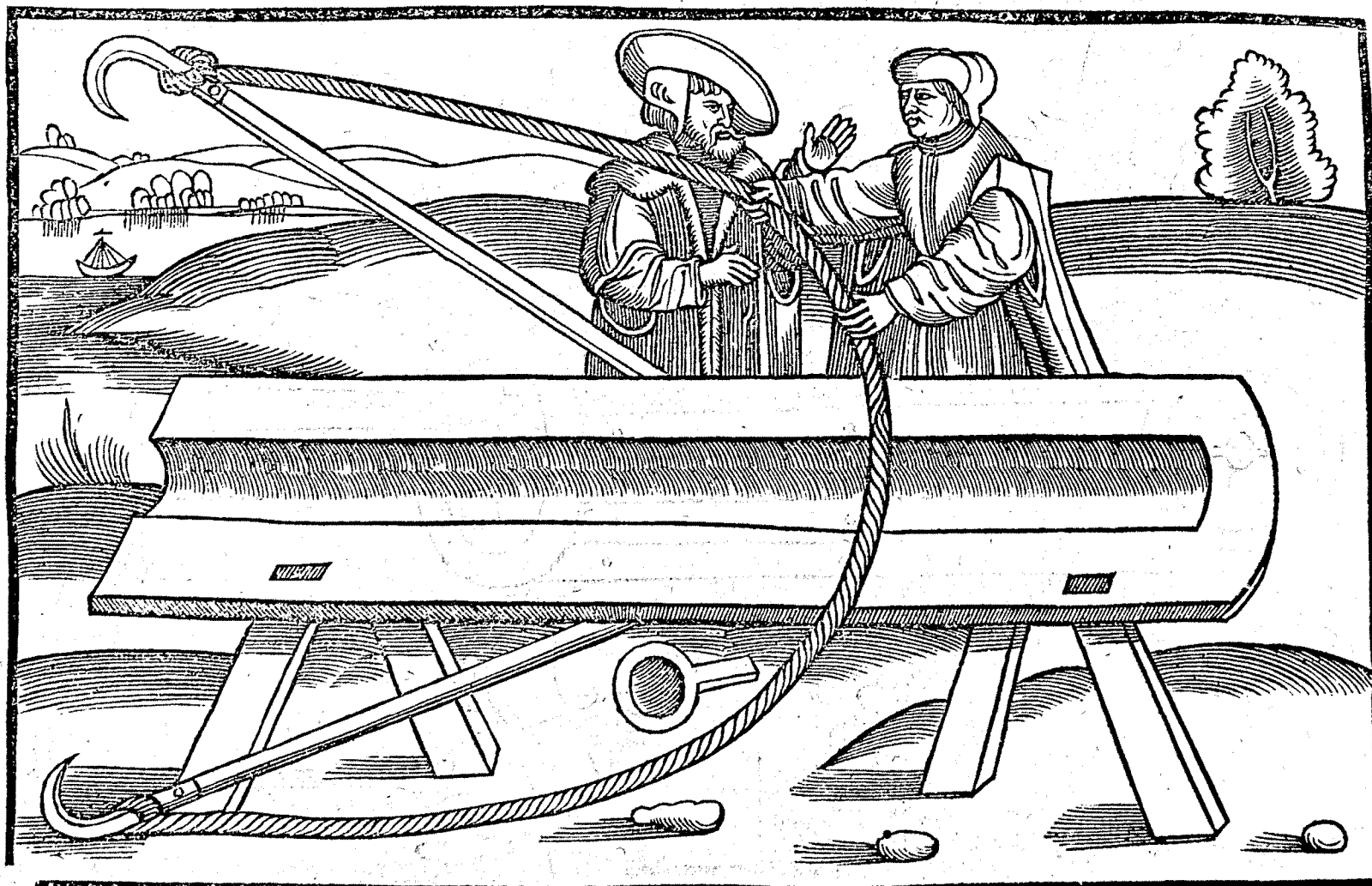
Quo genere depugnaturus sis, nesciant hostes: ne aliquibus remedijs resistere moliantur.

Digesta sunt Imperator inuicte, quæ nobilissimi autores, diuersis pbata tēporibus, per experimentorū fidem, memoriæ tradiderunt, ut ad sagittandi peritiam, quā in serenitate tua Persa miratur: ad equitandi scientiam vel decorem, quæ Hunnorum, Alanorumque natio velit imitari, si possit: ad currēdi velocitatem, quā Saracenus Indusque non æquat: ad armaturæ exercitationē, cuius cāpi doctores vel pro parte exempla intellexisse se gaudent, regula præliandi, immo vincendi artificiū ingeratur, quatenus virtute pariter ac dispositione mirabili, reip. tuæ & Imperatoris officium exhibeas & militis.

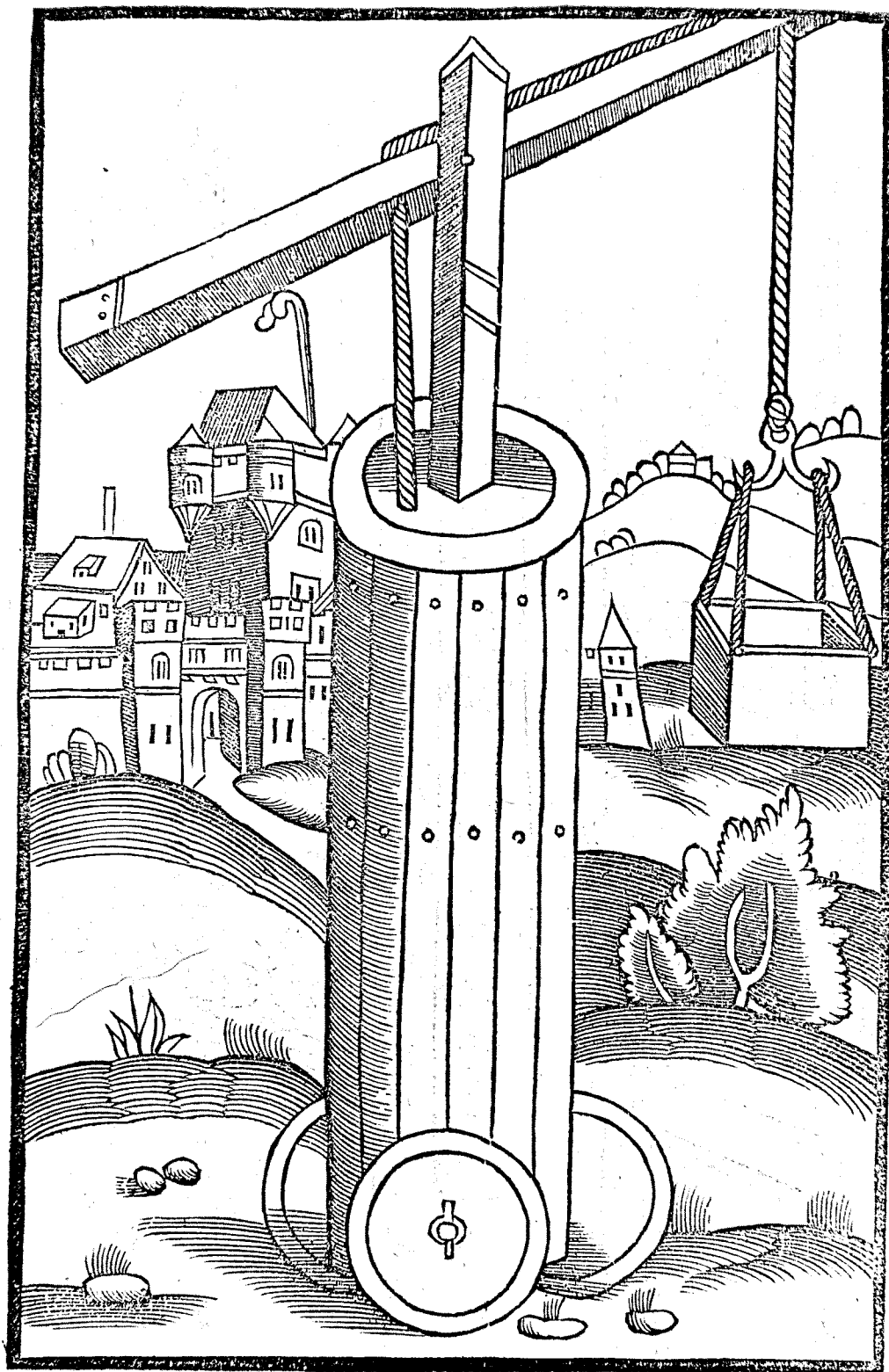

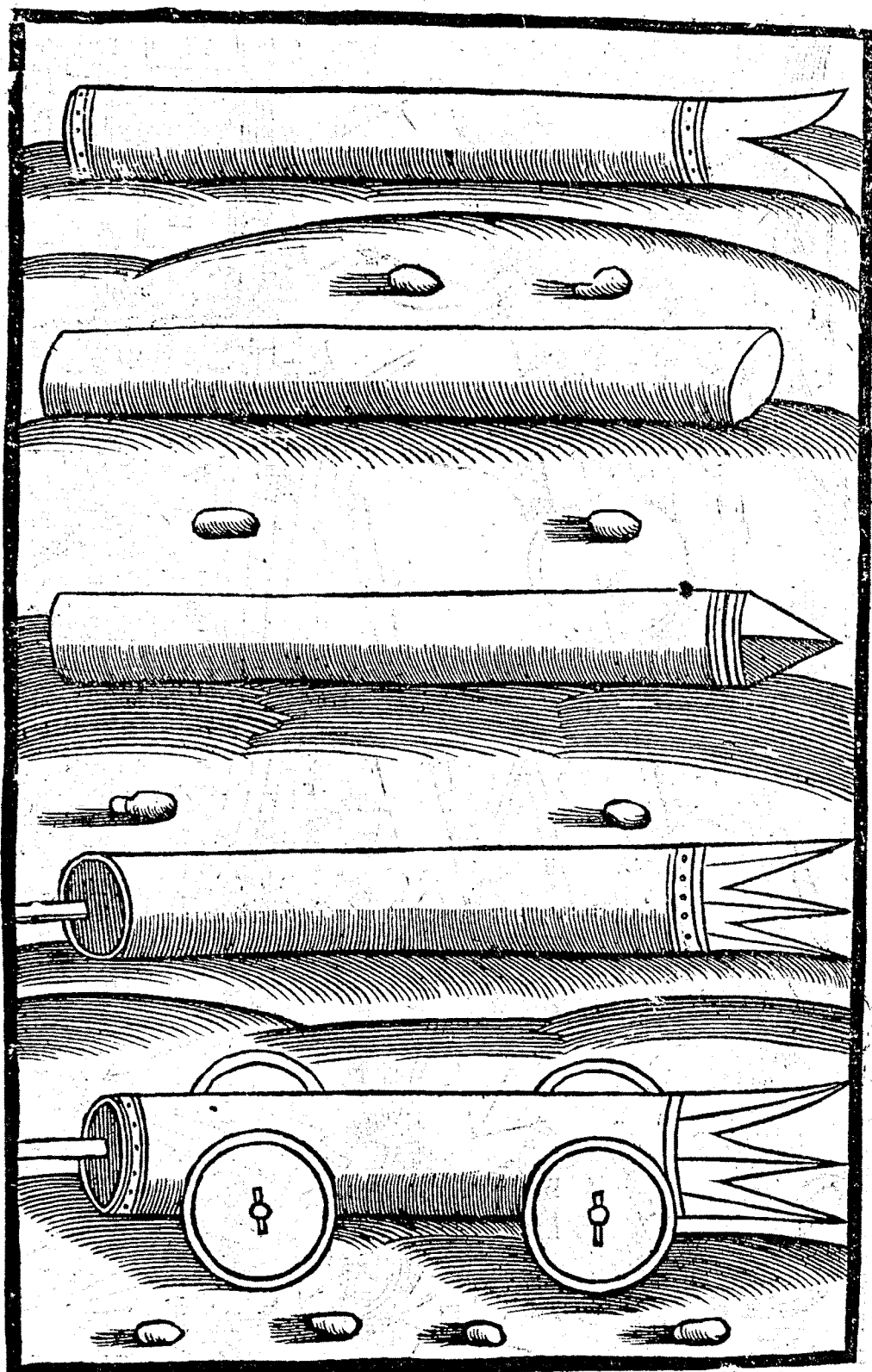

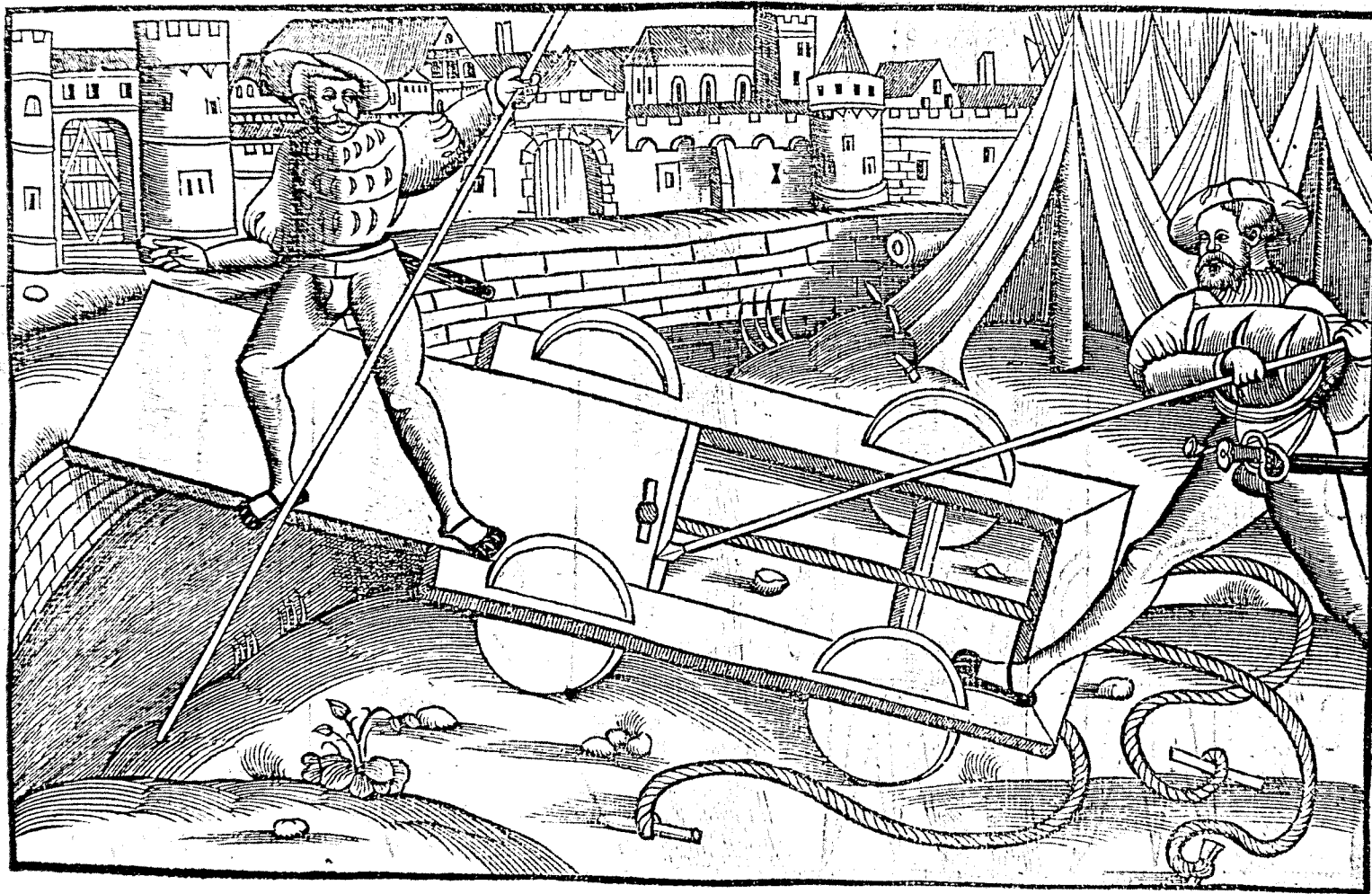

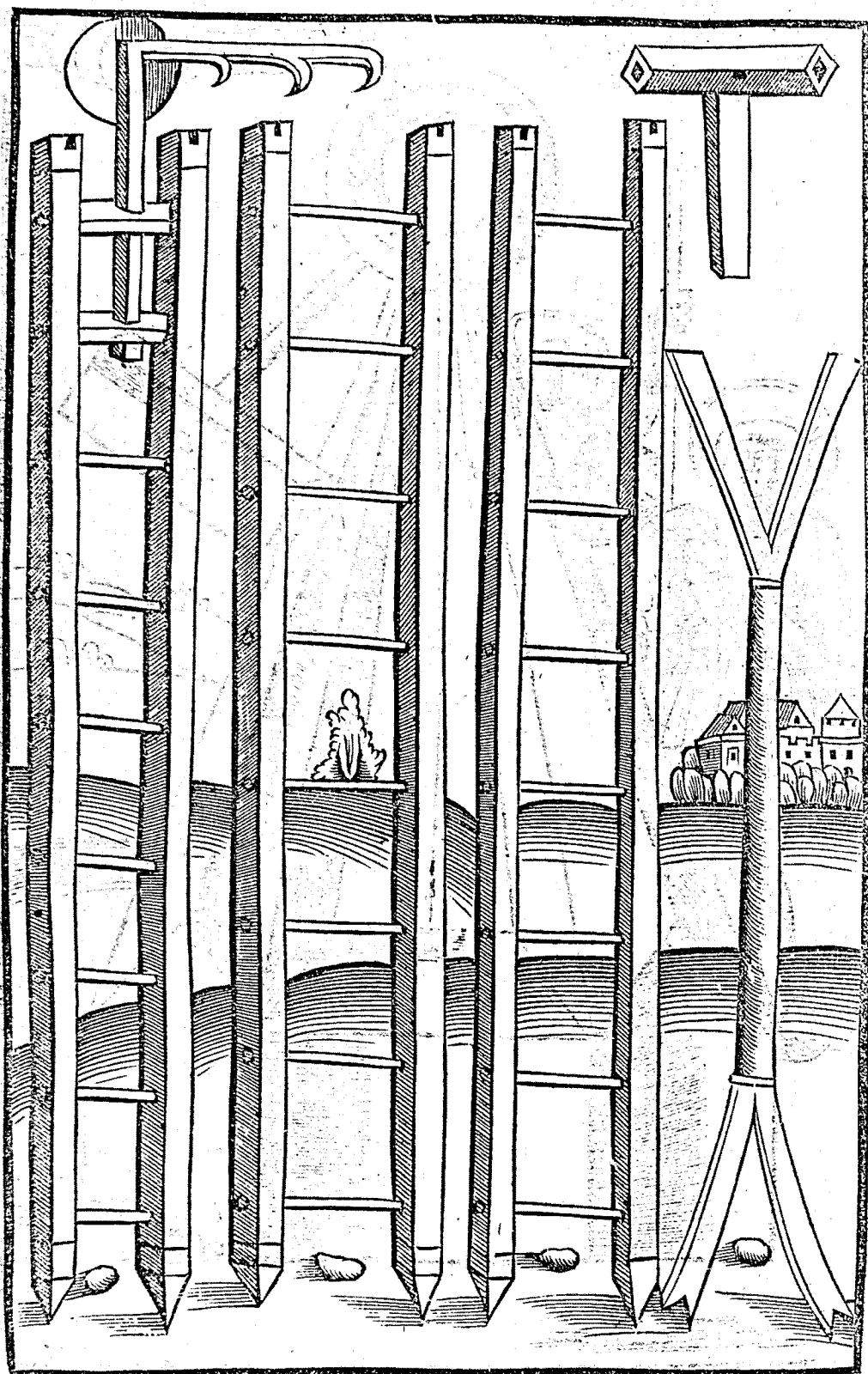
K

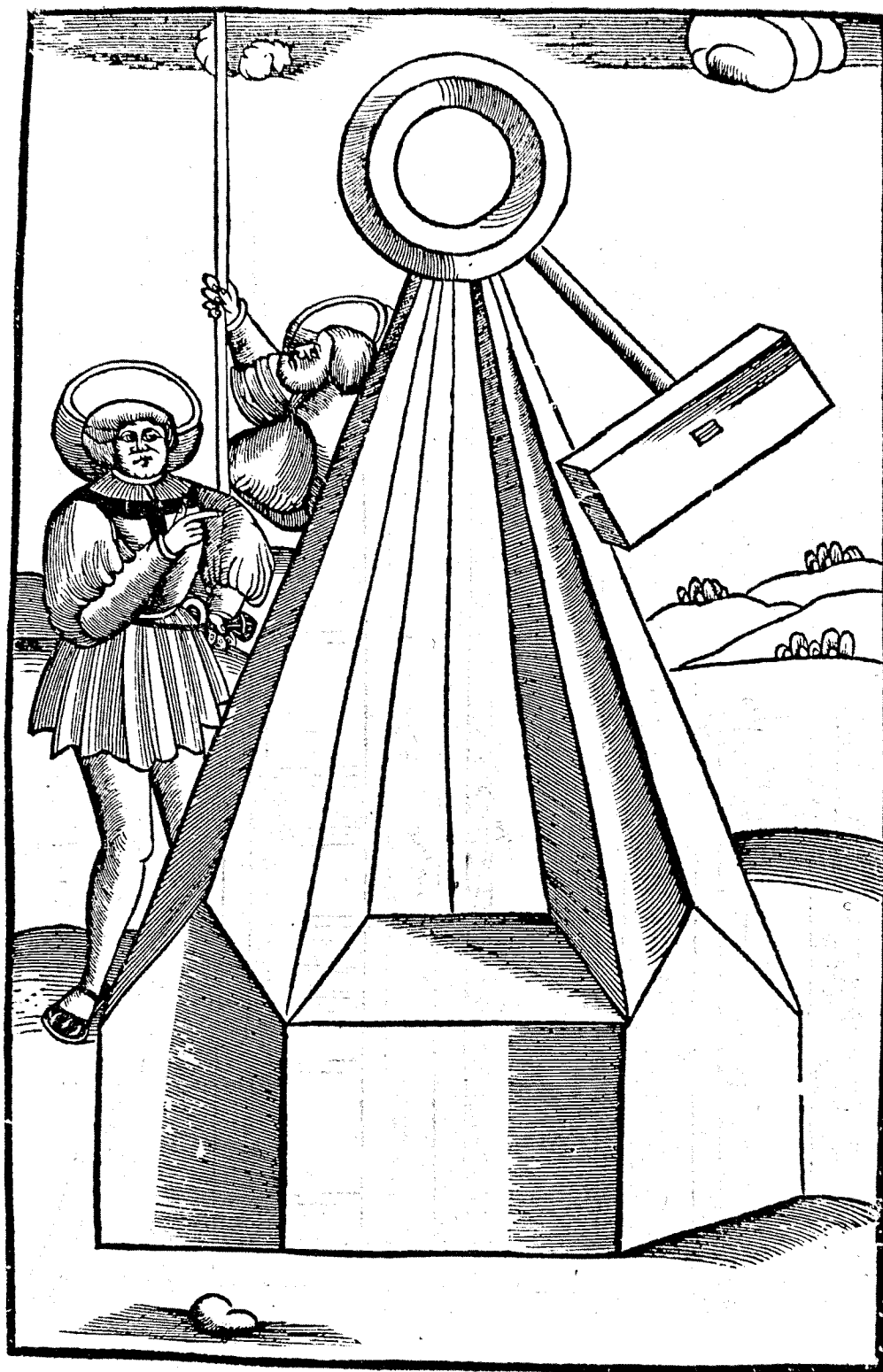

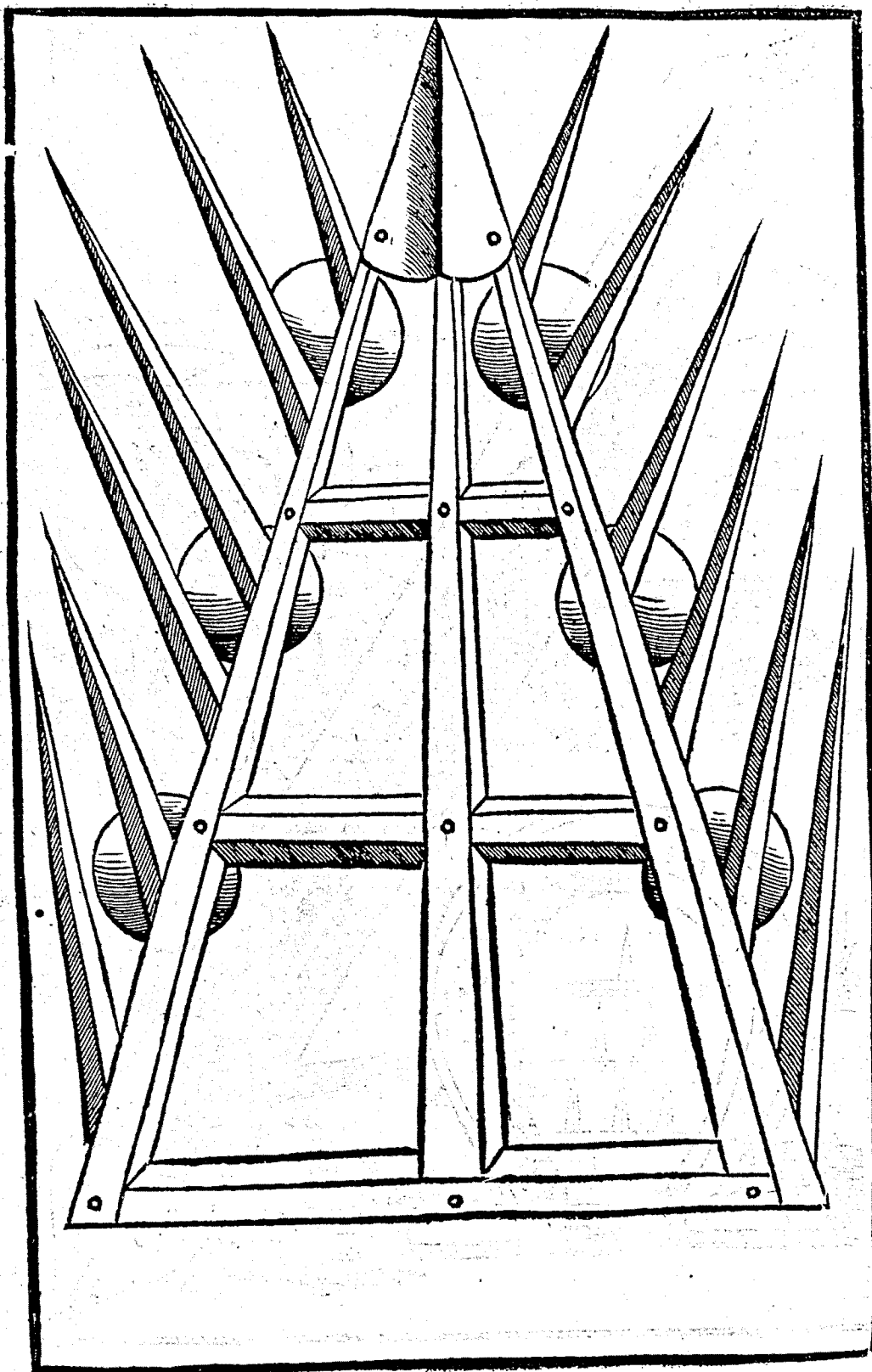
K ij

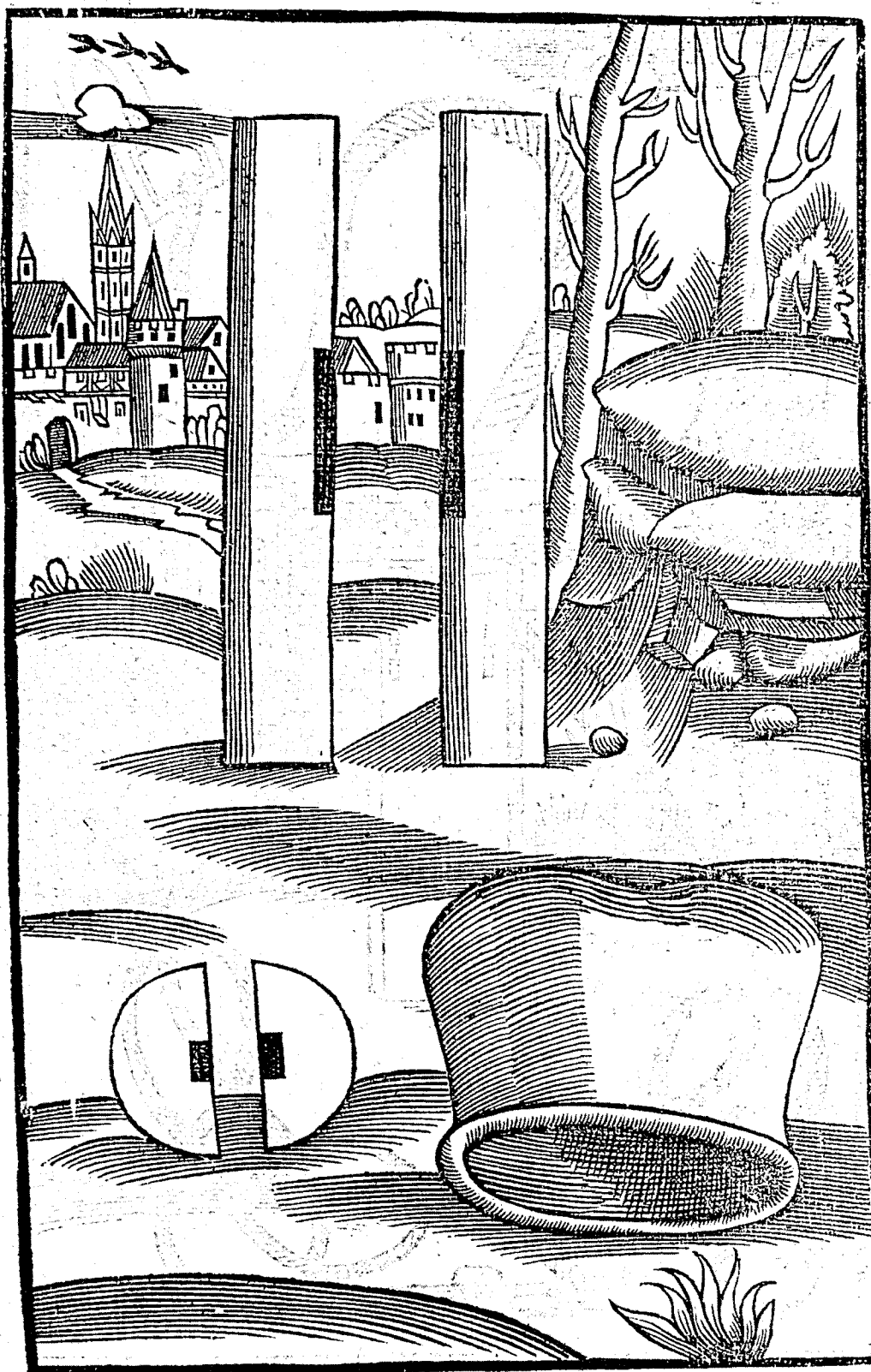

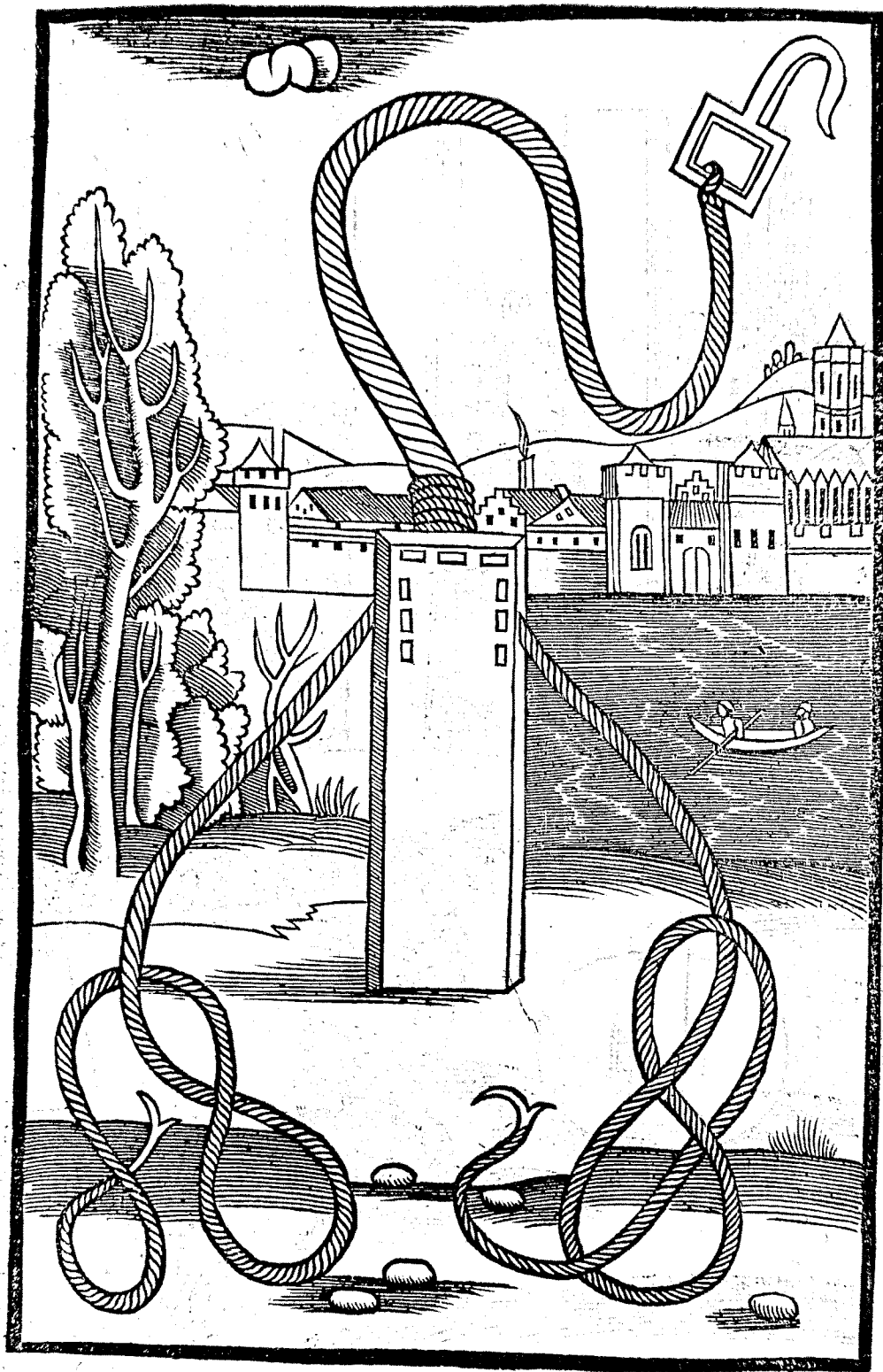
K iij

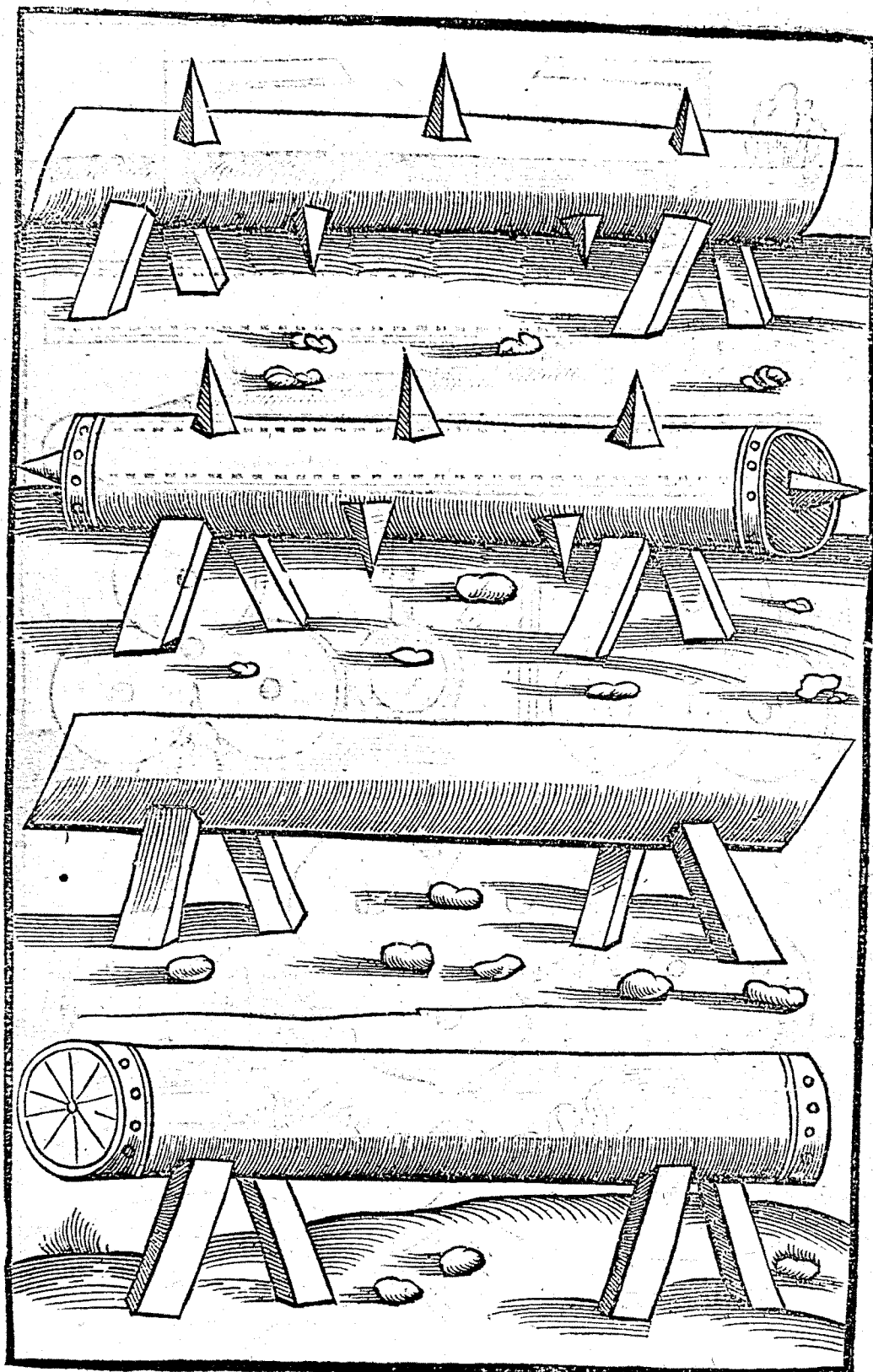

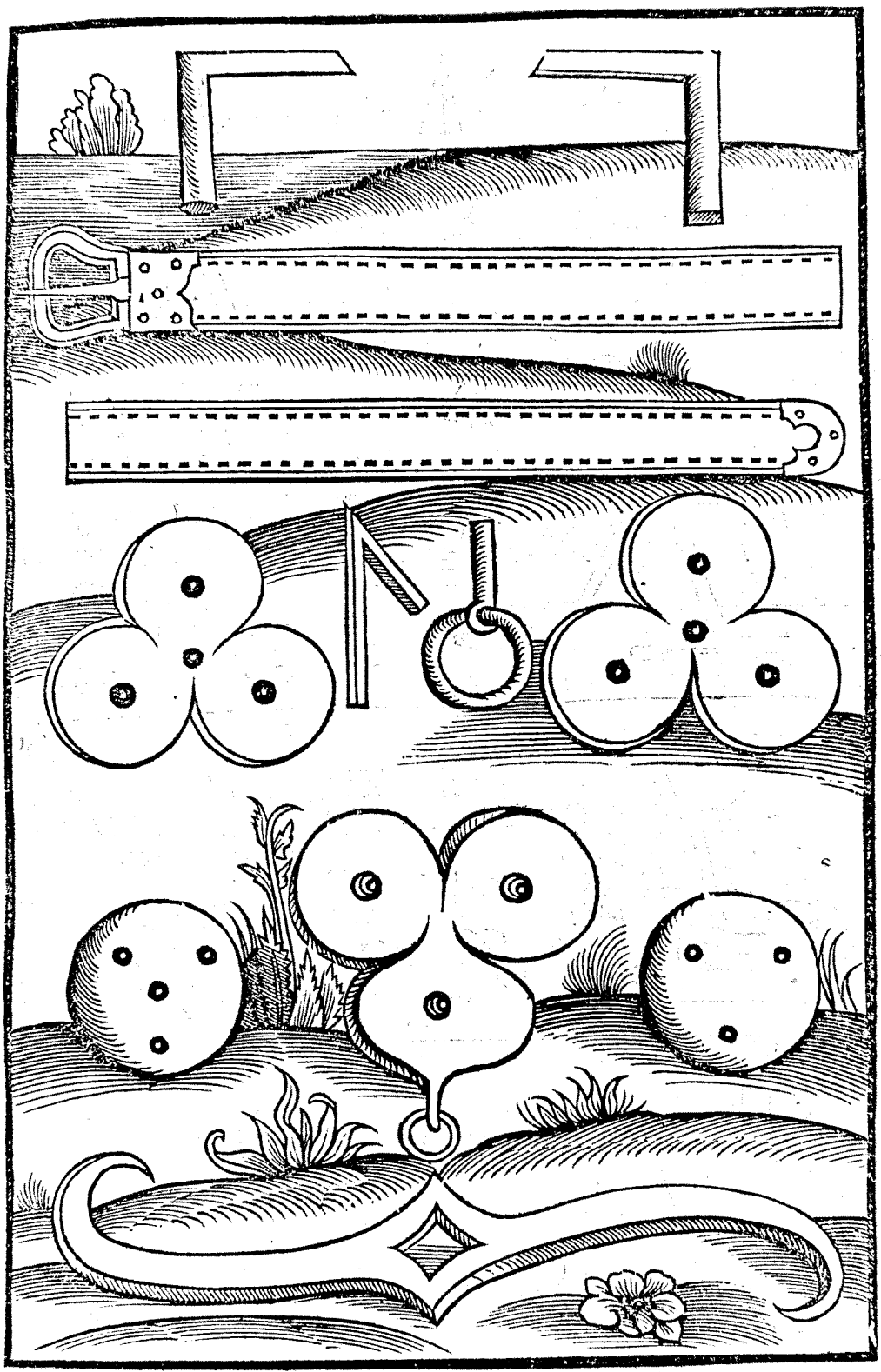

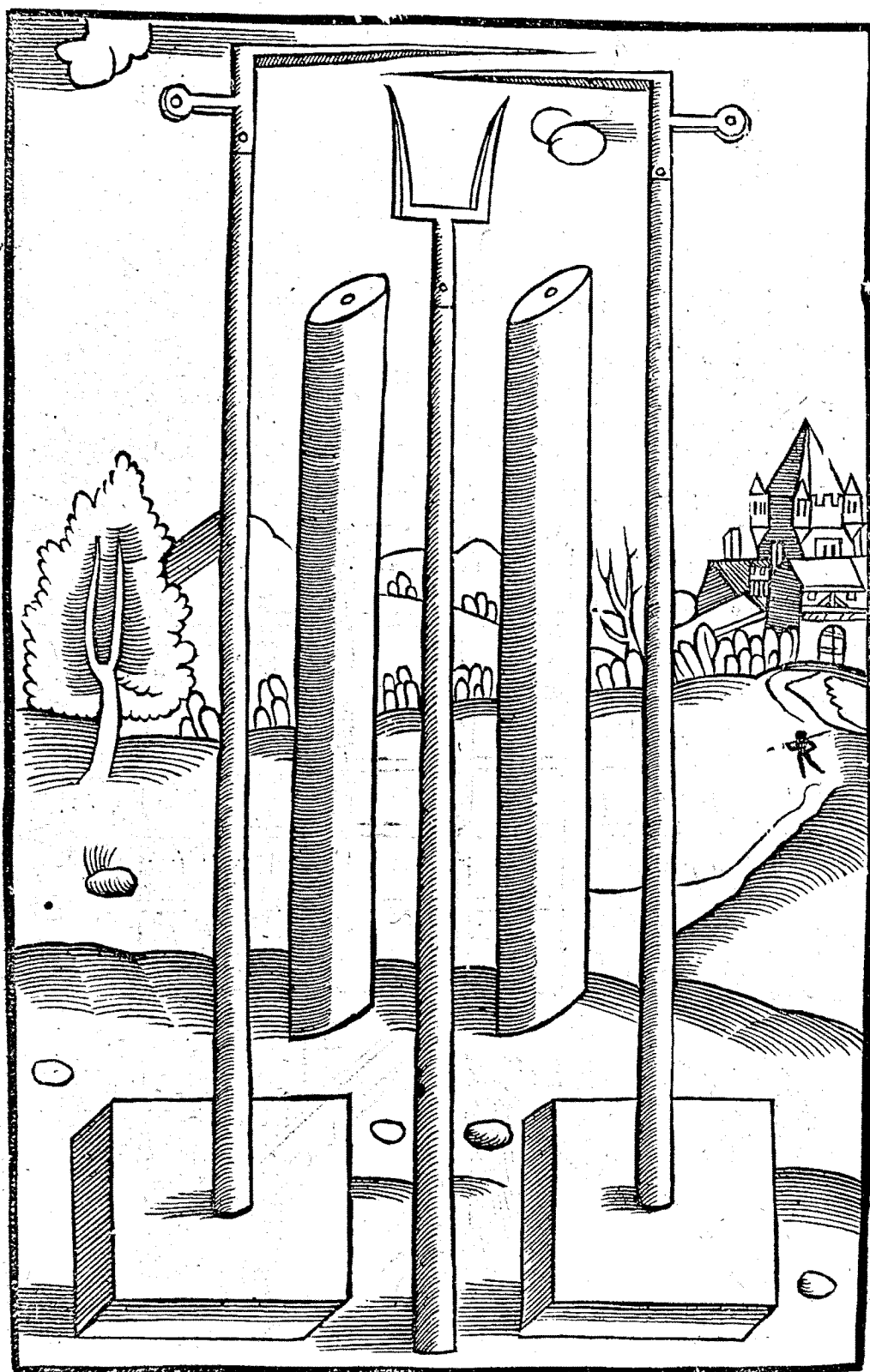

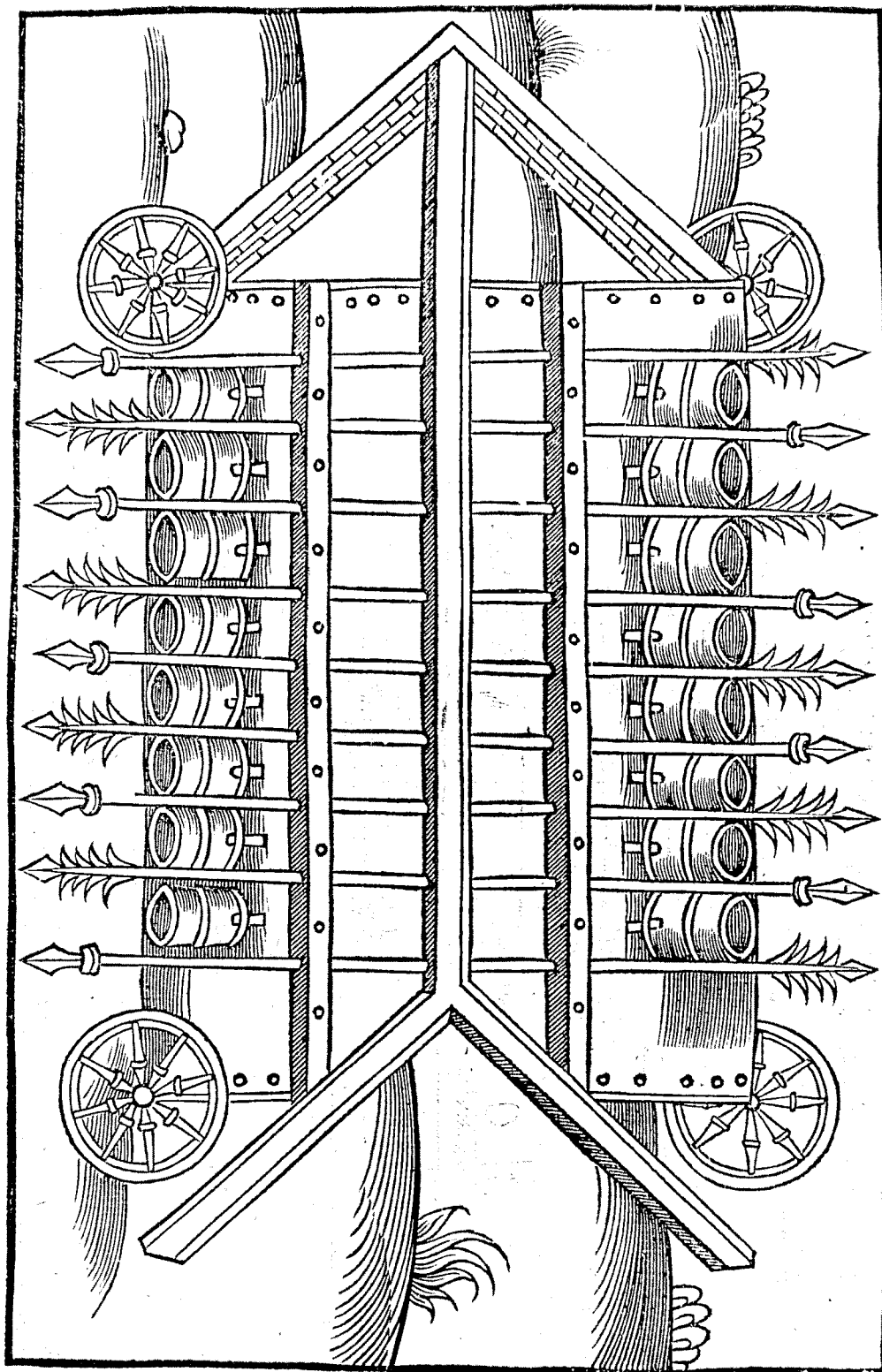

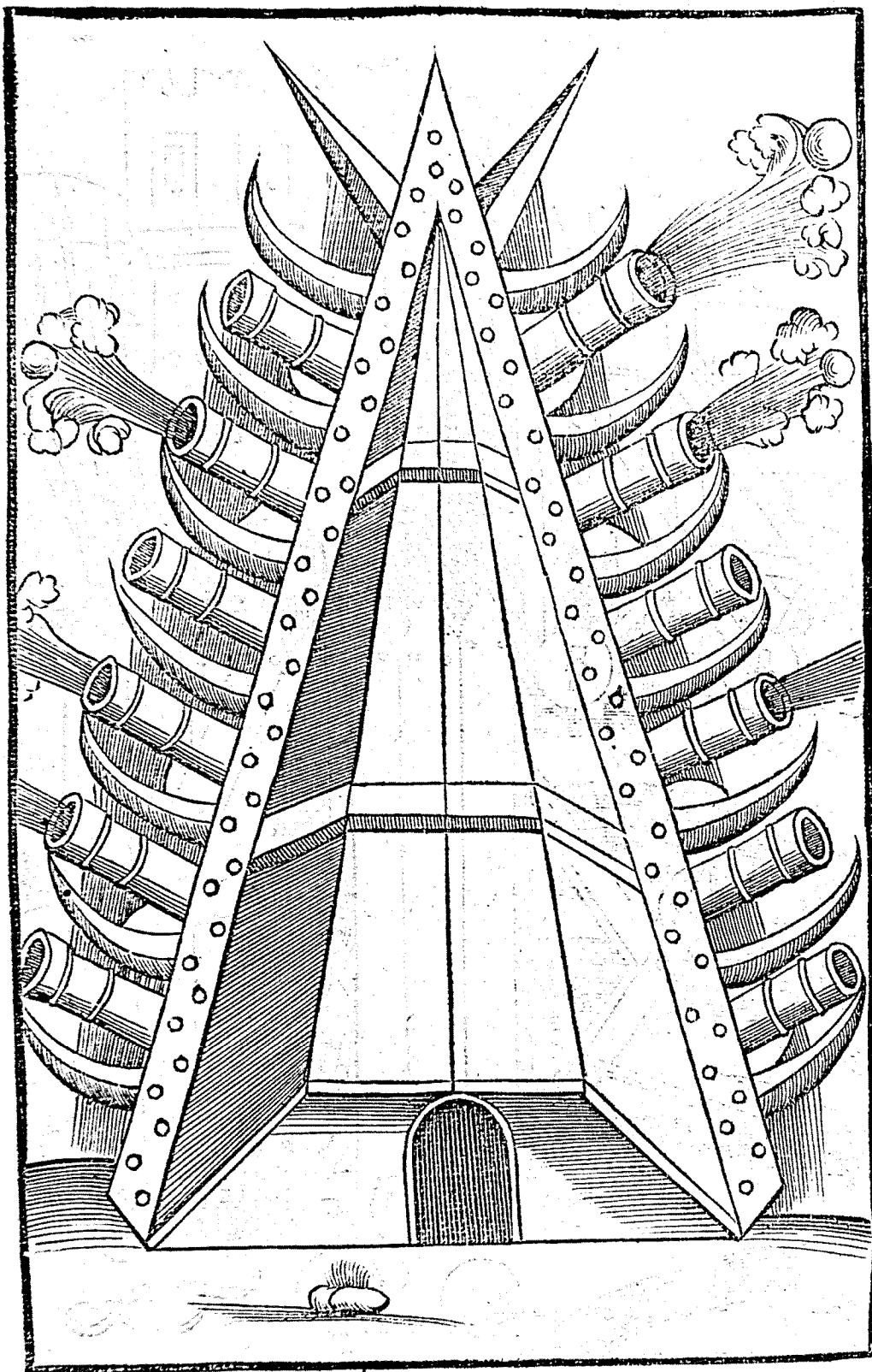

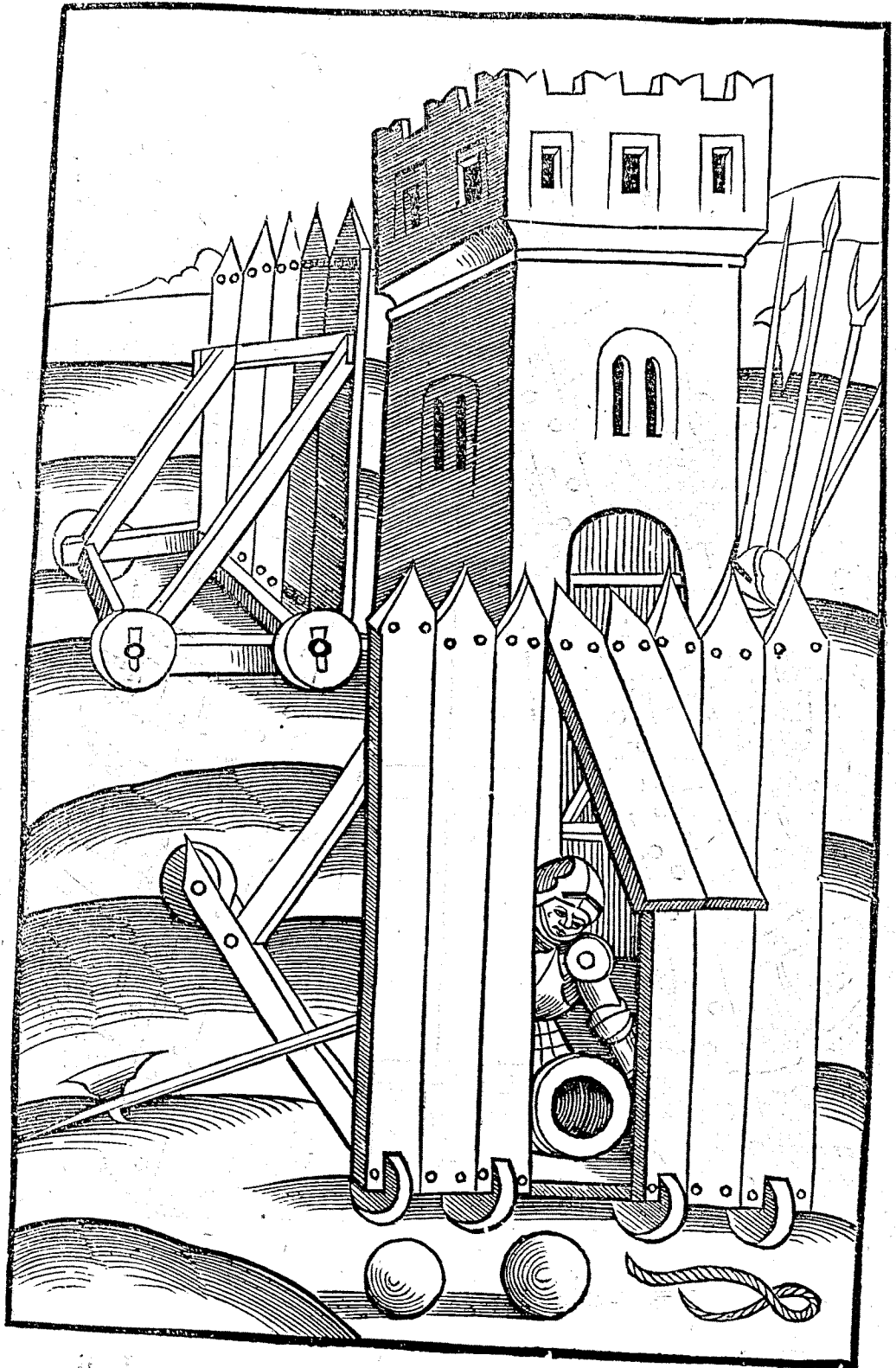

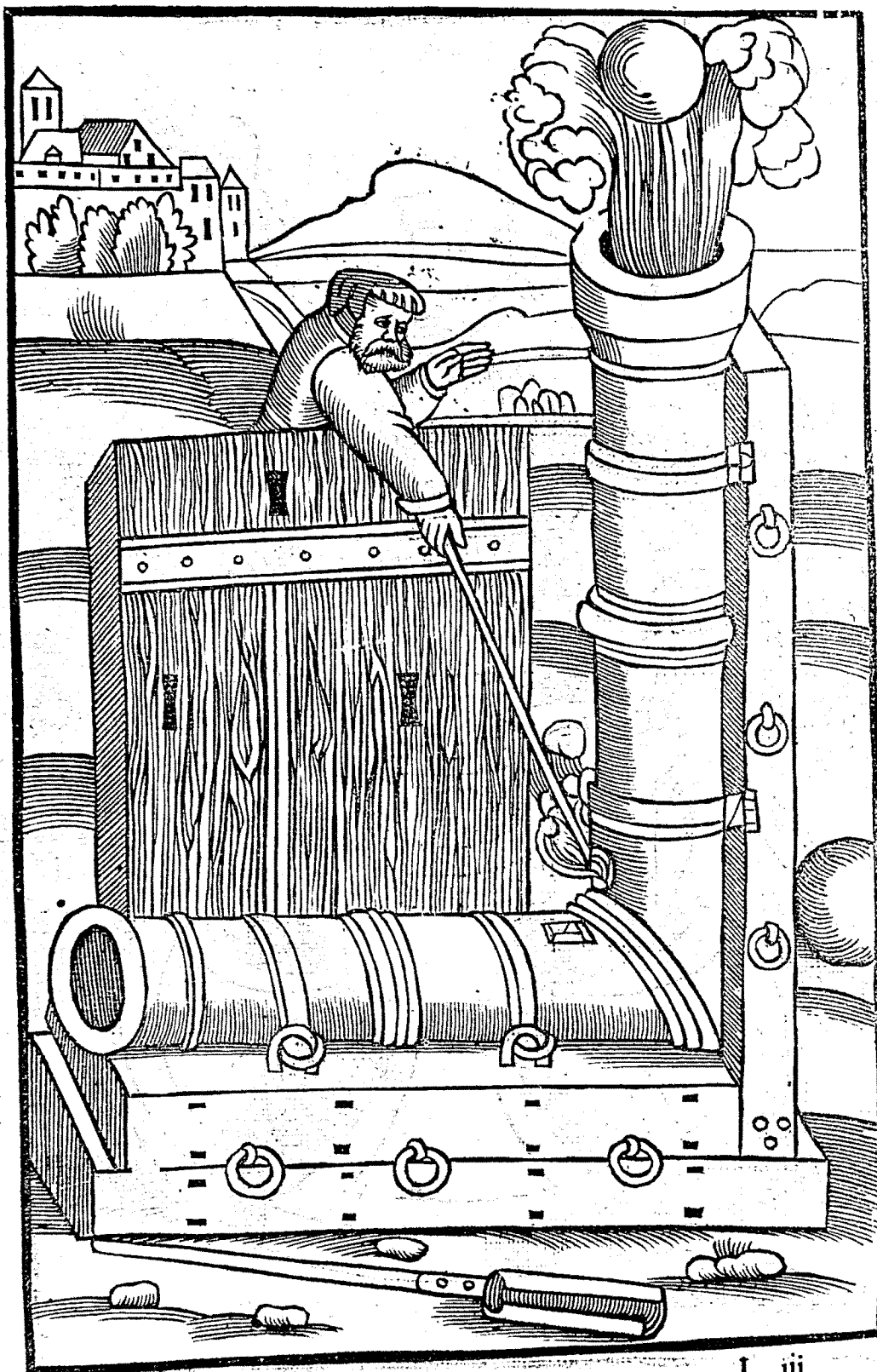
L

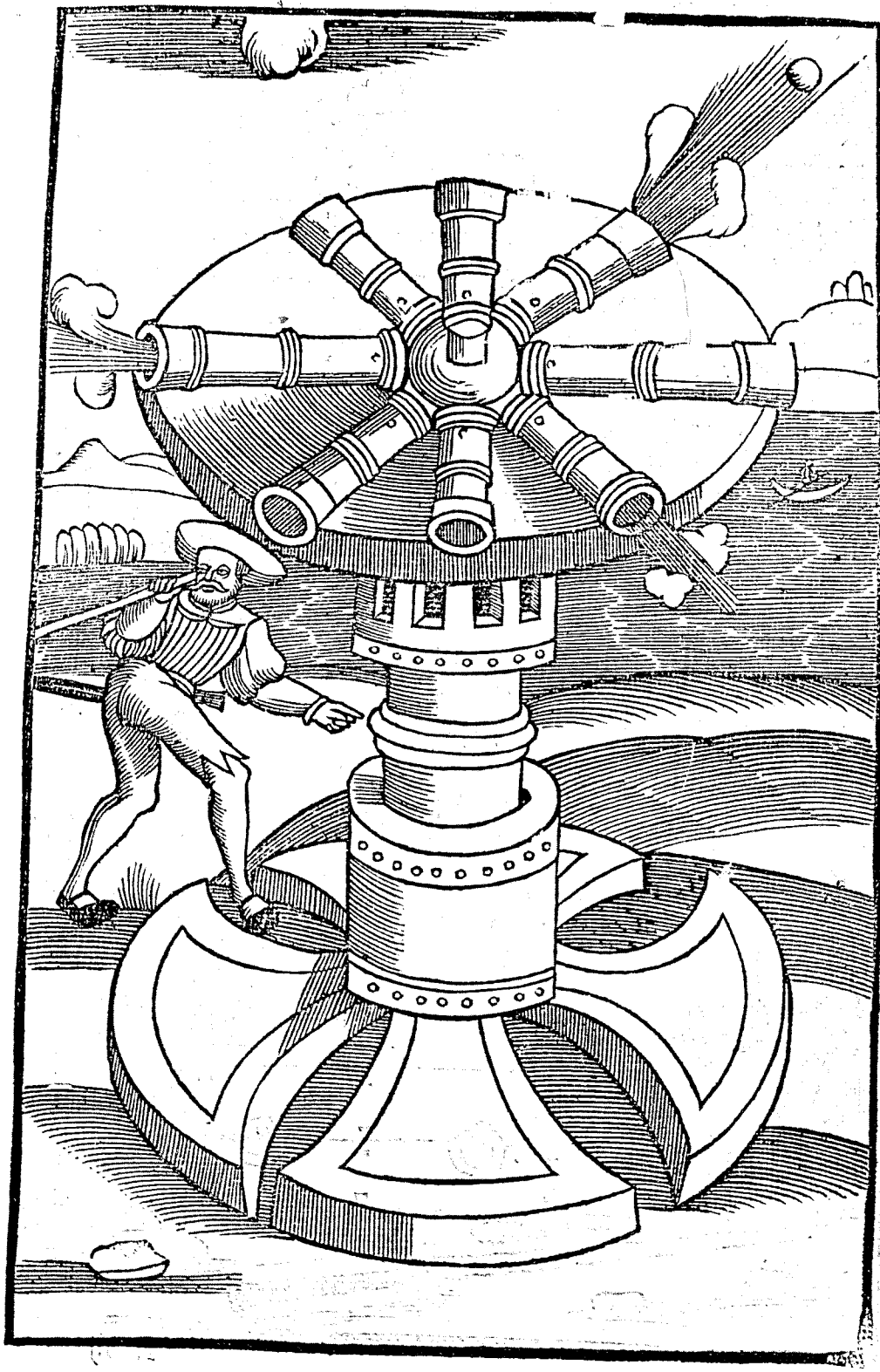

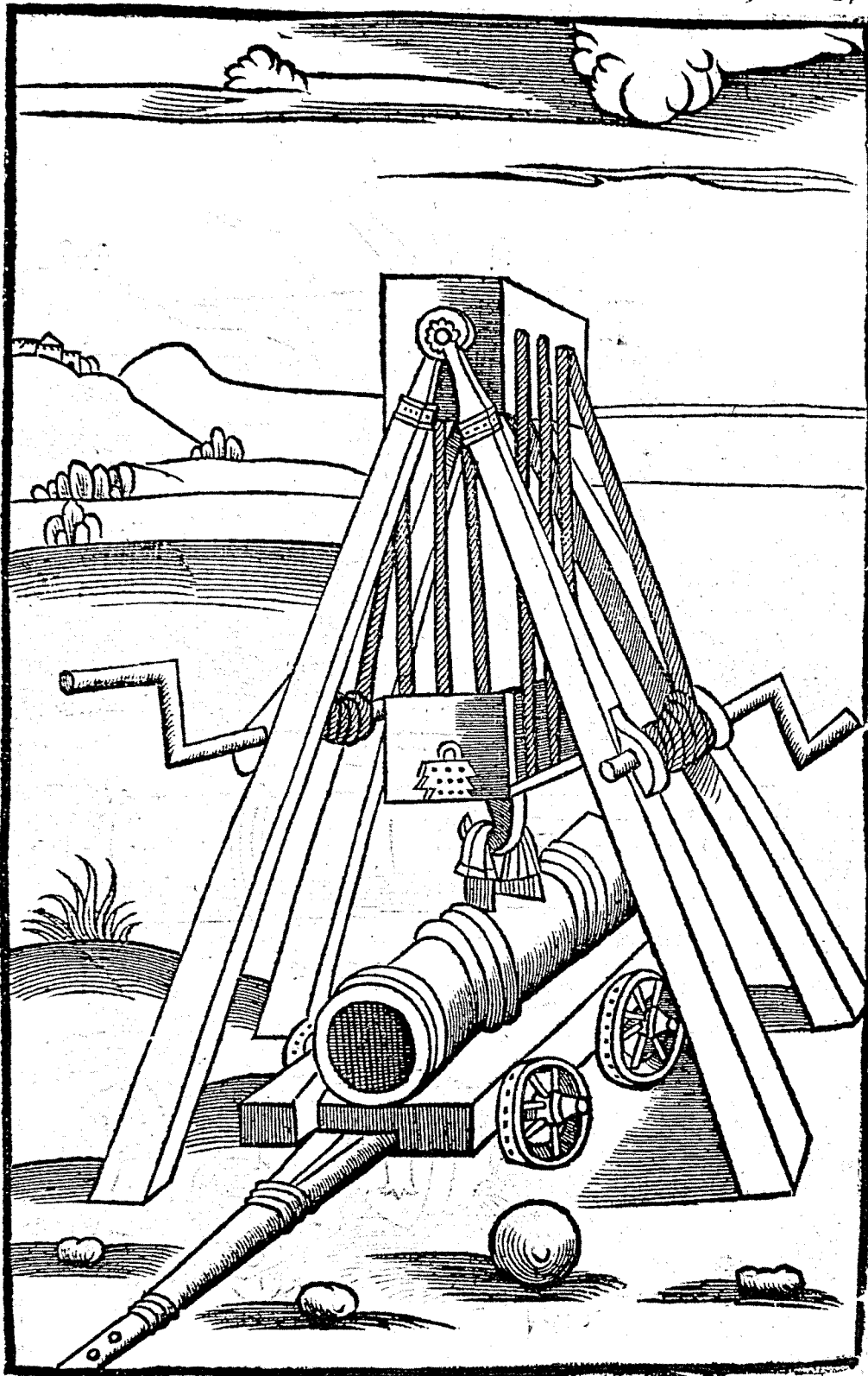
L ij

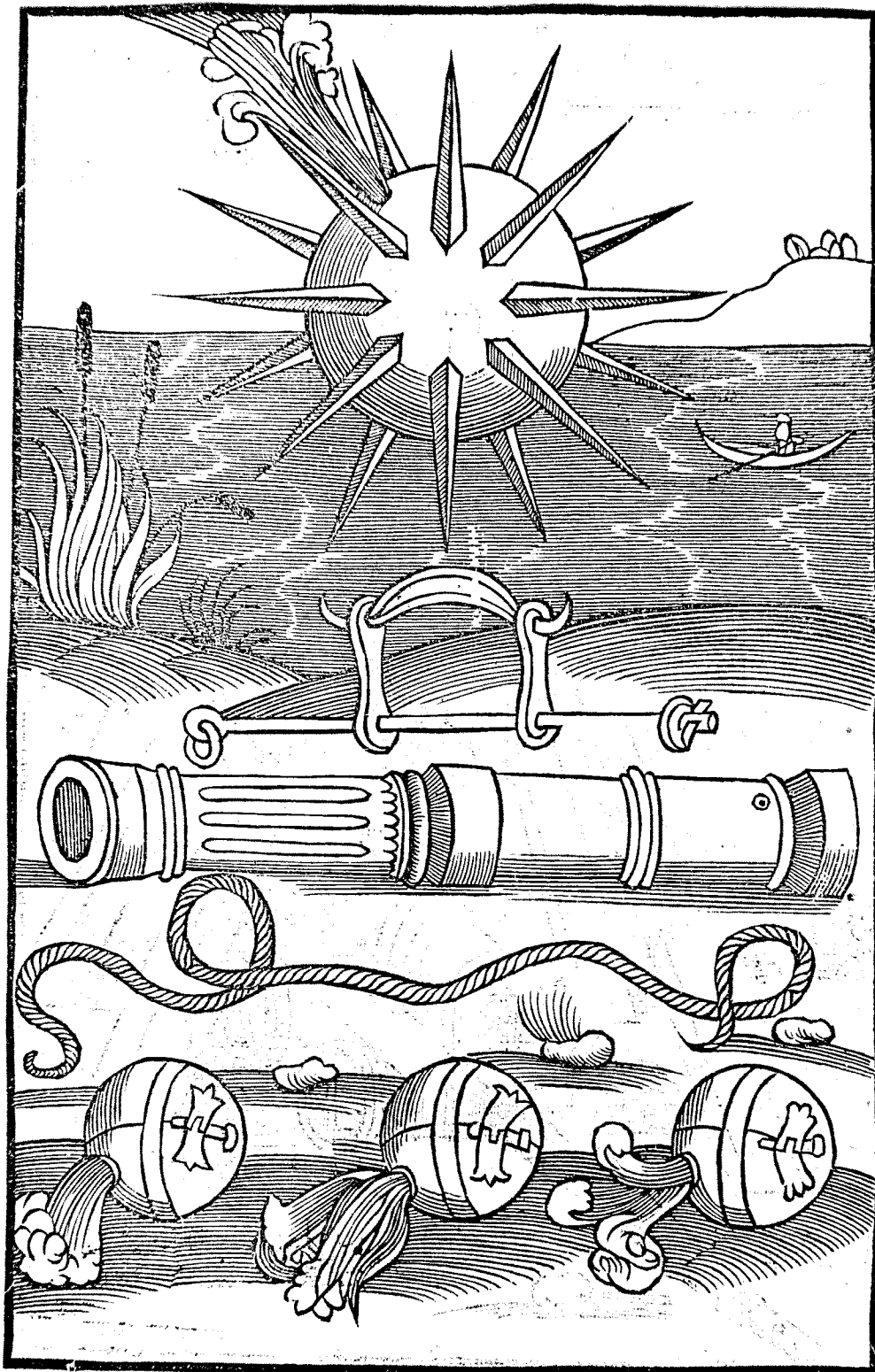

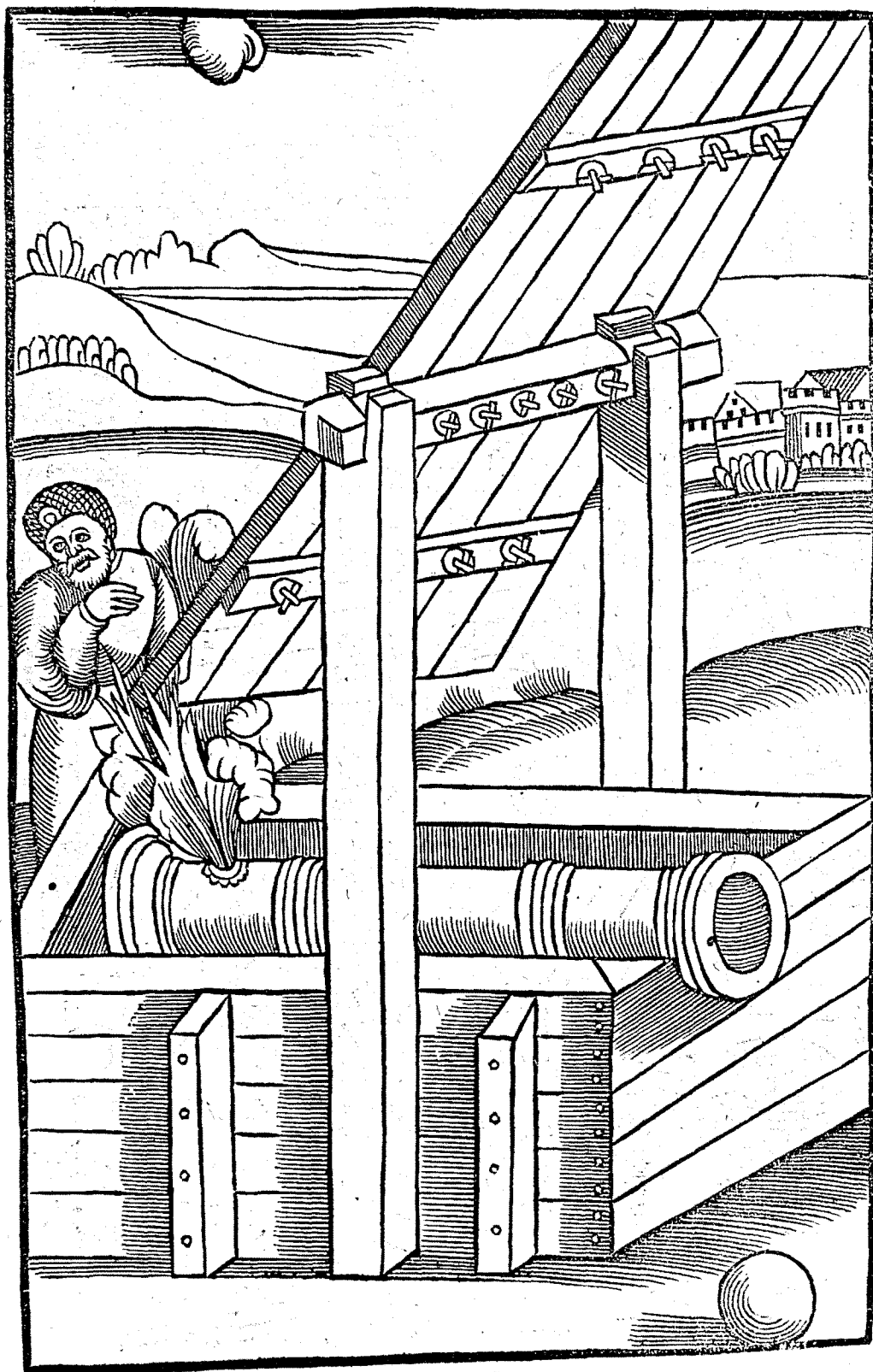

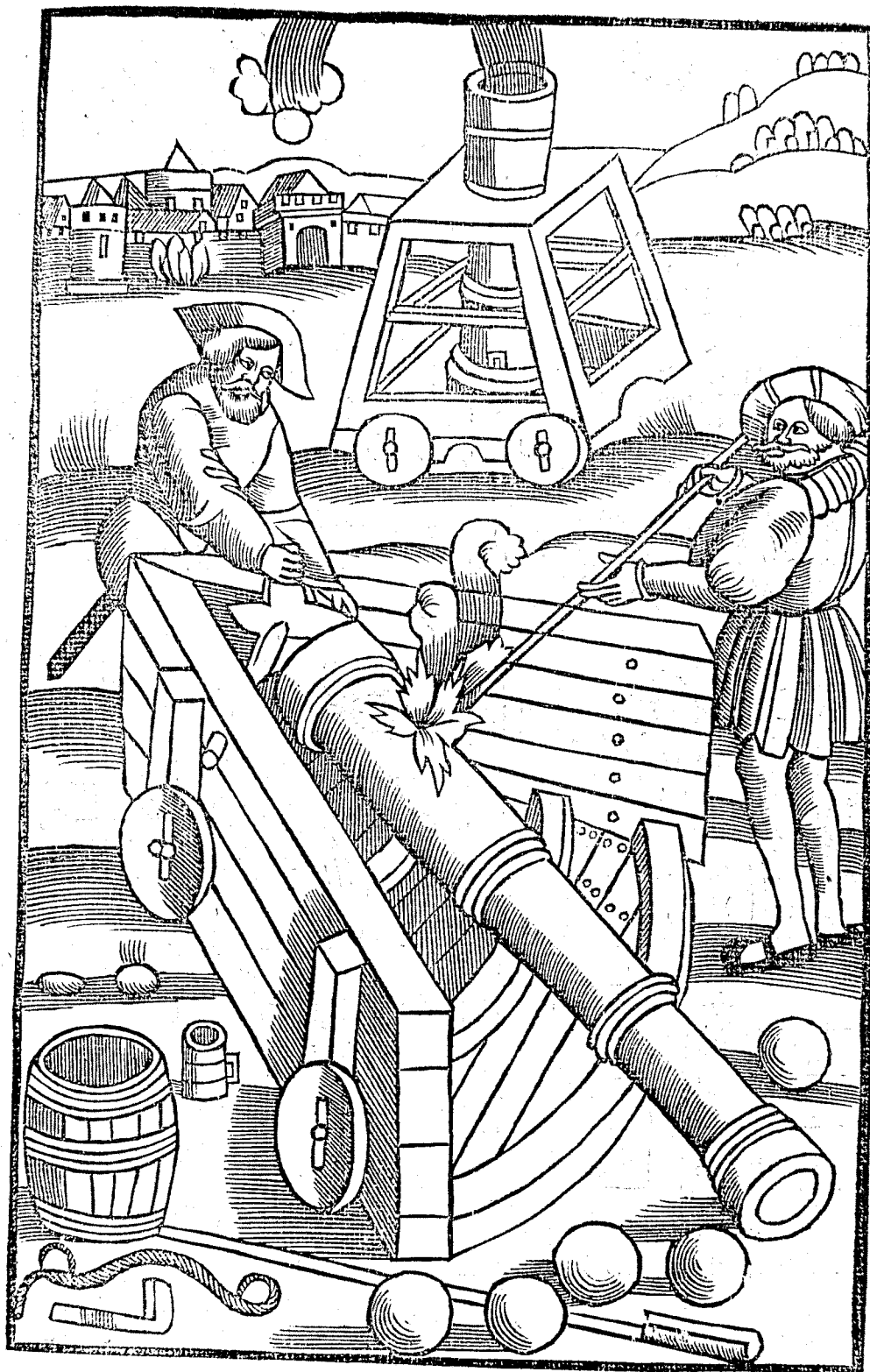
L iij

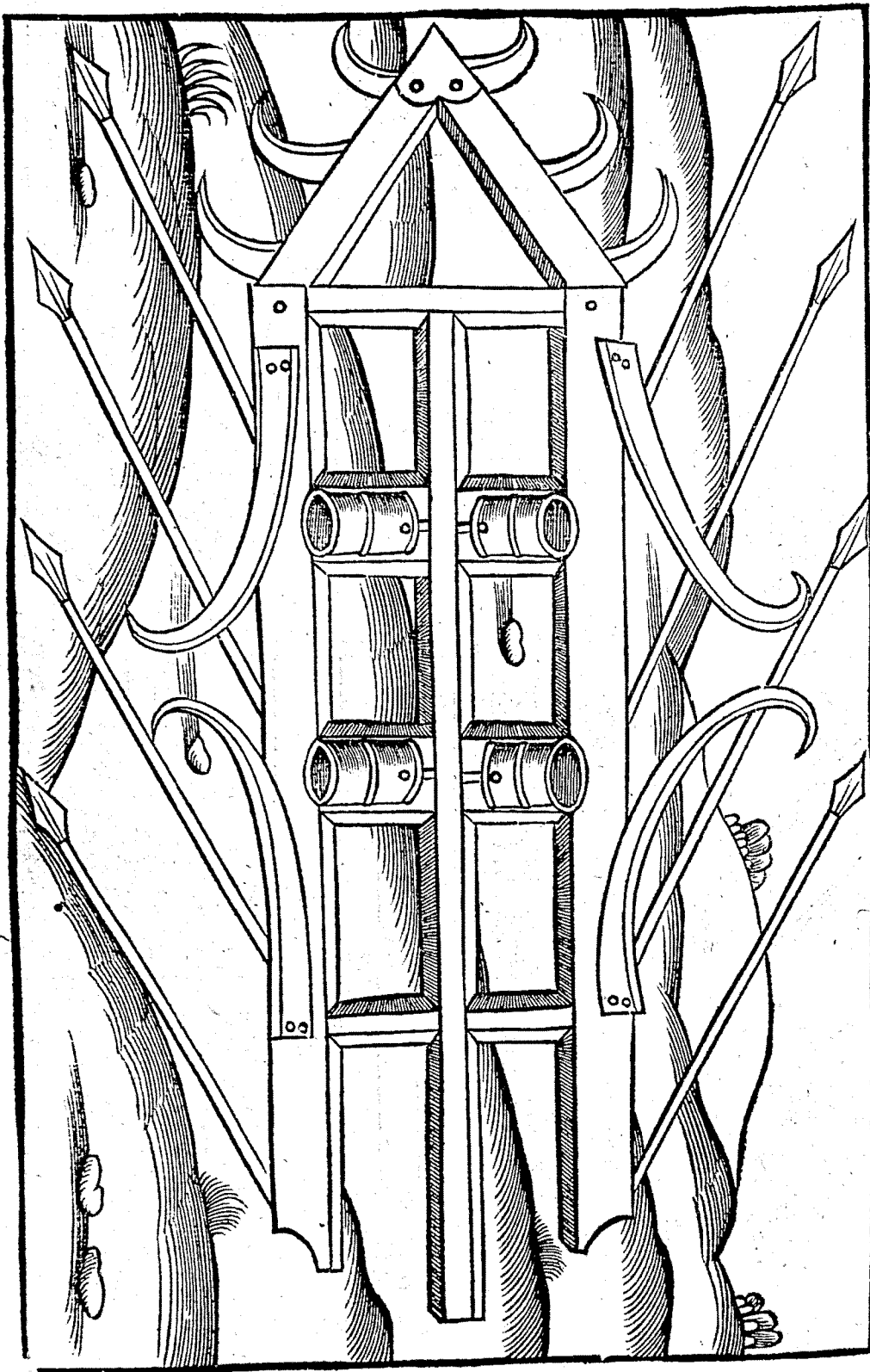

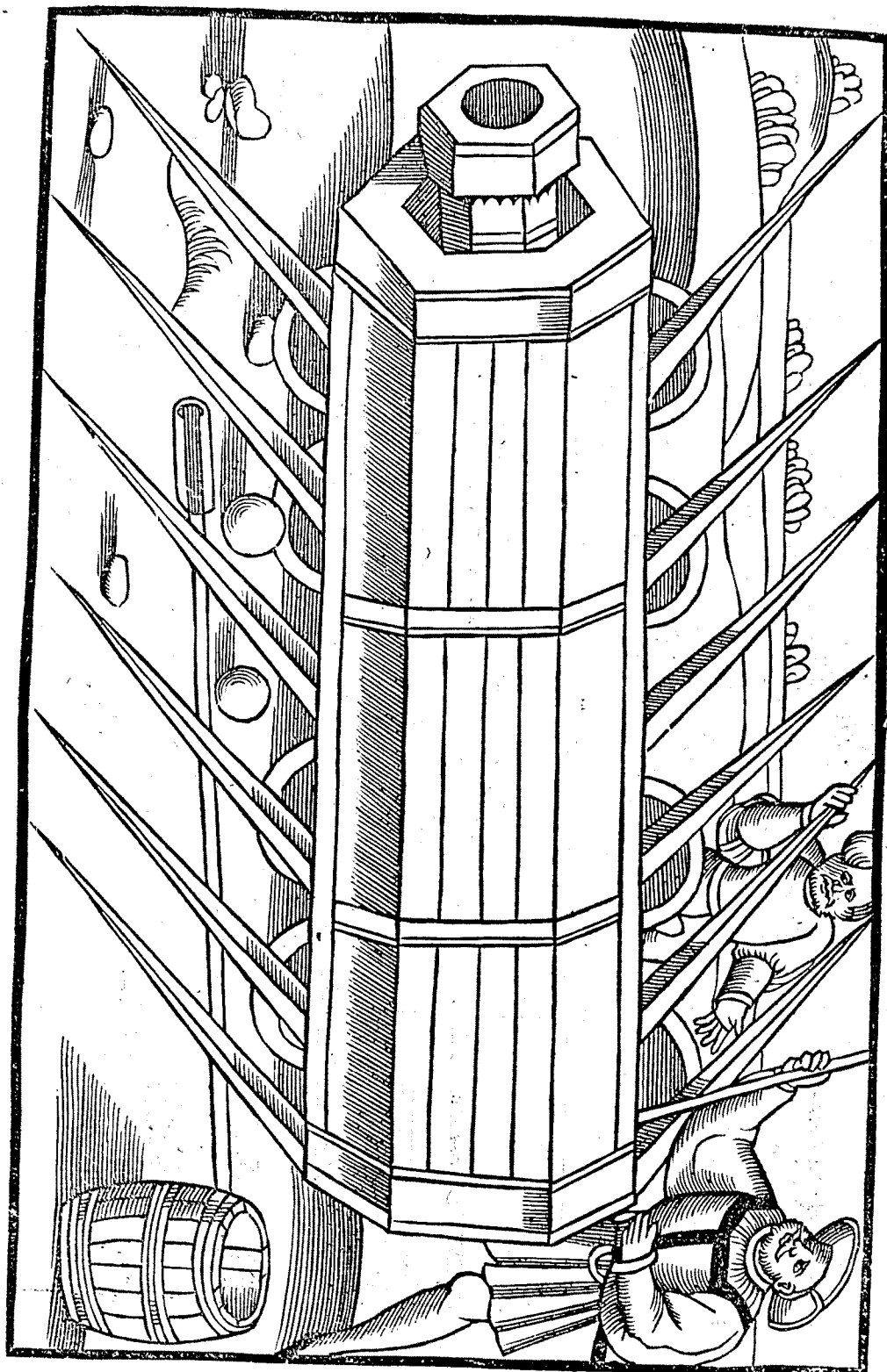

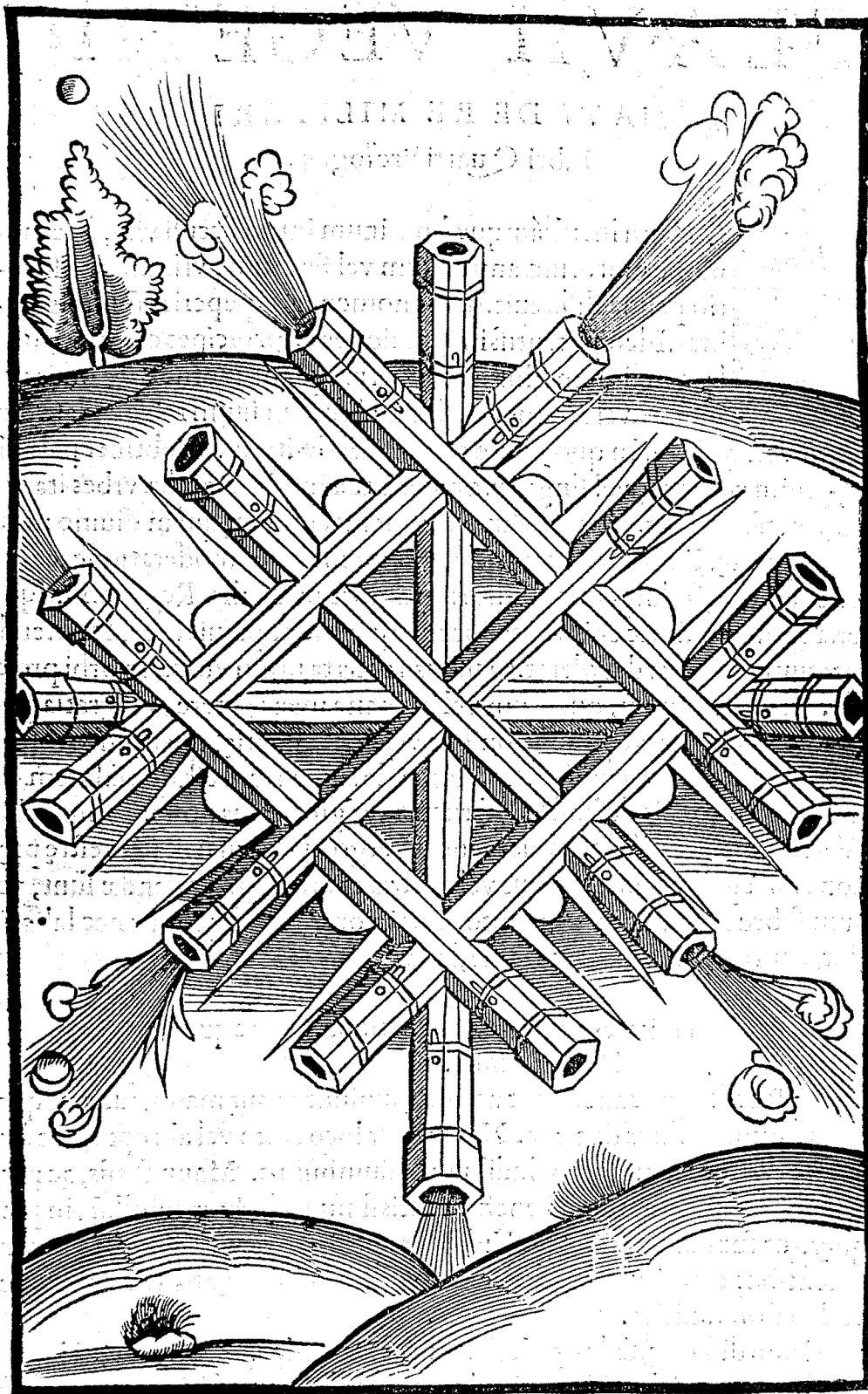

M

FLAVII VEGETII

RENATI DE RE MILITARI

Libri Quarti Prologus.

Respublica

Grestem incultamque hominum initio sæculi vitã, à cõmunione mutorum animalium vel ferarum, vrbium constitutio prima discreuit. In his nomen reip. peperit cõmunis utilitas. Ideo potentissimę nationes ac principes cõsecrati nullam maiorem gloriã putauerũt, quã aut fundare nouas ciuitates, vel ab alijs conditas in nomen suum sub quadam amplificatione transferre. In quo opere clemẽtiã serenitatis tuę obtinet palmã. Ab alijs enim vel paucę vel singulæ, à pietate tua innumerabiles vrbes ita iugli labore perfectæ sunt, vt non tã humana manu conditæ, quã diuino nutu videantur paratę. Cunctos itaq; imperatores fœlicitate, moderatione, castimonia, exemplis, indulgentia, studiorum amore præcellis. Regni animique tui bona cernimus. Hęc enim anticipare & superior optauit ætas, & extendi in perpetuum ventura desyderat. Quibus rebus tantum vniuerso orbi præstitum gratulamur bonum, quantum vel humana mens petere, vel gratia potuit diuina conferre. Sed dispositionibus vestrę clementię, quantum profecerit murorum elaborata constructio, Roma documentum est, quę salutem ciuium Capitoline arcis defensione seruauit, vt gloriosius postea totius orbis possideret imperium. Ad complementum ergo operis maiestatis vestrę præceptione suscepti, rationes quibus vel nostrę ciuitates defendendæ sunt, vel hostium subruendæ, ex diuersis autoribus in ordinem digeram: nec laboris pigebit, cum omnibus profutura credantur.

Ciuitates aut opere, aut natura, aut vtroque
debere muniri.

Cap. j.

Rbes atque castella aut natura muniuntur, aut manu, aut vtroque, quod firmitus ducitur. Natura, aut loco edito vel abrupto, aut circumfuso mari siue paludibus vel fluminibus. Manu, fossis, ac muris. In illo naturali beneficio tutissimum eligitur consiliũ, in plano queritur fundantis iudustria. Videmus antiquissimas ciuitates ita in campis patentibus constitutas, vt deficiente auxilio locorum, arte tamen & opere redderentur inuictæ.

Non directos, sed angulosos muros faciendos.

Cap. ij.

Ambrum muri directũ veteres ducere voluerũt, ne ad ictus arietum esset dispositus, sed sinuosis anfractibus iactis fundamētis clausere vrbes, crebrioręq; turres in ipsis angulis ediderũt. Propterea, quia si quis ad murũ tali ordinatione cõstructũ, vel scalas, vel machinas voluerit admouere, nõ solũ à fronte, sed etiã à lateribus & propè à tergo veluti in sinũ circumclusus opprimitur.

Quemadmodum murus è terra iungatur aggestus, vt nunquàm possit elidi.

Cap. III.

MVrus autem vt nunquàm possit elidi hac ratione perficitur. Interuallo vicienùm pedum interposito, duo intrinsecus parietes fabricantur. Deinde terra, quæ de fossis fuèrit egesta, inter illos mittitur, vectibúsque densatur: ita vt à muro primus paries parum inferior, secundus longè minor ducatur, vt de plano ciuitatis ad similitudinem graduū quasi cliuo molliúsque ad propugnacula possit ascendi. Quia nec murus vllis potest arietibus rumpi, quem terra confirmat, & quouis casu destructis lapidibus, ea quæ inter parietes densata fuerit, ad muri vicem ingruentibus moles obsistit.

De cataractis, & portis, ne exurantur ab ignibus. Cap. IIII.

CAuetur præterea, ne portæ subiectis ignibus exurantur. Propter quod sunt coriis & ferro tegendæ. Sed amplius prodest quod inuenit antiquitas, vt ante portam addatur propugnaculum, in cuius ingressu ponitur cataracta, quæ annulis ferreis ac funibus pendet, vt si hostes intrauerint, demissa eadem extinguantur inclusi. Ita tamen supra portam murus est ordinandus, vt accipiat foramina, per quæ de superiore parte effusa aqua, subiectum extinguat incendium.

De fossis faciendis.

Cap. V.

FOssæ autem ante vrbes altissimæ latissimæque faciendæ sunt, vt nec facile possint coequari replerique ab obsidëtibus, & cum aquis coeperint inundari, ab aduersario cuniculum continuari minimè patiãtur. Nam duplici modo opus subterraneum peragi, earum altitudine & inundatione prohibetur.

Ne sagittis hostium homines lædantur in muro. Cap. VI.

Formidatur ne multitudo sagittariorum, de propugnaculis exterritis defensoribus, appositisque scalis, occupet murum. Aduersum quod cataractas atque scuta in ciuitatibus debêt habere quàm plurima. Deinde propugnacula duplicia, saga ciliciæque tendantur, impetumque excipiant sagittarum. Nec enim facile transeunt spicula quod cedit ac fluctuat. Inuentum quoque remedium est, vt de ligno crates facerent, quas metellas vocauerunt, lapidibusque complerent: ea arte inter bina propugnacula constitutas, vt si per scalas ascendissent hostes, & partem aliquam ipsius contigissent, supra caput suum † vergerent saxa.

verterentur

Quibus modis prouidendum sit, ne famem patiantur obsessi.

Cap. VII.

Multa defensionum oppugnationumque sunt genera, quæ locis competentibus inferemus. Nunc sciendum est obsidèdi duas esse species. Vnam cum aduersarius opportunis locis præsidis ordinatis, continuis insultibus impugnat obsessos. Alteram cum vel aqua prohibet inclusos, vel deditiorem sperat à fame, quando omnes prohibuerit com meatus. Hoc enim consilio, ipse ociosus ac tutus fatigat inimicum. Ad quos casus, possessores, quàmuis leui suspitione pulsati, omnem alimoniam victus intra muros debent studiosissimè collocare, vt ipsis exuberet substantia, aduersarios inopia cogat abscedere,

M ij

Non

non poterit Non solum autem porcinum, sed & omne animalium genus, quod inclusum feruari † potest, deputari oportet ad lardum, ut adminiculo carnis frumenta sufficiant. Aves autem cortales & sine expensa in ciuitate nutriuntur, & propter agrotantes sunt necessariae. Pabula equis congerenda praecipue, & quae apportari nequiverint, exurenda. Vini, aceti, ceterarumque frugum vel pomorum congerendae sunt copiae, nihilque quod suis proficiat, hostibus relinquendum est. Nam ut hortorum cura in viridariis domorum, vel aries exerceatur, utilitatis aut voluptatis ratio persuadet. Parum autem proficit plurimum collegisse, nisi ab exordio dimensione salubri per idoneos procuratores erogatio temperetur. Nunquam periclitati sunt fame, qui frugalitatem inter copiam feruare coeperunt. Imbellis quoque aetas ac sexus propter necessitatem victus † foris frequenter exclusa est, ne penuria opprimeret armatos, à quibus saepe moenia seruabantur.

portus

Quae species preparandae sint pro defensione murorum. Cap. VIII.

Exurimenta, bitumen, sulphur, picem liquidam, oleum quod incendia erium vocant, ad exurendas hostium machinas, conuenit preparari. Ad arma faciendae ferrum vtriusque temperaturae, & carbones feruantur in conditis: ligna quoque hastilibus sagittisque necessaria reponuntur. Saxa rotunda de fluuiis quae pro rotunditate grauiora sunt & aptiora, mittentibus diligentissime colliguntur, ex quibus muri replentur & turres. Minima etiam fundis siue fustibalis vel manibus iacienda. Maiora per onagros diriguntur. Maxima verò pondere, formaeque volubili, in propugnaculis diriguntur, ut dimissa per praecipitem, non solum hostes obruant subeuntes, sed etiam machinamenta confringant. Rotae quoque de lignis viridibus ingentissimae fabricantur, vel intercisi ex validissimis arboribus cylindri (quas taleas vocant) ut sint volubiles laeuigantur: quae per pronum labentia subito impetu bellatores sternunt, eosque solent detertere. Trabes quoque & tabulata vel diuersae magnitudinis clauos ferreos esse oportet in promptu (Nam talibus, oppugnantium machinis per alias machinas consuevit obsisti) praecipue cum subitis operibus addenda sit muris vel propugnaculis altitudo, ne aduersariorum mobiles turres superemineant & capiant ciuitatem.

Quid faciendum si neruorum defuerit copia. Cap. IX.

Neruorum quoque copiam summo studio expedit colligi: quia onagri vel balistae ceteraque tormenta, nisi funibus neruinis intenta, nihil profunt. Equorum tamen setae de caudis ac iubis ad balistas utiles asseruntur. Indubitatum verò est crines foeminarum in eiusmodi tormentis non minorem habere virtutem, Romanae necessitatis experimento. Nam in obsidione Capitolij corruptis iugi ac longa fatigatione tormentis, cum neruorum copia defecisset, matronae abscessos crines viris suis obtulere pugnantibus, reparatisque machinis aduersariorum impetum repulerunt. Maluerunt enim pudicissimae foeminae deformato ad tempus capite liberè vivere cum maritis, quam hostibus integro decore seuire. Cornua quoque vel

*Mulierum
Romanorum
crines.*

cruda

cruda coria proficit colligi ad cataphractas tegendas, aliâque machinamenta siue munimina.

Quid faciendum ne aquæ inopiam patiantur obsessi. Cap. X.

Magna vr̄bis vtilitas est, cū perennes fontes murus includit. Quod si natura non præstat, cuiuslibet altitudinis effodiendi sunt putei, aquarūque haustus funibus extrahendi. Sed interdum sicciora sunt loca, quæ montibus sunt saxiisque munita, in quibus superposita castella extra murum inferiores reperiunt fontium venas, ac de propugnaculis vel turribus destinatis protegunt telis, ut aquatoribus liber præstetur accessus. Quod si vltra iactum teli, in cliuo tamen ciuitatis subiecta sit vena, castellum paruulum (quem *Burgum* vocant) inter ciuitatem & fontem conuenit fabricari, ibique balistas sagittariisq; constitui, ut aqua defendatur ab hostibus. Præterea in omnibus publicis ædificiis, multisque priuatis, cisternæ sunt diligentissimè substituende, ut receptacula aquis pluuiialibus, quæ de tectis effluunt, præstent. Difficile enim vincit sitis eos, qui quàmuis exigua aqua ad potum tantum in obsidione sunt vsi.

Si sal defuerit quid faciendum sit.

Cap. XI.

Si maritima sit ciuitas & sal defuerit, liquor ex mari sumptus, per alueos aliâque patula vasa diffunditur, qui à calore solis duratur in salem. Quod, si hostis ab vnda prohibeat (nam hoc sæpe accidit) harenas, quas exagitatū ventis mare superfuderat, aliquando colligunt, & dulci aqua eluunt, quæ sole siccata nihilo minus mutatur in salem.

Quid faciendum cū primo impetu venitur ad

muros.

Cap. XII.

Violenta autem impugnatio, quando castellis vel ciuitatibus præparatur, mutuo vtrinque periculo, sed maiore oppugnantium sanguine, exercentur fluctuosa certamina. Illi enim qui muros inuadere cupiunt, terrifico apparatu expositis copiis, in spem deditiōis formidinem geminant, tubarum strepitu hominūque permixto. Tūc, quia timor magis frangit insuetos, primo impetu stupentibus oppidanis, si discriminum experimenta non norūt, dum ad motis scālis inuaditur ciuitas, resistere debet omni virtute. Quod si à fidentibus siue militaribus viris repellatur prima congressio, statim clausis crescit audacia, & iam non terrore, sed viribus & arte configitur.

Enumeratio machinarum quibus muri op-

pugnantur.

Cap. XIII.

Ad mouentur etiam testudines, arietes, falces, vinee, plutei, musculi, turres; de quibus singulis qualiter fabricentur, quo etiam pacto præliantur vel repellantur, edisseram.

De ariete, falce, testudine.

Cap. XIII.

De materia ac tabulatis testudo contexitur, quæ ne exuratur incendio, coriis vel ciliciis centonibusque vestitur. Hæc intrinsecus accipit trabem, quæ ad unco præfigitur ferro, quod Falx vocatur, ab eo quod incurua est, ut de

M iij muro

*Aries.**Testudo.*

muro extrahat lapides: aut certè ipsius caput vestitur ferro, & appellatur Aries: vel quòd habet durissimam frontem, quæ subruat muros: vel quòd more arietum retrocedit, vt cum impetu vehementius feriat. Testudo autem à similitudine veræ testudinis vocabulum sumpsit, quia sicut illa modò reducit, modò profert caput, ita machinamentum interdum reducit trabem, interdum exerit, vt fortius cadat.

De vineis, pluteis, & aggere.

Cap. XV.

catos

VIncas dixerunt veteres, quas nunc militari barbaricòque vsut causias vocant. E lignis leuioribus machina colligatur, alta pedibus 8, lata pedibus 7, longa pedibus 6. Huius tectum munitione duplici, tabularis cratibusque contextitur. Latera quoque vimine sepiuntur, ne saxorum telorumque impetu penetrantur. Extrinsecus autem, ne immisso concremetur incendio, crudis ac recentibus coriis vel centonibus operitur. Istæ, cum plures factæ fuerint, iunguntur in ordinem, sub quibus obsidentes tuti ad subruenda penetrant murorum fundamenta. Plutei dicuntur, qui ad similitudinem tabidis contextuntur è vimine, & ciliciis vel coriis proteguntur, ternisque rotulis, quarum vna in medio, duæ in capitibus apponuntur, in quacunque partem volueris. admoventur more carpenti: quos obsidentes applicant muris, eorumque munitione protecti, sagittis siue fundis vel missilibus defensores omnes de propugnaculis ciuitatis exturbant, vt scalis ascendendi facilius præstetur occasio. Agger autem ex terra lignisque extollitur contra murum, de quo tela iactantur.

Pluti. casidis

De Musculis.

Cap. XVI.

Musculi.

Musculos dicunt minores machinas, quibus protecti bellatores si lutum mobuerit aut ciuitatis fossatum, apportatis lapidibus, lignis, ac terra, non solum complent, sed etiam solidant, vt turres ambulatoriæ sine impedimento iungantur ad murum. Vocantur autem à marinis beluis Musculi. Nā, quemadmodum illi, cum minores sint, tamen balenis auxilium adminiculumque iugiter exhibent: ita istæ machinæ breuiiores, deputatæ turribus magnis, aduentui illarum parant viam, itineraque præmuniunt.

De turribus ambulatoriis.

Cap. XVII.

Turres autem dicuntur machinamenta, ad ædificiorum speciem, ex trabibus tabularisque compacta: & ne tantum opus hostili concremetur incendio, diligentissimè ex crudis coriis vel centonibus communitur, quibus pro modo latitudinis additur altitudo. Nam interdum tricenos pedes per quadrum, interdum quadragenos vel quinquagenos late sunt. Proceritas autem ipsarum tanta sit, vt non solum muros, sed etiam turres lapideas altitudine superent. His plures rotæ mechanica arte subduntur, quarum lapsu volubili magnitudo tam alta mouetur. Præsens autem periculum ciuitatis est, si ad murum fuerit turris admota. Plures enim accipit scalas, & diuerso genere conatur irrumpere. Nā in inferioribus habet arietem, cuius impetu destruit muros, circa verò mediam partem accipit potem, factum de duabus trabibus, septumque
de vi-

de vimine, quem citò prolatum inter turrim murumque cōstituūt, & per eum ingredientēs de machina bellatores in ciuitatem transeunt, & occupant muros. In superioribus autem turris illius partibus contati & sagittarij collocantur, qui defensores vr̄bis contis, missilibus, saxisque ex alto prosternant. Quo factò ciuitas capitur sine mora. Quid enim auxiliij superest, cum hi qui de murorū altitudine sperabant, repentē supra se aspiciant altiore m hostiū murum?

Quemadmodum ambulatoria turris possit incendi. Cap. XVIII.

Hic tam manifesto discrimini occurritur multis modis. Primum si confidentia vel virtus est militaris, eruptione facta, globus egreditur armorum, & vi hostibus pulsus machinamentum illud ingens direptis coriis ignis exurit. Quod si oppidani exire non audeant, maiores balistas, malleolos, vel phalaricas cum incendio destinant, vt perruptis coriis vel centonibus, intrinsecus flamma condatur. Malleoli velut sagittę sunt, & vbi adheferint (quia ardentēs sunt) vniuersa cōflagrant. Phalarica autem ad modū hastę valido præfigitur ferro, inter tubum & hastile sulphure, resina, bitumine, stupisque conuoluitur infuso oleo, quod incendiarium vocant, quę balistę impetu destinata, prærupto munimine ardens figitur ligno, turritamq; machinam frequenter incendit. Depositi quoque homines funibus, cum hostes dormiunt in laternis portant lucernas, & incensis machinis rursus leuantur in murum.

*Malleoli.
Phalarica.*

Quemadmodum altitudo muris addatur. Cap. XIX.

Praterea partem muri, ad quam machina conatur accedere, cāmētò atque lapidibus, vel luto siue lateribus, postremò tabulatis extruendo faciunt altiore, ne defensores mœnium desuper vr̄bi ventura possit opprimere. Constat autem inefficax machinamētum reddi, si inueniatur inferius. Verum obidentes eiusmodi dolum adhibere consueuerunt. Primò talem extruunt turrēm, quę propugnaculis ciuitatis videatur inferior. Deinde secretò aliam de tabulatis intrinsecus turriculam faciunt, & cum muris fuerit machina sociata, subitò funibus trocleisque de medio turricula illa producit, de qua egredientes armati (quia altior inuenitur) statim capiunt ciuitatem.

Quo pacto fodiatur terra, vt machina nocere non possit. Cap. XX.

Interdum longissimas ferratasque trabes opponunt machinę venienti, Icamque à muri vicinitate propellunt. Sed cum Rhodiōrum ciuitas oppugnaretur ab hostibus, & turris ambulatoria super murorum altitudinem ac turrium omnium pararetur, mechanici ingenio inuentum est tale remedium. Per noctem sub fundamento muri cuniculum fodit, & illum ad quem die postero turris fuerat promouenda, nullo hostium sentiente, egesta terra cauauit intrinsecus: & cum rotis suis moles fuisset impulsā, atque ad locum qui subtus cauatus fuerat venisset, tanto pōdere solo cedente subsedit, vt nec iungi muris, aut moueri vltius potuerit. Ita ciuitas liberata est, derelictaque machina.

*Rhodiōrum
astutia.*

De sca-

De scalis, sambuca, exoſtra, & tollenone.

Cap. XXI.

Capaneus

Sambuca

Exoſtra

Tolleno

Admotis turribus funditores lapidib⁹, ſagittarij iaculis, manubaliſtarij vel Arcubaliſtarij ſagittis, iaculatores plūbatis ac miſſilibus, è muris ſubmovent hoſtes Hoc factō, ſcalis appoſitis occupant ciuitatem. Sed qui ſcalis nitūtur, frequenter periculum ſuſtinent, exemplo Capanei, à quo primū hęc ſcalarum oppugnatio perhibetur inuenta: qui tanta vi occiſus eſt à Thebanis, vt extinctus fulmine diceretur. Et ideo ſambuca, exoſtra, & tollenone obſidentes in murum hoſtium penetrant. Sambuca dicitur ad ſimilitudinem citharæ. Nam quemadmodum in cithara chordæ ſunt, ita in trabe, quæ iuxta turrim ponitur, funes ſunt, qui pontem de ſuperiore parte trochleis laxant, vt aſcendat ad murum, ſtatimque de turri exeunt bellatores, & per eam tranſcuntes mœnia vrbiſ inuadunt. Exoſtra dicitur pons quem ſuperius expoſuimus, qui de turri in murum repente protenditur. Tolleno dicitur quoties vna trabs in terram præaltè deſigitur, cui in ſummo vertice alia tranſuerſa trabs longior dimenſa medietate connectitur, eo libramento, vt ſi vnum caput depreſſeris, aliud erigatur. In vno ergo capite cratibus ſiue tabulatis contextitur machina, in qua pauci collocantur armati. Tūc per funes vno attracto depreſſōque, alio capite eleuati imponuntur in murum.

De baliſtis, onagris, ſcorpionibus, arcubaliſtis, fuſtibalibus, fundis, per quæ tormenta defenditur murus.

Cap. XXII.

Baliſta

Onager

Scorpiones

Aduerſum hęc obſeſſos defendere conſueuerunt baliſtæ, onagri, ſcorpiones, arcubaliſtæ, fuſtibali, ſagittarij, fundæ. Baliſta funibus, neruis chordiſque tenditur, quæ quanto prolixiora brachiola habuerit, hoc eſt, quanto maior fuerit, tanto ſpicula longius emittit: quæ etſi iuxta artem mechanicam temperetur, & ab exercitatis hominibus, qui meſuram eius antè collegerint, dirigatur, penetrat quodcūque percuſſerit. Onager autem dirigit lapideſ, ſed pro neruorum cræſſitudine & magnitudine, ſaxorū pondera iaculatur. Nam quanto amplior fuerit, tanto maiora ſaxa fulminis more cōtorquet. His duobus generibus nulla tormentorum ſpecies vehemētior inuenitur. Scorpiones dicebantur quas nunc manubaliſtas vocant: ideo ſic nuncupati, quòd paruis ſubtilibūſque ſpiculis inferant mortem. Fuſtibalos, arcubaliſtas & fundas deſcribere ſuperfluum puto, quæ præſens vſus agnoſcit: ſa xis tamen grauioribus per onāgrum deſtinatis, non ſolū equi eliduntur & homines, ſed etiam hoſtium machinamenta franguntur.

Aduerſum arietes proſunt culcitæ, laquei, lupi, & columnæ grauiiores

Cap. XXIII.

Aduerſum arietes etiam vel falces, ſunt plura remedia. Aliquantum cētones & culcitraſ fuſtibus calcant, & illis opponūt locis quę cedit aries, vt impetūſ machine materia molliore fractus, nō deſtruat murū. Alij laqueis capros arietes, per multitudinem hominū de muro in obliquū trahunt, & cum ipſis teſtudinibus euertunt. Plures in modū forficis dentatū funibus alligant ferum, quòd lupū vocant, apprehenſūmq; arietem aut euerrunt, aut ita ſuſpendunt,

dunt vt impetum non habeat ferendi. Interdū bases columnæ marmoreæ vibrato impetu iaciūtur è muris, arietesque confringunt. Quod si tanta vis fuerit, vt murus arietib⁹ perforetur, & (quod sæpe accidit) decidat, salutis vna spes superest vt destructis domibus alius intrinsecus murus addatur, hostesq; inter binos parietes (si penetrare tentauerint) perimantur.

De Cuniculis per quos murus defoditur. Cap. XXIII.

Aliud genus oppugnationis est subterraneum atque secretum, quod Cuniculum vocant: à leporibus qui casulas sub terras fodiunt, ibique con- Cuniculus
duntur. Adhibita ergo multitudine ad speciem metallorū, in quibus auri argentique venas besorum rimatur industria, magno labore terra defoditur, cauatoque specu in exitiū ciuitatis inferna quæritur via: quæ fraus duplicibus operatur infidiis. Aut enim penetrant urbem, & noctu non sentientibus oppidanis egrediuntur per cuniculum, referatisque portis suorum agmen ducunt, hostesque in ipsis domibus perimunt ignorantes: aut certè cum ad murorum fundamenta peruenerint, suffodiunt eorū maximam partem, apposis ficcioribus lignis, ruinamque muri tumultuario opere suspendunt. Sarmenta insuper iungunt, aliāque fomenta flammæ. Tunc præparatis bellatoribus subter ignis immittitur, combustisque columnis ligneis atque tabulatis, muro subito corruente, irruptioni aditus referatur.

Quid facere debeant oppidani, si hostis irruerit ciuitatem. Cap. XXV.

Innumerabilibus declaratur exemplis, sæpe casos ad internicionem hostes, qui inuaserant ciuitatem. Quod sine dubio euenit, si oppidani muros ac turres obtinuerint, vel altiora loca occupauerint. Tunc enim de fenestris ac tectis omnis ætas ac sexus irrupentes obruunt saxis, aliisque generibus telorum: quod ne sustineant obsidentes, portas ciuitatis aperire consueuerunt, vt resistere desinant, fugiendi potestate concessa. Necessitas enim quædam virtutis est, desperatio in hoc casu. Vnum oppidanis auxilium est, siue per diem, siue per noctem hostis intrauerit, vt muros turreisque teneant, ac loca superiora conscendāt, hostesque per vicos & plateas vndique obruant dimicantes.

Quæ sit adhibenda cautela, ne hostes furtim occupent murum. Cap. XXVI.

Frequenter dolum excogitant obsidentes, ac simulata desperatione longius abeunt. Sed vbi post metum, murorum vigiliis derelictis, requieuerit incauta securitas, tenebrarum ac noctis occasione captata, cum scalis clanculū veniunt, murosque conscendunt. Propter quod maior est adhibenda custodia cum hostis abscefferit, & in ipsis muris ac turribus tuguriola locanda, in quibus vigiles hybernis mensibus ab imbribus vel frigore, æstiuis defendantur à sole. Illud quoque vsus inuenit, vt acerrimos ac sagacissimos canes in turribus nutrant, qui aduentum hostium odore præsentiant, latratūque testentur. Anseres quoque non minore solertia nocturnos superuentus clamoribus indicant. Nam ingressi Capitolinam arcem Galli, Romanum nomen eruerant, nisi

nisi clamore anserum excitatus Manlius restitisset. Mira diligentia siue fortuna viros, qui vniuersum orbem erant missuri sub iugum, auis vna seruauit.

Quomodo oppidanis inferantur insidiæ. Cap. XXVII.

Non solum in obsidionibus, sed in vniuerso genere bellorum, super omnia ducitur, hostium consuetudinem explorare diligenter ac nosse. Oportunitas enim insidiarum aliter non potest inueniri, nisi scias quibus horis aduersarius à laboris intentione discedat, quibus reddatur incautior: interdum medio die, interdum ad vespereum, sæpe nocte, aliquando eo tempore quo sumitur cibus, cum vtriusque partis milites ad requiem aut curanda corpora disperguntur. Quod in ciuitate cum coeperit fieri, obsidentes astu se à prælio subtrahunt, vt aduersariorum negligentia licentiam tribuant. Quæ ipsa impunitate cum creuerit, repente admotis machinis, vel apposisis scalis occupant ciuitatem. Et ideo in muris saxa cæteraque tormenta ponuntur in promptu, vt cognitis insidiis occurrentes, ad manus habeant quod supra capita hostium euoluant atque iaculentur.

Quid faciant obsidentes ne ab oppidanis patiantur insidias. Cap. XXVIII.

Cum negligentia interuenerit paribus insidiis subiacent obsidentes. Nam siue cibo siue somno fuerint occupati, siue ocio aut aliqua necessitate dispersi, tunc oppidani repente prorumpunt, ignorantes perimunt, arietes, machinas, ipsosque aggeres ignibus concremant, omniaque in perniciem suam fabricata opera subuertunt. Propter hoc obsidentes ultra iactum teli fossam faciunt, eamque non solum vallis & sudibus, sed etiam turriculis instruunt, vt erumpentibus ex ciuitate possint obsistere, quod opus Loriculam vocant, & sæpe cum obsidio describitur, inuenitur in historiis Loricula urbem esse circumdatam.

Loricula

Quo genere tormentorum defendantur ciuitates. Cap. XXIX.

Sed ex alto destinata missilia, siue plumbata, vel lancea, veruta, vel spicula sin subiectos vehementius cadunt. Sagitte quoque arcubus missæ, & saxa manibus, fundis, siue fustibalis directæ, quanto de excelsiori loco exeunt, tanto longius penetrant. Balistæ verò & onagri, si à peritis diligentissime temperantur, vniuersa præcidunt, à quibus nec virtus vlla, nec munimina possunt defendere bellatores. Nam more fulminis, quicquid percusserint, aut dissoluere, aut irrumpere consueuerunt.

Quemadmodum mensura colligatur ad scalas vel machinas faciendas. Cap. XXX.

Ad capiendos muros, scalæ vel machinæ plurimum valent, si ea magnitudine cõpactæ fuerint, vt altitudinẽ exuperet ciuitatis. Mensura autẽ colligitur duplici modo: aut enim linũ tenue & expeditum vno capite nequitur in sagitta, quæ cū ad muri fastigia directæ peruenierit, ex mensura lini, murorũ altitudo deprehenditur: aut certè cū sol obliquus vmbra turriũ murorũque iaculatur in terram, tunc ignoratibus aduersariis, vmbra illius spacium mensuratur

ratur

ratur, Itemq; decēpeda figitur, & ymbra illius similiter mēsuratur, Quo collecto numero, nemo dubitat ex ymbra decempedæ inueniri altitudinem ciuitatis, cū sciatur quāta altitudo, quātum ymbre mittat in longū. Quæ ad opugnādas vel defendendas vrbes autores bellicarū artiū prodiderūt, vel quæ recentior necessitatū vsus inuenit, pro publica (vt arbitror) vtilitate digesti, illud iterum iterūque commonens, vt solertissimè caueatur, ne quādo aut potus inopia emergat, aut cibi, quib⁹ malis nulla arte succurritur: idēq; intra muros tanto plura condenda sunt, quanto scitur clausurę tempus in obsidentium potestate consistere.

Pręcepta belli naualis.

Cap. xxxj.

Precepto maiestatis tuę, imperator inuicte, terrestres pręlij rationibus absolutis, naualis belli residua (vt opinor) est portio: de cui⁹ artibus ideo pauciora dicenda sunt: quia iam dudum pacato mari, cū barbaris nationibus agitur, terrestre certamen. Romanus autem populus pro decore & vtilitate magnitudinis suę, nō propter necessitatē tumultus alicuius classem parabat ex tempore: sed ne quādo necessitatem sustineret, semper habuit preparatā. Nemo enim bello laceßere, aut facere audet iniuriā ei regno vel populo, quę expeditum & prōptum ad resistendum vindicādumq; cognoscit. Apud Misenum ergo & Rauennam singulę legiones Romani nominis cum classibus stabant, ne longius à tutela vrbs abscederent: & cū ratio postulasset, sine mora, sine circuitu ad omnes mundi partes nauigio peruenirent. Nā Misenatiū classis, Galliam, Hispanias, Mauritaniam, Aphricam, Aegyptum, Sardinia, atq; Siciliam in proximo habebat. Classis autem Rauennatum, Epiron, Macedoniam, Achaiam, Propontidem, Pontum, Orientem, Cretam, Cyprum petere directā nauigatione consueuerat: quia in rebus bellicis celeritas amplius solet prodesse quā virtus.

Nomina iudicum qui pręerant classi.

Cap. xxxij.

Liburnis autem, quę in Campania stabant, pręfectus classis Misenatum pręerat. Eas verò quę Ionio in mari locatę fuerant, pręfectus classis Rauennatum retinebat, sub quibus erāt deni tribuni per cohortes singulas cōstituti. Singulę autem Liburnę singulos nauarchos, id est, quasi nauicularios habebant, qui exceptis cæteris nautarum officijs, gubernaroribus atque remigibus & militibus exercendis, quotidianam curam & iugem exhibebant industriam.

Nauarchi
Nauicularij

Vnde appellantur Liburnę.

Cap. xxxiij.

Diuersę autē prouincię quibusdā temporibus mari plurimū potuerunt & ideo diuersa eis genera nauium fuerunt. Sed Augusto dimicāte Actiacō prelio cū Liburnorum auxilijs pręcipuē victus fuisset Antonius, experimento tāti certaminis patuit Liburnorū naues cæteris aptiores. Ergo similitudine & nomine vsurpato, ad earūdem instar classem Romani principes texuerunt. Liburnia nanq; Dalmatię pars est Iadertina subiacēs ciuitati, cuius exemplo nunc naues bellicę fabricantur, & appellantur Liburnę.

Liburnæ

Qua diligentia fabricentur Liburnæ.

Cap. XXXIII.

Sed cum in domibus struendis arenæ vel lapidū qualitas requiratur, tantomagis in fabricandis nauibus diligenter cuncta querenda sunt, quanto maius periculum est nauem vitiosam esse quam domum. Ex cypresso ergo & pinu domestica, siue syluestri larice, & abiete præcipue Liburna cõtexitur, vtilius æreis clauis quam ferreis configenda. Quæ licet grauior aliquāto videatur expensa, tamē, quia amplius durat, lucrum probatur asferre. Nam ferreos clauos tempore & humore celeriter rubigo consumit, ærei autem etiam in fluctibus propriam substantiam seruant.

Qua obseruatione fit cædenda materies.

Cap. XXXV.

Religio
pro æterni
tate.

Obseruādum præcipue, vt à quintadecima luna vsq; ad vigesimā tertiam arbores præcidantur, ex quibus Liburnæ cõtexendæ sunt. His enim tantum octo diebus cæsa materies immunis seruat a carie: reliquis autem diebus præcisa, etiam eodem anno interna vermium labe exesa in puluerē vertitur: quod ars ipsa & omnium architectorum quotidianus vsus edocuit, & contemplatione ipsius religionis agnoscimus, quam pro æternitate his tantum diebus placuit celebrari.

Quo mense sint cædendæ trabes.

Cap. XXXVI.

mercantur.

Cæduntur autem trabes vtiliter post solstitium æstiuum, id est, per menses, Iulium, Augustum, & per autumnale æquinoctium vsque ad calendas Ianuarias. His namque mensibus arescente humore sicciora, & ideo fortiora sunt ligna. Illud etiam cauendum, ne cõtinuò vt deiectæ fuerint trabes secentur, vel statim vt sectæ fuerint mittantur in nauem: Siquidem & adhuc solidæ arbores & iam diuisæ per tabulas duplices ad maiorem siccitatē mercantur inducias. Nam quæ virides compinguntur, cum natiuum humorem exudauerint, contrahuntur & rimas faciunt latiores, quo nihil est periculosius nauigantibus.

De modo Liburnarum.

Cap. XXXVII.

Color venetus.

Quod ad magnitudinē pertinet, minimæ Liburnæ remorū habent singulos ordines, paulo maiores binos, idoneæ mēsuræ ternos vel quaternos, interdū quinos sortiūtur remigū gradus. Nec hoc cuiq; enorme videatur, cū in Actiaco prælio longè maiora referātur cōcurrissē nauigia, vt senorum etiā vel vltra ordinū fuerint. Scaphæ tamen maioribus Liburnis exploratoriæ sociātur, quæ videnos propè remiges in singulis partibus habeāt, quas Britanni pictas vocāt. Per has & superuētus fieri & comēatus aduersariorū nauium aliquando intercipi assolet, & speculandi studio aduentus earum vel consilium apprehendi. Ne tamen exploratoriæ naues candore prodantur, colore veneto (qui marinus est fluctibus similis) vela tinguntur & funes: cæra etiam qua vngere solent naues, inficitur. Nautæ quoq; vel milites Venetā vestē induunt, vt nō solum per noctē, sed etiā per diem facilius lateant explorantes.

Nomina

Nomina ventorum & numerus.

Cap.

XXXVIII.

Quicūq; exercitum armatis classibus vehit, turbinum signa debet antè præ-
noscere. Procellis nanq; & fluctibus liburnæ grauius quàm vi hostiū sæpe
perierūt. In qua parte, naturalis philosophiæ tota est adhibēda solertia, qua, ven-
torum & tempestatum cœlesti ratione natura colligitur. Et pro acerbitate pela-
gi, sicut cautos & prouidos cautela tutatur, ita negligētes extinguit incuria. Igi-
tur ventorum numerum atq; vocabula ars nauigādi primum debet inspicere.
Veteres autem iuxta positionem cardinū tantū quatuor ventos principales à
singulis cœli partibus flare credebant, sed experimēto posterior ætas duodecim
cōprehendit. Horum vocabula ad submouendam dubitationē non solū Græ-
ca, sed etiā Latina protulimus, ita vt ventis principalibus declaratis, eos qui ip-
sis dextra leuāq; iuncti sunt indicemus. A verno itaq; solstitio, id est, ab orientali
cardine, sumimus exordiū, ex quo vêtus oritur ἀπὸ ἡλίου, id est, subsolanus. Huic
à dextra adiūgitur κακία. A sinistra εὐρος siue vulturnus. Meridianū autē cardinē
possidet ἥντορος, id est, auster. Huic à dextra iūgitur λευκονότος, id est, albus notus. A
sinistra λιβονότος id est corus. Occidentalem verò cardinem tenet ῥέφυρος. Huic
à dextra iungitur ἁφρικός siue Aphricus. A sinistra, ἰάπωνξ siue Fauonius. Septen-
trionalē verò cardinē sortitus est Απαρτίας siue septētrio, cui adhæret à dextra
τρασνίας siue† Circius. A sinistra βορᾶς, id est, aquilo. Hi sæpe singuli interdū duo,
magnis autem tempestatibus etiam tres pariter flare consueuerunt. Horum im-
petu maria, quæ sua sponte trāquilla sunt & quieta, vndis æstuantibus sæuiunt.
Horum flatu pro natura temporum vel locorū ex procellis serenitas redditur,
& rursus in procellas serena mutatur. Nā secundo spiramine optatos classis in-
uenit portus, aduerso stare vel regredi, aut discrimen sustinere compellitur. Et
ideo difficile naufragium pertulit, qui ventorum rationem diligenter inspexit.

Circius si-
ue corus.

cæcias

Quibus mensibus tutius nauigetur

Cap.

XXXIX.

Sequitur mensium dierumq; tractatus. Neq; enim integro anno vis atq; acer-
bitas maris patitur nauigantes, sed quidam menses aptissimi, quidā dubii,
reliqui classibus intractabiles sunt lege naturæ. Phœnitæ decursu, id est, post or-
tū Pleadū à die sexto kalendas Iunii vsq; ad arcturi ortū, id est, in diem† 18 kalē-
das octobris segura nauigatio creditur, quia æstatis beneficio ventorū acerbitas
mitigatur. Post hoc tempus vsq; in tertium Idus nouembris incerta nauigatio
est, & discrimini propior: propterea quia post septembris Idus oritur arcturus
vehementissimū fidus. Octauo kalendas octobris æquinoxiales euenit acerba
tempesta. Circa nonas verò octobris Hœdi pluuiiales, quinto Idus eiusdē Tau-
rus. A nouembri autem mēse crebris tempestatibus nauigia conturbat Vergili-
arum hyemalis occasus. Ex die igitur tertio Iduum Nouembris vsq; in diem se-
xtum Iduum Martii maria clauduntur. Nam lux minima, noxq; prolixa, nubi-
um densitas, aëris obscuritas, ventorum, hymbrium, vel niuium geminata scui-
tia nō solū classes à pelago, sed etiam cōmeantes à terrestri itinere deturbat.
Post natalem verò (vt ita dicam) nauigationis qui solēni certamine publicoq;

Natalis na-
uigationis

N spectaculo

spectaculo multarum gentium celebrantur, plurimorum siderum ipsiusq; temporis ratione usque in Idus Maias periculose maria tentantur: non quod negotiatorum cesset industria, sed quia maior adhibenda est cautela, quando exercitus nauigat cum liburnis, quam cum priuatorum mercium festinat audacia.

Quemadmodum tempestatum obseruentur signa. Cap. XL.

Proche-
masis.
Epiche-
masis
Metache-
masis

Interme-
dios

Præterea aliquorum ortus occasusque siderum tempestates vehementissimas commouent, in quibus licet certi dies auctorum attestazione signetur, tamē quia diuersis calibus aliquādo mutantur, confitendum est quod cœlestes causas humana conditio ad plenū scire prohibetur. Nauticæ igitur obseruationis curam trifariam diuidunt. Aut enim circa diem statum, aut ante, vel postea tempestates fieri compertum est. Vnde præcedentes *προχέμασις*, nascentes die solēni *ἐπιχέμασις*, subsequentes *μεταχέμασις*, græco vocabulo nūcupauerunt. Sed omnia enumerare nominatim aut ineptum videtur, aut longum, cū auctores plurimi, nō solū mensium, sed etiam dierum rationem diligēter exprefferint, trāsitusque siderum, quos planetas vocant, quum præscripto cursu diei arbitrio creatoris suscipiunt signa vel deserunt, frequenter assolent serena turbare. Interluniorum autem dies tempestatibus plenos, & nauigantibus quā maximē metuendos, non solū peritiæ ratio, sed etiam vulgi vsus intelligit.

De prognosticis quibus noscitur serenitas

& turbatio aëris.

CAP. XLI.

MVltis quoque signis & de tranquillo procellæ, & de tempestatibus serena produntur, quæ velut in speculo lunę orbis ostendit. Rubicundus enim color ventos, cœruleus indicat pluuias. Ex vtroque commixtus, nimbos & furētes procellas. Lētus orbis ac lucidus serenitatem nauigiis repromittit, quam gestat in vultu: præcipuē si quarto ortu neque obtusis cornibus rutilat, neque infuso fuerit humore fuscata. Sol quoque exoriens vel diem cōdens, interest vtrum æqualibus gaudeat radiis, an obiecta nube varietur, vtrum solido splendore fulgidus, an ventis vrgentibus igneus, néve pallidus vel pluuiā sit impendēte maculosus. Aër verò & mare ipsum nubiūq; magnitudo vel species sollicitos instruit nautas. Aliquanta ab auibus, aliquanta significantur à piscibus, quæ Vergilius in Georgicis diuino penē cōprehendit ingenio, & Varro in libris naualibus diligenter excoluit. Hæc gubernatores sese scire profitentur, sed eatenus quatenus eos imperitię vsus instruit, non altior doctrina firmavit.

De æstuariis, hoc est, de rheumate.

Cap. XLII.

Rheuma

ELEMENTUM pelagi tertia pars est mundi, quod præter ventorum flatum suo quoque spiramine motuq; vegetatur. Nam certis horis, diebus pariter ac noctibus æstu quodā (quod rheuma vocant) vltro citroque pcurrit, & more torrentium fluminū nunc exundat in terras, nunc refluit in altitudinē suā. Hęc reciprocatīs meatūs ambiguitas, cursum nauīū secunda adiuuat, retardat aduersas: quæ dimicaturō magna sunt cautione vitāda. Neq; enim auxilio remorū rheumatis

matris impetus vincitur, cui interdum cedit & ventus. Et quoniam in diuersis regionibus diuerso lunæ crescentis minuentisq; statu, certis horis ista variatur, ideo prælium nauale gesturus, consuetudinem pelagi vel loci, ante congressum debet agnoscere.

De locorum notitia siue remigibus.

Cap. XLIII.

NAutarum gubernatorumq; solertia est, loca in quibus nauigatur, portusq; cognoscere, ut infesta prominentibus vel latentibus scopulis vadosa ac sicca vitentur. Tanto enim securitas maior est, quanto mare altius fuerit. In nautis diligentia, in gubernatoribus peritia, in remigibus virtus eligitur. Propterea quia naualis pugna tranquillo committitur mari, liburnarumq; moles non ventorum flatibus, sed remorum pulsui aduersarios percutit rostris, eorumq; rursum impetus vitat. In quo opere lacerti remigum, & ars clauum regentis magistri victoriâ præstat.

De telis tormentisq; navalibus.

Cap. XLIIII.

Multa quidē armorum genera prælium terrestre desiderat, sed nauale certamen non solum plures armorum species, verum etiam machinas, et tormenta flagitat, tanquam in muris dimicetur & turribus. Quid enim crudelius congressione nauali, ubi & aquis homines perimuntur & flammis? Præcipua ergo esse debet tegminum cura, ut cataphracti vel loricati, galeati etiam & ocreis ^{remigum} muniti sint milites. De onere namque armorum nemo potest cōqueri, qui stans pugnat in nauibus. Scuta quoq; validiora propter ictus lapidum, & ampliora sumantur propter falces, et harpagones aliaq; naualia genera telorum. Sagittis, missilibus, fundis, fustibalis, plumbatis, onagris, balistis, scorpionibus, iacula inuicem diriguntur & saxa: & (quod est grauius) qui de virtute presumunt, ad motis liburnis iniectis pontibus in aduersariorum transeunt naues, ibique gladiis manu ad manum (ut dicitur) cominus dimicant. In maioribus etiam liburnis propugnacula turresque constituunt, ut tanquam de muro, ita de excelsioribus tabulatis facilius vulnerent & perimant inimicos. Oleo incendiario, stuppa, sulphure, & bitumine obuolutæ & ardentes sagittæ per balistas in hosticarum nauium alueos infiguntur, inuictasq; cera et pice & resina tabulas tot fomētis ignium repete succendunt. Alii ferro interimuntur & saxo, alii ardere coguntur in fluctibus: inter tanta tamē mortium genera, qui acerrimus casus est, absumentia piscibus insepulta sunt corpora.

Quemadmodum nauali bello collocentur insidiæ.

Cap. XLV.

Ad instar autem terrestris prælii superuentus fiunt ignorantibus nautis, vel circa opportunas insularum angustias collocantur insidiæ. Idq; agitur ut imperati facilius deleantur, si longo remigio fatigati sunt hostium nautæ, si vento urgentur aduerso, si pro rostris est rheuma, si nihil suspicantes dormiunt inimici, si statio quam tenent exitum non habet, si dimicandi optata venit occasio, fortunæ beneficiis iungendæ sunt manus, & ex opportunitate prælium conferendum. Quod si cautela hostium, euitatis insidiis, publico Marte configat, tunc liburnarum instruendæ sunt acies, non directe ut in campo, sed incuruæ ad simi-

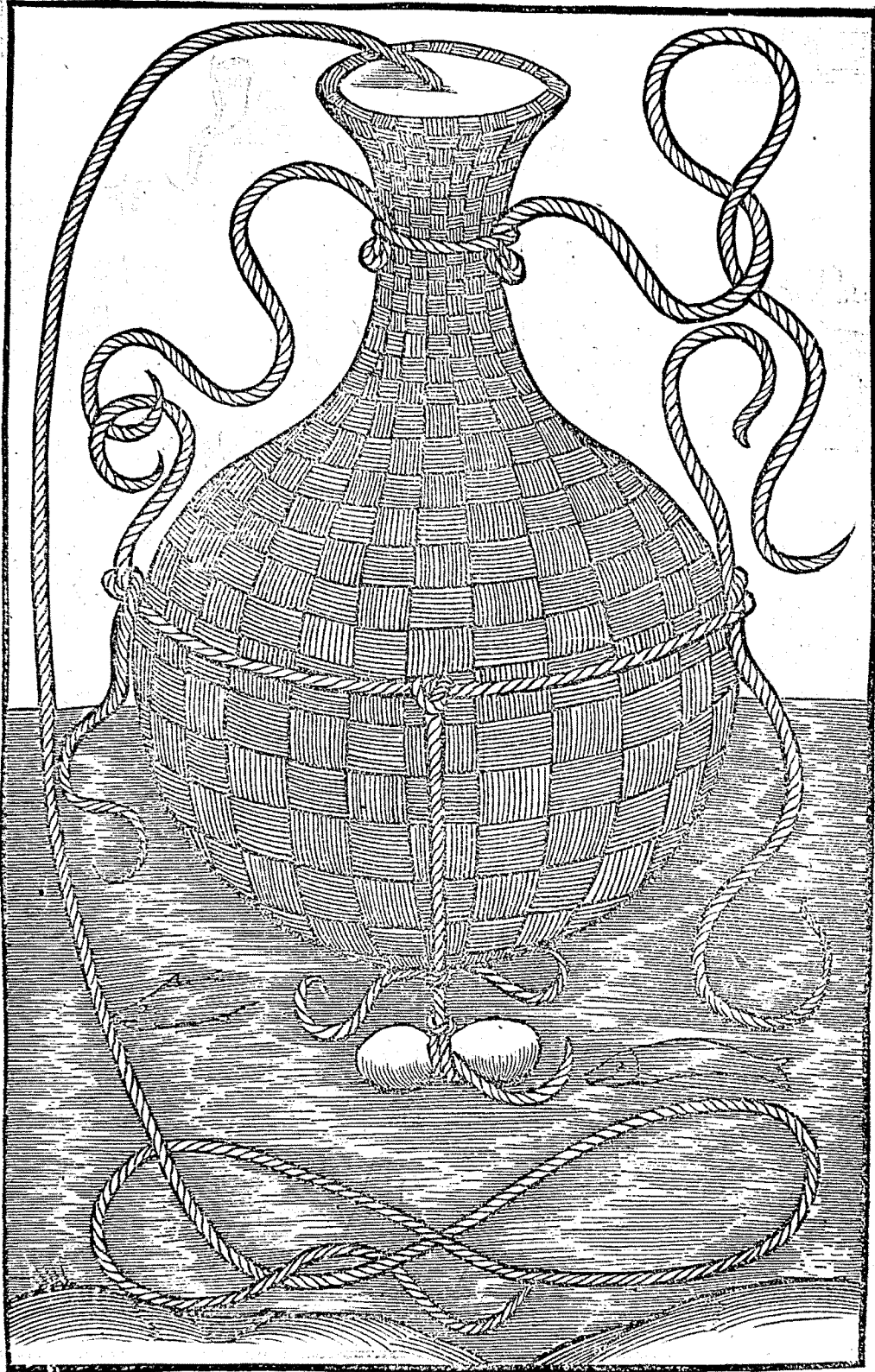
N ii litudinem

litudinem lunæ, ita vt productis cornibus acies media sinuetur: vt si aduersarii prorumpere tentauerint, ipsa ordinatione circūdati deprimantur. In cornibus autem præcipuum robur & liburnarum collocetur & militum.

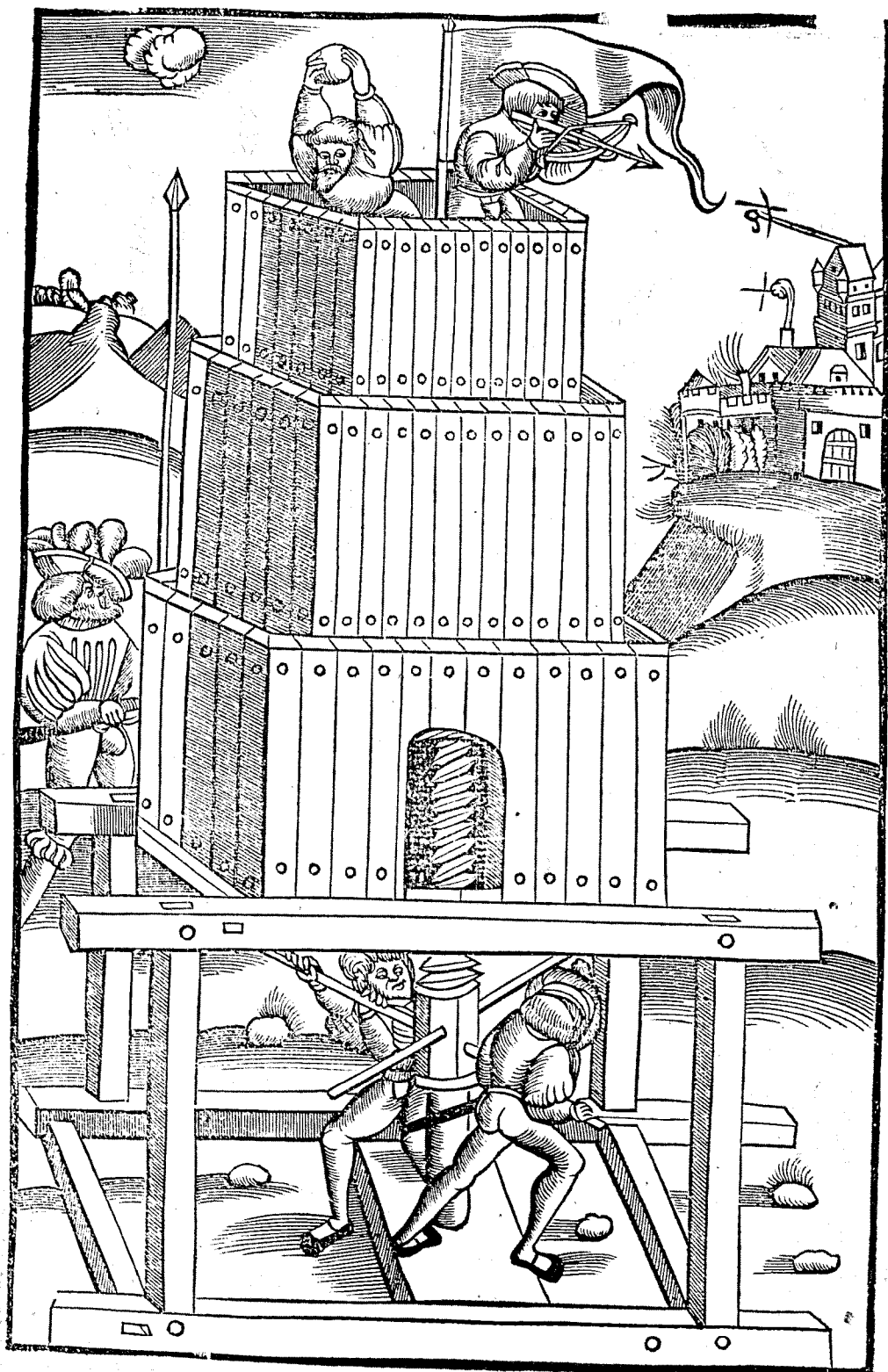
Quid fiat cum aperto Marte nauale committitur bellum.

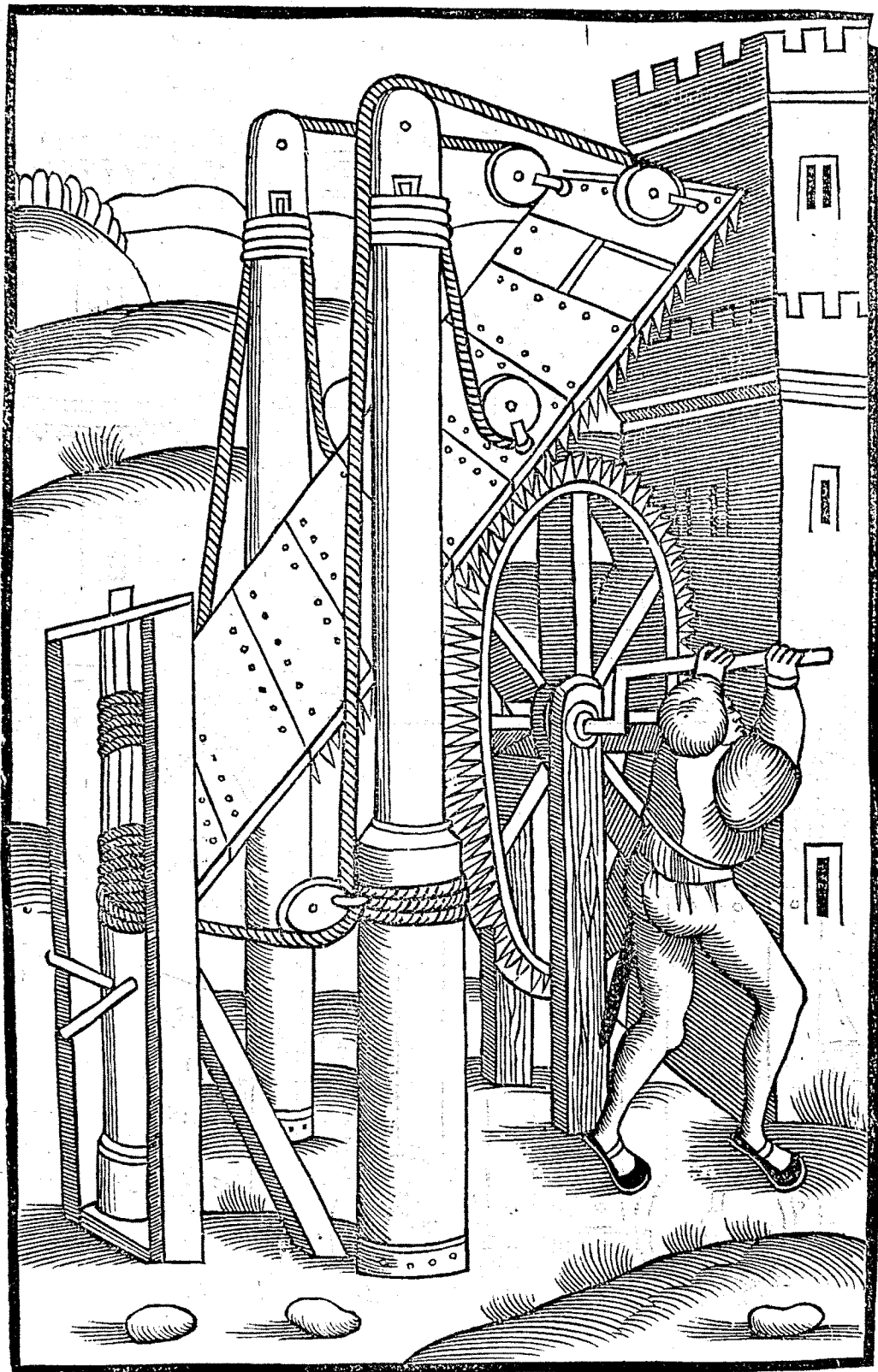
Cap. XLVI.

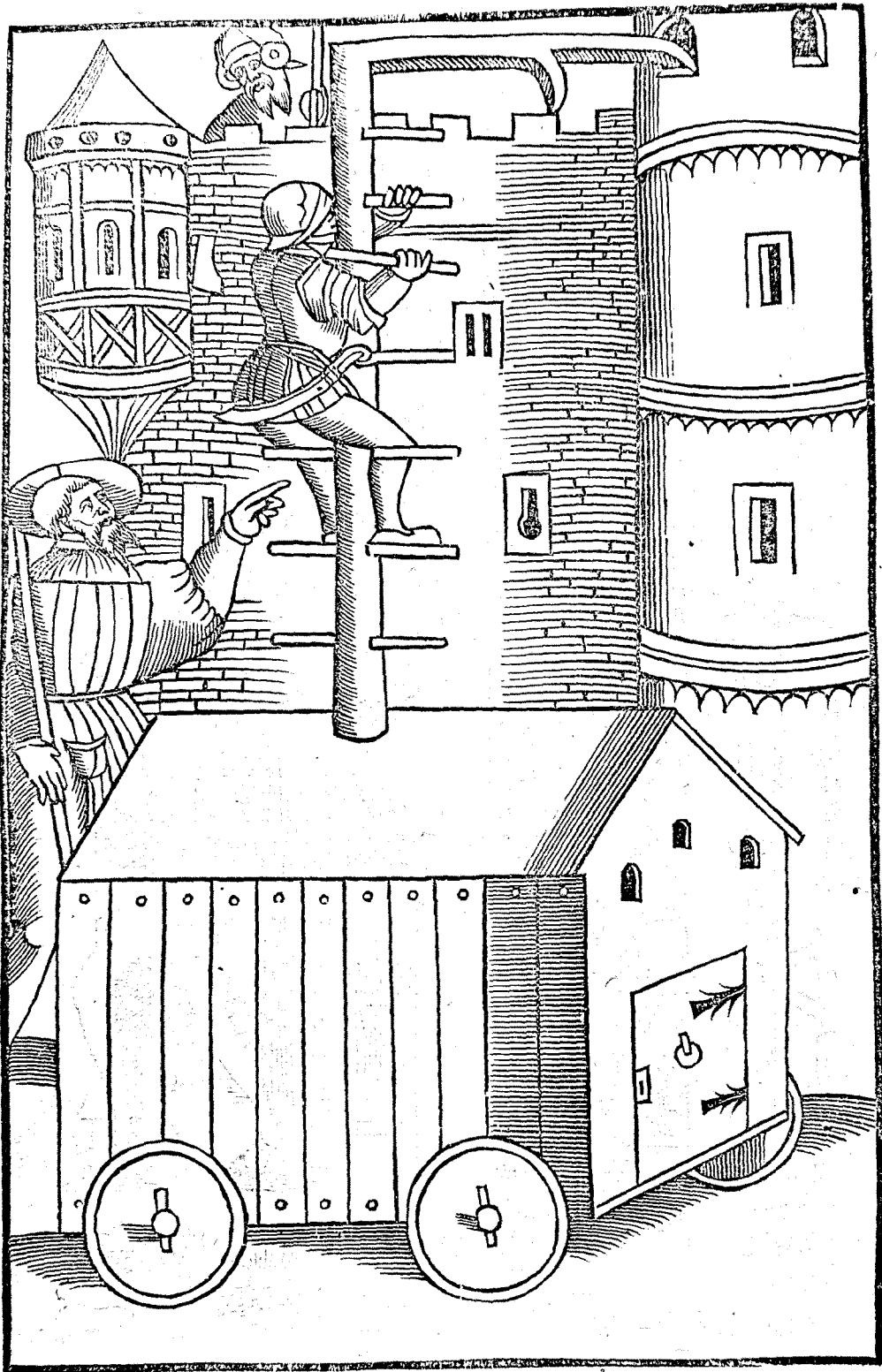
PRæterea vtile est, vt alto et libero mari tua semper classis vtatur, inimicorū verò semper pellatur ad litus: quia pugnandi impetum perdunt, qui detru-
Affer. duntur in terras. In huiusmodi certamine tria armorum genera solent ad victo-
 riam plurimū prodesse, asses, falces, bipennes. Asser dicitur cū trabs subti-
Falx. lis ac lōga ad similitudinē antēnæ pendet in malo, vtroque capite ferrato. Hūc
 siue à dextra siue à sinistra parte aduersariorū se iunxerint naues pro vice arie-
Bipennis. tis vi impellūt, qui bellatores hostium siue nautas sine dubio prosternit ac peri-
 mit ipsamque nauē sepius perforat. Falx autem dicitur acutissimum ferrū cur-
 uatum ad similitudinem falcis, quod contis lōgioribus inditum, collatorios fu-
 nes, quibus antenna suspenditur, repentē præcidit, collapsisq; velis liburnā pi-
 griorē & inutile reddit. Bipennis est securis habens ex vtraque parte latissimū
 & acutissimū ferrum. Per has in medio ardore pugnandi peritissimi nautæ vel
 milites cum minoribus scaphulis secretò incidūt funes, quibus aduersariorum
 ligata sunt gubernacula. Quo facto, statim capitur tanquā inermis & debilis
 nauis. Quid enim salutis superest ei q̄ amiserit clauū? Delusoriis, queis in Da-
 nubio quotidianis vtuntur excubiis, reticendum puto, quia artis amplius in his
 frequentior vsus inuenit, quā vetus doctrina monstraerit.

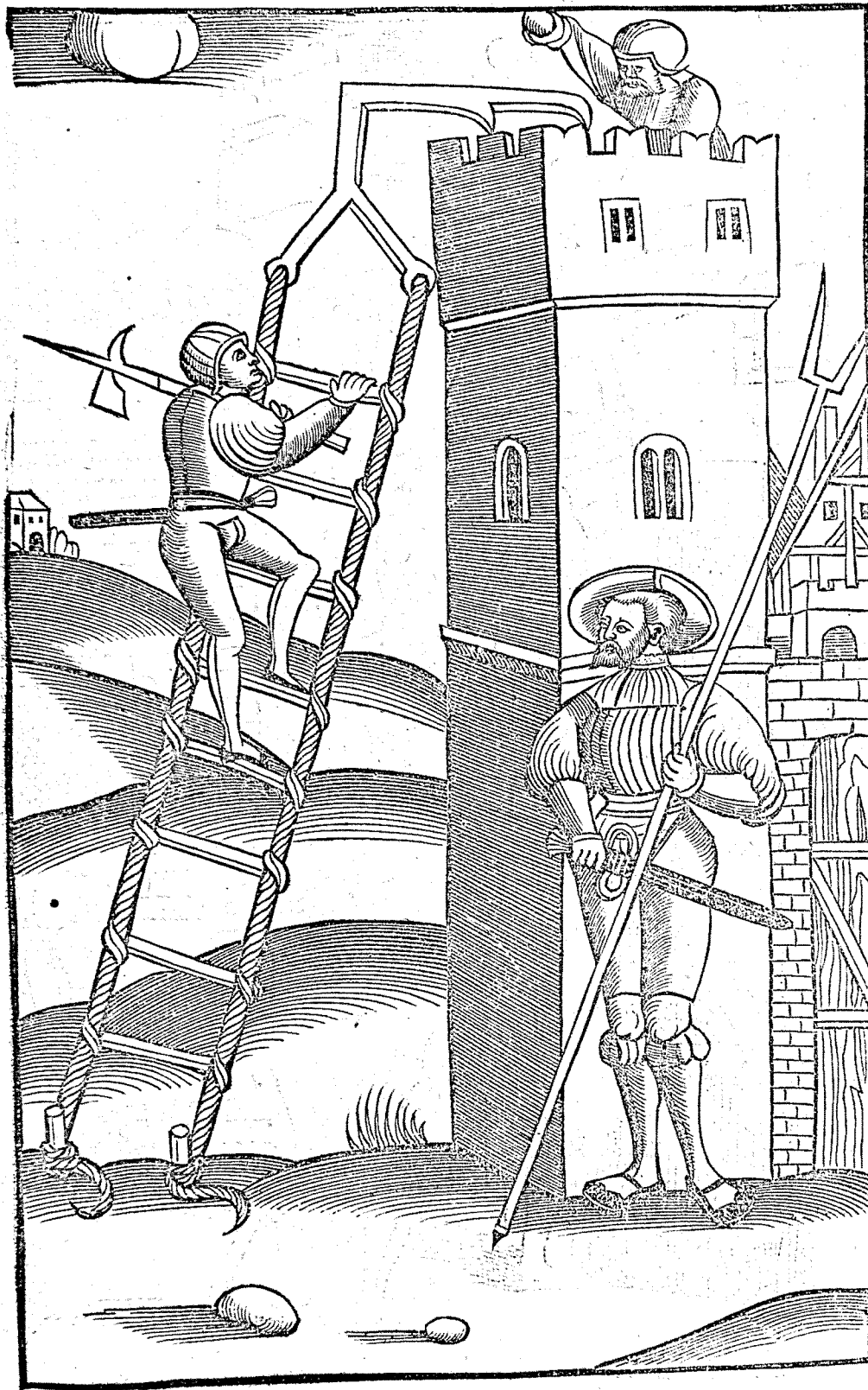

N iii

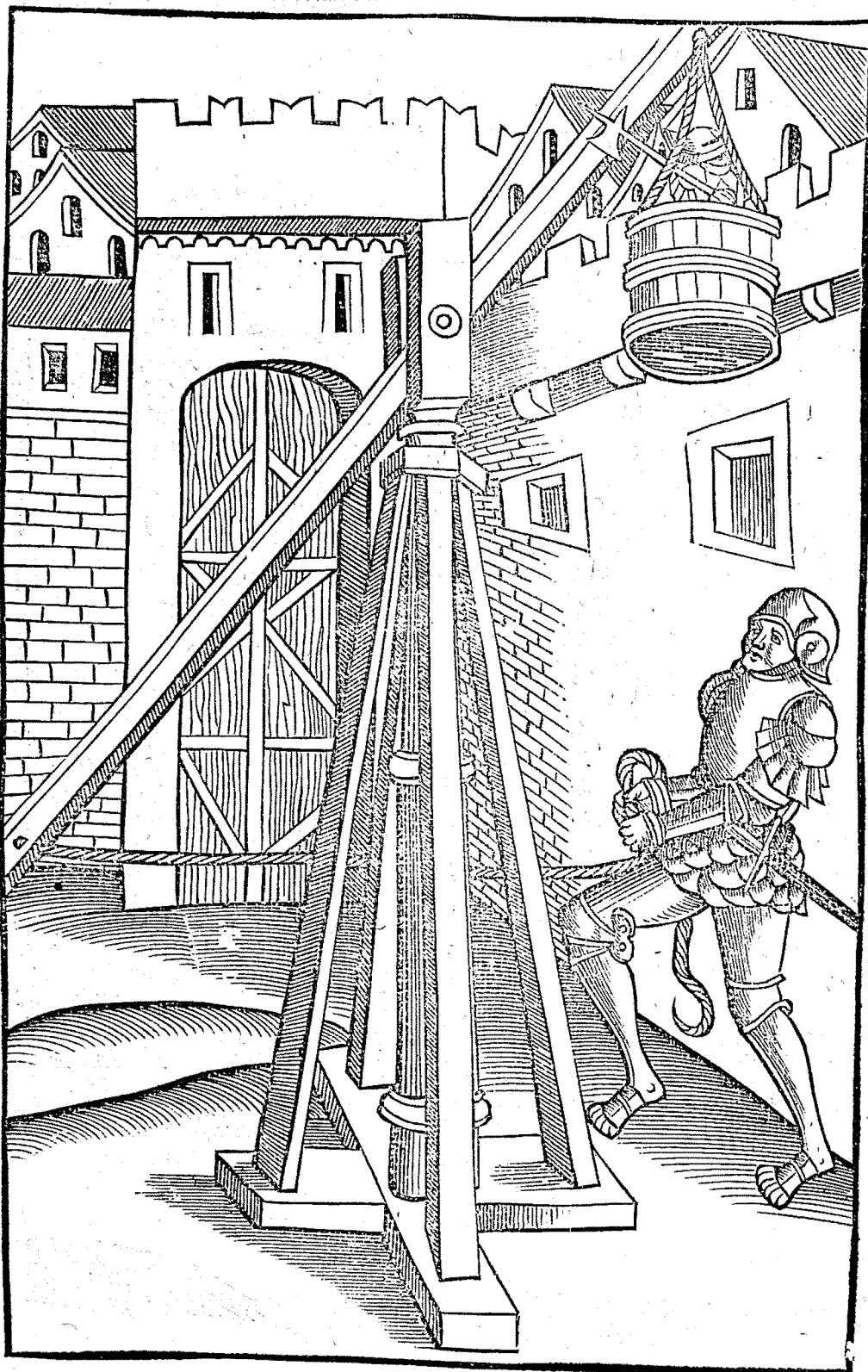

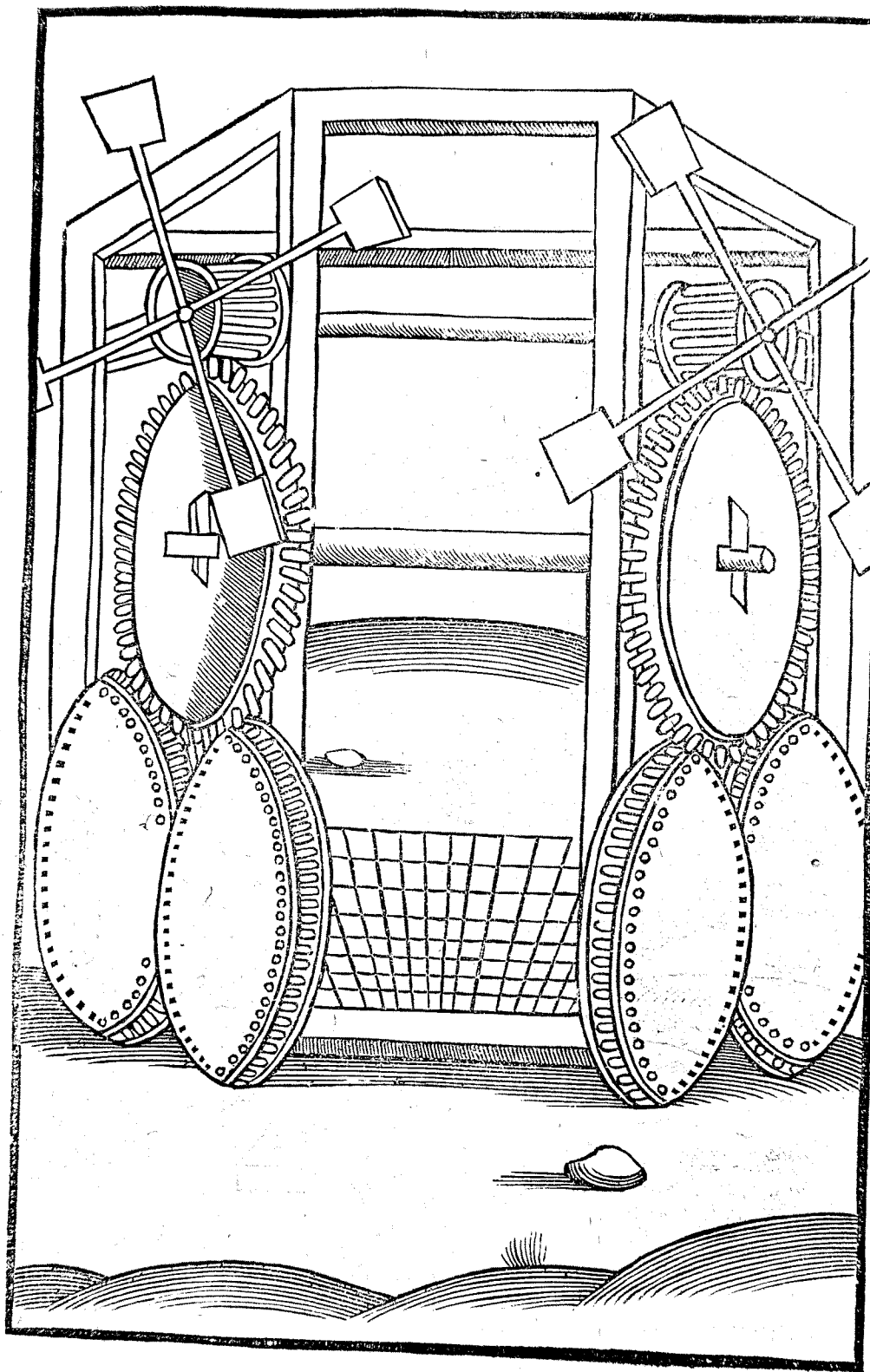

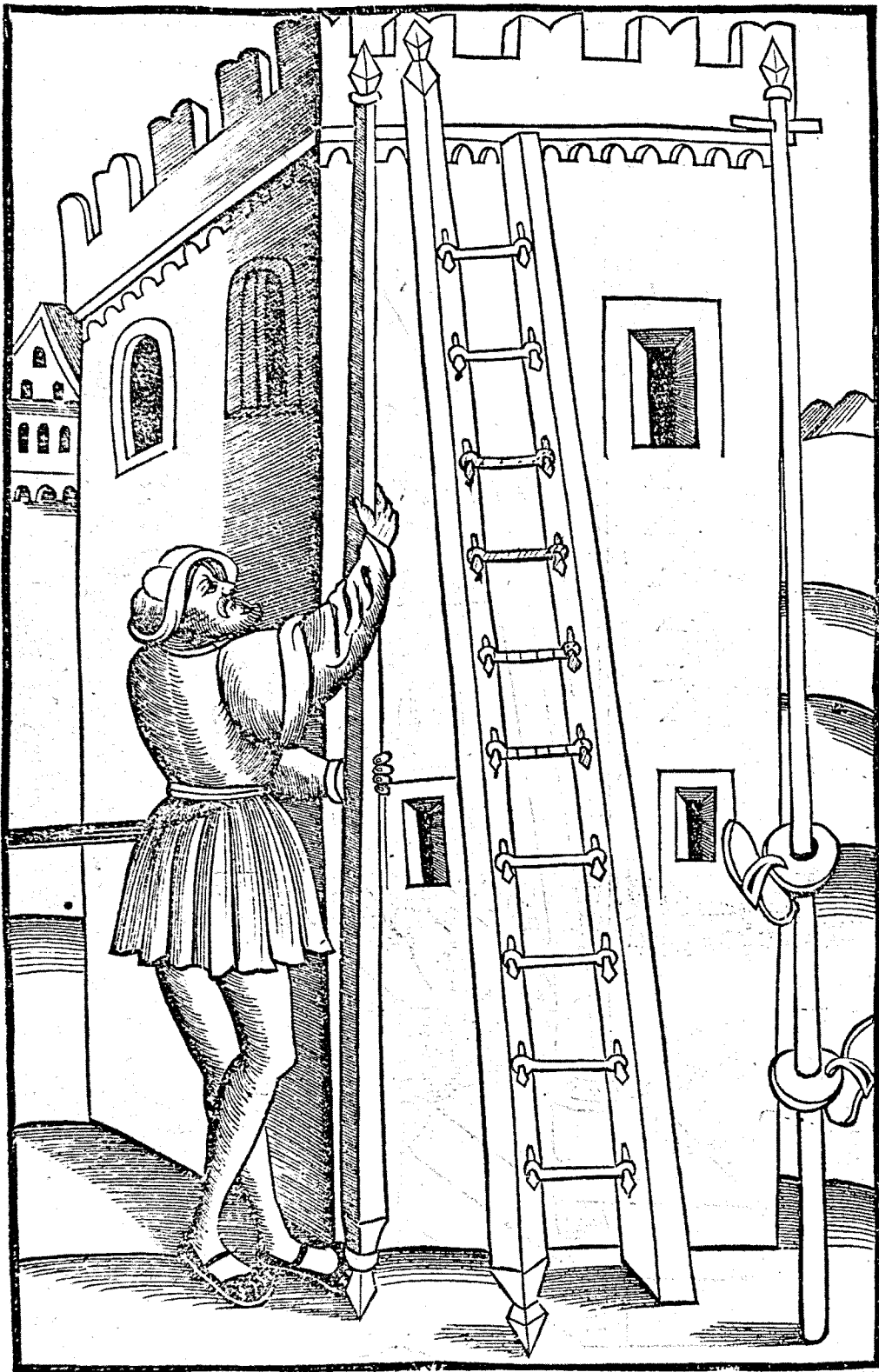

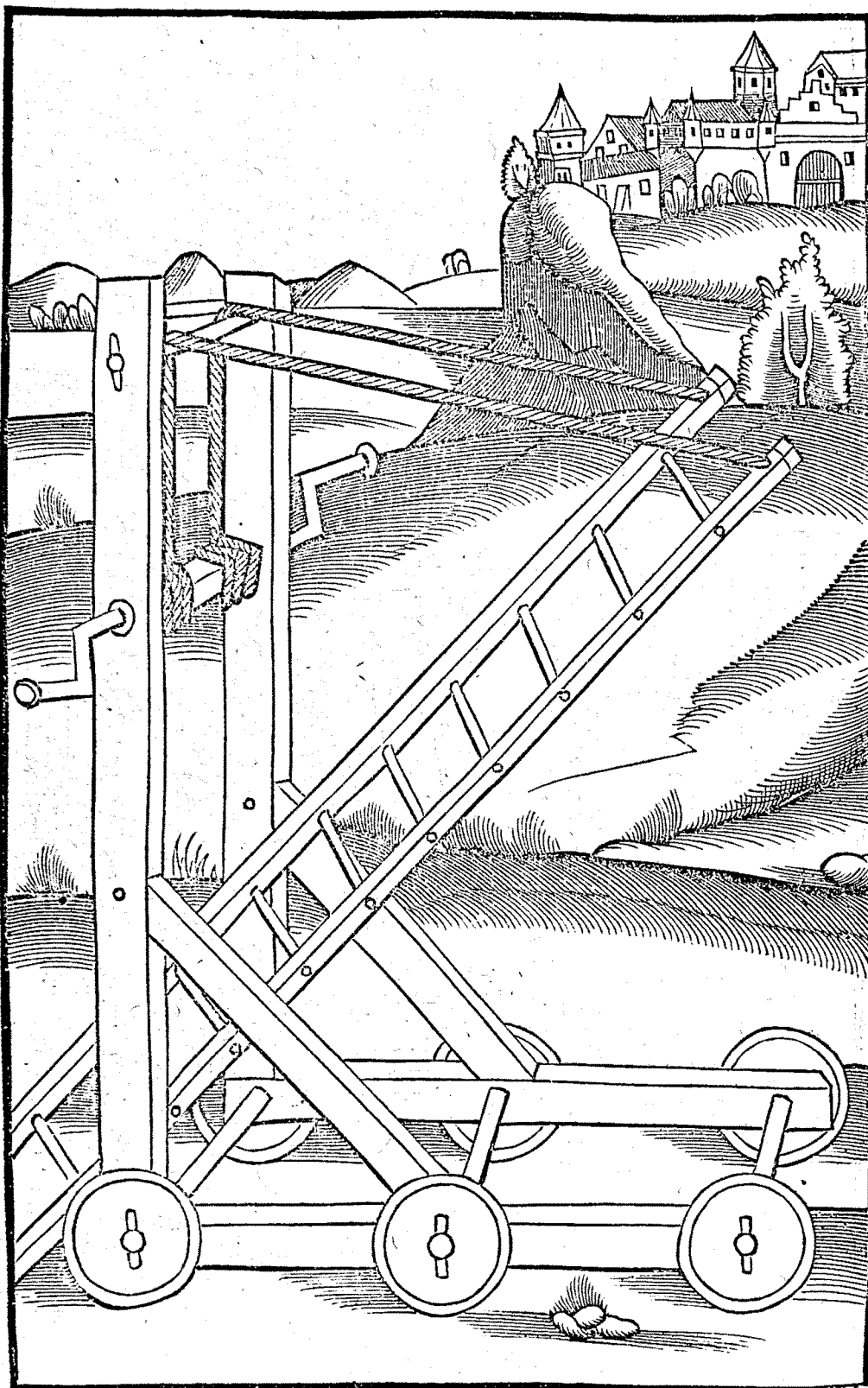

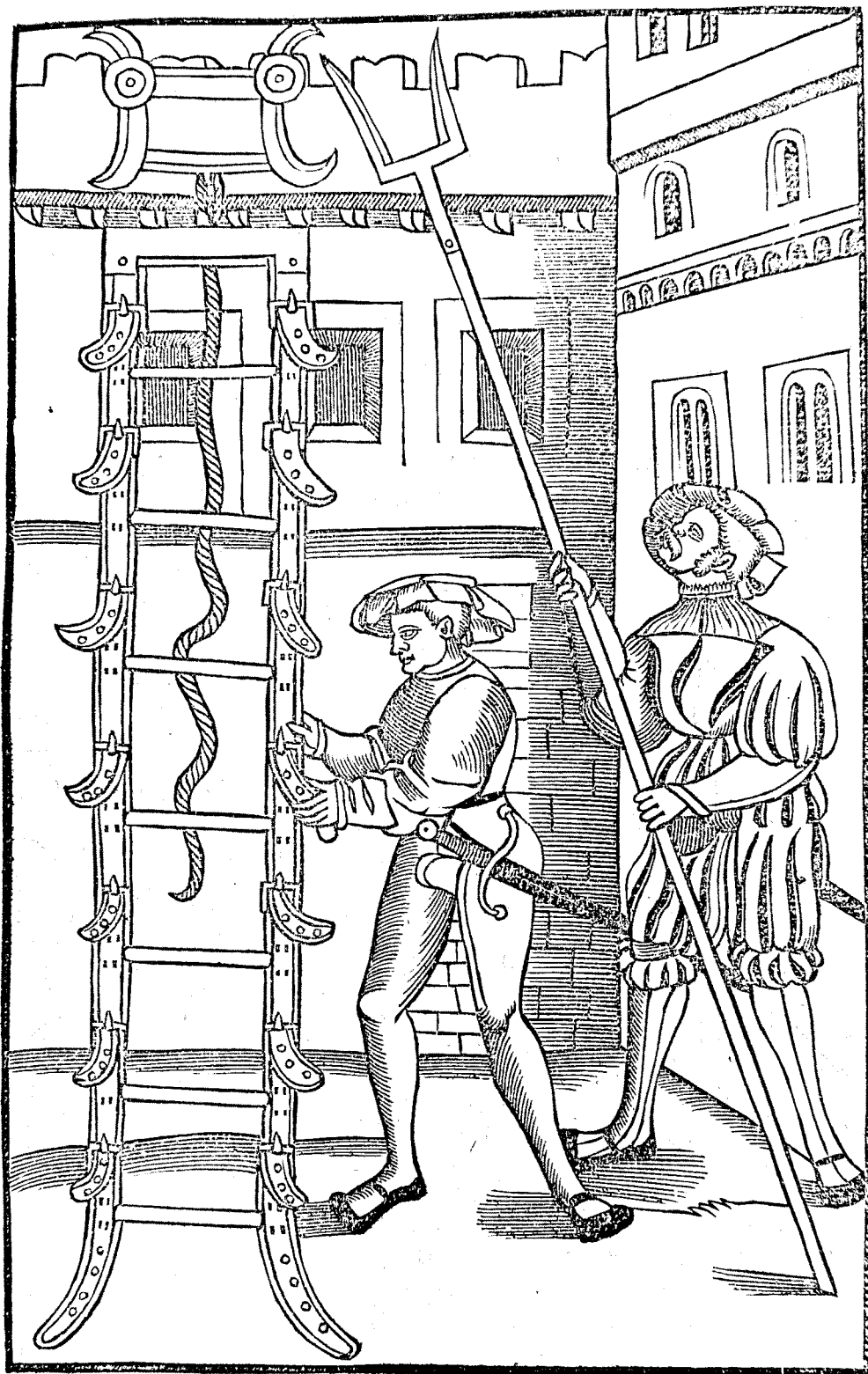

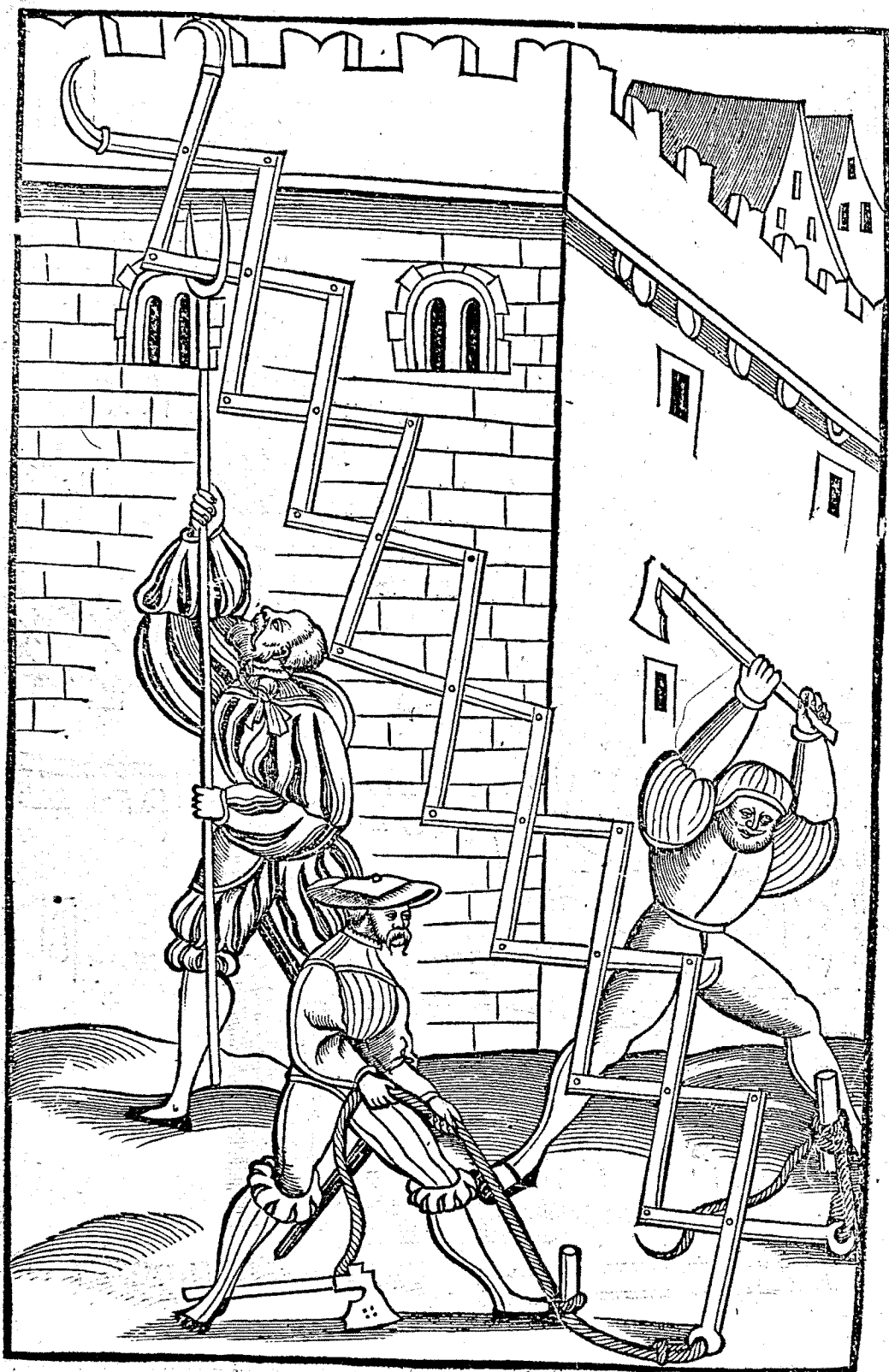

O

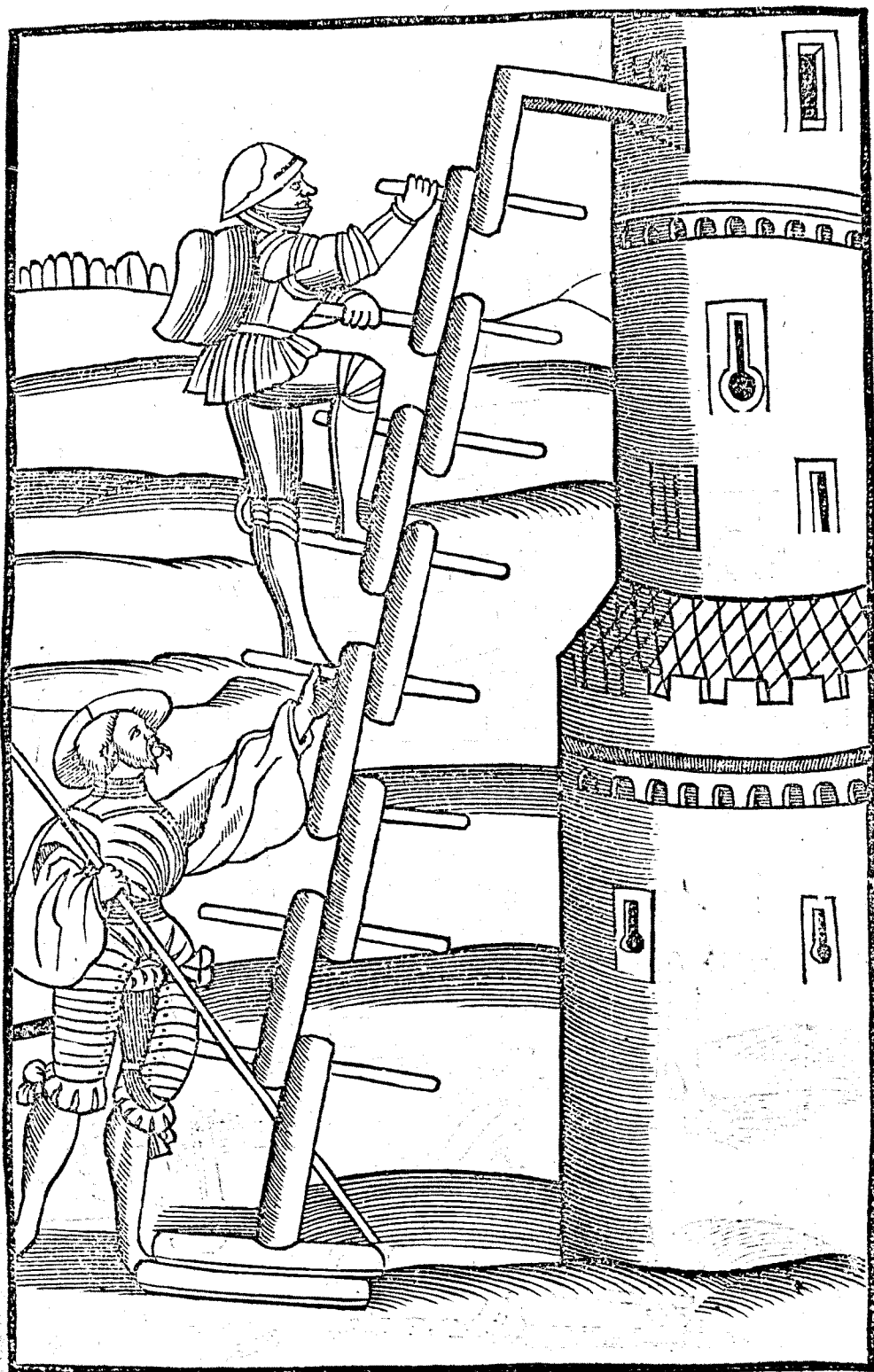

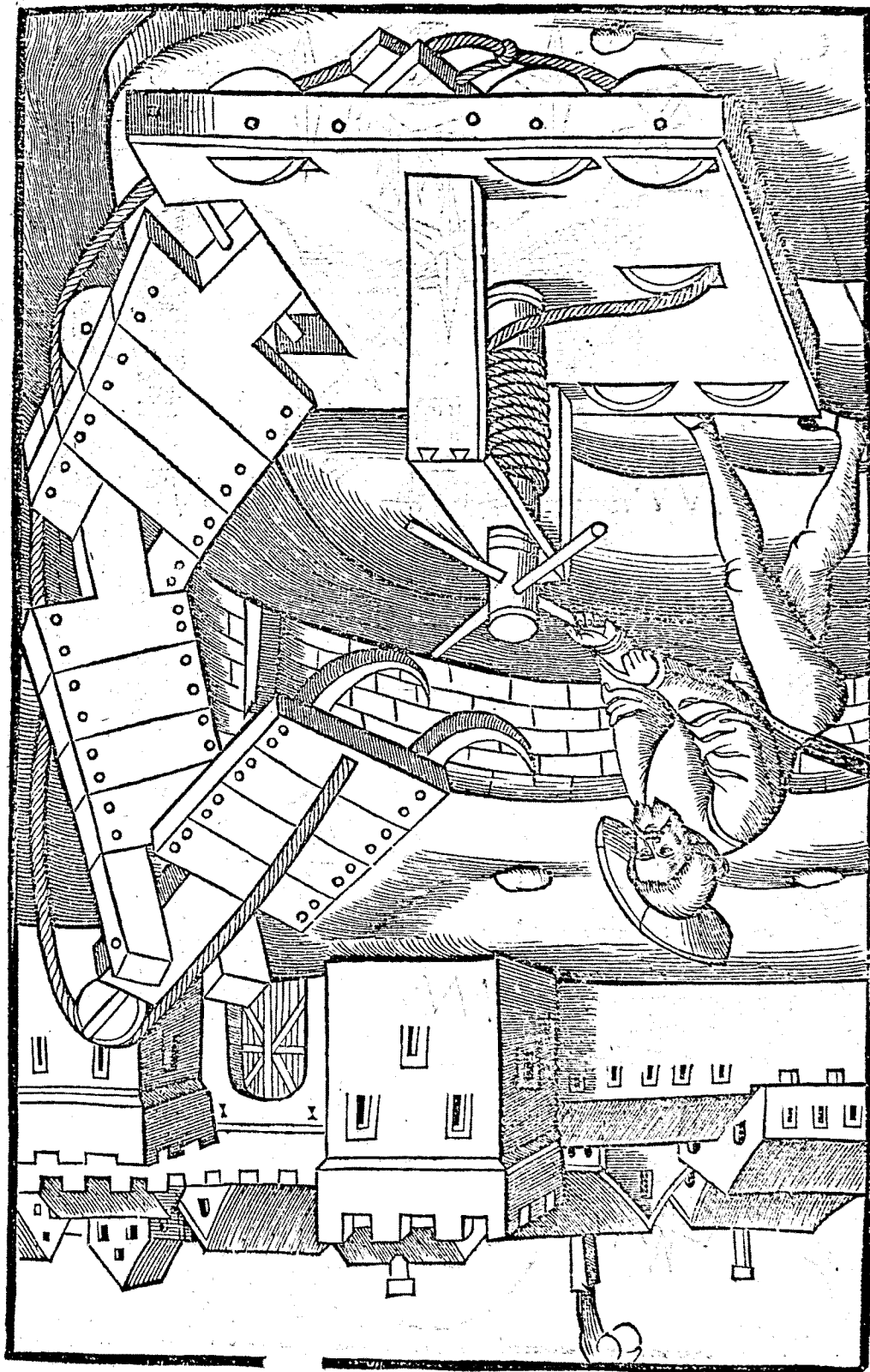

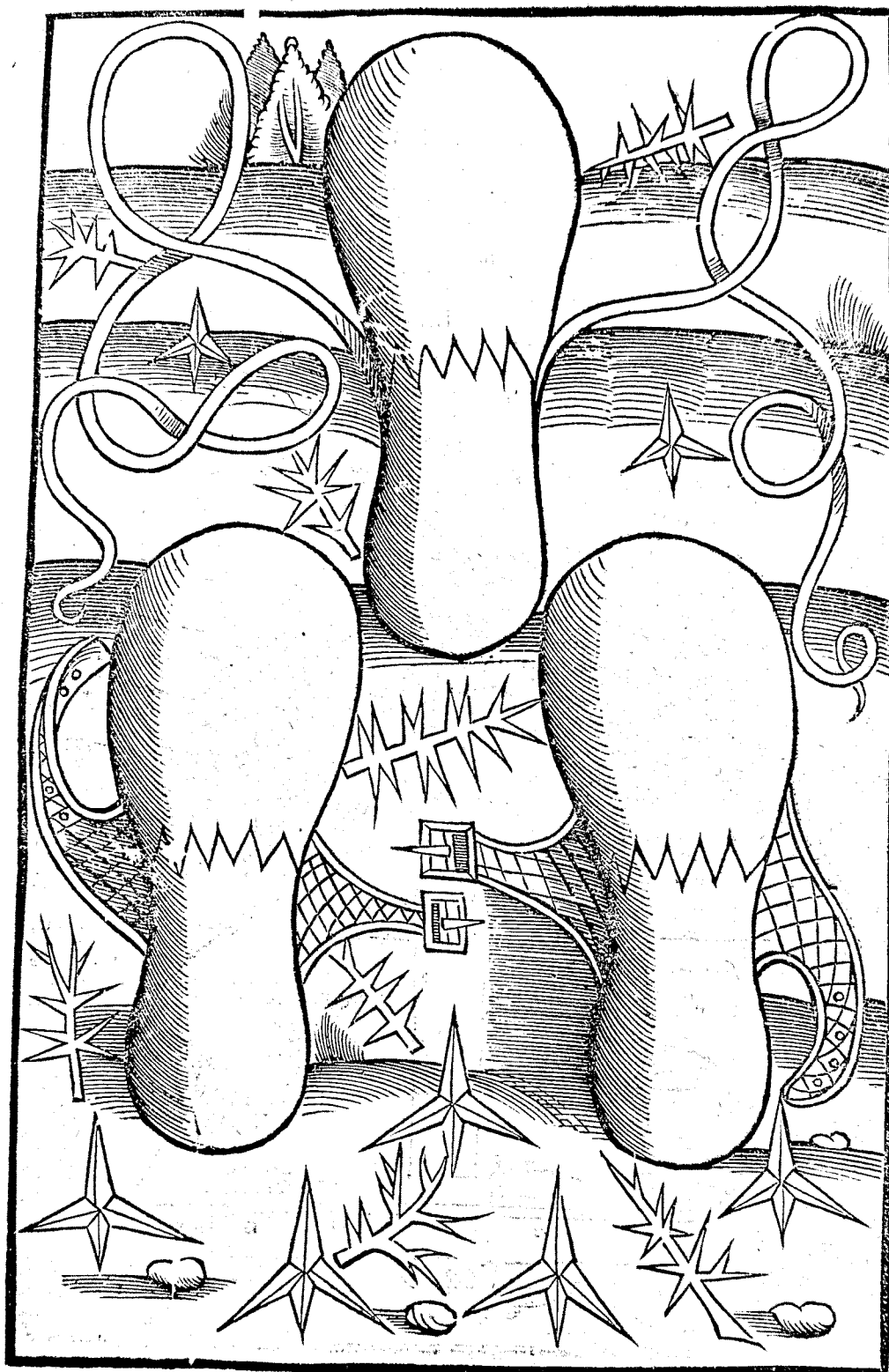

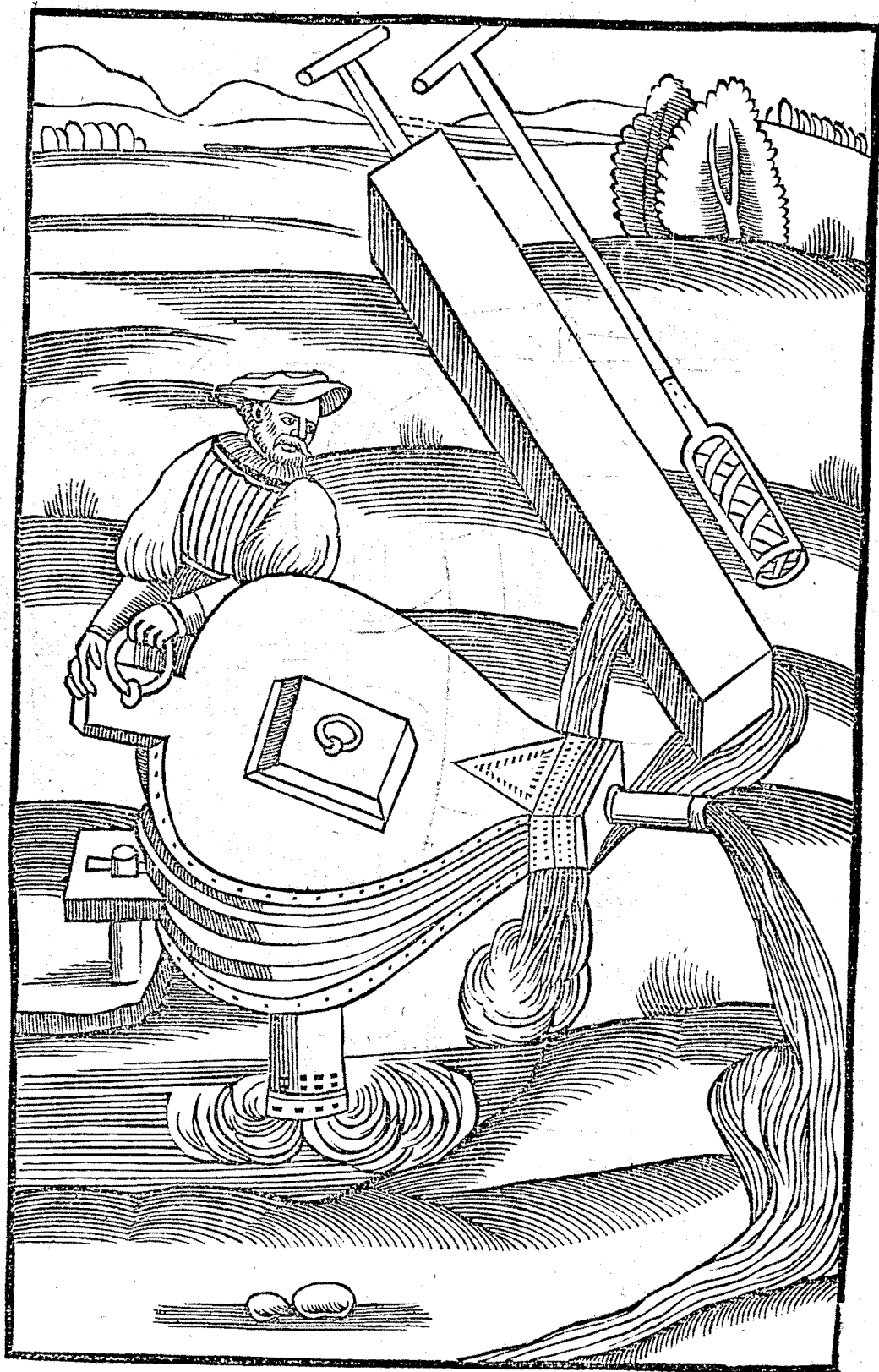

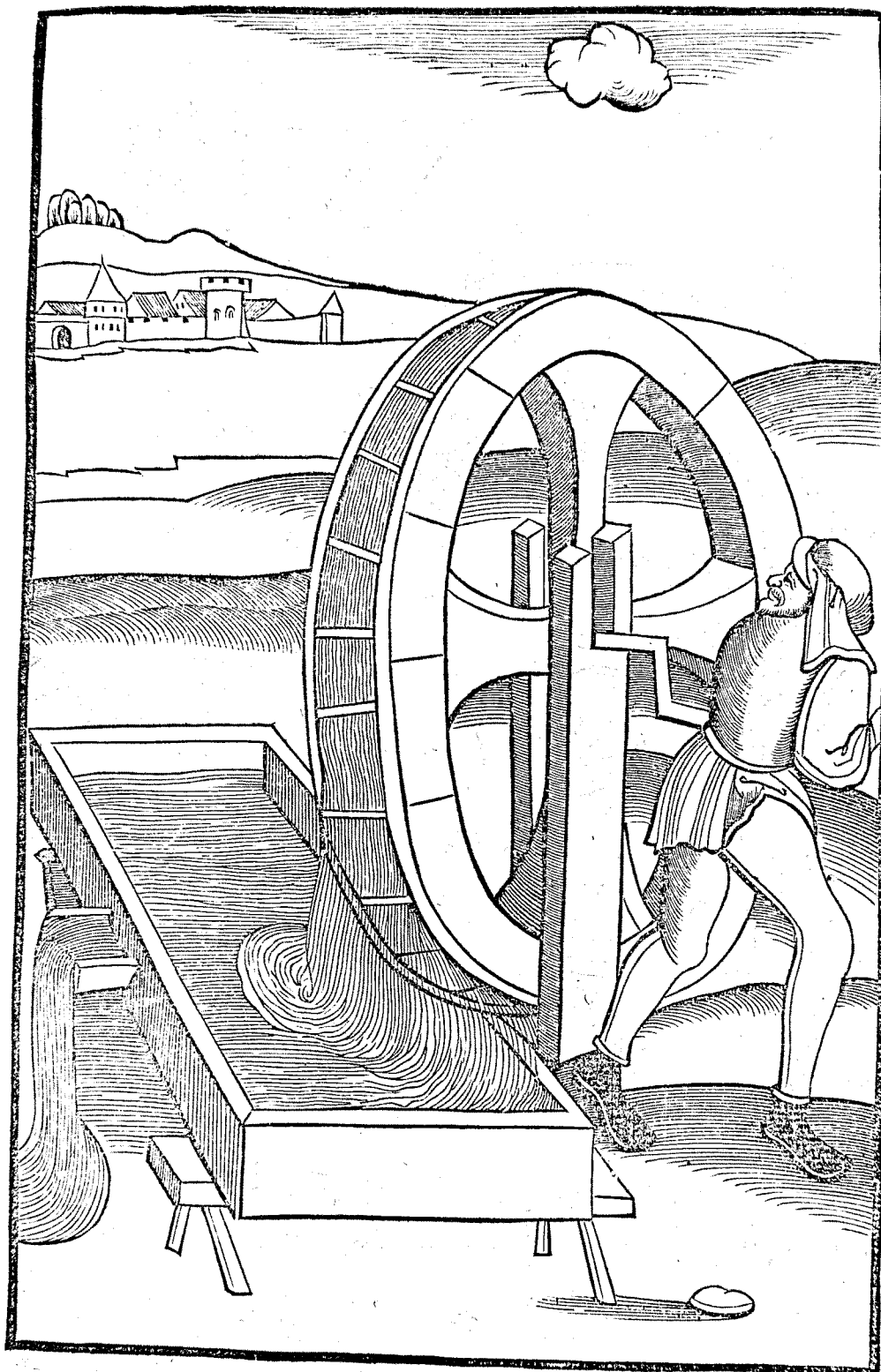
U III

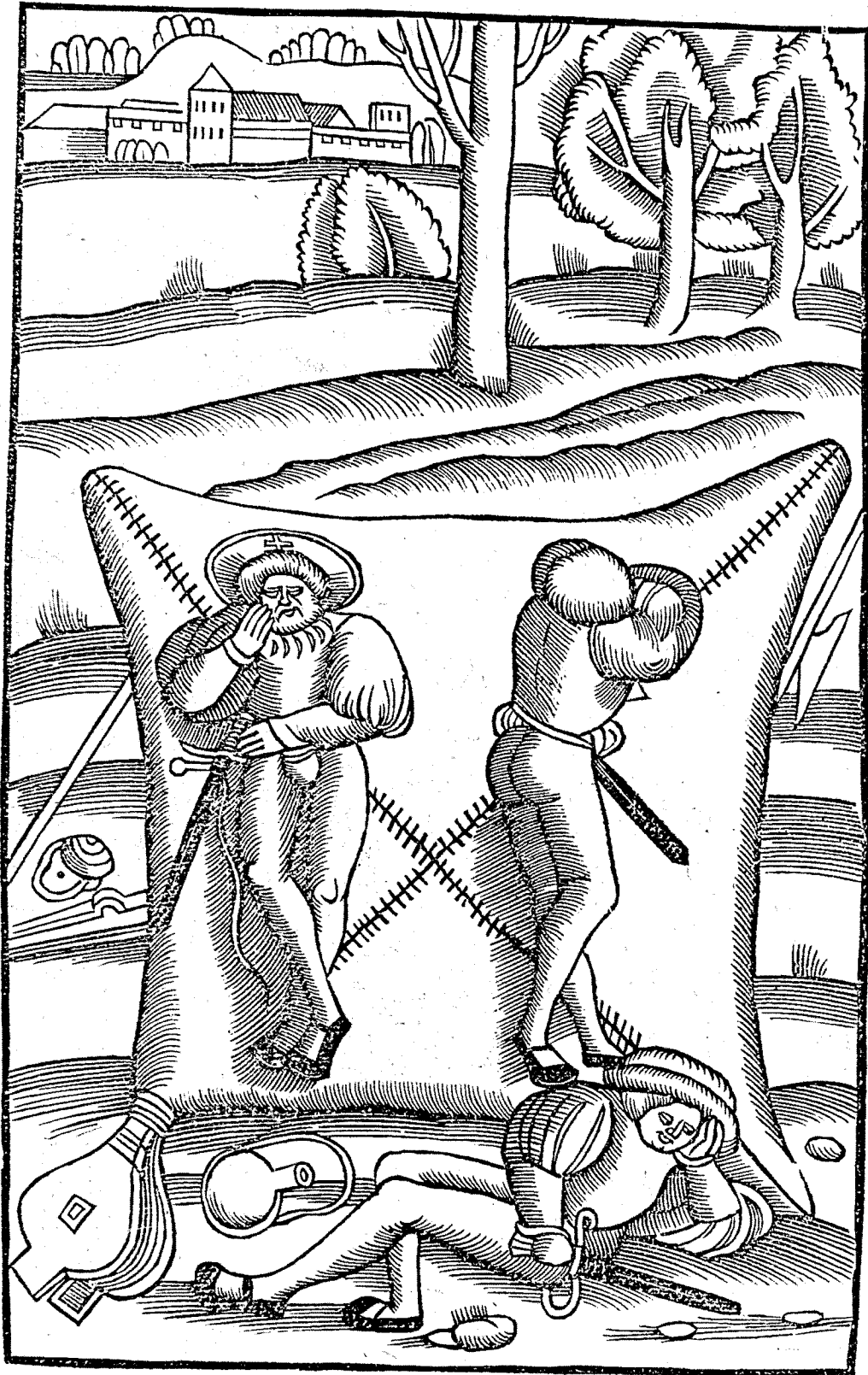

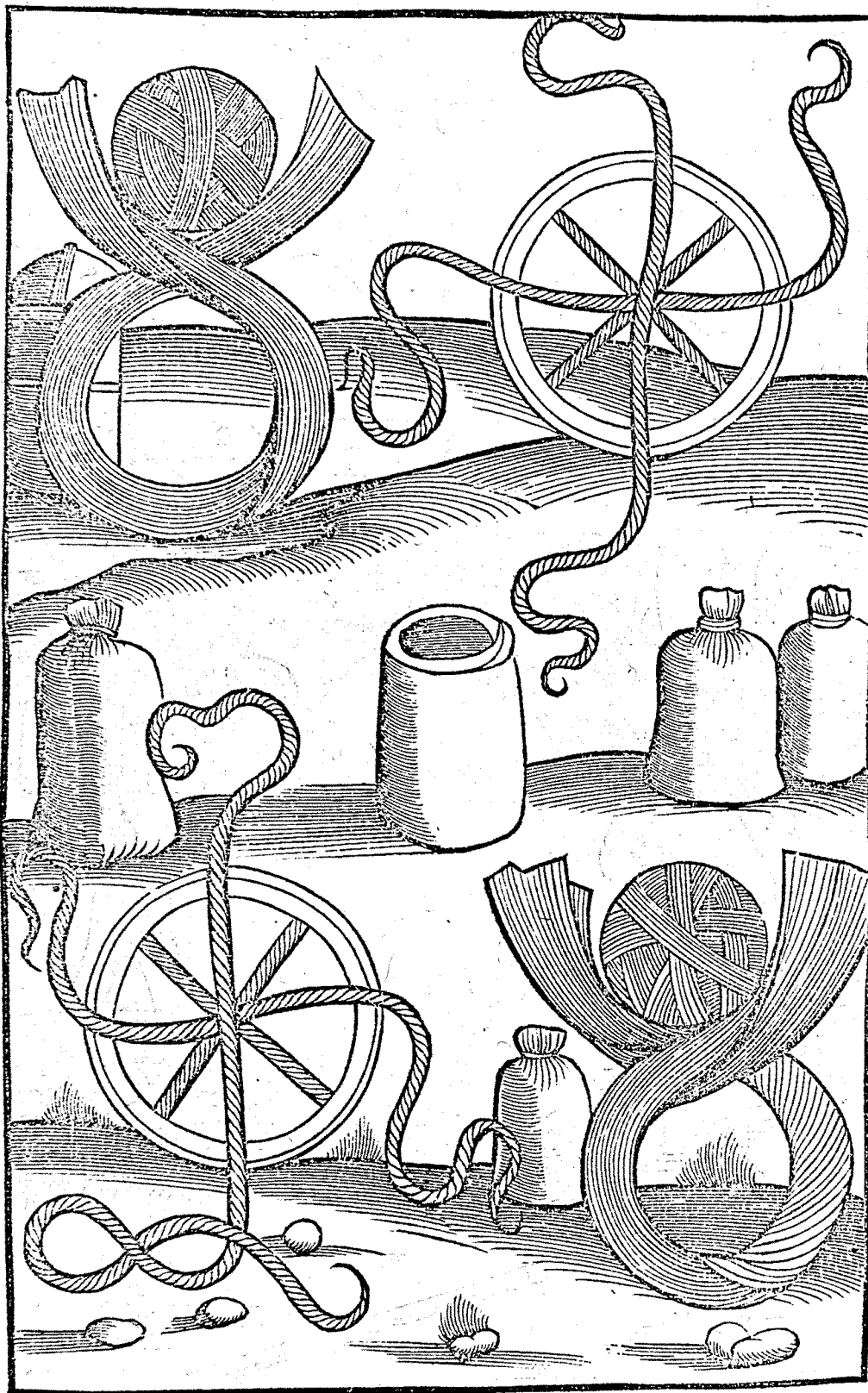

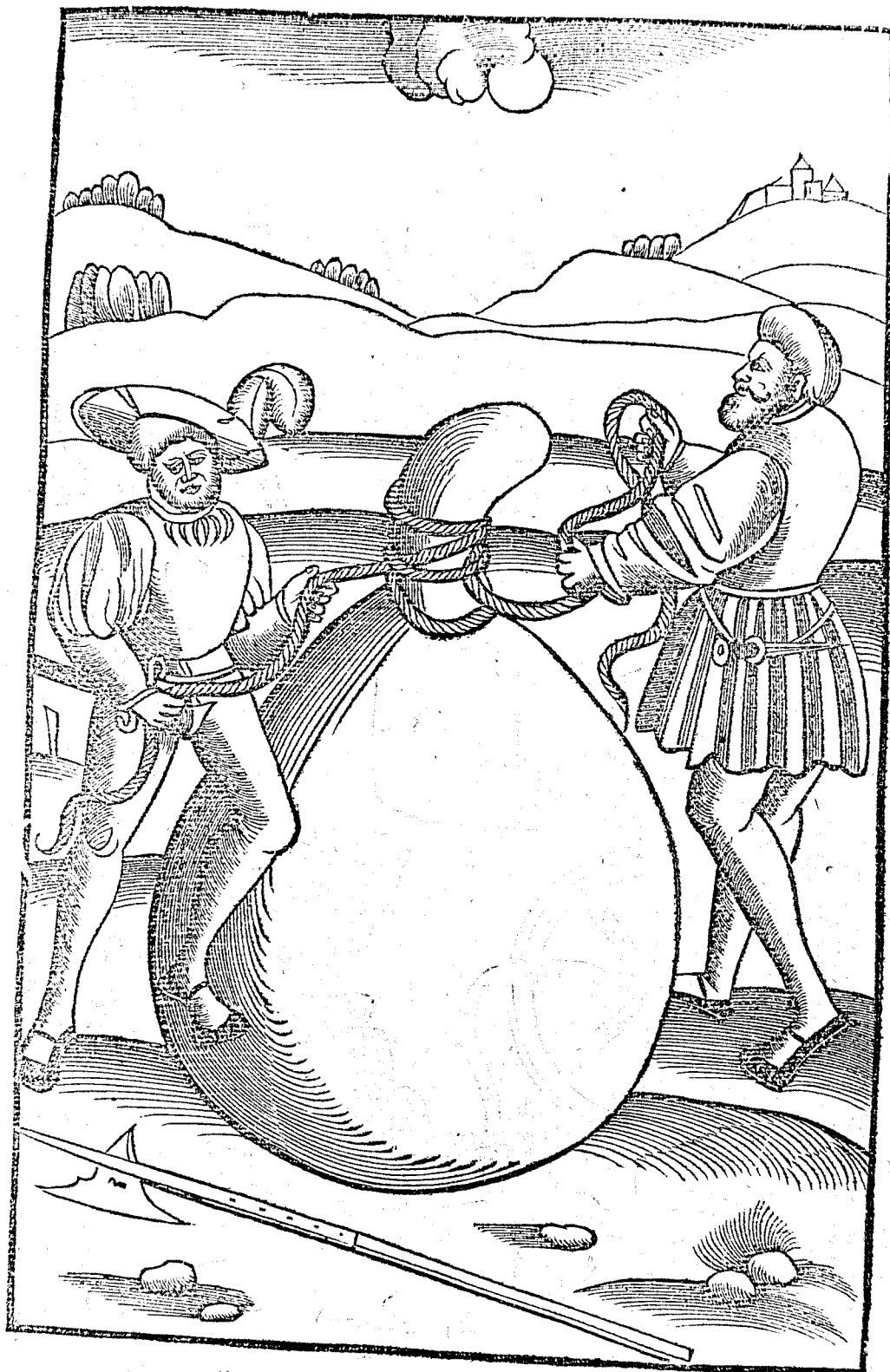

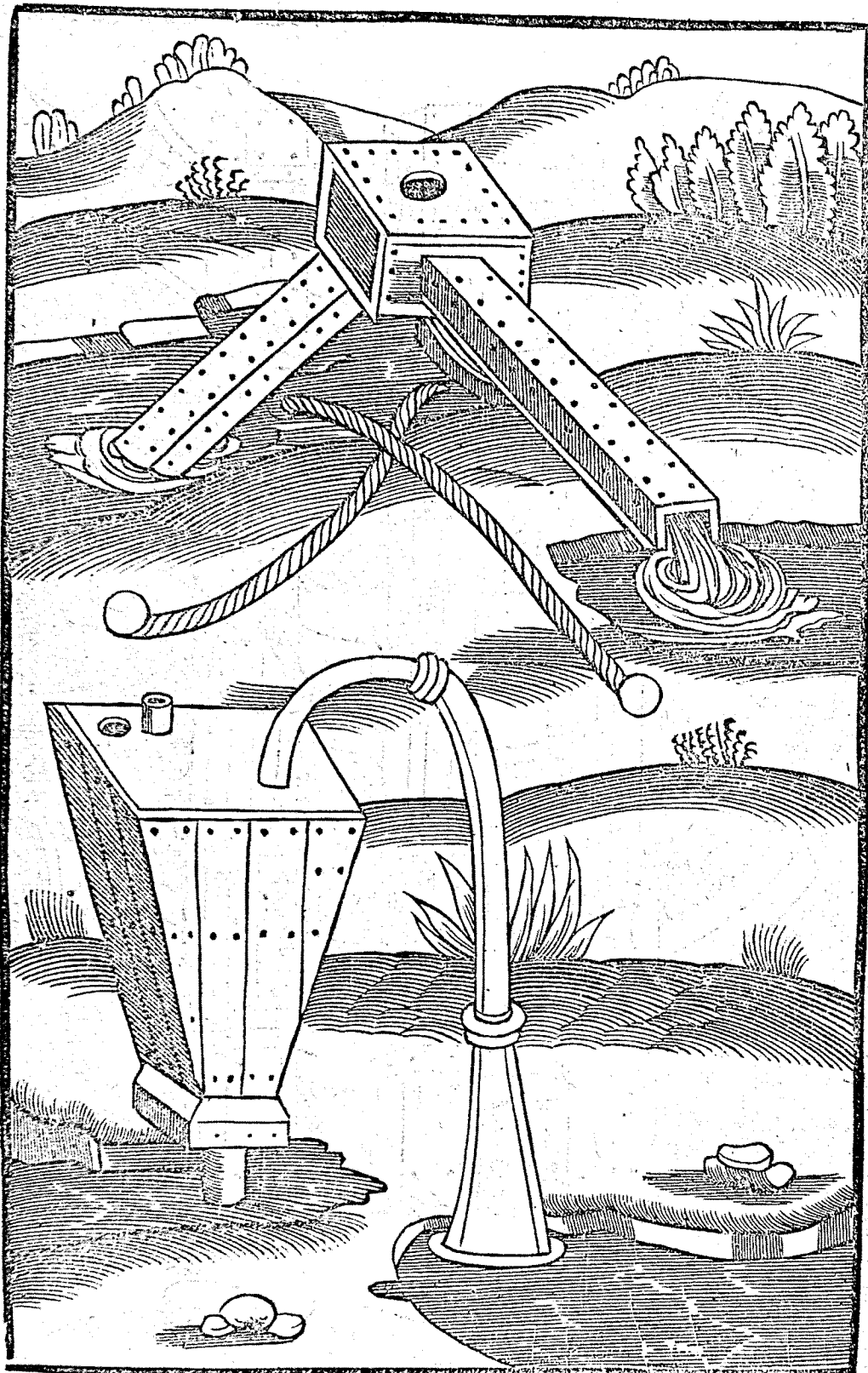

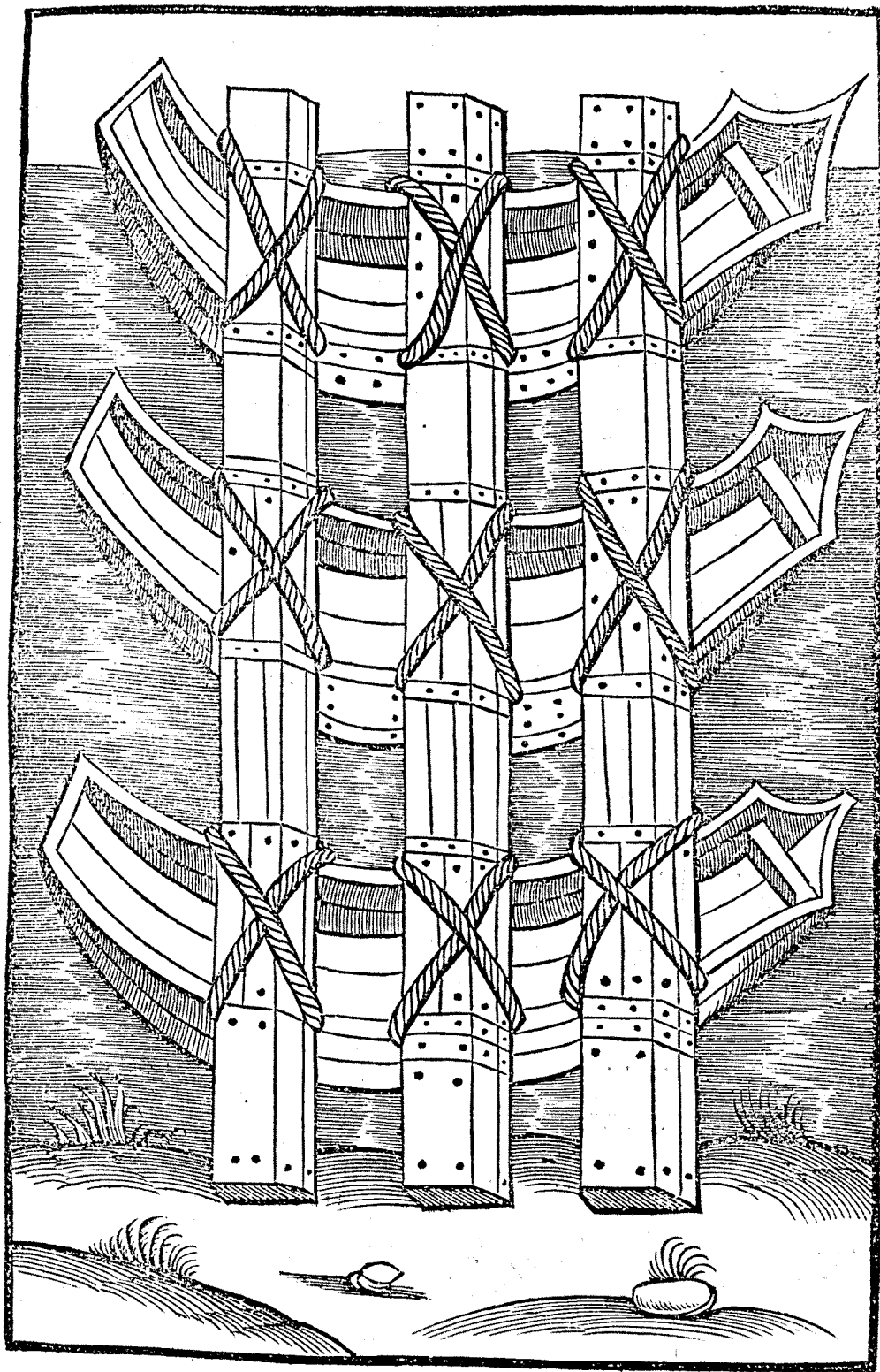

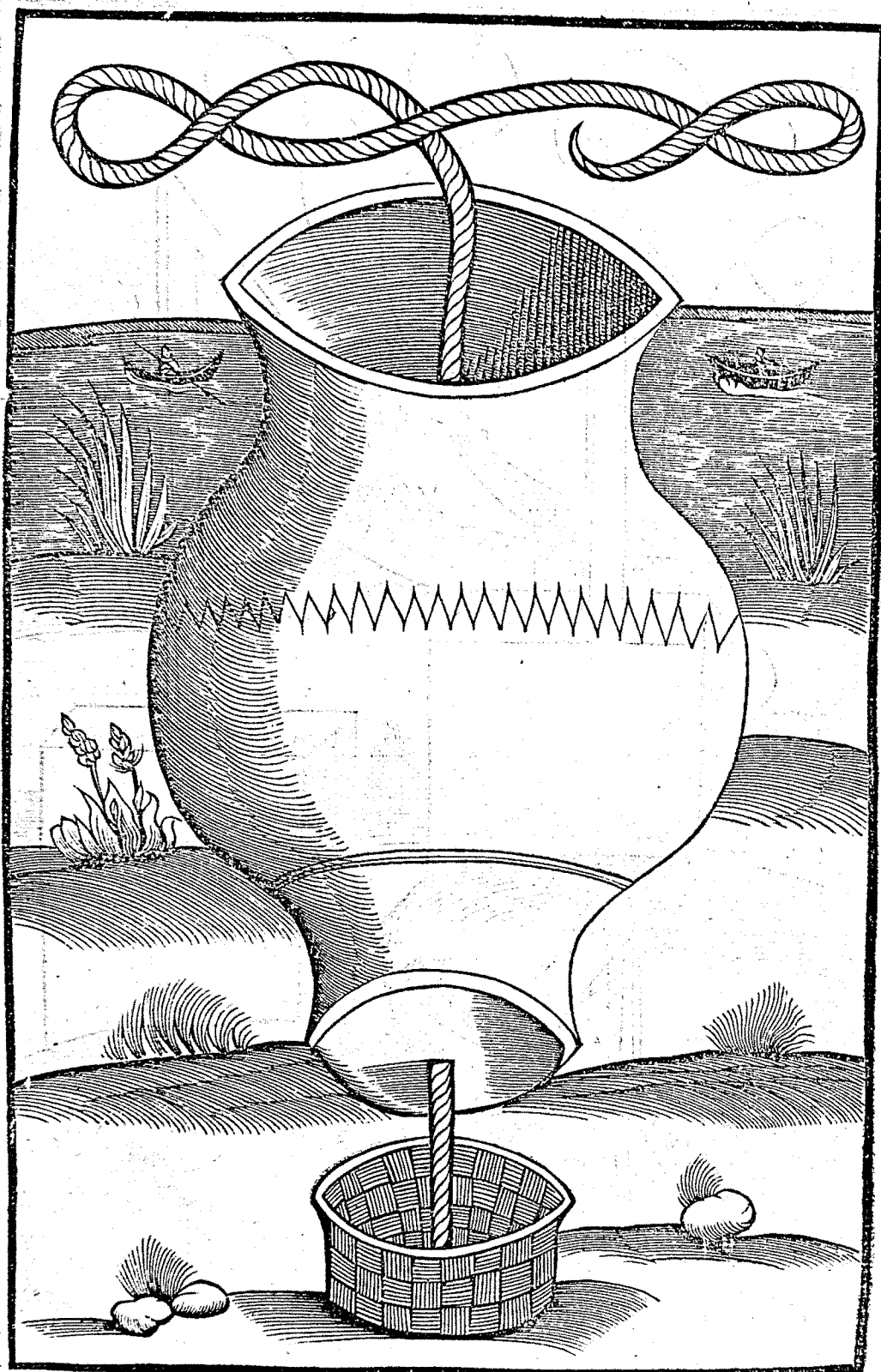

P

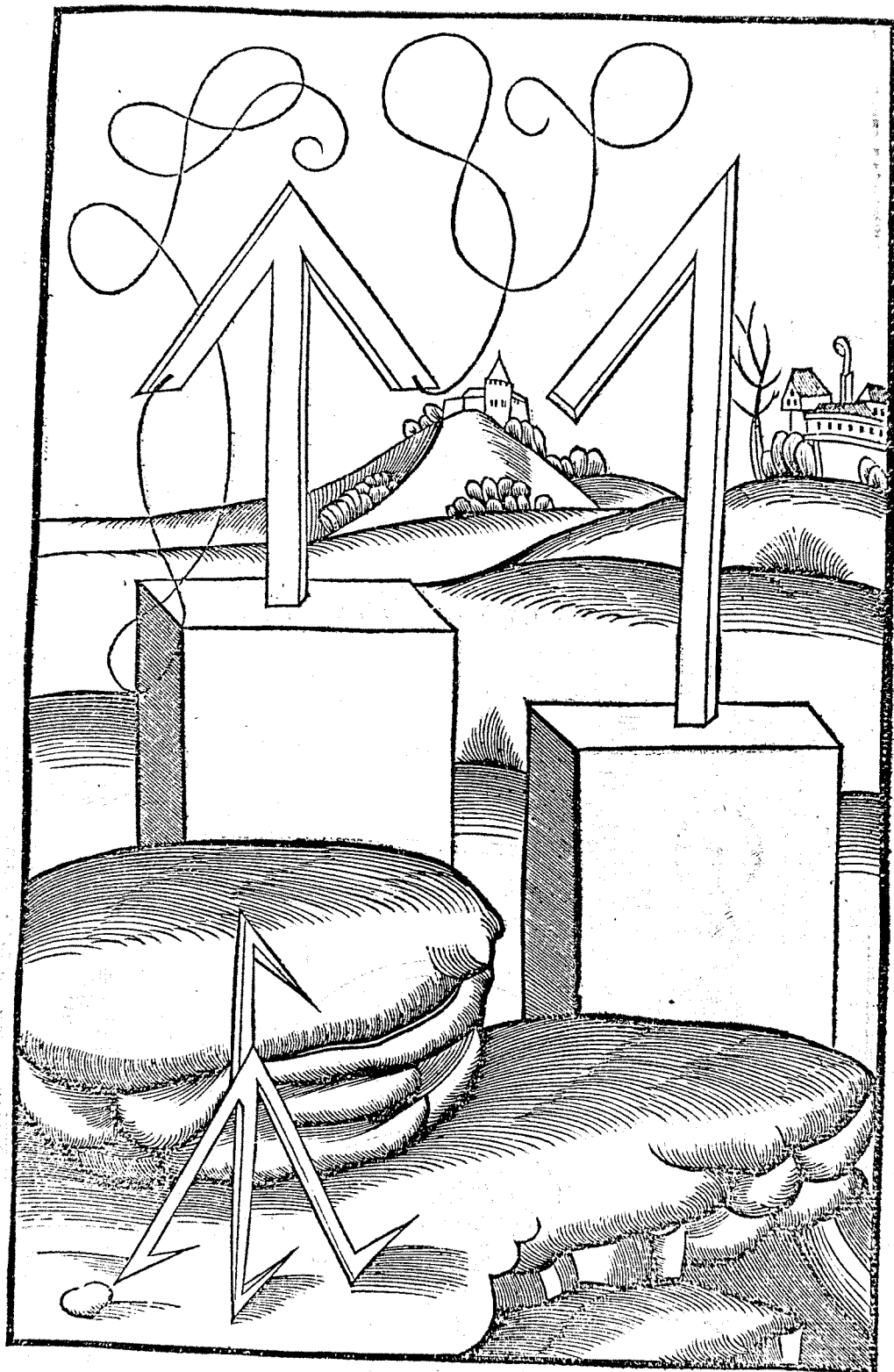

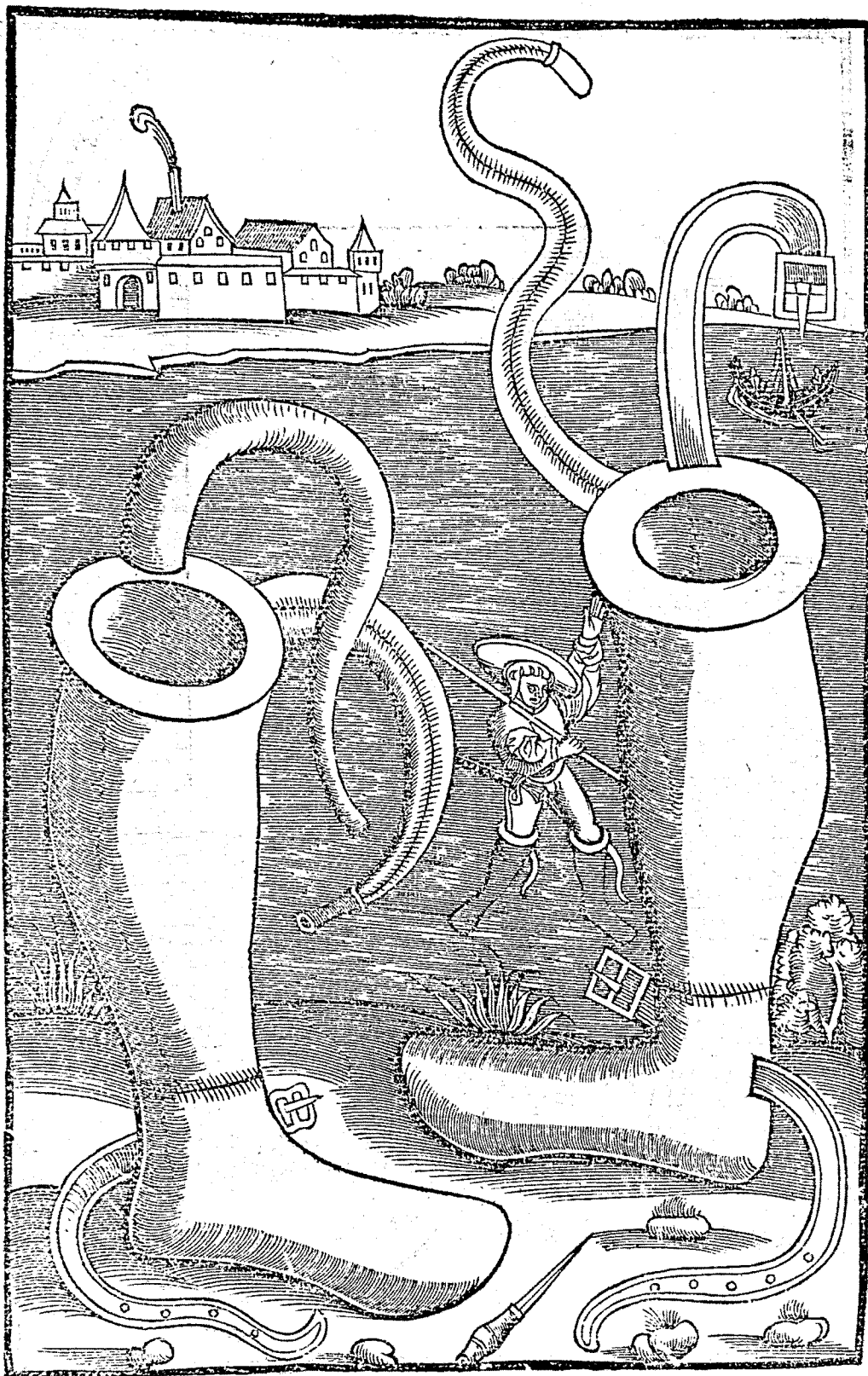

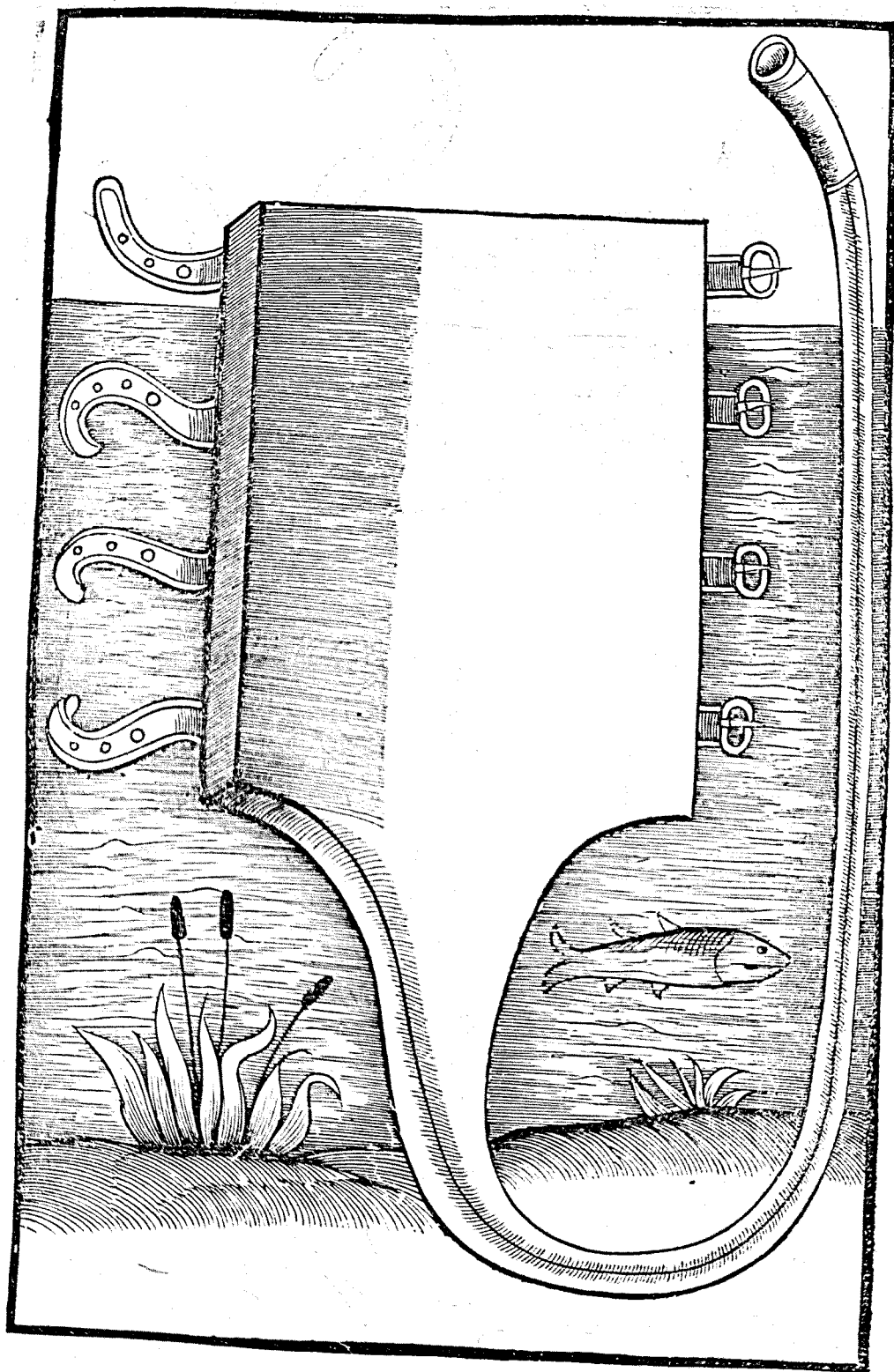

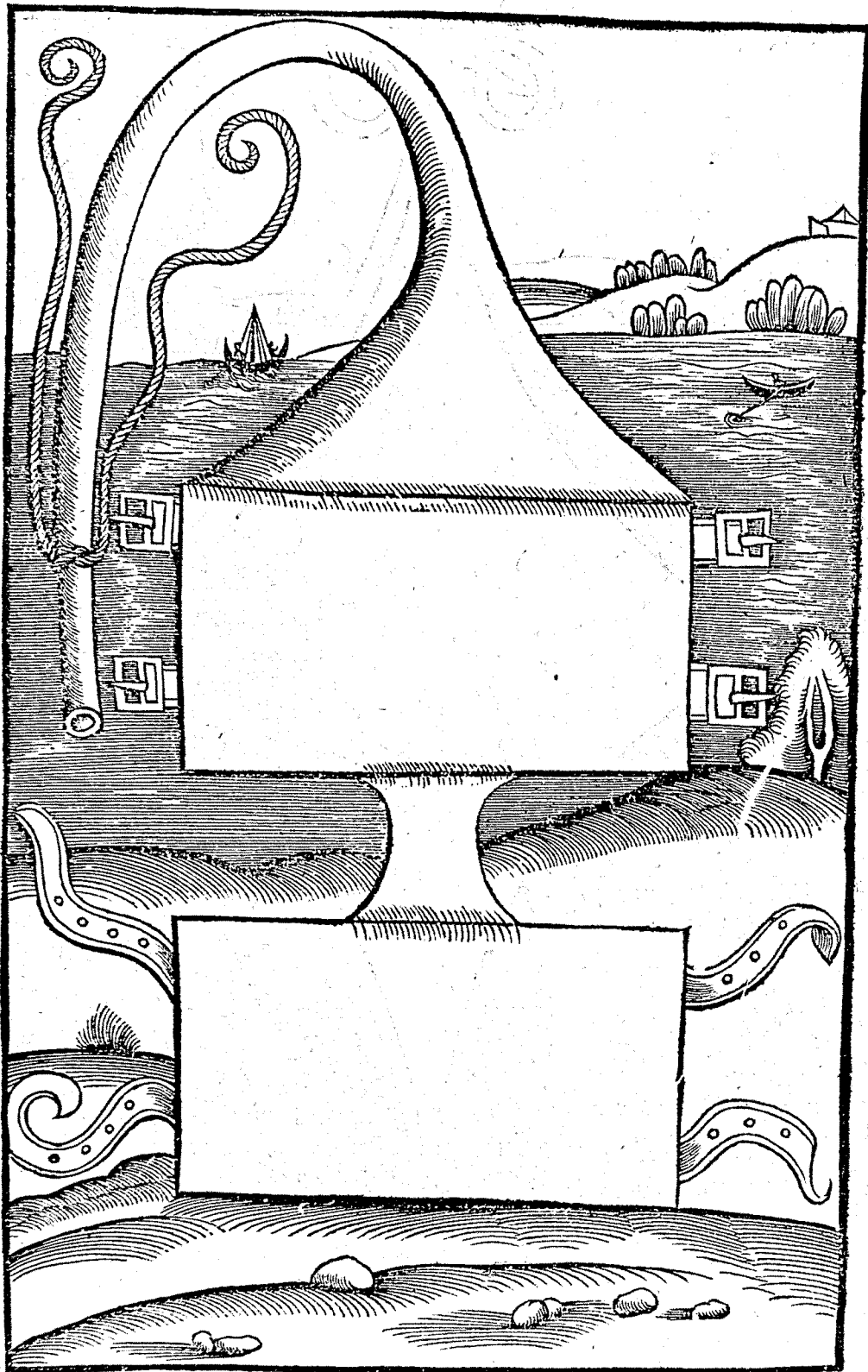

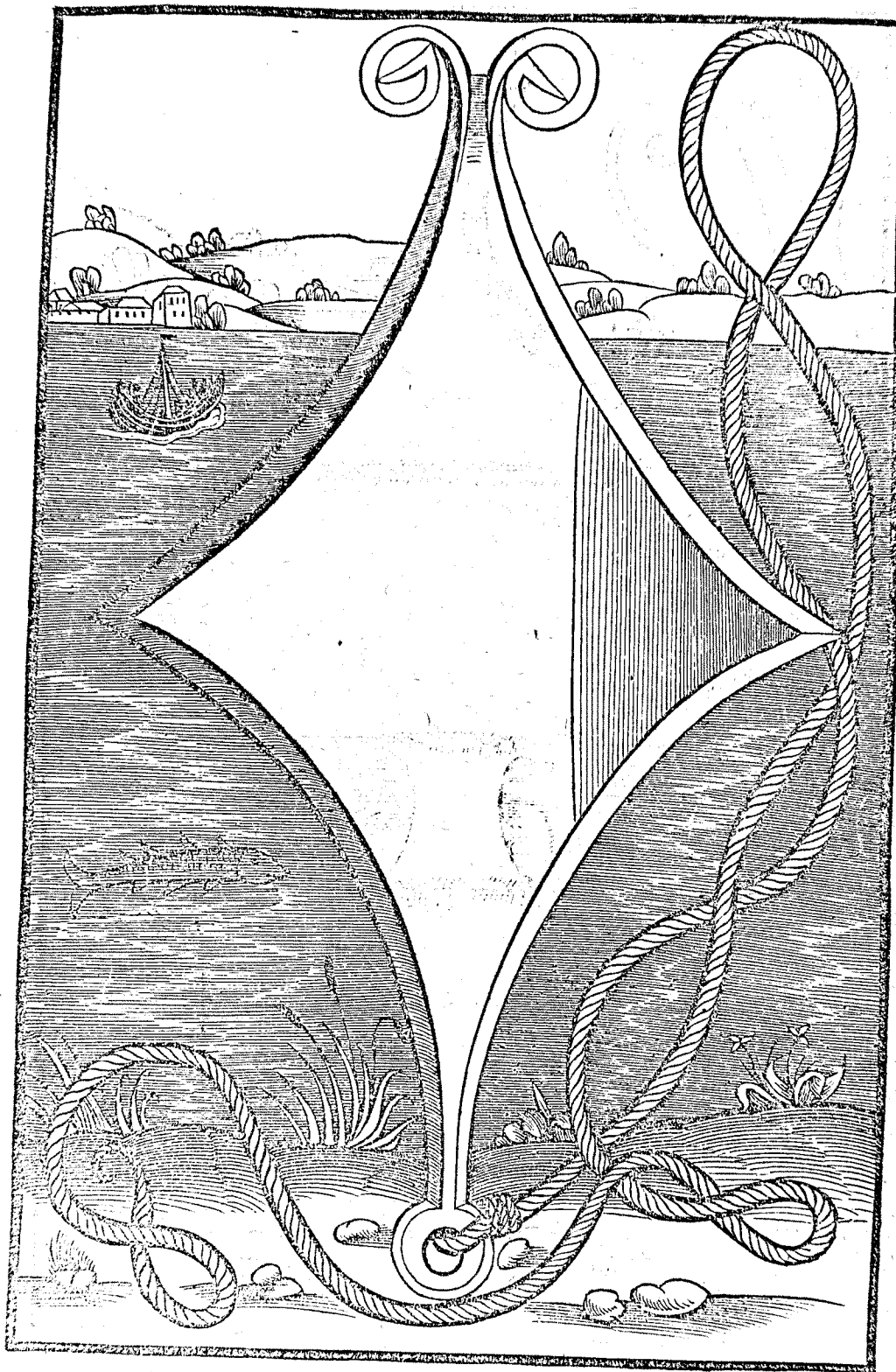
P III

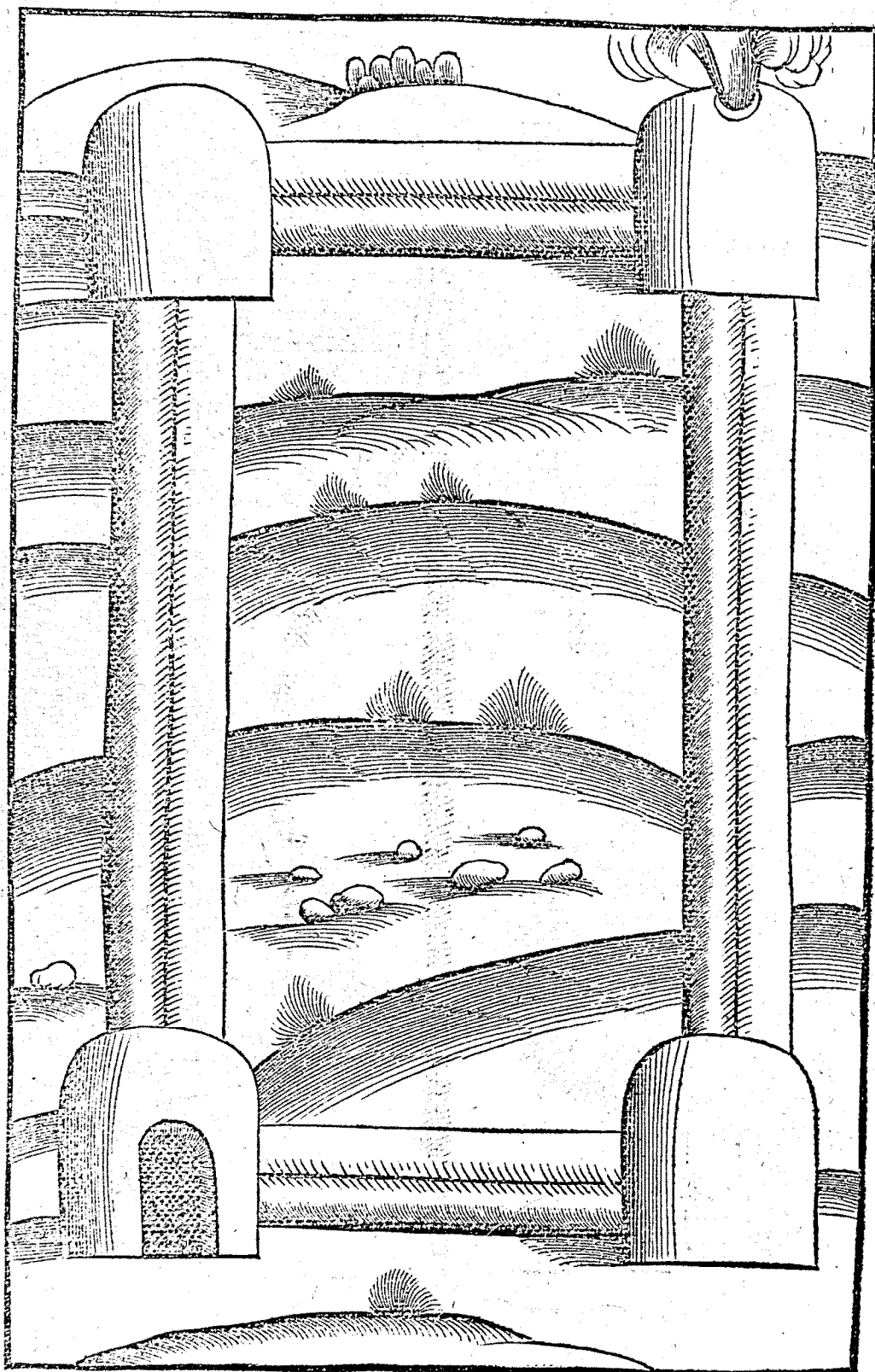

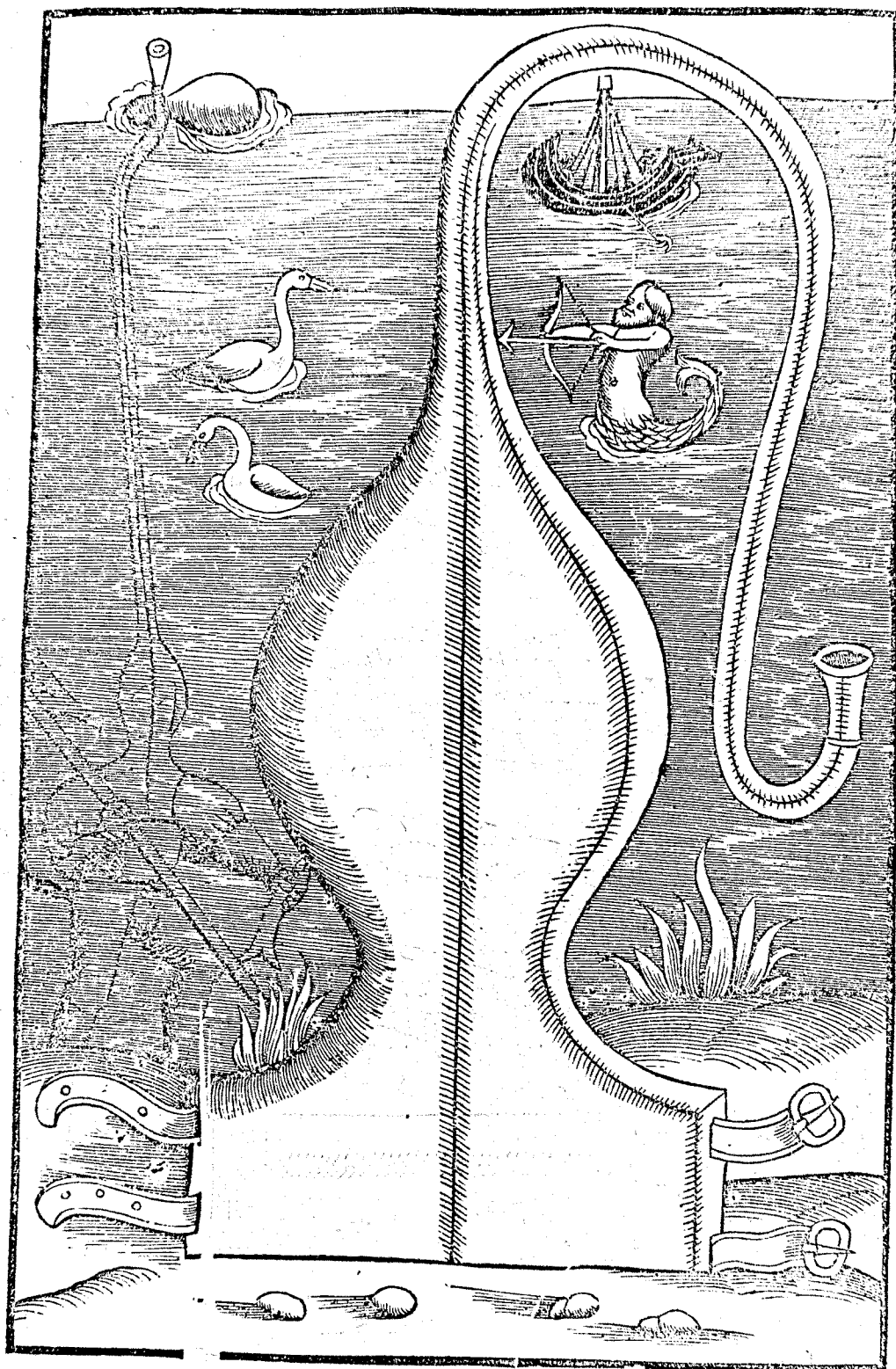

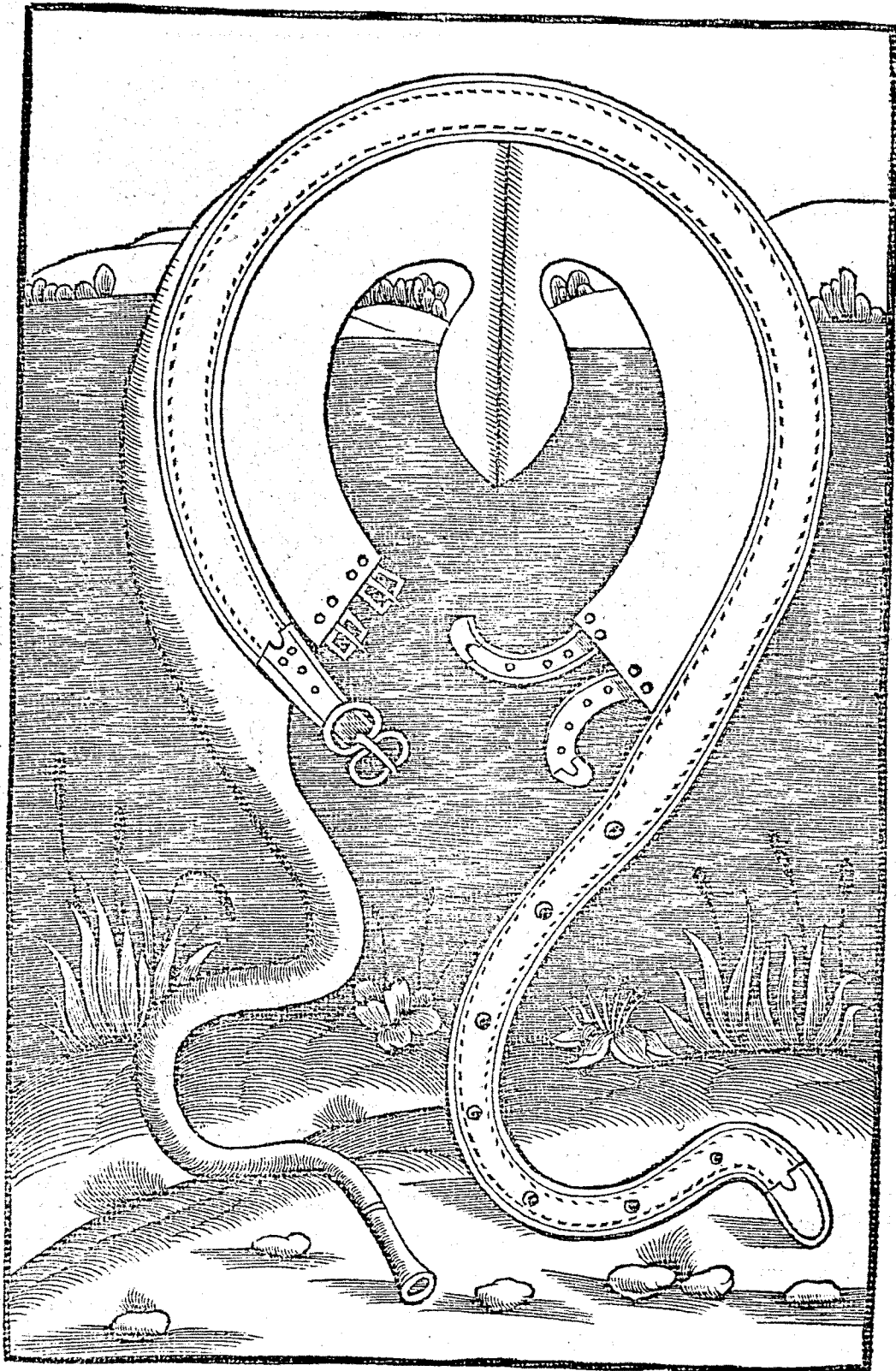

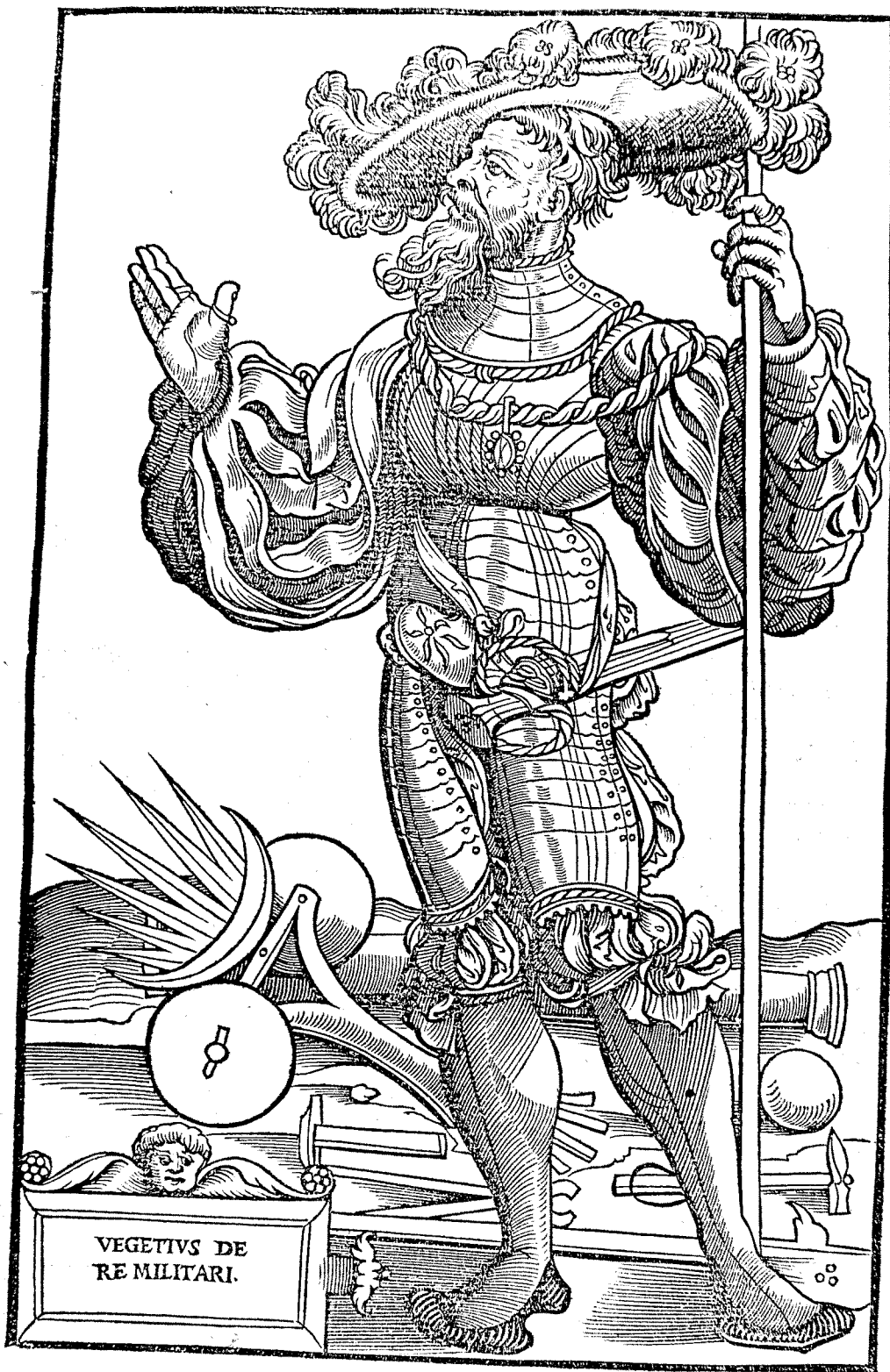

Q

SEXTI IVLII FRON-

TINI VIRI CONSULARIS STRA-

tegematicôn Præfatio.

Vm ad aſtruendam rei militaris ſcientiam, vnus ex numero ſtudioſorum eius acceſſerim, eiſq; deſtinationi, quantum cura noſtra valuit, ſatiſfeciffe viſus ſim, deberi adhuc inſtitutæ arbitror operæ, vt ſolertia ducum facta, quæ à Græcis vna *στρατηγικῶν* appellatione cōprehēſa ſūt, expeditis amplectar cōmentarijs. Ita enim conſilij quoque, & prouidētiae exemplis ſuccincti duces erunt, vnde illis excogitandi gerendiq; ſimilia facultas nutriatur. Præterea continget, ne de euentu trepidet inuentionis ſue, qui probatis eā experimentis comparabit. Illud neque ignoro, neque inficio, etiam rerū geſtarum ſcriptores indagine operis ſui, hanc quoq; partem eſſe complexos: & ab autoribus exemplorum, quicquid inſigne aliquo modo fuit traditum: ſed (vt opinor) occupatis velocitate conſuli debet: longum eſt enim ſingula & ſparſa per immenſum corpus hitoriarum proſequi: & hi qui notabilia excerpſerunt, ipſo velut aceruo rerum, confuderunt legentem. Noſtra ſedulitas impendet operam, vt quemadmodum res poſcet, ipſum quod exigitur, quaſi ad interrogatum exhibeatur: circūſpectis enim generibus, præparauī oportuna exemplorum veluti conſilia. Quo magis autem diſcreta, ad rerum varietatem aptè collocarentur, in tres libros ea diducimus. In primo erunt exempla, quæ competant prælio nondum commiſſo. In ſecundo, quæ ad prælium, & conſectam pacationem pertineant, Tertijs, inferendæ ſoluendæq; obſidionis habebit *στρατηγικά*, quibus deinceps generibus ſuas ſpecies attribui. Huic labori nō iniuſtè veniam paſcar, ne me pro incurioſo reprehendat, qui præteritum aliquod à nobis repererit exemplum. Quis enim ad percēſenda omnia monimenta, quæ vtrāque lingua tradita ſunt, ſufficiat? vnde multa tranſire mihi ipſe permiſi, quod me non ſine cauſa feciſſe ſcient qui aliorum libros eadē promittentium legerint. Verūm facile erit ſub vnaquāq; ſpecie ſuggerere. Nam cū hoc opus, ſicut cætera, vſus potius aliorum, quā meæ commendationis cauſa aggreſſus ſim, adiuuari me ab his, qui aliquid illi aſtruent, nō argui credam. Si qui erunt quibus volumina hæc cordi ſint, meminerint, vt parent gratiam *στρατηγικῶν* & *πρακτικῶν*, per quam poſſimus ſimilem naturam diſcernere. Nam tum omnia, quæ à duce prouidē, vtiliter, conſtanter, magnificè ſiūt *στρατηγικά* habebūtur, ſi in ſpecie eorum ſunt *στρατηγικά*. Eorum propriè viſ in arte ſolertiaq; poſita proficit, tam vbi cauendus, quā vbi opprimendus hoſtis ſit. Qua in re, cū verborum quoque illuſtris extiterit effectus, vt factorū ita dictorum exempla poſuimus.

*Triū libro
rū diuiſio.*

*id eſt, geſta
ſeu conſilia
militaria.*

Finis præfationis.

Q ij

SEXTI IULII FRONTINI
SPECIES EORVM QUÆ INSTRVENT DV-
cem in his quæ ante prælium gerenda sunt.

De occultandis consilijs.

Cap. I.

Arcus Porcius Caro, deuictas à se Hispaniæ ciuitates existimabat in tēpore rebellaturas, fiducia murorū: scripsit itaq; singulis, vt diruerent munimenta, minatus bellum, nisi confestim obtēperassent: epistolās q; vniuersis ciuitatibus eodem die reddi iussit: vnaquæq; vrbium sibi soli credidit imperatum. Contumaces conspiratio potuit facere, si omnibus idem denunciari notum fuisset.

Hamilcar dux Pœnorū, vt in Siciliā inopinatus appelleret classē, nō pñūciauit quò proficisceretur, sed tabellas, in quibus scriptū erat, quā partem peti vellet, vniuersis gubernatoribus dedit signatas, præcepitq; ne quis legeret, nisi vi tempestatis à cursu prætorix naui abductus esset.

C. Lēlius ad Syphacē profectus legatus, quosdā ex tribunis & centurionibus, per speciem seruitutis ac ministerij exploratores secum duxit, ex quibus, L. Statoriū, quia sæpius in eisdem castris fuerat, quidā ex hostibus videbantur agnoscere, occultadæ conditionis eius causa, baculo vt seruum castigauit.

Tarquinius Superbus pater principes Gabiorum interficiēdos arbitratus quia hoc nemini volebat innotescere commissum, nihil nūcio respondit, qui ad eum à consilio erat missus: tamen virga, eminētia papauerum capita, cū fortē in horto ambularet, decussit. Nuncius sine responsione reuersus, renūciauit adolescenti Tarquinio, quid agētem patrem vidisset: ille intellexit idē esse eminentibus faciendum.

C. Cēsar qui suspectā habebat Aegyptiorū fidē, per speciē securitatis, inspectione vrbis, atq; operū, ac simul licetioribus cōuiuijs deditus, videri voluit captū sese gratia locorum, & ad mores Alexādrinos vitamq; deficere, atq; inter eam dissimulationem præparatis subsidijs, occupauit Aegyptum.

Tyristem.

Ventidius Parthico bello aduersus Pachorū regem, nō ignarus Pharneum quēdam, natione† Cyrresten, ex his qui socij videbātur, omnia quæ apud ipsos agebantur, nunciare Parthis, perfidiā barbari ad vtilitates suas cōuertit. Nam quæ maximē fieri cupiebat, ea vereri se ne acciderent: quæ timebat, ea vt euenirent optare se simulabat. Sollicitus itaq;, ne Parthi antē trāsirent Euphraten, quàm sibi superuenirent legiones, quas in Capadocia trās Taurū habebat, studiōsē cū proditore egit, vt solēni perfidia Parthis suaderet, per Zeugma traicerent exercitum, quā & breuissimum iter est, & omisso alueo Euphrates decurrit. Nāq; si illac venirent, asseuerabat se oportunitate collū vsurū, ad eludēdos sagittarios. Omnia autē vereri, si se in patentes cāpos proiecissent. Inducti hac affirmatione barbari, inferiore itinere, per circuitum adduxerunt exercitum: dumque fusiores ripas, & ob hoc operosiores pōtes iungunt, instrumentaque moluntur, xl. amplius dies impenderunt: quo spacio Ventidius ad cōtrahēdas vsus est copias: eisque triduo antequām Parthus adueniret receptis, acie commissa vicit Parthos, & interfecit.

Mithridates circūuallante Pompeio, fugam in proximam diem moliens,
huius

huius cōsiliij obscurādi causa, latius & vsq; ad applicitas hosti valles, pabulatus, colloquia quoq; cū pluribus, auertendæ suspicionis causa, in posterū cōstituit. Ignēs etiā frequentiores per tota castra fieri iussit. Secūda deinde vigilia præter ipsa castra hostium, agmen eduxit.

Imperator Cæsar Domitianus Aug. Germanicus, cū Germanos, qui in armis erant, vellet opprimere, nec ignoraret maiore bellum molitione inituros, si aduentum tanti ducis præsensissent, profectiōem suam censu obtexit Galliarum. Sub quibus inopinato bello affusus, contusa immaniū ferocia nationum, prouincijs consuluit.

Cl. Nero, cū cuperet Hasdrubalē, copiāsq; eius antequā Hānibali fratri iūgerentur occidere, iccircoq; festinaret, se Liuiο Salinatori collegæ suo, cui bellum mādatū fuerat (parum fidens viribus, quæ sub ipso erāt) adiūgere, neque tamen discessum suū ab Hannibale, cui oppositus erat, sentiri vellet, X milia fortissimorū militū delegit, præcepitq; legatis quos relinquebat, vt eadē stationes & vigilię æquē agerentur, totidem ignēs arderent, eadēque facies castrorū seruaretur, ne quid Hānibal suspicatus, auderet aduersus paucitatē relictorū. Cū deinde in Vmbria, occultatis itinēribus, collegæ se iūxisset, vetuit castra ampliari, ne quod signū aduentus sui daret Pœno, detrectaturo pugnā si Cōsulū iūctas vires intellexisset. Igitur insciū duplicatis aggressus copijs superauit, & velocius omni nuncio, redijt ad Hannibalē. Ita ex duobus callidissimis ducibus Pœnorū, eodem cōsilio alterum celauit, alterum oppressit.

Themistocles Athenarū dux exhortans suos ad suscitandos festināter muros, quos iussu Lacedæmoniorū deiecerāt, legatis Lacedæmone missis, qui interpellarent, respōdit venturū se ad diluendā hanc existimationē, & peruenit Lacedæmonem: ibi simulato morbo aliquantū temporis extraxit, & postquā intellexit suspectā esse tergiuersationem suam, contendit falsum ad eos rumorem & rogauit, vt mitterent aliquos ex principibus, quibus crederent de munitione Athenarū. Suis deinde clām scripsit, vt eos qui venissent retinerēt, donec refectis operibus, cōfiterentur Lacedæmonijs, munitas esse Athenas, nec aliter principes eorum redire posse, quā ipse remissus foret: quod facile præstiterunt Lacedæmonij, ne vnus interitum multorū morte pensarent.

L. Furius exercitu producto in locum iniquū, cū cōstituisset occultare solitudinem suam, ne reliqui trepidarent, paulatim se inflectens, tanquā circuitu maiore hostem aggressurus, conuerso agmine, ignarum rei quę agebatur exercitum, incolumem reduxit.

Metellus Pius, in Hispania interrogatus, quid postera die facturus esset, Tunicam meam si id eloqui posset (inquit) comburerem.

M. Licinius Crassus, percontanti quo tempore castra moturus esset, respondit, † Vereris ne tubam non exaudias?

vereri se ne
tuba id au-
diat.

De explorandis consilijs hostium.

Cap. II.

SCipio Aphricanus, capta occasione mittēde ad Syphacem legationis, cum Lælio seruorum habitu tribunos & centuriones electissimos ire iussit, quibus curæ esset perspicere regias vires: hi vt liberius castrorum positionem

Q 117 scrutar-

scrutarentur, equum de industria dimissum, tanquam fugientem perfectati, maximam partem munimentorum circuierunt: quæ cum nunciaissent, incendio confectum est bellum.

Q. Fabius Maximus bello Hetrusco, cum adhuc incognitæ forent Romanis ducibus sagaciores explorandi viæ, fratrem Fabium Cæsonem, peritum linguæ Hetruscæ, iussit Hetrusco habitu penetrare Giminiam syluam, antè militi nostro intentatâ: quod is adeo prudenter atque industriè fecit, ut transgressus syluam, Umbros Camertes cum animaduertisset non alienos nomini Romano, ad societatem compulerit.

Carthaginenses cum animaduertissent Alexandri ita magnas opes, ut Aphricæ quoque immineret, vnum ex ciuibus virum acrem, nomine Hamilcarem Rhodinum, iusserunt simulato exilio ire ad regem, omni que studio in amicitiam eius peruenire, qua is potitus, consilia eius nota ciuibus suis faciebat.

Idem Carthaginenses miserunt, qui per speciem legatorum longo tempore Romæ morarentur, exciperentque consilia nostrorum.

M. Cato in Hispania, quia ad hostium consilia alia via peruenire non poterat, iussit trecentos milites simul impetum facere in stationem hostium, raprumque vnum ex his in castra perferre incolumem: tortus ille, omnia suorum arcana confessus est.

C. Marius cos. bello Cymbrico & Teutonico, ad excutiendam Gallorum & Lygurum fidem, literas eis misit, quarum pars prior præcipiebat, ne interiores quæ præsignatæ erant, ante tempus certum aperirentur, easdè postea ante præstitutum diem repetiit, & quia resignatas repererat, intellexit hostilia agitari.

Est etiâ aliud explorandi genus, quo ipsi duces nullo extrinsecus adiutorio, per se prouident. Sicut Aemilius Paulus cos. bello Hetrusco apud oppidum Colonia demissurus exercitum in planiciem, contemplatus procul auium multitudinem citatiore volatu è sylua consurrexisse, intellexit illic aliquid insidiarum latere, quod & turbatæ aues, & simul plures euolauerant. Præmissis igitur exploratoribus, comperit X milia Boiorum, excipiendo ibi Romanorum tagmini imminere: eaque, alio quam expectabatur latere missis legionibus, circumfudit.

Similiter Thyamenus Horestis filius, cum audisset iugum ab hostibus natura munitum teneri, præmisit sciscitatuos quid rei foret, ac referentibus eis non esse verum quod opinaretur, ingressus iter, ut vidit ex suspecto iugo magnam vim auium simul euolasse, neque omnino residere, arbitratus est latere illic agmen hostium: itaque circumducto exercitu elusit insidiatores.

Hasdrubal frater Annibalis, tunc Liuij & Neronis exercitum (quanquam hoc illi non duplicatis castris dissimularent) intellexit, quod ab itinere strigiosiores notabat equos, & coloratiora hominum, ut ex via, corpora.

De custodiendo statu belli.

Cap. III.

Alexander Macedo cum haberet vehementem exercitum, semper cum statu belli elegit ut acie configeret.

C. Cæsar bello civili cum exercitum veteranum haberet, hostium autem tyronem esse sciret, acie semper decertare studuit.

Fab.

Fab. Maximus aduersus Annibalem, succēssibus praeliorum insolentem, recedere ab ancipiti discrimine, & tueri tantummodo Italiam cōstituit, Cū-
 etatorisq̃ nomen, & per hoc summi ducis meruit.

Byzantij aduersus Philippum omne praeliandi discrimen vitantes, omīssa
 etiam finium tutela, intra munitiones oppidi se receperūt: assecutiq̃ue sunt, vt
 Philippus obsidionalis moræ impatiens recederet.

Hasdrubal Gisgonis filius, secundo Punico bello in Hispaniam ductū exer-
 citum (cū P. Scipio instaret) per vrbes diuisit: itaque factum est, vt Scipio, ne
 oppugnatione pluriū oppidorum distringeretur, in hyberna suos reduceret.

Themistocles aduentante Xerxe (quia neque praelio pedestri, neque finium
 tutelæ, neque obsidioni credebat sufficere Athenienses) autor fuit eis liberos
 & coniuges Trœzena, & in alias vrbes emittendi, relictōque oppido, statum
 belli ad nauale praelium transferendi. Idem fecit in eadem ciuitate Pericles ad-
 uersum Lacedæmonios.

subsidioni

Scipio manente in Italia Hannibale, transmissio in Aphricam exercitu, ne-
 cessitatem Carthaginensibus imposuit reuocandi Hannibalem: sicq̃ue à do-
 mesticis finibus hostile transtulit bellum.

Athenienses cū Deceleam castellum ipsorum Lacedæmonij commu-
 nissent, & frequentius vexarentur, classē, quæ Peloponesum infestaret mi-
 serunt: consecutiq̃ue sunt, vt exercitus Lacedæmoniorum, qui Deceleæ erat,
 reuocaretur.

Imperator Cæsar Domitianus Augustus, cū Germani more suo è salti-
 bus & obscuris latebris subinde impugnarent nostros, tutūque ingressum
 in profunda sylvarum haberent, militibus per centum viginti millia passuū
 actis, non mutauit tātum statum belli, sed & subdidit ditioni suæ hostes, quo-
 rum refugia nudauerat.

De transducendo exercitu per loca hosti infesta. Cap. III.

AEmilius Paulus Cos. cū in Lucanos iuxta littus angusto itinere exer-
 citum duceret, & Tarentini ei classe insidiati, agmen eius scorpionibus
 aggressi essent, † captiuīs latera euntium prætexuit, quorum respectu hostes
 inhibuere tela.

*captiuos
lateri*

Agefilæus Lacedæmonius, cū præda onustus ex Phrigia rediret, insequē-
 renturque hostes, & ad locorum opportunitatem lacefferent agmen eius, or-
 dinem captiuorum ab vtroque latere exercitus sui applicuit: quibus dum par-
 citur ab hoste, spaciū trāseundi habuerunt Lacedæmonij. Idem, tenentibus
 angustias Thebanis, per quas transire habebat, flexit iter quasi Thebas con-
 tenderet: exterritis Thebanis digressisque ad tutanda mœnia, repetitum iter
 quod destinauerat emensus est, nullo obsistente.

Nicostratus dux Aetolorum aduersus Epirotas, cū ei aditus in fines eo-
 rum angusti fierent, per alterum locum irrupturum se ostendens, omni illa ad
 prohibendum occurrente Epirotarum multitudine, reliquit suos paucos, qui
 speciem remanentis exercitus præberent, & ipse cum cætera manu, qua non
 expectabatur † aditus, intrauit.

aditum

Autophrauda

Autophrates.

Autophrates Perses, cū in Pisidiā exercitū duceret, & angustias quasdā Pisidæ occuparent, simulata vexatione traijciendi, instituit reducere: quod cū Pisidæ credidissent, ille nocte validissimā manū ad eundem locum occupandum præmisit, ac postero die totum traiecit exercitum.

Philippus Macedonū rex Græciā petens, cū Thermopylas occupatas audiret, & ad eum legati Aetolorum venissent acturi de pace, retentis eis, ipse magnis itineribus ad angustias pertendit, securisq; custodibus, & legatorū reditus expectantibus, inopinatus Thermopylas traiecit.

Iphicrates dux Atheniēsiū, aduersus Anaxibiū Lacedæmoniū in Hellespōto circa Abydon, cū trāducēdū exercitū haberet per loca quæ stationibus hostium tenebātur, alterū autem latus eius trāsitus abscissi mōtes premerent, alterum mare ablueret, aliquādiu moratus, cum incidisset frigidior solito dies, & ob hoc nemini suspectus, delegit firmissimos quosq; quibus oleo ac mero calefactis, præcepit vt ipsam oram maris legerent, abruptiora tranarent: atq; ita custodes angustiarum inopinatus oppressit à tergo.

Cn. Pōpeius cum flumen trāsire propter oppositum exercitum hostiū non posset, assiduē producere & reducere in castra instituit: deinde in eādē persuasione hoste perducto, ne vllam viam ad progressum Romanorum teneat, repente impetu facto transitum rapuit.

affectus.

Alexander Macedo, prohibente rege Indorum Poro traijci exercitum per flumen Hydaspem, aduersus aquā assiduē procurrare iussit suos; & vbi eo more exercitationis† affectus est (quia Porus aduersa ripa caueret) per superiorē partem subito transmisit exercitum. Idēque vbi fluminis traiectu prohibitus ab hoste, diuersis locis in flumine equites instituit immittere, & transitum minari: cumque expectatione barbaros teneret intentos, insulam paulo remotiorem, primū exiguam, deinde maiore præsidio occupauit, atque inde in vltiorem ripam transmisit. Ad quam manum opprimendam, cum vniuersi se hostes effudissent, ipse libero vado transgressus, omnes copias coniunxit.

Xenophon, vltiorem ripā Armeniis tenentibus, duos iussit quæri aditus: & cum à citiore repulsus esset, trāsit ad superiorē. Inde quoq; prohibitus hostiū occurſu, repetiit vadū inferius, iussu ibidem militū parte subsistere, ex qua cum Armenij ad inferioris vadi tutelam rediissent, per superius transgredere-tur. Armenij credētes decursuros omnes, decepti sunt à remanētibus. Hi cum resistente nullo vadū superassent, transcuntium suorum fuere propugnatores.

P. Claudius Cos. primo bello Punico, cū à Rhegio Messanā traicere militē nequiret, custodiētibus fretū Pœnis, sparsit rumorē, quasi bellū iniussu populi inceptū gerere nō posset, classemq; Italiā versus se agere simulauit: digressis deīde Pœnis, q̄ profectio-ni eius habuerāt fidē, circūactas naues appulit Sicilię.

Lacedæmoniorum duces cum Siracusas nauigare destinassent, & Pœnorū dispositam penitus classem timerent, X punicas naues, quas captiuas habebant, veluti victrices, primas iusserunt agi, à latere iunctis ac puppe religatis alius, qua specie deceptis Pœnis, transierunt.

Philippus cum angustias maris, quæ Cyaneę appellātur, trāsnauigare ppter Atheniensium

Atheniēſium claſſem, quæ opportunitatē loci custodiebat, nō poſſet, ſcripſit Antipatro Thraciā rebellari præſidijs, quę ibi reliquerat, interceptis, vt ſequeretur omiſſis omnibus, quę epiſtolę vt interciperētur ab hoſte, curauit. Atheniēſes arcana Macedonū excepiſſe viſi, claſſem abduxerūt. Philippus nullo prohibētē anguſtias freti liberauit. Idē quia Cherroneſum, quę iuris Athenienſiū erat, occupare prohiberetur, tenentibus trāſitum nō Byzantiorum tātum, ſed Rhodiorū quoq; & Chiorū nauibus, cōciliauit animos eorū reddēdo naues quas ceperat, quaſi ſequeſtres futuros ordinādę pacis inter ſe atq; Byzantios, qui cauſa belli erāt: tractāq; per magnū tēpus poſtulatione, cū de induſtria ſubindē aliquid in conditionibus retexeret, claſſem per id tempus præparauit: cāque in anguſtias freti imparato hoſte ſubitō euafit.

Chabrias Atheniēſis, cū adire portū Samiorū obſtātē nauali hoſtiū præſidio nō poſſet, paucas ē ſuis nauibus præter portum miſſas, iuſſit trāfire, arbitratus quī in ſtatione erant, perſecuturos: hiſque per hoc conſilium euocatis, nullo obſtante portum cum reliqua adeptus eſt claſſe.

De euadendo ex locis difficillimis. Cap. V.

Q Sertorius in Hiſpania, cū à tergo inſtante hoſte flumen trajcere haberet, vallum in ripa eius in modū cauę lunę duxit, & oneratum materijs incendit, atq; ita excluſis hoſtibus fluuium liberē tranſgreſſus eſt.

Similiter Pelopidas Thebanus, bello Theſſalico trāſitū queſiuit: namq; caſtris ampliōrē lacū ſupra ripā cōplexus, vallū ceruolis & alio materię genere cōſtrūctū incendit: dūq; ignibus ſubmouerētur hoſtes, ipſe fluuiū ſuperauit.

Q Luctatius Catulus, cū à Cymbris pulſus vnā ſpē ſalutis haberet, ſi flumē liberaſſet, cuius ripā hoſtes tenebāt: in proximo mōte copias oſtēdit, tām ibi caſtra poſiturus: ac præcepit ſuis ne ſarcinas ſoluerēt, aut onera deponerēt, ne qſ ab ordinibus aut ſignis diſcederet: & quo magis perſuaſionē hoſtiū cōfirmaret, pauca tabernacula in cōſpectu erigi iuſſit, ignēsque fieri, & quosdā vallum ſtruere, quosdā in lignationem, vt cōſpicerentur exire: quod Cymbri verē agi exiſtimātes, & ipſi caſtris delegerūt locū: diſperſiq; in proximos agros ad cōparandā ea quæ neceſſaria ſunt manſuris, occaſionem dederunt Catulo nō ſolum flumen trajciendi, ſed etiam caſtra eorum inſeſtandi.

Croëſus cū Halim vado tranſire non poſſet, néque nauium aut pontis faciendi cōpiam haberet, ſoſſa ſuperiori parte poſt caſtra deducta, alueum fluminis à tergo exercitus ſui reddidit.

Cn. Pōpeius, Brūdusij, cū excedere Italia & trāſferre bellū ppoſuiſſet, inſtante à tergo Cēſare, cōſcensurus claſſem, quaſdā obſtruxit vias, alias parietibus interſepſit, alias intercudit ſoſſis, eāsque ſudibus erectis præcluſas operuit cratibus, humo aggeſta, quosdā aditus qui ad portū ferebant trabibus tranſmiſſis; & in denſum ordinem ſtrūctis, ingenti mole tutatus. Quibus perpetratis, ad ſpeciem retinendę vrbis raros pro mœnibus ſagittarios reliquit, cēteras copias ſine tumultu ad naues reduxit: nauigātem eum mox ſagittarij quóque per itinera nota digreſſi paruis nauigijs conſecuti ſunt.

Cn. Duillius coſ. in portu Syracuſano, quē temerē intrauerat, obiecta ad ingreſſum

*cursu in
proras ces-
serunt.*

gressum catena clausus, vniuersos in puppim retulit milites, atq; ita resupina nauigia magna remigatium vi cōcitauit, leuatę prorę super catenam pcesserunt, qua parte superata, trāsgressi † rursus milites † proras presserunt in quas versum pondus decursum super catenam dedit nauibus.

Samniticis.

Lyfander Lacedęmonius cū in portu Atheniensium cum tota classe obfideretur, obrutus hostium nauibus, ab ea parte qua faucib⁹ angustissimis infuit mare, milites suos clām in littus egredi iussit, & subiectis rotis ad proximum naues portum † Monœcium traiecit.

Herculeius legatus Sertorij, cū in Hispania inter duos mōtes abruptos longum & angustum iter ingressus, paucas duceret cohortes, cōperissetq; ingentem manum hostium aduenire, fossam transversam inter montes p̄fessit, valumq; materia extructum incendit, atque ita intercluso hoste euasit.

C. Cæsar bello ciuili cū aduersus Afraniū copias educeret, & recipiendi se sine periculo facultatem nō haberet, sicut constiterat, prima & secūda acie furtim à tergo ad opus applicata, xv. pedum fossam fecit, intra quam sub occasum solis armati se milites eius receperunt.

Pericles Atheniēsis, à Peloponēsis in eū locū cōpulsus, qui vndiq; abruptis cinctus, duos tantū exitus habebat, ab altera parte fossam ingentis latitudinis duxit, velut hostis excludendi causa: ab altera militē agere cœpit tanquā p eum erupturus. Ij qui obsidebāt, cū per fossam, quā ipse fecerat, exercitū Periclis non crederent euasurum, vniuersi à limite obstiterunt. Pericles pontibus quos pręparauerat fossę iniectis, suos quā non resistebatur, emisit.

*similibus
cōfudit.*

Lyfimachus ex his vnus, in quos opes Alexādri trāsierūt, cū æditum collē castris destinasset, imprudentia autem suorum in inferiorem deductus, vereretur ex superiore hostium incursum, triplices fossas intra vallū obiecit: deinde † sublimibus fossis circa omnia tentoria ductis, tota castra † confodit: & intercepto hostium aditu, simul humo quoque, & frondibus quas fossis superiecerat, facto impetu in superiora euasit.

Cn. Fonteius Crassus in Hispania cū tribus millibus hominū p̄datū p̄fectus, ad Hasdrubalem, & ad primos tantū ordines relato cōsilio, incipiēte nocte, quo tēpore minimè expectabatur, per stationes hostium prorupit.

L. Furius exercitu perducto in locum iniquum, cū constituisset occultare solitudinem suā: ne reliqui trepidarent, paulatim inflexit iter, tanq̄ circuitu maiorem hostem aggressurus, cōuersoque agmine ignarum rei quę agebatur, exercitum incolumem reduxit.

frustratus.

P. Decius Tr. bello Samnitico, Cornelio Cossō cos. iniquis locis deprehenso ab hostibus, suasisit vt ad occupādum collem, qui erat in propinquo, modicam manum mitteret, seque ducem ijs qui mittebātur, obtulit: auocatus in diuersum hostis dimisit cōsulem. Decium autem cinxit, obseditque. Ille per angustias, noctu eruptione facta, cū † eluctatus esset, Decius incolumis cum militibus, consuli accessit.

Idem fecit sub Artilio Calatino cos. is cuius variè tradunt nomen. Alij, Laberium, nōnulli Q. Cęditium, plurimi Calphurniū, flammā vocitatum scripserunt

pferunt. Hic cū dimissum exercitum in eam vallem videret, cuius latera omnia superiora hostis infederat, depoposcit & accepit trecentos milites, quos adhortatus vt virtute sua exercitum seruarent, in mediam vallē decurrit, & ad opprimendos eos vndique descendit hostis, longóq; & aspero prælio retentus, occasionem consuli ad extrahendum exercitum dedit.

L. Minutius cos. in Lyguria dimisso in angustias exercitu, cū iā omnibus obuersaretur Caudingē cladis exēplum, Numidas auxiliares, tam propter ipsorum quā propter equorum deformitatem despiciendos, iussit adequitare faucibus quæ tenebantur. Primò intenti hostes ne lacerentur, stationem obiecerūt: de industria Numidæ ad augendum sui cōtemptum, labi equis, & per ludibrium spectaculo esse affectauerūt, ad nouitatem rei laxatis ordinibus, Barbari in spectaculum vsque resoluti sunt. Quod vbi animaduertent Numidæ, paulatim succedentes, additis calcaribus per intermissas hostium stationes eruperūt: qui deinde cū proximos irruerēt agros, necesse Lyguribus fuit auocari ad defendenda sua, inclusosque Romanos emittere.

L. Sylla bello sociali apud Eserniā inter angustias deprehensus, ad exercitū hostiū, cui Duillius præerat, colloquio petito, de conditionibus pacis agitabat sine effectū: hostem tamen propter inducias negligentia resolutum animaduertens, nocte profectus, relicto buccinatore, qui vigilias ad fidem remanentiū diuideret, & quarta vigilia commissa, eum sequeretur, incolumes suos cum omnibus impedimentis tormentisque in tuta perduxit.

Idem aduersus Archelaū præfectū Mithridatis in Capadocia, iniquitate locorum & multitudine hostium præssus, fecit pacis mentionem: interpositóq; tēpore etiam induciarum, & per hæc auocata intentione, aduersarium euasit.

Hasdrubal frater Annibalis, cū saltum euadere non posset, faucibus eius obsessis, egit cum C. Nerone, recepitq; dimissum se Hispania excessurum: cauillatus deinde cōditionibus, dies aliquot extraxit, quibus omnibus, nō emisit per angustos tramites, & ob id neglectos dimittere per partes exercitum: ipse deinde cum reliquis expeditis facile effugit.

Spartacus fossam, qua erat à M. Crasso circundatus, castris captiuorum pecorumque corporibus noctu repleuit, & supergressus est. Idem cū in † Leſbio obseſſus, ea parte qua mons asperrimus erat, ideóque custoditus, ex vimine syluestri cathenas conseruit, quibus demissus non solū euasit, verū etiā ex alio latere † gladio ita terruit, vt aliquot cohortes, gladiatoribus quatuor & septuaginta cesserint. Idem cū à L. Varino Procos. præclusus esset, palis per modica intervallo fixis ante portam, erecta cadauera, adornata veste atq; armis, alligauit, vt procul intuentibus stationis species esset, ignibus per tota castra factis, imagine vana deluso hoste, copias silentio noctis eduxit.

Brasidas dux Lacedæmoniorū, circa Amphipolim ab Atheniēsium multitudine numero impar deprehensus, claudendum se præstitit, vt per longum coronæ ambitū extenuaret hostilem frequentia, quaq; rarissimi obstabant, erupit.

Iphicrates in Thracia cū depresso loco castra posuisset, explorasset autem ab hoste proximū teneri collē, ex quo vnus ad opprimēdū ipsos descensus erat,
nocte

noctē e paucis intra castra relictis, imperavit ut multos ignes facerēt, eductoq; exercitu & disposito circa latera prædicta viæ, passus est transire Barbaros: locorumq; iniquitate, in qua ipse fuerat, in illos conuersa, parte exercitus terga eorum cecidit, parte castra fecit.

Darius Dareus, ut falleret Scythas discessu, canes atq; asinos in castris reliquit, quos cum latrantes rudentesque hostis audiret, remanere Dareum credidit.

Eundem errorem obiecturi nostris Lygures, per diuersa loca bubalos laqueis ad arbores alligauerunt, qui deducti frequentiori mugitu speciem remanentium præbebant hostium.

certos Hanno ab hostibus clausus, locum irruptioni maximè aptū, aggestis leuibus materiis incendit, tamen hoste ad ceteros exitus custodiendos auocato, milites per ipsam flammam eduxit: admonito ora scutis, crura veste contingere.

certa Annibal, ut iniquitatem locorū, & inopiam instante Fabio maximo effugeret, noctu boues, quibus ad cornua fasciculos alligauerat, sarmentorū subiecto igne, dimisit, cumq; ipso motu adolefcēte flamma turbaretur pecus, magna discursatione montes, in quos actum erat collustravit: Romani qui ad speculandum concurrerant, primò prodigium opinati sunt, deinde cum cuncta Fabio renunciaissent, ille de insidiarum metu suos castris continuit, Barbari obsistente nullo profecti sunt.

De insidiis in itinere factis.

Cap. VI.

ultima Fuluius Nobilior, cum ex Samnio in Lucanos exercitū educeret, & cognouisset à perfugis, hostes nouissimum agmen eius aggressuros, fortissimam legionem primo ire, ultimo sequi iussit impedimēta, ita factum pro occasione amplexi hostes, diripere sarcinas cœperūt. Fuluius legionis de qua supradictū est, quinque cohortes in dextram partem viæ direxit, quinque ad sinistram, atque ita prædationi intentos hostes, explicato per vtraque latera milite, clausit, ceciditque. Idem hostibus tergū eius in itinere prementibus, dum flumine interueniente, non ita magno ut transitum prohiberet, moraretur tamen rapiditate, alteram legionem in occulto citra flumē collocauit, ut hostes paucitate cōtemp-ta audacius sequerentur: quod ubi factum est, legio que ob hoc disposita erat, ex insidiis hostem aggressa vastauit.

sufferre Iphicrates in Thraciam cum propter conditionem locorum, longum agmen deduceret, & nunciatū ei esset hostes summum id aggressuros, cohortes in vtraque latera secedere, & consistere iussit, cæteros fugere & iter maturare. Transiente autem toto agmine, lectissimos quosque retinuit, & ita passim circa prædam occupatos hostes, iam etiam fatigatos, ipse requietis & ordinatis suis aggressus fudit, exuitq; præda.

Latina Boii in sylua Litana, qua transiturus erat noster exercitus, succiderāt arbores, ita ut ex parte exigua sustētate starent, donec impellerentur, delituerāt deinde ad extremas ipsi, ubi, ingresso syluam hoste, proximas vltiores impulerūt, eo modo propagata pariter supra Romanos ruina, magnam manum eliserunt.

Quemad

Quemadmodum ea quibus deficimur, videantur non deesse,
aut vsus eorum expleatur. Cap. VII.

L. Cæcilius Metellus, quia vsu nauium quibus elephantes transportaret deficiebatur, vincit dolia cōstrauitque tabulamentis, ac super ea positos, per Siculum fretum transmisit.

Annibal cum ad præalti fluminis transitum elephantes non posset pellere, neque nauium aut materiarum, quibus rates continerentur, copiam haberet, *conferre-
rentur* iussit ferocissimū elephantū sub aure vulnerari, & eum qui vulnerasset, transnato statim flumine procurrere: elephante exasperatus ad persequendum doloris sui authorem, tranauit amnem, & reliquis idem audendi dedit exemplū.

Carthaginensium duces instructuri classem, quia sparto deficiebatur, crinibus rōsarū mulierū ad funes efficiēdos vsi sunt. Idē Malsilienses & Rhodij fecerunt.

M. Antonius à Mutina profugus, cortices pro scutis militibus suis dedit. Spartaco copiisque eius, scuta ex vimine fuerunt, quæ coriis tegebantur. Non alienus (vt arbitror) hic locus est, referendi factum Alexātri Macedonis illud nobile, qui per deserta Africæ itinera, grauissima siti cū exercitu affectus, oblatam sibi à milite in galea aquam spectantibus vniuersis effudit, vt ilior exemplo temperantiæ, quàm si communicare potuisset. *voluisset*

De distringendis hostibus. Cap. VIII.

Coriolanus cum ignominiam damnationis suæ bello vlceretur, populationem patriciorum agrorum inhibuit, deuistis vastatisque plebeiorum: vt discordiam moueret, qua consensus Romanorum distringeretur.

Annibal Fabium, cui neque virtute neque artibus bellandi par erat, vt infamia distringeret, agris eius abstinuit, cæteros populatus. Cōtrā ille, ne suspecta ciuibus fides esset, magnitudine animi effecit publicatis possessionibus suis.

Fab. Maximus quintò Cos. cū Gallorum, Vmbriorum, Etruscorum, Samnitiumque, aduersus P. R. exercitus coissent, contra quos & ipse trans Apenninum montem castra cōmuniebat, scripsit Fuluius & Posthumio, qui in præsidio vrbi erant, copias ad Sitium mouerent: quibus affecutis, ad sua defendenda Etrusci, Vmbrique descenderunt: relictos Sānites Gallisque Fabius & collega Decius aggressi vicerunt. *Samnium*

M. Curius aduersus Sabinos, qui ingenti exercitu cōscripto, relictis finibus suis, nostros occupauerant, occultis itineribus manum misit, quæ desolatos agros eorum vicisque, per diuersa incendit. Sabini ad arcendam domesticā vastitatem recesserunt. Curio contigit & vacuos infestare hostium fines, & exercitum sine prælio auertere, sparsūque cedere.

T. Didius paucitati suorum diffidens, cū in aduentū earū legionū quas expectabat trahere bellum & occurrere eis hostem comperisset, cōcione aduocata aptari iussit milites ad pugnam, ac de industria negligentius custodiri captiuos: ex quibus pauci qui profugere nunciauerunt suis pugnam imminere. At illi, ne suspitione prælij deducerent vires, omiserunt occurrere eis quibus infidiabantur: legiones tutissimè, nullo excipiente, ad Didium peruenerunt. *suspicionem prælii*

Bello Punico quedā ciuitates, quæ à Romanis deficere ad Pœnos destinauerant,

R rant,

rant, cum obsides dedissent, quos recipere antequam desciscerent studebant, simulauerunt seditionem inter finitimos ortam, quam Romanorum legati dirimere deberent, missosque eos velut contraria pignora retinuerunt, nec antè reddiderunt quàm ipsi recuperarent suos.

Legati Romanorū cum misissent ad Antiochū regem, qui secum Annibalem victis iam Carthaginēsis habebat, cōsiliūq; eius aduersus Romanos instruebat, crebris cum Annibale colloquiis effecerūt, vt is regi fieret suspectus, cui gratissimus alioqui erat & utilis propter calliditatē & peritiā bellandi.

Qu. Metellus aduersus Iugurtham bellum gerēs, missos ad se legatos eius corrupit, vt sibi proderent regem. Cum etiam alij venissent, idem fecit. Eodem consilio vsus est & aduersus tertios. Sed de captiuitate Iugurthę res parū processit, † viuum enim tradi sibi volebat, plurimum tamen consecutus est: nam cum interceptę fuissent epistolę eius ad regios amicos scriptę, in omnes eos rex animaduertit, spoliatusque consiliis amicos postea parare non potuit.

C. Cæsar per exceptum quendam aquatorem, cum comperisset Afranium Petreiumque castra noctu moturos, vt citra vexationem suorum, hostilia impediret consilia, in initio statim noctis vasa conclamare milites, & præter aduersariorum castra agi mulos cum fremitu, & sonum iussit cōtinuare, quos re-tentos volebat & arbitrari castra Cæsarem mouere.

Scipio Aphricanus ad excipienda auxilia cū com meatibus, Annibali Venticiū Termum dimisit, ipse subuenturus.

Dionysius Syracusanorum tyrannus, cum Aphri ingenti multitudine traiecturi essent in Siciliam, ad eum oppugnandum, castella pluribus locis communiit, custodibūque præcepit, vt ea aduenienti hosti dederent, dimissi que Syracusas occultè redirent. Aphris necesse fuit capta castella præsidio ibi tenere, quos Dionysius redactos ad quam voluerat paucitatem, penè iam par numero aggressus vicit, cum suos contraxisset & aduersarios sparsisset.

Agelilaus Lacedæmonius, cum inferret bellum Tyfapherni, Cariam se petere simulauit: quasi aptius locis montuosis, aduersus hostem equitatu præualentem pugnaturus. Per hanc consilij ostensionem aduocato in Cariam Tyfapherne, ipse Lydiā, vbi caput hostium regni erat, irrupit: oppressisque qui illic agebant, pecunia regia potitus est.

De seditione militum compescenda.

Cap. IX.

Liu. lib. 7.
ab vrb. con.
CL. Mar-
tium Rur.
habet.

A. Manlius Cof. cum comperisset coniurasse milites in hybernis Campaniæ, vt iugulatis hospitibus, ipsi res eorum inuaderent, rumorem sparsit eodem loco hybernaturus: atque ita coniuratorum cōsilio turbato, Campaniam periculo liberauit, & ex occasione nocentes puniuit.

Prope

Lucius Sylla cum legiones ciuium Romanorum perniciofa seditione furerent, consilio restituit sanitatem efferatis. † Propere enim annunciari iussit, hostem adesse, & ad arma vocantium clamorem tolli, signa canere: discussa seditio est, vniuersis aduersus hostem consentientibus.

Cn. Pompeius, trucidato ab exercitu Mediolani senatu, ne tumultū mouerēt, si solos euocasset nocētes, mixtos eis qui extra delictū erāt, venire iussit: ita
&

& noxij minore cum metu, quia non segregati, ideóque non ex causa culpæ videbantur accersiti, comparuerunt, & illi quibus integra erat cōscientia, custodiendis quoque nocentibus † attenderunt, ne illorum fuga inquinarentur. *accesserunt*

Cæsar cum quēdā legiones eius, sēditionē mouissent, ad eò ut in perniciem quoque ducis viderētur cōsurrecturæ, dissimulato metu, processit ad milites, postulātibúsque mīssionē, ultro minaci vultu dedit: exauētoratos pœnitentia coēgit satisfacere Imperatori, obsequentiorésque in reliquum operas ædere.

Quemadmodum intempestiua postulatio pugnæ, inhibeatur. Cap. X.

Q. Sertorius, quòd experimēto didicerat, imparem se vniuerso Romanorū exercitui, ut barbaros quoque inconsultē pugnā exposcētes doceret, adductis in conspectū duob⁹ equis, altero præualido, altero admodum exili, duos admouit iuuenes similiter affectos, robustū & gracilē: ac robustiori imperauit, equo exili vniuersam caudā abrūpere, gracili autem, valentiorem per singulos vellere: cūque gracilis fecisset quod imperatū erat, validissim⁹ cū in infirmi equi cauda sine effectu luctaretur, iam (inquit Sertorius) Romanorum cohortium (per hoc vobis exemplum ostendi) milites, insuperabiles sunt vniuersas aggredientibus: easdem lacerabit & carpet, qui per partes attentauerit.

Idē cū videret suos pugnæ signū incōsultē flagitātes, crederētque rupturos Imperiū nisi cōgrederētur, permisit turmę equitū ad laceffendos hostes ire, laborātique submisit alias, & sic recepit omnes: tutisq; utrisq; & sine noxa ostendit quis exitus flagitatā pugnā māsisset: obsequētissimis inde eis vsus est.

Agésilæus Lacédæmonius cū aduersus Thebanos castra super ripam posuisset, multoq; maiorem hostium manū esse intelligeret, & ideo suos arce-
re à cupiditate decernendi veller, dixit responso deūm se ex collibus pugnare iussū: & ita exiguo præsidio ad ripam posito accessit in colles. Quod Thebani pro metu interpretati transierunt flumen, & cū facilē depulissent præsidium, cæteros insecuti audius, iniquitate locorum à paucioribus victi sunt.

Scorylo dux Dacorū cū sciret dissociatū armis ciuilib⁹ populū Rom. neque tamē tentandum arbitraretur, quia externo bello posset cōcordia in ciues coalescere, duos canes in cōspectu populariū commisit, hisq; acerrimē inter ipsos pugnantibus, lupum ostendit, quē protinus canes, omīssa inter se ira, aggreffi sunt, quo exemplo, prohibuit barbaros ab impetu Romanis profuturo.

Quemadmodum sit incitandus exercitus ad prælium. Cap. XI.

M. Fabius & Cn. Málius Coss. aduersus Hetruscos ppter sēditiones detre-
tante præliū exercitu, ultro simularūt cūctationē, donec milites probris hostium coacti, pugnam deposcerent, iurarentq; se ex ea victores redituros.

Fulvius nobilior cū aduersus Samnitiū numerosum exercitū, & successib⁹ tumidū, paruis copiis necesse haberet decertare, simulauit vnā legionē hostiū à se corruptā ad proditionē: imperauitq; (ad eius rei fidē) tribunis, & primis ordinib⁹ & centurionib⁹ quantū quisque numeratæ pecunię, aut auri argētique haberet, conferret, ut repræsentari merces proditoribus posset: se autem his qui contulissent pollicitus est, consummata victoria, ampla insuper præmia daturum. Quæ sua persuasio Romanis alacritatem attulit & fiduciam: vnde

R ij etiam

etiam præclara victoria, commisso statim bello peracta est.

*decimã co-
geret, &
ceteros pu-
deret* C. Cæsar aduersus Germanos & Ariouistum pugnaturus, confusis suorum animis, pro cõcione dixit, nullius se eo die opera nisi decimæ legionis vsurum: quo consecutus est, vt decimani, tanquàm præcipuæ fortitudinis testimonio ꝑcogerentur, & cæteri pudore, ne penes alios gloria virtutis esset.

Q. Fabius, qui egregiè sciebat, & Romanos eius esse libertatis, quæ contumelia exasperaretur, & à Pœnis nihil iustū aut moderatū expectabat, misit legatos Carthaginē, de cõditionibus pacis: quas cum illi iniquitatis & insolētiae plenas retulissent, exercitus Romanorum ad pugnandum concitatus est.

Agefilæus Lacedæmoniorū dux, cū propè ab Orchomeno socia ciuitate castra haberet, cõperissetque pleròsq; ex militibꝰ præciosissima rerū deponere intra munimēta, præcepit oppidanis, ne quid ad exercitū suū pertinens reciperetur, quo ardētius dimicaret miles, qui sciret sibi pro omnibꝰ suis pugnādum.

Epaminūdas dux Thebanorū aduersus Lacedæmonios dimicaturus, vt nō solū viribꝰ milites sui, verū etiā affectibꝰ adiuuaretur, pronūciauit in cõcione, destinatū Lacedæmoniis si victoriā potirētur, omnes virilis sexus interficere, vxoribus autem eorū & liberis in seruitutē adductis, Thebas diruere, qua denūciatione concitati, primo impetu Thebani Lacedæmonios expugnaverunt.

Eutidas dux Lacedæmoniorum pugnaturus eodem die, quo classē vicerant focij, quamuis ignarus actæ rei, vulgauit nunciatam sibi victoriā partium, quo constantiores ad pugnam milites haberet.

Aulus Posthumius prælio quo cum Latinis cõfluxit, oblata speciē duorum in equis iuuenum, animos suorum erexit, Pollucem & Castorem adesse dicēs, ac sic prælium restituit.

Archidamus Lacedæmonius aduersus Arcadas bellum gerens, arma in castris statuit, & circa ea duci equos noctu clām imperauit: quorum vestigia manē (tanquam Castor & Pollux perequitasent) ostendens, adfuturos eosdem ipsis præliantibus persuasit.

locum Pericles dux Atheniensium initurus prælium, cū animaduertisset lucum, ex quo vtraque acies conspici poterat, dēfissimæ opacitatis, vastum alioqui & Diti patri sacrum, ingentis illic staturæ hominem, altissimis cothurnis, & veste purpurea, coma venerabilem in curru candidorum equorū sublimem constituit, qui dato signo pugnae, prouheretur: & voce Periclem nomine appellans, cohortaretur eum, diceretque deos Atheniensibus adesse: quo penēt primo coniectu teli hostes terga dederunt.

*ante conie-
ctum*

L. Sylla, quo paratiorem militem ad pugnandum haberet, prædici sibi à diis futura simulauit. Postremò etiam in conspectu exercitus, priusquàm in aciem descenderet, signum modicæ amplitudinis, quod Delphis sustulerat orabat, petebátque vt promissam victoriā maturaret.

*magam
Scythia*

C. Marius ꝑsagam quandam ex ꝑsiria habuit, à qua se dimicationum euentus prædiscere simulabat.

Q. Sertorius, cū barbaro, & rationis indocili milite vteretur, ceruā candidā insignis formæ per Lusitaniā ducebat, & ab ea, quæ agēda aut vitāda essent, prænoscere

prænoscere se assueverat, ut barbari ad omnia tanquam diuinitus imperata obedirent.

Hoc genere Strategematicon non ea tantum parte utendum est, qua imperitos existimabimus esse, apud quos his utemur, sed multò magis ea, quæ talia erunt, excogitabuntur, ut ab his monstrata credantur.

Alexander Macedo sacrificaturus, inscripsit medicamento aruspici manum, quam ille extis erat suppositurus: literę significabant victoriam Alexandro dari, quas cum iecur calidum rapuisset, & à rege militi esset ostensum, auxit animum, tanquam deo spondente victoriam.

Idem fecit Innidestarus pex, prælium Eumene cum Gallis commissuro. Indas

Epaminondas Thebanus, aduersus Lacedæmonios fiduciam suorum religionē adiuuandam ratus, arma quæ ornamentis affixa in templis erant, nocte subtraxit, persuasitq; militib; deos iter suū sequi, ut præliantibus ipsis adessent.

Agefilaus Lacedæmonius, cum quosdam Persarum cepisset, quorum habitus multum terroris præfert, quoties veste tegitur, nudatos militibus suis (ut alba corpora & umbratica contemnerent) ostendit.

Gelo Syracusarū tyrannus bello aduersus Pœnos suscepto, cum multos cepisset, infirmisimū quēque præcipuè ex auxiliariis qui nigerrimi erant, nudatum in conspectu suorum produxit, ut persuaderet contemnendos. auxiliariis

Cyrus rex Persarum, ut concitaret animos popularium, tota die in excidentia quadam sylua eos fatigauit, deinde postridie præstitit eis liberalissimas epulas, & interrogauit, utro magis gauderēt: cumque ei præsentia probassent: At qui per hæc (inquit) ad illa perueniendum est. Nam liberi beatique esse, nisi Medos viceritis, non potestis; atque ita eos ad cupiditatem prælij concitauit.

L. Sylla quia aduersus Archelaum præfectum Mithridatis, apud Pyrea prioribus ad prælium militibus utebatur, opere eos fatigando, compulit ad poscendum ultro pugnae signum.

Fabius Maximus veritus, ne qua fiducia nauium, ad quas refugiū erat, minus constanter pugnaret exercitus, incendi eas, priusquam iniret prælium, iussit.

De dissoluendo metu quo milites ex aduersis omnibus conciderunt. Cap. XII.

S Cipio ex Italia in Aphricam transportando exercitum, cum egrediens nauem prolapsus esset, & ob hoc attonitos milites cerneret, id quod trepidationem afferebat, constantia & magnitudine animi, in hortationem cōuertit: Et ludite (inquit) milites, Aphricam oppressi.

C. Cæsar cum fortè conscendens nauē lapsus esset, Teneo te terra mater (inquit) qua interpretatione effecit, ut repetiturus illas à quibus proficiscebatur terras videretur. T. Sépronius Gracchus Cos. acie aduersus Picentes directā, cū subitus tremotus utraq; partes cōfudisset, exhortatione cōfirmavit suos, & impulit, ut cōsternatū superstitione hostem inuaderēt, adhortatūque deuicit.

Sertorius, cum equitum scuta extrinsecus, equorumque pectora cruenta subito prodigio apparuissent, victoriam portendi interpretatus est, quoniam illæ partes solerent hostili cruore respergi.

R iij Epami-

Epaminundas Thebanus contristatis militibus, quòd ex hasta eius ornamentum infulæ more dependens, ventus ablatum in sepulchrum Lacedæmonij cuiusdam depulerat: Nolite (inquit) milites trepidare, Lacedæmonis significatur interitus. Sepulchra enim funeribus ornantur.

Idem cùm fax de cœlo nocte delapsa, eos qui aduerterunt terruisset: Lumen (inquit) hoc numina ostendunt.

Idem instante aduersus Lacedæmonios pugna, cùm sedile in quo refederat, succubuisset, & id vulgò pro tristi significatione cõfusi milites interpretarentur, Immo (inquit) vetamur sedere.

Lu. Sulpitius Gallus defectum Lunæ imminet, ne pro ostento exciperent milites, prædixit futurum, additis rationibus causisquẽ defectionis.

Agathocles Syracusanus aduersus Pœnos simili eiusdem fideris diminutione, qua sub diem pugna, vt prodigio milites sui consternati erant, ratione qua id accideret exposita, docuit quicquid illud foret, ad rerum naturam, non ad ipsorum propositum pertinere.

Pericles, cùm in castra eius fulmẽ decidisset, terruissetquẽ milites, aduocata concione, lapidibus in conspectu omniũ collisis, ignem excussit, sedauitquẽ turbationem, cùm docuisset similiter nubium attritu excuti fulmen.

Timotheus Atheniensis, classe dimicaturus aduersus Corcyreos, gubernatori suo qui proficiscenti iam classi signum receptui cœperat dare, quia ex remigibus quendam sternutantem audierat, Miraris (inquit) ex tot millibus vnum perfrixisse.

Chalabrias Atheniensis classe dimicaturus, excusso ante nauem ipsius fulmine, exterritis per tale prodigium militibus, Nunc (inquit) potissimum iucunda pugna est, cùm deorum maximus Iupiter adesse numen suum classi nostræ ostendit.

FINIS PRIMI LIBRI.

SEXTI IVLII FRON-

TINI VIRI CONSVLARIS STRA-

tegematum libri secundi præfatio.

Ispositis primo libro exemplis instructuris (vt mea fert opinio) du-
cem, in his quæ ante commissum prælium agenda sunt, deinceps *iussum*
reddemus pertinentia ad ea quæ in ipso prælio agi solent, & deinde
ea quæ post prælium: & eorû quæ ad prælium pertinent species sunt.

DE TEMPORE AD PVGNAM

eligendo.

Cap. I.

Vblius Scipio in Hispania, cûm cõperisset Hasdrubalem Pœ-
norum ducem ieiuno exercitu manẽ processisse in aciem, con-
tinuit in horam septimam suos: quibus præceperat, vt quiesce-
rent, & cibum caperent: cumque hostes, inedia, siti, mora sub
armis fatigati, repetere castra cõpissent, subito copias eduxit,
& commisso prælio vicit.

Metellus Pius in Hispania aduersus Herculeium, cum ille oriente protinus
die instructam aciem vallo eius admouisset, feruidissimo tunc tempore anni,
intrâ castra suos continuit, in horam diei sextam, atque ita fatigatos æstu, fa-
cilè integris & recentibus vicit suorum viribus.

Idem iunctis cum Pompeio castris aduersus Sertorium in Hispania, cûm
sæpe instruxisset aciem, hoste, qui imparem se duobus credebat, pugnam de-
trectante: quodam deinde tempore, quum Sertorianos milites animaduertif-
set magno impetu instinctos deposcentes pugnam, humerósque exercentes,
& lanceas vibrantes, existimauit ardori cedendum in tempore, recepítque ex-
ercitum, & Pompeio idem faciendi autor fuit.

Posthumius Cos. in Sicilia, cûm castra eius à Punicis trium milium passuum
spacio distarent, & dictatores Carthaginensiu quotidie ante ipsa munimenta
Romanorum, dirigerent aciem, exigua manu leuibus assiduè præliis pro vallo
resistebat: quam consuetudinem contemnente iam Pœno, reliquis omnibus
per quietem intra vallum præparatis, ex more pristino, cum paucis sustinuit
incursum aduersariorum, ac solito diutius detinuit, quibus fatigatis post sextâ
horam, etiam se recipientibus, & cum inedia quoque laborarent, per recentes
suos, hostem, quem prædicta profligauerant incommoda, fugauit.

Iphicrates Atheniensis quia explorauerat, eodẽ assiduè tẽpore hostes cibũ
capere, maturius vesci suos iussit, & eduxit in aciem, aggressusque hostem ita
detinuit, vt ei nec configendi, nec abeundi daret facultatem. Inclinato deinde
iam die reduxit suos, & nihilominus in armis retinuit: fatigati hostes non sta-
tione magis quàm inedia, statim ad corporis curam & cibum capiendum fe-
stinauerunt: Iphicrates rursus eduxit, & incompofiti hostis aggressus est castra.

Idem

differt

Idem cū aduersus Lacedæmonios pluribus dieb⁹ castra cominus haberet, & vtraq; pars certis tēporibus assiduè pabulatū lignatūq; pcederet, quodā die militū habitu, seruos lixasque dimisit ad munera, milites retinuit, & cū hostes dispersi essent ad similia munera, expugnauit castra eorum, inermesq; cum fasciculis passim ad tumultum recurrentes, facile aut cecidit, aut cepit.

Verginius Cos. in Volscis cū procurrare hostes effusos ex longinquo vidisset, quiescere suos ac defixa tenere pila iussit. Tunc anhelantes, integris viribus exercitus sui aggressus auertit.

Fab. Max. non ignarus Gallos & Samnites primo impetu prauallere, suorū autem infatigabiles spiritus, inter moras decertandi etiam incallescere, imperauit militibus, vt contenti essent primo congressu sustinere, vt hostem mora fatigarēt: quod vbi successit, admoto etiam subsidio suis, in prima acie vniuersis viribus oppressum fudit hostem.

Philippus ad Chéroniam, memor sibi esse militem longo vsu duratū, Atheniensibus acrem quidem, sed exercitatum & impetu tātū violentum, ex industria prælum traxit: mōxque languentibus iam Atheniensibus, concitatus intulit signa, & ipsos cecidit.

Lacedæmonij certiores ab exploratoribus facti, Messenios in eam exarxisse rabiē, vt in præliū cum coniugibus ac liberis descenderent, pugna distulerunt.

C. Cæsar bello ciuili cū exercitū Afranij & Petreij circumuallatum, siti angere, isque ob hoc exasperatus, interfectis omnibus impedimentis ad pugnam descendisset, cōtinuit suos, arbitratus alienū dimicationi tempus, quod aduersarios & ira & desperatio incenderat.

decernendi

Cn. Pompeius fugientem Mithridatem, cupiens ad prælum compellere, elegit tempus dimicationi nocturnum, vt abeunti se opposeret: atque ita præparatus, subitam hostibus necessitatem decertandi iniecit. Præterea sic constituit aciem, vt Pōticorum quidē oculos aduersa luna perfringeret, suis autem illustrem & conspicuum præberet hostem.

Iugurtham autem constat memorem virtutis Romanorum, semper inclinato die committere prælia solitum, vt si fugarentur sui, oportuna noctem haberent ad delitescendum.

Lucullus aduersus Mithridatem & Tigranem, in Armenia maiore apud Tigranocertam, cum ipse non amplius xv. millia armatorum haberet, hostis autem innumerabilem multitudinem, cōque ipso inhabilem, vsu hoc eius incommodo, nondum ordinatam hostium aciem inuasit, atque ita protinus dissipauit, vt ipsi quoque reges abiectis insignibus fugerent.

Cl. Tiberius Nero aduersus Pannonios, cū barbari feroces in aciem oriente statim die processissent, continuuit suos, passusque est suos nebula & imbribus qui fortē illo die crebri erant, verberari, ac demum vt fessum stando & pluuia non solum animo, sed & lassitudine deficere animaduertit, signo dato adortus superauit.

C. Cæsar in Germania, quia cōpererat Ariouisto Germanorū regi institutū, & quasi legem militibus non pugnandi decrecente luna, tum potissimū acie commissa

commiffa impeditos religione hostes vicit.

D. Aug. Vefpafianus, Iudæos Saturni die, quo eis nefas eſt quicquam feriæ rei agere, adortus fuperauit.

Lyſander Lacedæmonius aduerſus Athenienſes apud † Aegæopotamon <sup>Aegæopo-
tamum</sup> inſtituit certo tempore infeſtari naues Athenieſium, deinde reuocare claſſem, qua re in conſuetudinem perducta, cùm Athenienſes poſt digreſſum eius ad contrahendas copias diſpergerentur, extendit ex conſuetudine claſſem, & recepit. Tum hoſtium maxima parte ex more dilapſa, reliquos adortus occidit, & vniuerſas naues cepit.

De loco ad pugnam eligendo.

Cap. II.

MArcus Curius, quia phalangi regis Pyrrhi explicatę reſiſti non poſſe animaduertebat, dedit operam, vt in anguſtiis conſligeret, vbi conferta ſibi ipſa eſſet impedimento.

Gn. Pompeius in Capadocia elegit locum caſtris æditum, vnde adiuuante procliuiſo impetum militum, facile ipſo decurſu Mithridatem fuperauit.

C. Cæſar aduerſus Pharnacem Mithridatis filium dimicaturus, in colle inſtruxit aciem, quæ res expeditam ei fecit victoriam. Nam pila ex ædito in ſub-
euntes barbaros emiſſa, protinus eos auerterunt.

Lucullus aduerſus Mithridatem & Tygranem, in Armenia maiore, apud Tigranocertam dimicaturus, collis proximi planũ verticem raptim cum copiarum parte adeptus, in ſubiectos hoſtes decurrit, & equitatum eorum à latere inuaſit, aduerſumque, & eorũdem partem peditum perturbatam inſequutus, clariſſimam victoriam retulit.

Ventidius aduerſus Parthos nõ antè militẽ eduxit, quàm illi quingentis nõ amplius paſſib⁹ abeſſent, atq; ita ꝑcurſione ſubita adeò ſe admouit, vt ſagittas quibus ex longinquo uſus eſt, cominus applicitus eluderet: quo conſilio, quia quandam fiducia etiam ſpeciem oſtentauerat, celeriter barbaros debellauit.

Hannibal apud † Numiſtronem, contra Marcellum pugnaturus, cauas & præruptas vias obiecit à latere, ipſaque loci natura pro munimentis uſus, clariſſimum ducem vicit. <sup>Numiſtra-
nem.</sup>

Idem apud Cannas cùm comperiſſet Volturnum amnem, vltra reliquorũ naturam fluminum ingentes auras mane perflare, quæ arenarum & pulueris vertices agerent, ſic direxit aciem, vt tota vis à tergo ſuis, Romanis in ora & oculos incideret: quibus incommõdis mirè hoſti aduerſantibus, illam memorabilem adeptus eſt victoriam.

Marius aduerſus Gymbros ac Theutonoscõſtituta die pugnaturus, firmatum cibo militem ante caſtra collocauit, vt per aliquantum ſpaciũ, quo aduerſarij dirimebantur, exercitus hoſtium potius labore itineris proſtigaretur: fatigationi eorum deinde incõmodum aliud obiecit, ita ordinata fuorum acie, vt aduerſo ſole, & vento & puluere barbarorum occuparetur exercitus.

Cleomenes Lacedæmonius aduerſus Hippiam Athenienſem, qui equitatu præualebat, planiciem in qua dimicaturus erat, arboribus proſtratis impedit, & inuiam equiti fecit.

Iberi

Iberi in Aphrica ingenti hostium multitudine excepti, timentesque ne circumirentur, applicuerunt se flumini, quod altis in ea regione ripis profluebat: qui ita à tergo amne defensi, & subinde cum virtute præstarent, incursando in proximos, omnem hostium exercitum strauerunt.

Xantippus Lacedæmonius sola loci cōmutatione, fortunā Punici belli conuertit: nā cū desperatibus iam Carthaginē sibi^o mercede sollicitatus, animaduertisset Afros quidē qui equitatu & elephātis præstabant, colles sectari: à Romanis autē, quorū robur in peditibus erat, cāpestria teneri, Pœnos in plana deduxit: ubi per elephātos, dissipatis ordinibus Romanorū, sparsos milites per Numidas persecutus, eorū exercitum fudit: in illā diem terra marique victorem.

Epaminūdas dux Thebanorū, aduersus Lacedæmonios directurus aciē, pro frōte eius decurrere equitibus iussis, cū ingētē puluerē oculis hostiū obiecisset, expectationēq; equestris certaminis prætēdisset, circumducto pedite ab ea parte ex qua decurs^o in aduersā hostiū aciē ferebat, inopinatiū terga adortus cecidit.

Lacedæmonij ccc. contra iunumerabilem multitudinem Persarum, Thermopylas occupauerunt, quarum angustia non amplius, quā parem numerum cominus pugnaturū, poterant admittere: eaque ratione quantum ad congressus facultatem, æquati numero barbarorum, virtute autem præstantes, magnam eorum partem occiderunt: nec superati forent, nisi per proditorem Ephyaltem Trachiniam circumductus hostis, à tergo eos oppressisset.

Themistocles dux Atheniēsiū cū videret vtilissimū Græcię, aduersus multitudinē Xerxis nauium, in angustias Salaminis decernerē, idq; persuadere ciuibus non posset, solertia effecit vt barbaris, ad vtilitates suas Græci compellerentur, simulata nāque proditione, misit ad Xerxem, qui indicaret populares suos de fuga cogitare, difficiliorēque rem ei futurā, si singulas ciuitates obsidione aggrediretur. Qua ratione effecit vt exercitus Barbarorū primum inquietaretur, dum tota nocte in statione custodiā est: deinde, vt sui manē integris viribus, cum dictis barbaris vigilia marcentibus configerent, loco vt voluerat arcto, in quo Xerxes multitudine, qua præstabat, vti non posset.

De acie ordinanda.

Cap. III.

Cneus Scipio in Hispania aduersus Hannonem ad oppidum Indibilem, cū animaduertisset Punicam aciem ita directā, vt in dextro cornu Hispani constituerentur, robustus quidem miles, sed qui alienum negotium ageret: in sinistro autem Afri minus viribus firmi, sed animi cōstantioris, reducto sinistro latere, suorum dextro cornu, quod validissimis militibus extruxerat, obliqua acie cum hoste cōfligit. Deinde, fusis fugatisque Afris, Hispanos, qui in recessu spectantium more steterant, facile in deditionem compulit.

Philippus Macedonum rex aduersus Illyricos gerens bellum, vt animaduertit frontem hostium stipatam, electis de toto exercitu viris, latera infirmiora, fortissimis suorum in dextro cornu collocatis, sinistrum latus hostium inuasit, turbatāque acie tota victoriam profligauit.

Parmenes

Parmenes Theban^o, cōspecta Persarū acie, quę robustissimas copias ī dextro cornu collocatas habebat, simili ratione et ipse suos ordinauit, omnēq; eq̃tatū,

&c

& fortissimum quēque peditum in dextro cornu, infirmissimos autem contra fortissimos hostium posuit, præcepitque ut ad primum impetum eorum sibi fuga consulerent, & in sylvestria confragosāque loca se reciperent: ita frustrato robore exercitus, ipse optima parte virium suarum, dextro cornu, totam circuit aciem hostium & evertit.

P. Cor. Scipio, cui postea Africano cognomen fuit, aduersus Asdrubalem ducem Pœnorum in Hispania bellum gerens, ita per continuos dies ordinatū produxit exercitum, ut media acies fortissimis fundaretur: sed cū hostes quoque eadem ratione assidue ordinati procederent, Scipio eo die quo statuerat decernere, commutauit instructionis ordinem, & firmissimos, id est, legionarios in cornibus collocauit, ac leuem armaturam in media acie, sed retractatā: ita cornibus quibus ipse præualebat infirmissimas hostium partes lunata acie aggressus facillè fudit.

Metellus in Hispania eo prælio quo Herculeium deuicit, cum comperisset cohortes eius, quę validissimæ vocabantur, in media acie locatas, ipse mediam suorum aciem reduxit, ne eam partem antè cum hoste configeret, quàm cornibus configatis, medios vndique cirunuenissent.

Artaxerxes aduersus Græcos, qui Persidam intrauerant, cum multitudine superaret, latius quàm hostes acie instructa, in fronte equitem, leuēque armaturam in cornibus collocauit, atque ita ex industria lentius procedēte media acie, copias hostium cinxit ceciditque.

Contrà Annibal ad Cannas reductis cornibus productāque media acie, nostros primo impetu protrusit. Idem conferto prælio, paulatim inuicem sinuantibus, procedentibusque ad præceptum cornibus, auidè insequentem hostem in mediam aciem suam recepit, & ex vtraque parte compressum cecidit, veterano & diu edocto vsus exercitu: hoc enim genus ordinationis exequi, nisi peritus, & ad omne momentum respondens miles, vix potest.

Liuius Salinator & CL. Nero cū Asdrubal bello Punico secundo decertandi necessitatem euitans in colle cōfragoso post vineas aciem direxisset, ipsi reductis in latera viribus, vacua fronte ex vtraque parte circumuenerūt eum, atque ita aggressi superauerunt. Annibal quum frequētibus præliis à CL. Marcello superaretur, nouissime sic castra metabatur, ut aut montibus, aut paludibus, aut simili locorum aliqua oportunitate adiutus, aciem eo modo collocaret, ut vincentibus quidem Romanis, penè indemnē recipere posset intra munimenta exercitum, cedentibus autem, instandi liberum haberet arbitrium.

Xantippus Lacedæmonius in Africa aduersus M. Attilium Regulum leuem armaturam in prima acie collocauit, in subsidio autem robur exercitus, præcepitque auxiliaribus, ut emissis telis cederent hosti: & cum se intra suorum ordines recepissent, confestim in latera discurrerent, & à cornibus rursus eruperent, exceptumque iam hostem à robustioribus & ipsi circumirent.

Sertorius idē in Hispania aduersus Pompeium fecit. Cleandridas Lacedæmonius aduersus Lycaonas densam instruxit aciem, ut longe minoris exercitus speciem præberet: securioribus inde hostibus, in ipso certamine diduxit ordines

dines à lateribus circumuentos eos fudit.

Castronius Lacedæmonius, cum in auxilium Aegyptiis aduersus Persas venisset, & sciret firmiorem esse Græcū militem, magisque à Persis timeri, cōmutatis armis Græcos in prima posuit acie, & cū illi æquo Marte pugnaret, submitit Aegyptiorū manum: Persæ cū Græcis, quos Aegyptios opinabantur, restitissent, superueniente multitudine, quā ut Græcorum expauerant, cesserunt.

Cn. Pompeius in Albania, quia hostes & numero & equitatu praualebāt, iuxta collem in angustiis protegere galeas, ne fulgore earum conspicui fierēt, iussit equites: deinde in æquum procedere, ac velut prætendēte peditibus, præcepitque eis ut ad primum impetū hostium refugerent, & simul ac ad pedites vētū esset, in latera discederēt: quod ubi explicitū est, patefacto loco subita peditū surrexit acies, inuectōsq; temere hostes, inopinato, interfusa prælio cecidit.

M. Antonius aduersus Parthos, qui infinita multitudine sagittarum exercitum eius obruebant, subsidere suos, & testudinem facere iussit, supra quam transmissis sagittis, sine militum noxa exhaustus est hostis.

Annibal aduersus Scipionē in Aphrica, cum haberet exercitum ex Pœnis & auxiliariis, quorū pars non solum ex diuersis partibus, sed etiā ex Italicis cōstabat, post elephātos lxxx. qui in prima frōte positi hostiū turbarēt aciem, *Barbaros* auxiliares Gallos & Lygures & † Balearēs Maurōsq; posuit, ut nō fugere possent, Pœnis à tergo stātibus, & hostē oppositi si nō infestarent, at certē fatigaret, tum suis & Macedonibus, qui iam fessos Romanos integri exciperēt, in summa acie collocatis, nouissimos Italicos constituit, quorū & timebat fidem & segnitiam verebatur, quoniā plerōsq; eorū ab Italia inuitos extraxerat. Scipio aduersus hanc formam, robur legionis, triplici acie in frōte ordinatū per hastatos & principes & triarios opposuit, nec continuas construxit cohortes, sed manipulis inter se distantibus spacium dedit, per quod elephanti ab hostibus acti facilē trāsmitti sine perturbatione ordinum possent: ea ipsa interualla expeditis velitibus impleuit, ne interluceret acies, dato eis præcepto, ut ad impetum elephantorū, vel retro vel in latera concederent. Equitatum deinde in *recti* cornua diuisit, & dextro Romanis equitibus Lælium, sinistro Numidis Massinissam præposuit: quæ tam prudens ordinatio, non dubiæ causæ victoriæ fuit.

Archelaus aduersus L. Syllā, in frōte ad perturbādū hostē falcatas quadrigas locauit, in secūda acie phalāgem Macedonicam, in tertia Romanorū more armatos auxiliares, mixtis fugitiuis Italicæ gentis, quorū † peruiaciē plurimum fidebat, leuē armaturā in vltimo statuit. In vtroq; deinde latere equitatū, cuius amplū numerū habebat, circūeundi hostis causa posuit. Cōtra hæc Sylla fossas amplæ latitudinis in vtroque latere duxit, & capitib⁹ earū castella cōmuniuit: qua ratione, ne circūiretur ab hoste, & peditū numero, & maxime equitatu superate, cōsecutus est. Triplicē deinde peditū acie ordinauit, relictis interuallis, per leuem armaturā, & equitem, quē in nouissima collocauerat, ut cū res exigisset emitteret eum: † tum prosignans, qui in secunda acie erāt imperauit, ut densos numerosōsq; palos firmē in terram defigerent, intēque eos, appropinquantibus quadrigis ante signa nostrā aciem recepit, tum demum sublato *perniciati* vniuersorū

cum postsignans

vniuersorum clamore velites & leuem armaturam ingerere tela iussit, quib' factis quadrigæ hostium aut implicitæ palis aut exterritæ clamore telisque, in suos conuersæ sunt, turbaueruntque Macedonum instructuram: qua cedente cum Sylla staret & Archelaus equitem opposuisset, Romani equites subito emissi auerterunt eos consummaruntque victoriam.

G. Cæsar Gallorum falcatas quadrigas eadem ratione palis defixis excepit in hibuítque.

Alexander ad Arbela cum hostium multitudinem vereretur, virtuti autem suorum fideret, aciem in omnem partem spectatam ordinauit, vt circumuenti, vndique pugnare possent.

Paulus aduersus Persem Macedonum regem, cum phalangem suorum duplicem, mediã in partem direxisset, eamque leui armatura cinxisset, & equitẽ in vtroque cornu collocasset, triplicem aciem cuneis instruxit, inter quos subinde velites emisit. Quo genere cum profligari nihil videret, cedere instituit, vt hac simulatione perduceret hostes in confragosa loca, quæ ex industria captauerat. Cum sic quoque suspecta calliditate recedentiũ, sequeretur ordinata phalanx, equites à sinistro cornu præter ora phalangis iussit transcurrere, citatis equis tectis, vt obiectis armis ipso impetu præfringerent hostium spicula: quo genere telorum exarmati Macedones soluerunt aciem, & terga verterunt.

Pyrrius pro Tarentinis apud Asculum, secundum Homericum versum quo pessimi in medium recipiuntur, dextro cornu Samnitas Epirotasque, sinistro Brutios atque Lucanos cum Salentinis, in media acie Tarëtiños collocauit, equitatum & elephantos in subsidis esse iussit. Contra Coss. aptissimè diuisis in cornua equitibus, legiones in prima acie & in subsidis collocarunt, & his immiscuerunt auxilia. Vtrinque xl. millia cõstat fuisse, Pyrrhi dimidia pars exercitus amissa, apud Romanos quinque millia desiderata sunt.

Cn. Pompeius aduersus C. Cæsarem palustri prælio Pharsaliæ triplicẽ instruxit aciem, quarum singulæ denos ordines haberent in latitudinem. Legiones secundum virtutem cuiusq; firmissimas in cornibus & in medio collocauit, spacia his interposita tyronibus suppleuit, dextro latere DC. equites, propter flumen Enipeum, quod & alueo suo & alluue regionem impedierat, reliquum equitatum in sinistro cornu cum auxiliis omnibus collocauit, vt inde Iulianum exercitum circuiret. Aduersus hanc ordinationem Iulius Cæsar & ipse triplice acie, dispositis in fronte legionibus, sinistram latem, ne circui posset, admouit paludibus. In dextro cornu posuit equitem, cui velocissimos miscuit peditum, & ad morem equestris pugnae exercitatos, sed deinde cohortes in subsidio retinuit, ad res futuras: sed dextro latere conuersas in obliquũ, vnde equitatum hostium expectabat, collocauit: nec vlla res ad victoriam plus eo die Cæsari contulit: effusum namque Pompei equitatum inopinato subinde lati excursu auerterunt, cædendũque tradiderunt.

Imperator Cæs. Germanicus, cum subinde Catij equestre præliũ, in syluas refugiendo reducerent, iussit suos equites, simul atque ad impedimenta ventum esset, equis desilire, pedestriq; pugna cõfigere: quo genere cõsequutus est

S ne quis

*palestralis
alias, palæ
pharsali*

diducere,

ne quis non locus eius victoriam miraretur.

C. Duillius cum videret graues suas naues mobilitate Punicæ classis eludi, irritamque virtutem militum fieri, excogitauit manus ferreas, quæ ubi hostilem apprehenderent nauem, superiecto ponte, transgrediebatur Romanus, & in ipsorum ratibus cominus trucidabat.

De acie hostium turbanda.

Cap. III.

Papyrius Cursor, filius cōsulis, cum æquo Marte aduersus obstinatos Samnites concurreret, ignorantibus suis præcepit Spurio Naucio, ut pauci calones, & agasones mulis insidentes, ramosque per terram trahentes, à colle transuerso magno tumultu decurrerent: quibus prospectis proclamauit victorem adesse collegam, ut occuparent ipsi præsentis prælij gloriam: quo facto & Romanis fiducia concitatis, propulere, propulsi terga vertere.

F. Rutilius Maximus, quarto consulatu in Samnio, omni modo frustra conatus aciem hostium perrumpere, nouissimè hastatos subduxit ordinibus, & cum Scipione legato suo circummisit, iussitque collem capere, ex quo decurri poterat in hostium terga: quod ubi factum est, Romanis creuit animus, & Samnites perterriti fugam molientes cæsi sunt.

Minutius Ruffus Imp. cum à Scordiscis Dacisque premeretur, quibus impar erat numero, præmisit fratrem & paucos equites vnà cū æneatoribus: præcepitque, ut cum vidisset contractum prælium, subitus ex diuerso se ostenderet, iuberetque æneatores concinere: sonantibus montium iugis, species ingentis multitudinis offusa est hostibus, quæ perterriti dedere terga.

Agellius

Acilius Glabrio Cof. aduersus Antiochi regis aciem, quam is in Achaiam per angustias thermopylarum direxerat, iniquitatibus loci non irritus tantum, sed cum iactura quoque repulsus esset, nisi circummissus ab eo Porcius Cato qui tunc tribunus militum à populo factus in exercitu erat, deiectis, iugis Callidromi montis, t. Aetolis, qui præsidio tenebantur, supereminentem castris regis collem, à tergo subitus apparuisset: quo facto perturbatis Antiochi copiis, utrinque irrupere Romani, & fusis fugatisque castra ceperunt.

Callidromi
et Aetolis

C. Sulpitius Petreius Cof. contra Gallos dimicaturus, iussit miliones clam in montes proximos cum mulis abire, & inde conferto iam prælio, velut equis insidentes ostentare se pugnantibus: quare Galli existimantes aduentare auxilia Romanis, cessere, iam penè victores.

Marius circa aquas Sextias, cum in animo haberet postera die depugnare aduersus Theutonos, Marcellum cum parua manu equitum peditumque noctu post terga hostium misit, & ad implendam multitudinis speciem, agasones lixasque armatos simul ire iussit, iumentorumque magnam partem instratorum cum centunculis, ut per hoc facies equitatus obiceretur, præcepitque ut cum animaduertissent committi prælium, ipsi in terga hostium descenderent: qui apparatus tantum terroris intulit, ut asperrimi hostes in fugam versi sint.

Calamarcum
Castrum et
Tanonicum.

Licinius Crassus fugitiuorum bello apud Calamarcum educturus militem, aduersus Castum & Canimocum duces Gallorum, xij. cohortes cum C. Proptino & cum Qu. Marcio Ruffo legatis post motum circummisit: quæ cum commisso iam prælio, à tergo

tergo clamore iam sublato, decurrissent, ita fuderunt hostes, ut ubique fugam pro pugna capefferent.

Marcellus cum vereretur ne paucitatem eius, militum clamor detegeret, simul lixas calonisque, & omnis generis sequelas conclamare iussit, atque ita hostem magni exercitus specie exterruit.

Valerius Leuinus aduersus Pyrrhum, occiso quodam gregali, tenens gladium cruentum, exercitui utrique persuasit Pyrrhum interemptum. Quamobrem hostes destitutos se ducis morte credentes, consternati à mendacio, se pauidi in castra receperunt.

Iugurtha in Numidia aduersus C. Marium, cum Latinæ quoque linguæ vsum ei cōuersatio pristina castrorum dedisset, in primam aciem procurrit, & occisum à se C. Marium tum Latinè clamare coepit, atque ita multos nostrorum auertit.

Myronides Atheniensis dubio prælio aduersus Thebanos rem gerens, repente in dextro suorum cornu profiliit, & exclamauit se iam sinistro vicisse: qua re & suis alacritate & hostibus metu iniecto vicit.

Crœsus præualido hostium equitatu camelorum gregem opposuit: quorum nouitate & horrore consternati equi, non solum insidentes præcipitauerunt, sed perditum quoque suorum ordines pertriuērunt, vincendosque hosti præbuerunt.

Pyrrhus Epirotarum rex, pro Tarentinis aduersus Rom. eodem modo elephantis ad perturbandam aciem usus est.

Pœni quoque aduersus Romanos idem fecerunt frequenter. Volscorum castra cum prope virgulta syluâsq; posita essent, Camillus ea omnia, quæ cōceptum ignem usque in vallum proferre poterant, incendit, & sic aduersarios exuit castris.

M. C. Crassus bello sociali eodem modo propè cum copiis omnibus intereptus est.

Hispani contra Hamilcarem boues vehiculis adiunctos in prima fronte constituerunt, vehiculâque tædæ & sepi & sulphuris plena, signo pugnae dato, incenderunt: actis deinde in hostem bobus consternatam aciem pertruperunt.

Phalisci & Tarquinienfes, compluribus suorum in habitu sacerdotum subornatis, faces & angues furiali habitu præferentibus, aciem Romanorum turbauerunt. Idem Veientes & Fidenates facibus arreptis fecerunt.

Atheas rex Scytharum cum aduersus ampliores Triballorum exercitum cōfigeret, iussit à foeminis & pueris omni que imbelli turba, greges asinorum, ac bouum ad postremam hostium aciem admoueri, & erectas hastas præferre: famam deinde diffudit, tanquam auxilia sibi ab vltioribus Scythis aduenterent, qua asseueratione auertit hostem.

De insidiis.

Cap. V.

Romulus per latebras copiarum parte disposita cum ad Fidenas accessisset, simulata fuga temere hostes insequutos eò perduxit ubi occultos habebat milites, qui vndique adorti effusos & incautos ceciderunt.

Quintus Fabius Maximus C. os. auxilio Sutrinis missus aduersus Hetruscos, omnes hostium copias in se conuertit: deinde simulato timore, in superiora loca velut fugiens recessit, effusæque subeuntes aggressus, non aciem tantum superauit, sed etiam castris exiit.

S ij Sempronius

Sempronius Gracchus aduersus Celtiberos, metu simulato, continuit exercitū: emissā deinde armatura leui, quæ hostem lacefferet, ac statim pedem referēte, euocauit hostem: deinde inordinatos aggressus, vsque eò cecidit, vt etiā castra caperet.

Qu. Metellus Cos. in Sicilia bellū gerēs aduersus Hasdrubalē, ob eius ingētē exercitū & cxxx. elephātos intētiōr, diffidētia simulata, intra Panormū copias tenuit, fossamque ingētis magnitudinis ante se duxit: cōspecto deinde exercitu Hasdrubalis, qui in prima acie elephātos habebat, pręcepit hastatis, tela in beluas iacerēt, protinūsque se intra munimēta reciperēt: ea ludificatione retores elephātorum concitati, in ipsam fossam elephantos egerūt: quo vt primum illaqueati sunt, partim magnitudine telorū cōfecti, partim retro in suos acti, totā aciē turbauerūt. Tūc Metellus, hāc operiēs occasionē, cū toto exercitu erupit & aggressus à latere Pœnos cecidit, ipsiſque vt elephātis potitus est.

Tomiris

Tamiris Scytharum regina, Cyrum Persarum ducem, æquo Marte certātem, simulato metu elicit ad notas militi suo angustias, atque ibi repente conuerso agmine, natura loci adiuta, deuicit.

Aegyptij conflicturi acie in eis campis quibus iunctæ paludes erant, algas contexerunt, commissōque pręlio fugam simulates in insidias se vocauerunt, qui rapidius vecti per ignota loca, limo inhæserunt, circūuentique sunt.

Viriatuſ ex latrone dux Celtiberorū cedere se Romanis equitib⁹ simulās, vsq; ad locū voraginosum & præaltū eos perduxit: & cū ipse per solidos ac notos sibi trāsitus euaderet, Romanos ignaros locorū immerſosq; limo cecidit.

Fuluius Imp. Cymbrico bello collatis cum hoste castris, equites suos iussit succedere ad munitiones eorum, laceſsitique barbaris, simulata fuga recessit: hoc cū per aliquot dies fecisset, auidē insequentibus Cymbris animaduertit castra eorum solita nudari: itaque per partem exercitus custodita consuetudine, ipse cum expeditis post castra hostium concedit occultus, effusiſque eis ex more repente adortus, & desertum proruit vallum & castra cepit.

Cn. Fuluius cū in finibus nostris exercitus Faliscorum, longē nostro maior castra posuisset, per suos milites quædam procul à castris ædificia succendit, vt Falisci suos id fecisse credentes, spe prædæ diffunderentur.

Alexander ex Epirotis aduersus Illyricos collocata in insidiis manu, quosdam ex suis habitu Illyriorum instruxit, & iussit vastare suam, id est, Epiroticam regionem: quod cū Illyrij viderent fieri, ipsi passim prædari cœperūt, eò securius quod præcedentes veluti pro exploratoribus habebāt, à quibus ex industria in loca iniqua deducti, cæsi fugatique sunt.

Leptenes quoq; Syracusanus aduersus Carthaginēſes vastari suos agros & incendi villas castellaque quædā imperauit. Carthaginenses à suis id fieri rati, & ipsi tāquā in adiutorium exierunt, exceptique ab infidiatoribus fusi sunt.

Hannibal

Maharbal missus à Carthaginens. aduersus Afros rebellātes, cū sciret gentē auidā esse vini, magnū eius modū mandragora permiscuit, cuius inter venenū ac soporem media vis est, tunc prælio leui commissō, ex industria cessit: nocte deinde intempeſta, relictis intra castra quibusdā sarcinis, & omni vino infecto fugam

fugam simulauit: cūque barbari occupatis castris, in gaudium effusi, medicatum auidē merum hauissent, & in modum defunctorum strati iacerent, reuersus cepit eos ac trucidauit.

Hannibal cū sciret sua & Romanorum castra, in eis locis esse, quę lignis deficiebantur, ex industria, in regione deserta plurimos armentorum greges intra vallum reliquit: qua velut praeda Romani potiti in summis lignationis angustis, insalubribus se cibis onerarunt: Hannibal reducto nocte exercitu, securos eos & semicruda graues carne, maiorem in modum vexauit.

Tyberius Gracchus in Hispania certior factus hostem inopem † commercio laborare, instructissima castra omnib' esculentis deseruit, quę adeptū hostē & repertis intēperanter repletū, grauēmq; reducto exercitu subito oppressit.

Hi qui aduersus Erythreos bellum gerebant, speculatorem eorum in loco ædito depræhensum occiderunt, & vestem eius militi suo dederūt, qui ex eodem iugo Erythreos signo dato in insidias euocauit.

Arabes, cū esset nota cōsuetudo eorū, qua de aduentu hostiū interdiu fumo, nocte igne significare instituerāt, vt sine intermissione ea fierent præceperunt, aduentatibus autem aduersariis intermitterent: quicū cessantib' luminibus existimarent ignorari aduētum suum, auidius ingressi oppressique sunt.

Alexander Macedo, cū hostis in saltu æditore castra communisset, deducta parte copiarum, præcepit his quos relinquebat, vt ex more ignes † excitarent, speciemque præberent totius exercitus: ipse per auias regiones circumducta manu, hostem superiore aggressus loco depulit.

Memnon Rhodius rex, cū equitatu præualeret, & hostem in collibus se continentem, in campos vellet deducere, quosdam ex militibus suis, sub specie perfugę misit in hostium castra, qui affirmarent exercitū Memnonis iam perniciose seditione furere, & vt subinde aliqua pars eius dilaberetur. Huic affirmationi vt fidem faceret, passim in cōspectu hostium iussit parua castella muniri, velut in ea se recepturi essent qui dissidebāt: hac persuasione sollicitati qui in montibus se continuerant, in plana descenderunt, & dum castella tentant, ab equitatu circumuenti sunt.

Harridas rex Molossorū bello petitus ab Ardie Illyrico, maiorem aliquanto exercitum habente, molitus imbelles suorum, in vicinam regionem Aetoliæ famam sparfit, sic tanquā vrbes ac res suas Aetolis concederet. Ipse cum his qui arma ferre poterant insidias in montibus, & locis confragosis distribuit. Illyrij timentes ne quæ Molossorum erant, ab Aetolis occuparentur, velut ad prædam festinantes, neglectis ordinibus accelerare cœperunt, quos dissipatos, nihil tale expectantes, Harridas ex insidiis fudit fugauitque.

T. Labienus C. Cæsaris legatus aduersus Gallos, ante aduētum Germanorū quos auxilio his vêturos sciebat, cōfligere cupiēs, diffidentiā simulauit, positisque in diuersa ripa castris, profectionem edixit in posterū diem. Galli credentes eum fugere, flumen quod medium erat, instituerunt trāsmittere. Labienus circumactō exercitu, inter ipsas superandi amnis difficultates eos cecidit.

Hannibal cū explorasset negligēter castra Fuluij R. ducis munita, ipsum

S iij præterea

fidium Pompeio totum educēte exercitum. Sertorius quoque è collibus suos instructos ostendit, effecitque ne Pompeio expediret, ita præter duplex damnum, eadem solertia illatum, spectatorem quoque eum cladis suorum continuit: hoc primum prælium inter Sertorium & Pompeium fuit, x. millia hominum de Pompei exercitu amissa, & omnia impedimenta: Liuius autor est.

Pompeius in Hispania, dispositis antè, qui ex occulto aggredierentur, simulato metu, deduxit instantem hostem in loca infesta: deinde vbi res poposcerunt, conuersos & in fronte & vtrisque lateribus ad internitionem cecidit, capto etiam duce eorum Perpenna.

Idem aduersus Mithridatem in Armenia, numero & genere equitum prævalentem, tria millia levis armaturæ, & D. equites nocte in valle sub virgultis, quæ inter bina castra erant, disposuit: prima deinde luce in stationem hostium emisit equites ita firmatos, vt cum vniuersus cum exercitu hostium equitatus prælium inisset, seruatis ordinibus paulatim cederent, donec spacium darent confurgendi à tergo, ob hoc dispositis: quod postquam ex sententia contigit, conuersis qui terga dedisse videbantur, medium hostem trepidantem cecidit: ipsos etiam equos pedite cominus accedente confodit, eoque prælio fiduciam regi quàm in tequestribus copiis habebat, detraxit.

tequestribus

Cathenam

communitis

C. Crassus bello fugitiuorum apud† Cathenam bina castra cominus cum hostium castris vallauit: nocte deinde † communitis copiis manente prætorio in maioribus castris, vt fallerent hostes, ipse omnes copias eduxit, & in radicibus prædicti montis constituit: diuisoque equitatu præcepit. L. Quintio partem Spartaco obiiceret, pugnaque eum frustraretur: parte alia Gallos Germanosque ex factione Casti & Gannici eliceret ad pugnam, & pugna simulata deduceret, † nisi ipse aciem instruxerit. Quos cum barbari insequuti essent, equite recedente in cornua subito acies Romana ad aperta cum clamore cucurrit, xxxv. millia armatorum eo prælio interfecta cum ipsis ducibus Liuius tradidit, receptas quinque Romanas aquilas, signa sex & xx. multa spolia, inter quæ quinque fascès cum securibus.

vbi

C. Cassius in Syria aduersus Parthos ducens aciem, equite ostendit à fronte cum à tergo peditem in confragoso loco occultasset, dein cedente equitatu & per nota se recipiente, in præparatas insidias produxit exercitum Parthorum, & cecidit.

Venditius Parthos & Labienū alacres successibus victoriarū, dum suos ipse per simulationē metus, cōtinet, euocauit: & in loca iniqua deductos, aggressus per obreptionē, adeò debellauit, vt destituti Labieno puincia excederēt Parthi.

Idem aduersus Pharnastanis Parthos, cum ipse exiguum numerum militū haberet, illis autem fiduciā ex multitudine videret increfcere, ad latus castrorum, xvij. cohortes in obscura valle posuit, equitatu post terga militum collocato. Tum paucos admodum milites in hostem misit, qui vbi simulata fuga hostem effusè sequentem, vltra locum insidiarum perduxit, coorta à latere acie, præcipitatis in fugam his, Pharnastanem interfecit.

peditum

C. Cæsar suis & Afranianis castris contrarias tenentibus planicies, cum
vtriusque

vtriusque partis plurimum interesset colles proximos occupare, idq; propter saxorum asperitatem esset difficile, tanquam Ilerdam repetiturū, retro agmen ordinauit, faciente inopia fidem destinationi. Intra breuissimum deinde spacium, exiguo circuitu flexit repente ad montes occupādos. Quo viso perturbati Afraniani, velut captis castris, & ipsi effuso cursu eosdem montes petiere: quod futurum cum†prædestinasset Cæsar, partim peditatu, quem præmiserat, partim à tergo submissis equitibus inordinatos est adortus. prædiu-
nasset

Antonius apud forum Gallorum cum Pāsam Cos. aduentare comperisset, insidiis per syluestria Aemiliæ viæ dispositis, agmen eius excepit, fuditque: & ipsum eo vulnere affecit, quo intra paucos dies exanimaretur.

Iuba rex, in Africo bello ciuili Curionis animum simulato regressu impulit in vanam alacritatem: cuius spei vanitate deceptus Curio, dum tanquam fugientem Saboram regium præfectum persequitur, deuenit in patenes campos, vbi Numidarum circumuentus equitatu, perduto exercitu cecidit.

Melanthus dux Atheniensium cum prouocatus à rege hostium Xantho Bœotio descendisset ad pugnam, vt primum cominus stetit, iniquè (inquit) Xâthe, & contra pactū facis, aduersus solum enim cum altero processisti: cumque admiratus ille quisnam se comitaretur, respexit, auersum vno ictu confecit.

Iphicrates Atheniens. ad Cherronēsum cum sciret Lacedæmoniorum ducem Anaxibium, exercitum pedestri itinere ducere, firmissimam manum militum eduxit è nauibus, & in insidiis collocauit: naues autem omnium, tanquam onustas milite, palàm transnauigare iussit, ita securos & nihil expectātes Lacedæmonios, à tergo ingressus itinere oppressit fuditque.

Liburni cū vadosa loca obsedissent, capitib' tātū eminētibus, fidē fecerūt hosti alti maris, ac triremem, quæ eos persequeretur, implicatam vado ceperūt.

Alcibiades dux Atheniens. in Hellespōto aduersus Numidarū & Lacedæmoniorū ducē, cum amplū exercitū & plures naues haberet, nocte expositis in terrā quibusdā militum suorū, parte quoq; nauium post quædā promōtoria occulta, ipse cum paucis profectus, ita vt contemptu sui hostem inuitaret, eūdem insequentem fugit, donec in præparatas insidias perduceret: † aduersum deinde, & egredientem in terram, per eos quos ad hoc ipsum exposuerat cecidit. aduersum

Idem nauali prælio decertaturus, constituit malos quosdam in promontorio, præcepitque his quos ibi relinquebat, vt cum prælium commissum sensissent, panderent vela. Quo facto consequutus est, vt hostes aliam classē in auxilium superuenire ei arbitrati, verterentur.

Memnon Rhodius nauali prælio cum haberet cc. nauium classē & hostium naues elicere ad prælium vellet, ita ordinauit suos, vt paucarum nauium malos erigerent, easque primas agi iuberent: hostes autem procul conspicati numerum arborum, & ex eo nauium quoque coniectantes, obtulerunt se certamini, & à pluribus occupati superatique sunt.

Timotheus dux Atheniens. aduersus Lacedæmonios nauali acie decertaturus, cum instructa classis eorum ad pugnandum processisset, ex velocissimis nauibus xx. præmisit, quæ omni arte variōque flexu eluderent hostem, vt

ut autem primum sensit, deinde minus agiler moueri aduersam partem, progressus prælatos facile superauit.

De mittendo hoste ne clausus prælium ex desperatione redintegret. Cap. VI.

GAllos, eo prælio quod Camilli ductu gestum est, desiderantes nauigia quibus Tyberim transirent, Senatus censuit transuehendos, & com meatibus quoque persequendos. Eiusdem generis hominibus postea per Pomptinum agrum fugientibus via data est, quæ Gallica appellatur.

L. Martius eques Ro. cui duobus Scipionibus occisis, exercitus imperiū detulit, cum circumuenti ab eo Pœni, ne inulti morerentur, acius pugnaret, laxatis manipulis, & cōcesso fugæ spacio, dissipatos sine periculo suorum trucidauit.

C. Cæsar Germanos inclusos, ex desperatione fortius pugnantes, emitti iussit: fugientesque aggressus est.

Hannibal cum ad Trasimenū inclusi Germani acerrimè pugnaret, deductis ordinibus fecit eis abeundi potestatem, eūtesque sine suorum sanguine strauit.

Antigonus rex Macedonum Aetolis, qui in obsidionem ab eo compulsi, fame urgebantur, statuerantque eruptione facta commori, viam fugæ dedit, atque ita infracto impetu eorum, insecutus auersos cecidit.

Agésilas Lacedæmonius aduersus Thebanos cum acie confugeret, intellexissetque hostes locorum cōditione clausos, ob desperationem fortius dimicare: laxatis suorum ordinibus aperta que Thebanis ad euadendum via, rursus in abeuntes contraxit aciem, & sine iactura suorum cecidit auersos.

Cn. Manlius Cos. cum ex acie reuersus capta ab Hetruscis Romana castra inuenisset, omnibus portis statione circumdatis, inclusos hostes, in eam rabiem efferauit, ut ipse in prælio caderet. Quod ut animaduenterunt legati eius, ab una parte remota statione, exitum Hetruscis dederunt, & effusos persecuti, occurrente altero consule Fabio, ceciderunt.

Themistocles victo Xerxe, volentes suos pontem rumpere prohibuit, cum docuisset poti' esse, eū expelli ex Europa, quàm cogi ex desperatione pugnare.

Idem misit ad eum, qui indicaret in quo periculo esset, nisi fugā maturaret.

Pyrrhus Epirotarum rex cum quandam ciuitatem cepisset, clausisque portis ex vltima necessitate fortiter dimicantes eos, qui inclusi erant, animaduertisset, locum illis ad fugam dedit. Idem inter cætera præcepta imperatoria memoriæ tradidit, non esse pertinaciter instandum hosti fugienti: non solum ne fortius ex necessitate resisteret, sed ut postea quoque facilius acie cederet, ratus non vsque ad perniciem fugientibus instaturos victores.

De dissimulandis aduersis. Cap. VII.

Tullus Hostilius rex Romanorum, commisso aduersus Veientes prælio, cum Albani deserto exercitu Romanorum, proximos pererent tumulos, eaque res turbasset nostrorum animos, clarè pronunciauit iussu suo Albanos id fecisse, ut hostem circumueniret. Quæ res & terrorē Veientibus, & Romanis fiduciam attulit, remque inclinatham consilio restituit.

Lucius Sylla, cum præfectus eius comitāte nō exigua equitum manu, commisso iam

misso iam prælio ad hostes transfugisset, pronunciauit iussu suo id factum, eaq; ratione militum animos nō tantum à confusione retraxit, sed quadam etiam spe vtilitatis, quæ id consilium secutura esset confirmauit.

confirmauit

Idem cum auxiliares eius missi ab ipso, circumuenti ab hostibus & interfecti essent, verereturque ne propter hoc damnum, vniuersus trepidaret exercitus, pronunciauit auxiliares, qui ad defectionem conspirassent, consilio à se in loca iniqua deductos: ita manifestissimam cladem, vltionis simulatione vela- uit, & militum animos hac persuasione confirmauit.

auxiliari-
bus

Scipio, cum Syphacis legati nunciarent ei regis sui nomine, ne fiducia societatis eius, ex Sicilia in Africam transfret, veritus ne confunderentur animi suorum abscissa peregrina societate, dimisit ire legatos, & famam diffudit, tanquam vltro à Syphace accerferetur.

per rele-
gatos

Qu. Sertorius cum acie decertaret, barbarum qui ei nunciauerat Hirculeium periisse, pugione traiecit, ne & in aliorum id noticiam perferret, & ob hoc animi suorum infirmarentur.

Alcibiades Atheniens. cum ab Abydenis prælio vrgeretur, subitoque magno cursu tristem aduertisset aduentare tabellarium, prohibuit palam dicere quid afferret. Deinde secreto sciscitatus à Pharnabazō regio præfecto classem suam oppugnari, celatis & hostibus & militibus prælium finiit, ac protinus ad eripiendam classem ducto exercitu opem tulit suis.

idenis

Hannibalem venientem in Italiam tria millia carpentariorum reliquerūt, quo ille exemplo ne & cæteri mouerentur, edixit à se esse dimissos, & insuper in fidem eius rei, paucos leuissimæ operæ domum remisit.

L. Lucullus, cum animaduertisset Macedonas equites, quos in auxilio habebat, subito consensu ad hostē transfugere, signa canere iussit, & turmas quæ eos sequeretur immisit, hostis cōmitti prælium ratus, transfugientes telis excepit Macedones, qui cum viderent neque recipi se ab aduersariis, & præmi ab his quos deserebāt, necessario ad iustum prælium conuersi hostem inuasērūt.

† Datames dux Persarū aduersus Authofradatē in Capodocia, cum partem equitum suorū transfugere cōperisset, ceteros omnes venire secū iussit, affecutusque transfugas collaudauit, quod eū alacriter præcessissent, hortatusque est eos etiam, vt fortiter hostem adorirentur: pudor trāsugis attulit poenitentiam, & consilium suum (quia non putabant deprehensum) mutauerunt.

Datames

T. Quintius Capitolinus Cos. cedentibus Romanis ementitus est in altero cornu hostes fugatos, & ita confirmatis suis victoriam retulit.

Cn. Manlius aduersus Hetruscos, vulnerato collega Fabio, qui sinistrū cornu ducebat, & ob id parte cedente, quod etiam occisum crederent consulem, cum turmis equitum occurrit, clamitans & collegam viuere, & se dextro cornu vicisse. Qua constantia redintegratis animis suorum vicit.

Marius aduersus Cymbros & Iheutonos, cum metatores eius per imprudentiā ita castris locum cepissent, vt sub potestate barbarorum esset aqua, flagitantibus eam suis, digito hostem ostendens, illinc (inquit) petenda est. Quo instinctu affecutus est, vt protinus barbari tollerentur.

T. Labienus

T. Labienus post Pharsalicam pugnam, cum victis partibus Dyrrhachium refugisset, miscuit vera falsis, & non celato exitu pugnae, æquatam partiū fortunam, graui vulnere Cæsaris finxit, & hac assimulatione reliquis Pompeianarum partium fiduciam fecit.

M. Cato cum Ambraciam, eo tempore quo sociæ naues ab Aetolis oppugnabantur, imprudens vno lembo appulisset, quanquàm nihil secum præsidij haberet, coepit signum voce gestuque dare, quo videretur subsequētes suorum naues vocare: eaque asseueratione hostem terruit, tanquàm planè appropinquarent, qui quasi è proximo citabantur. Aetoli, ne aduentu Romanæ classis opprimerentur reliquerunt oppugnationem.

De constituenda per constantiam acie. Cap. VIII.

Seruius Tullius adolescēs, prælio quo Tarquinius rex aduersus Sabinos cōflixit, signiferis segnius dimicantibus, raptū signū in hostē misit, cuius recipiēdi gratia Romani ita ardentè pugnauerunt, vt & signū & victoriā retulerint.

Furius Agrippa Cof. cedente cornu, signum militare ereptum signifero, in hostes Hernicos & Equos misit, quo factō eius prælium restitutum est. Summa enim alacritate Romani ad recipiendum signum incubuerunt.

T. Quintius Capitolinus Cof. signum in hostes Phaliscos eiecit, militesque id repetere iussit.

M. Furius Camillus Tr. Mil. consulari potestate, cunctante exercitu arreptū manu signiferū in hostes Volscos & Latinos traxit, ceteros puduit nō sequi.

Saluius Pelignus bello Persico idem fecit.

Qu. Furius auerso exercitu, cum occurrisset, affirmavit non recepturum se in castra quenquam nisi victorem, reductisque in aciem, victoria potitus est.

aduersum Scipio apud Numantiam, cum aduersum suum videret exercitum, pronūciauit sibi pro hoste futurum, quisquis in castra redisset.

Sinilius Priscus dictator, cum signa legionum ferri in hostes Phaliscos iussisset, signiferum cūctantem occidi imperauit, quo exemplo perterriti hostem inuaserunt.

Cossus Cornelius magister equitum aduersus Fidenates idem fecit.

Tarquinius aduersus Sabinos cunctantes equites, detractis frenis concitatique equites procurrere & prorumpere aciem iussit.

M. Attulus Cof. bello Samnitico, ex acie refugientibus in castra militibus aciem suorum opposuit, affirmans secum & cum bonis ciuibz dimicatu-
cos, nisi cum hostibus maluissent, ea ratione vniuersos in aciem reduxit.

L. Sylla, cedentibus iam legionibus exercitui Mithridatico, ductu Archelai, stricto gladio in primam aciem procurrit, appellasque milites dixit, si quis quæsisset vbi Imperatorem reliquissent, responderent pugnantem in Bœotia, cuius rei pudore vniuersi eum secuti sunt.

Diuus Iulius ad Mundam suis referentibus pedem, equum suum abduci à conspectu suo iussit, & in primam aciem pedes profiliit: milites dum destituerè Imperatorem erubescunt, redintegrarunt prælium.

Philippus veritus ne impetum Scytharum sui non sustinerent, fidelissimos equitum

equitū à tergo posuit, præcepitq; ne quē cōmilitonū ex acie fugere paterentur, perseverantius abeuntes trucidarent. Qua denunciatione cum effecisset, ut etiam timidissimi mallent ab hostibus quā à suis interfici, victoriā acquisivit.

De his quæ post prælium fiunt si res prosperè cesserint, & de confirmandis reliquiis belli. Cap. IX.

C. Marius, victis prælio Teutonis, reliquias eorū (quia nox circūvenerat) circūsedēs, sublati subinde clamoribus, p paucos suorū territavit, in somnēq; hostem detinuit, ex eo consecutus ut postero die irrequietū facilius debellaret.

Claudius Nero victis Pœnis, quos Asdrubale duce in Italiam ex Hispania traicientes exceperat, caput Asdrubalis in castra Annibalis eiecit: quo factū est ut & Annibal luctu (nam frater occisus erat) & exercitus desperatione aduentantis præsidij affligeretur.

Lucius Sylla his qui Præneste obsidebātur occisorum in prælio ducum capita hastis præfixa ostendit, atque ita obstinatorum peruvicaciam fregit.

Arminius dux Germanorum, capita eorum quos occiderat similiter præfixa, ad vallum hostium admoueri iussit.

Domitius Corbulo cū Tygranocertā obsideret, & Armenij pertinaciter viderentur tolerare obsidionem, in quēdam ex Megistanis quos ceperat animaduertit, caputque eius balista excussum, intra munimenta hostium misit: id forte decidit in medium consilium, quod tum maxime habebant barbari, ad cuius conspectum velut ostento consternati ad deditiōem festinauerunt. *toleraturi*

Hermocrates Syracusanus, supatis acie Carthagenen. verit^o ne captiui, quorū ingentē manū in potestate redegerat, parū diligēter custodirentur, quēdā dimicationis in epulas, & securitatē cōpellerē victores poterat, finxit proxima nocte equitatū hostilem venturū: qua expectatione affecutus est, ut solito attēti^o vigilię agerentur. Idem rebus prosperè gestis, & ob id resolutis suis in nimia securitatem somnoq; & mero pressis, in castra trāsfigā misit, qui præmoneret se fuga elapsū, dispositas etiā ubiq; à Syracusanis insidias, quarū metu recepit aciem. Illi cum aduentarēt persecuti in fossas deciderūt, & eo modo victi sunt. *quod enim*

Si res durius cesserit, de aduersis emendandis. Cap. X.

Titus Didius in Hispania, cū acerrimo prælio conflixisset, quod nox diremerat, magno numero vtrinq; cæso, cōplura suorū corpora atra nocte sepelienda curauit. Hispani postero die ad simile officium progressi, quia plures ex ipsorum numero quā ex Romanis cæsos repererāt, victos se esse secundum eam dinumerationem argumentati, ad cōditiones Imperatoris descenderūt.

T. Martius eques Romanus, qui reliquiis exercitus duorū Scipionum præfuit, cū in propinquo bina castra Pœnorum paucis millibus passuum distarent, cohortatus milites, proxima castra intempesta nocte adortus est: & cū hostem victorię fiducia incompōsitū aggressus, ne nuncios quidem cladis reliquisset, breuissimo tempore militi ad requiem dato, eadem nocte raptim famam rei gestę prægressus, altera eorundem castra inuasit. Ita bis simili vsu euentu deletis ubique Pœnis, amissas populo Romano Hispanias restituit.

De dubiorum animis in fide retinendis. Cap. XI.

T. P. Va-

P Valerius Epidauri, timens oppidanorum perfidiam, quia parum præsidij habebat, gymnicos ludos procul ab vrbe apparauit. Quò cum omnis ferè multitudo spectandi causa exisset, clausit portas, nec in eas antea admisit Epidaurios quàm obsides à principibus acciperet.

Catineses

Cn. Pompeius cum suspectos haberet † Cauenses, & vereretur ne præsidium non reciperent, petiit ab eis vt egros interim apud se refici paterentur: fortissimis deinde, habitu languentium missis, ciuitatem occupauit continuèque.

Alexàder deuicta perdomitæque Thracia petens Asiã, veritus ne post ipsius discessum sumerent arma, reges eorū præfectosq; & omnes quibus videbatur inesse cura detractæ libertatis, secū velut honoris causa traxit: ignobilibus autem relictis, plebeos præfecit: consecutus vti principes beneficiis eius obstricti nihil nouare vellent: plebs verò non posset quidem spoliata principibus.

Antipater cōspecto priore Neciorū exercitu (qui audita morte Alexàdri ad infestandum imperiū eius cōfluxerāt) dissimulans se scire qua mente venissent, gratias his egit, quòd auxilium ferendum Alexàdro aduersus Lacedæmonios conuenissent: adiecitque id se regi scripturum. Cæterum ipsos quia sibi opera eorum in præsentia non esset necessaria, abirent domos hortatus est: & hac asseueratione periculum quod ex nouitate rerum imminabat discussit.

Luatio

gratia restituit

Scipio Aphricanus in Hispania, cū inter captiuas eximiæ formæ virgo alias, & nobilis, ad eū perducta esset, omniumq; oculos in se cōuerteret, summa custodia habitā, spōso nomine † Alicio reddidit: insuperque aurū quod parètes eius redēpturi captiuā domū Scipioni attulerāt, eidē spōso p nuptialit munere dedit: qua multiplici magnificentia vniuersa gens victa imperio po. Ro. accessit.

Alexandrum quoque Macedonem traditum est eximiæ pulchritudinis virgini captiuæ, cū finitimæ gentis principi fuisset desponsata, summa abstinentia ita pepercisse, vt illam ne aspexerit quidem. Qua mox ad sponsum remissa, vniuersæ gentis, per hoc beneficium, animos conciliauit sibi.

Galliarum

Imp. Cæsar Aug. Germanicus, eo bello quo victis hostib' cognomé Germanici meruit, cū in finibus † Cubiorū castella poneret, p fructib' eorū locorū, quæ vallo cōprēhēdebat, precium solui iussit: atq; ea iustitiæ fama omnium fidem astrinxit.

Quæ facienda sint pro castris si satis fiduciæ in præsentibus copiis non habeamus.

Cap. XII.

Titus Quintius Cos. cū Volsci castra eius aggressuri forēt, cohortem tantummodo in statione detinuit, reliquum exercitum ad quiescendum dimisit: æneatoribus præcepit, vt vallum insidentes equis circumirent, concinerētque. Qua facie & simulatione cū propulsaasset, & detinuisset per totam noctem hostes, ad lucis exortum fessos vigilia, repente facta eruptione facilè superauit.

Quintius Sertorius in Hispania hostium equitatu maximè impar, qui vsque ad ipsas munitiones nimia fiducia succedebat, nocte scrobes apuit, & ante eas aciem direxit: cū demum turmales secūdum consuetudinem redire velent, pronunciauit comperisse insidias se ab hostibus dispositas: idcirco ne discederent à signis nève laxarent agmē. Quod cum soluere ex disciplina fecisset, exceptus, fortè veris insidiis, quia prædixerat, interritos milites habuit.

Phares

Phares dux Atheniensium cū expectaret auxilia, & vereretur ne interea contemptu presentis paucitatis hostes castra eius oppugnarent, complures ex iis quos habebat, per aduersam partē nocte missos, iussit quā prācipue conspici forent hostibus, redire in castra, & accedentium nouarum virium speciem prābere: atque ita simulatis auxiliis tutatus est, donec instrueretur expectatis.

Iphicrates Atheniēsis cū cāpestribus locis castra haberet, explorassetque Thraces ex collib⁹, p quos vn^o erat descēsus, nocte ad diripiēda castra vēturos clām duxit exercitū, & in vtroq; viā latere p quā trāsituri erāt Thraces, distributū collocauit: hostēq; decurrētē in castra, in quib⁹ multi ignes p paucorū curā instituti, specie manētis ibi multitudinis seruabāt, à laterib⁹ adort⁹ oppressit.

De effugiendo. Cap. XIII.

GAlli pugnaturi cum Attalo, aurum omne & argentum certis custodibus tradiderunt, quibus si acie † fugissent parceretur, quo facilius colligenda prāda hostem impeditum effugerent.

Triphon Syriarēx victus, per totum iter fugiens, pecuniam sparsit: teumq; sectantes Antiochi equites, moratus effugit.

Quintus Sertori⁹ pulsus acie à Quinto Metello Pio, ne fugā quidē sibi tutā arbitratus, milites dispersos abire iussit, admonitos in quē locū vellent cōuenire.

Virarius dux Lusitanorum copias nostras, locorūque iniquitatem euasit eadem qua Sertorius ratione, sparsa exercitu, deinde relecto.

Horatius Cocles vrgēte Porfenne exercitu iussit suos per pontem redire in vrbē, eūque (ne casu sequeretur hostis) interciderē. Quod dū efficitur, in capite eius propugnator ipse insequentes detinuit. Audito denique fragore pōtis abrupti, deiecit se in alueū: eūque non armis, sed vulneribus oneratus tranauit.

Afranius in Hispania ad Ilerdā, cū Cēsare fugeret, instāte eo castra posuit: cū idē Cēsar fecisset, & pabulatū suos dimisisset, ille signū repēte itineri dedit.

Antonius cū ex Parthis sibi instātibus reciperet exercitū, & quoties prima luce moueret toties vrgentibus Barbarorum sagittis infestaretur, abeuntiū agmen in quintā horam cōtinuit: suisque fidem constantiorē fecit: qua persuasione digressis inde Parthis, iustum iter † alio die sine interpellatione confecit.

Philippus in Epiro victus, ne fugientē eū Romani premerēt, inducias ad sepeliendū eos qui cēsi erāt impetrauit: & ob id remissioribus custodibus euasit.

Publius Cl. nauali prālio superatus à Pœnis, cū per hostium præsidia necesse haberet erumpere, reliquas viginti naues tāquam victrices iussit ornari, atque ita Pœnis existimātibus superiores fuisse acie nostros, terribilis excessit.

Pœni classe superati quia instantem auertere Romanum studebant, simulauerunt in vada naues suas incidisse, † hærentēsq; imitati, effecerūt vt victor corum timens casum, spacium ad euadendum daret.

Comminius Atrabas cū victus à D. Iulio ex Gallia in Britanniam fugeret, & fortē ad oceanū secundo vento quidem, sed estu recedente venisset, quāuis naues in siccis littoribus hærerēt, pandi nihilominus vela iussit. Quæ cū persequēs eum Cēsar ex longinquo tumētia, & flatu plena vidisset, ratus prospero sibi eripi cursu recessit.

Finis libri Secundi.

T ij

SEXTI IVLII FRON-

TINI VIRI CONSULARIS STRA-

tegematum libri Tertij præfatio.

I priores libri responderunt titulis suis, & lectorem hucusque cum attentione perduxerunt, ædam nunc circa oppugnationes urbium defensionisque strategemata: nec morabor vlla prælocutione, prius traditurus quæ oppugnandis urbibus vsui sunt, tum quæ obsessos instruere possint: depositis autem operibus & machinamentis, quorum expleta iam pridem inuentione, nullam video ultra artium materiam, has circa expugnationem species strategematôn fecimus.

De repentino impetu. *Cap. I.*

T Quintius Cos. victis acie Equis & Volscis, cum Antium oppidum expugnare statuisset, ad concionem vocato exercitu, exposuit quàm id necessarium & facile esset, si nō differretur: cōque impetu, quem exhortatio concitauerat, aggressus est urbem.

Marcus Cato animaduertit in Hispania potiri se quodam oppido posse, si inopinantes inuaderet: quatruidi itaque iter, biduo per confragosa & deserta emensus, nihil tale metuentes oppressit hostes: victoribus deinde suis causam tam facilis euentus requirētibus, dixit: tum illos victoriā adeptos, cum quatruidi iter biduo arripuerunt.

De fallendis iis qui obsidentur, *Cap. II.*

Luciam

Domitius Caluinus cum obsideret Lucā oppidū Lygurū, situ nō tātum & operibus, verum etiā propugnatorū præstatiā tutū, circūiri muros frequenter omnibus copiis instituit, easdēque reducere in castra. Qua consuetudine inductis ita oppidanis, vt crederet exercitationis id gratiā facere Romanū, & ob hoc nil ab eo conatu cauentibus, morē illū obambulandi in subitū direxit impetum: occupatisque mœnibus oppressit, vt seipso dederent & oppidum.

expressit

C. Duillius Cos. subinde exercendo milites remigēsque, consecutus est vt securis Carthaginensibus vsque in id tempus, innoxia consuetudinis, subito admotā classe murum occuparet.

Annibal in Italia multas vrbes cepit, cum Romanorum habitu quosdam suorum ex longo belli vsu latinè quoque loquentes præmitteret.

Arcades Messeniorum castellum obsidentes, factis quibusdam armis ad similitudinem hostilium, eo tempore quo successura alia præsidia his explauerāt, instructi eorum qui expectabantur ornatu, admissique per hūc errorem vt socij possessionem loci, strage hostium adepti sunt.

Cimon dux Atheniensium in Caria insidiatus cuidam ciuitati, religiosum incolis templum Dianæ lucūque qui extra muros erat noctu improuisus incendit: effusisque oppidanis ad opem aduersus ignes ferēdam, vacuam defensoribus cepit urbem.

Alcibiades

Alcibiades dux Athenien. cū ciuitatem Agrigentinorum egregiē munitam obsideret, petito ab eis consilio, diu tāquam de rebus ad commune pertinentibus disseruit in theatro, vbi ex more Græcorum locus cōsultationi præbebatur, dūmq; consilij specie tenet multitudinem, Athenienses quos ad id præparauerat incustoditam urbem ceperunt.

Epaminūdas Thebanus in Arcadia die festo effusē extra moenia vagātib; hostiū fœminis, plerosq; ex militib; suis muliebri ornatu immiscuit: qua simulatione illi intra portas sub noctē recepti, ceperūt oppidū, & suis aperuerunt.

Aristippus Lacedæmonius, festo die Tegeatarum, quo omnis multitudo ad celebrandum Mineruæ sacrum vrbe egressa erat, iumenta fœcis frumentariis palea refertis onusta, Tegeam misit, agētibus ea militibus, qui negotiatorum specie inobseruati portas aperuerunt suis.

Antiochus in Cappadocia ex castello † Suenda quod obsidebat, iumenta frumentatum egressa intercept: occisisq; calonibus, eorundem vestitu milites suos tanquam frumentum reportantes submisit. Quo errore illi custodibus deceptis, castellum intrauerunt, admiseruntq; milites Antiochi.

Thebani cū portum Sycioniorum nulla vi redigere in potestatem suam possent, nauem ingentem armatis compleuerūt, exposita sup̄ merce, vt negotiatorum specie fallerent: ab ea deinde parte murorum, quæ longissimē remota erat, apparere paucos disposuerunt, cum quibus ē naue quidam egressi inermes simulata rixa, occurrerunt: Sycioniis ad dirimendum id iurgium aduocatis, Thebanæ naues & portum vacantem & urbem occupauerunt.

Thymarcus Aetolus occiso Charmade Ptolomæi regis præfecto, chlamyde interempti & galero ad Macedonicum ornatus est habitum: per hūc errorem pro Charmade in Samniorum portum receptus occupauit.

De eliciendis ad prodicionem. Cap. III.

PAPYRIUS Cursor Cos. apud Tarentum, Miloni, qui tum præsidio Epirotarum urbem obtinebat, salutem ipsi & popularibus, si per illum oppido potiretur, pollicitus est. Quibus præmiis ille corruptus, persuasit Tarentinis vt se legatū ad consulem mitterent, à quo plena promissa ex pacto referens, in securitatem oppidanos resoluit, atque ita incustoditam urbem Cursori tradidit.

Marcellus cū Syracusanum quendam Sofistratum ad prodicionem sollicitasset, ex eo cognouit remissiores custodias fore die festo, quo Epicides præbiturus esset vini epularūque copiam, insidiatus igitur hilaritati & quæ eam sequebatur socordia, munimenta conscendit, vigilib;que cæsis, aperuit exercitū Romano urbem nobilibus victoriis claram.

Tarquinius Superbus cū Gabios in deditionem accipere non posset, filium suum Sext. Tarquinium cæsum virgis ad hostem misit, is incusata patris fœuitia persuasit Gabinis, vt odio suo aduersus regem vterentur, & dux ad bellum electus tradidit patri Gabios.

Cyrus Persarum rex suum comitem Zapyrum explorata eius fide, trūcata de industria facie, ad hostes dimisit: ille assentante iniuriam fide, creditus inimicissimus Cyro, cū hanc persuasionē adiuuaret, procurrēdo propius quo-

T iij tiens

tiens acie decertaretur, & in eum tela dirigendo commissam sibi Babyloniorum urbem tradidit Cyro.

Apollonio

Philippus oppido Samiorum exclusus † Apollonide præfecto eorum, ad prodicionem corrupto persuasit, ut plaustrum lapide quadrato oneratum, in ipso aditu portæ poneret, cōfestim deinde signo dato insequutus oppidanos, circa impedita portæ claustra oppressit trepidantes.

Arcem

Annibal apud † Tarentum quæ à præsidio Romano, duce Liuius tenebatur, Eoneum quēdam Tarentinū quem ad prodicionē sollicitauerat, eiusmodi fallacia instruxit, ut ille per causam venādi noctu procederet, quasi id per hostem interdium non liceret: egresso ipsi apros subministrabant, quos ille tanquam ex captura Liuius offerret, idque cū sæpius factum esset, & ideo minus obseruaretur, quadam nocte Annibal venatorum habitu, Pœnos comitibus eius iniunxit: qui cū onusti venatione quam ferebant recepti essent à custodibus, protinus eos adorti occiderūt. Tunc fracta porta admissus cum exercitu Annibal omnes Romanos interfecit, exceptis his qui in arcem profugerant.

Lyfimachus rex Macedonum, cū Ephesios oppugnaret, & illi in auxilio haberent Mandronem Archipiratam, qui plerunque oneratas præda naues, Ephesum appellebat, corrupto ei ad prodicionem, iunxit fortissimos Macedonum, quos ille restrictis manibus pro captiuis Ephesum introduceret: qui postea raptis ex arce armis urbem Lyfimacho tradiderunt.

Per quæ hostes ad inopiam redigantur. Cap. III.

FAbius Maximus vastatis Campanorum agris, ne quid eis ad fiduciā obsidionis superesset, recessit sementis tempore, ut frumētum quod reliquum habebāt, in sationes conferrent: reuersus deinde renata protriuit, & ad famem redactis potitus est. Antigonus aduersus Athenienses idem fecit.

Dionysius multis urbibus captis, cū Rheginos aggredi vellet, qui copiis abundabant, simulauit pacem, petiitque a b eis, ut commeatus exercitui ipsius subministrarent: quod cū impetrasset, exhausto oppidanorum frumēto, aggressus urbem alimentis destitutam superauit. Idem & aduersus Himeræos fecisse dicitur Quintus Curtius.

Alexander oppugnaturus Leucadiam commeatibus abundantem, prius castella, quæ in confinio erant cepit: omnesque ex his Leucadiā passus est confugere, ut alimenta inter multos celerius absumerentur.

Phalaris Agrigentinus, cū quædam loca munitione tuta in Sicilia oppugnaret, simulato fœdere frumenta quæ residua se habere dicebat, apud eos deposuit: deinde data opera ut tectorū camera, in quibus id conferebatur rescissæ pluuiam reciperent, fiducia conditi commeatus, proprio tritico abusus initio æstatis aggressus inopia compulit ad deditionem.

Quemadmodum persuadeatur obsidionem esse permanfuram. Cap. V.

Clearchus Lacedæmonius exploratum habens Thracas omnia victui necessaria in montes comportasse, vna quoque ope sustentari, quod crederent cum commeatus inopia recessurum, per id tempus quo legatos eorum venturos opinabatur, aliquem ex captiuis in conspectu iussit occidi, & mem-

bratim

bratim tanquam alimenti causa in contubernia distribuit. Thraces nihil non facturum perseueratiæ causa eum credentes, qui tam detestabiles epuli sustinisset experiri, in deditionem venerunt.

Tyberius Gracchus Lusitanis dicentibus in decem annos cibaria se habere, & ideo obsidionē nō expauescere, Vndecimo, inquit, anno vos capiam. Quæ voce perterriti Lusitani quanquā instructi cōmeatibus, statim se tradiderunt.

Aul. Torquato Græcam urbem oppugnanti, cum diceretur iuuetutem ibi studiose iaculis & sagittis exerceri, Pluris eam, inquit, propediem vendam.

De destructione præsidiorum hostium. *Cap. VI.*

Scipio Annibale in Aphricam reuerso, cum plura oppida, quæ ratio illi in potestatem redigēda dictabat, firmis præsiidiis diuersæ partis obtinerentur, subinde aliquam manum submittebat ad infestanda ea; nouissimè etiam tanquam direpturus ciuitates aderat, deinde simulato metu refugiebat: Annibal ratus veram esse eius trepidationem, deductis vndique præsiidiis tanquam de summa rerum dimicaturus insequi cœpit: ita consecutus Scipio quod petierat nudatas propugnatoribus vrbes, per Masinissam & Numidas cepit.

P. Cornelius Scipio intellecta difficultate expugnandi † Delminum, quia *Delminum* omnium cōcursu defendebatur, aggredi alia oppida cœpit, & euocatis ad sua defendenda singulis, vacuatum auxiliis Delminum cepit.

Pyrrhus Epirotarum rex, a duersis Illyricos cum ciuitatē, quæ caput gentis erat, redigere in potestatem suam vellet, eius desperatione cæteras vrbes petere cœpit: consecutusq; est, vt hostes fiducia velut satis munitæ vrbis eius tutelam aliarum dilaberentur. Quo facto ipse rursus reuocatis omnibus suis, vacuam eam defensoribus cepit. *Illyrios*

Cornelius Ruffinus Cos. cum aliquanto tempore Crotonam oppidū frustra obsedisset, quod inexpugnabile faciebat assumpta in præsidia Lucanorum manus, simulauit se cœpto desistere: captiuum deinde magno præmio sollicitatum, misit Crotonam, (tanquā ex custodia effugisset) qui persuasit discessisse Romanos, id verum Crotonenses arbitrati, dimisere auxilia, destituti que propugnatoribus, inopinati, & inualidi capti sunt.

Mago dux Carthagenensium victo Cn. Pisone, & in quadam turre circumsepto, suspicatus vëtura ei subsidia, per fugam misit qui persuaderet appropinquantibus captum iam Pisonem: qua ratione deterritis eis, reliqua victoriæ consummauit.

Alcibiades in Sicilia cum Syracusanos capere vellet, ex Catanensibus, apud quos tum exercitum continebat, quendam exploratæ solertiæ submisit Syracusanis: is in publicum consilium introductus, persuasit infestissimos esse Catanenses Atheniensibus, & si adiuuarentur à Syracusanis, futurum vt opprimerent eos & Alcibiadem: qua re adducti Syracusani vniuersis viribus Catanam petituri processerunt, relicta ipsorum vrbe: quam à tergo adortus Alcibiades desolatam, vt sperauerat, afflixit.

Cleonymus Atheniensis Trœzenios qui præsidio Craterum tenebant aggressus, tela quædam (vt in quibus scriptum erat venisse se ad liberandum eorum rempub.)

rempit) intra muros iecit: & eodem tempore captiuos quosdam conciliatos sibi remisit, qui Craterum detrectarent. Per hoc consilium seditione intestina apud obsessos conciliata, admoto exercitu potitus est ciuitate.

De fluminum deruatione & vitatione aquarum. Cap. VII.

Publius Seruilius Isauram oppidum flumine (ex quo hostes aquabantur) auerso, ad deditionem siti compulit.

C. Cæsar in Gallia Caduceorū ciuitatem amne cinctam & fontibus abundantem, ad inopiam aquę redegit, cum fontes cuniculis auertisset, & fluminis usum per sagittarios arcuisset.

L. Metellus in Hispania citeriore, castra hostium in humili loco posita, fluiuium ex superiore parte immisit: & subita inundatione turbatos, per dispositos in hoc ipsum insidiatores cecidit.

Alexander apud Babylonem, quę media flumine Euphrate diuidebatur, fossam pariter & aggerem instituit, ut in usum eius extimarēt hostes aggeri terram, atque ita subito flumine auerso, per alueum veterem (qui siccatus ingressum præbebat) urbem intrauit.

Semiramis aduersus eosdem Babylonios eodem Euphrate auerso, idem fecisse dicitur.

Clithenes Sycionius ductum aquarū in oppidū Cræcorum ferentem rupit: mox affectis siti restituit aquam elleboro corruptam, qua usus profluuiū ventris decipiens cepit.

De iniiciendo obsessis pauore. Cap. VIII.

Terinassum

Philippus cum Trinassum castellum nulla vi capere posset, terram ante ipsos muros aggressus, simulauitque agi cuniculum: castellanique, quia subruos se existimarent, dediderunt.

Pelopidas Thebanus Magnetum duo oppida simul oppugnaturus, non ita longo spacio distantia quo tempore ad alterum eorum exercitum admovebat, præcepit, ut ex cōposito ab aliis castris quatuor equites coronati, notabili alacritate velut victoriam nunciantes venirent: ad cuius simulationem curauit ut sylua quę in medio erat incenderetur, præbitura speciem urbis ardentis: præterea quosdā captiuorū habitu eodē iussit perducere. Qua asseueratione perterriti, qui obsidebantur dum in parte iam se superatos existimarent, defecerunt.

Cyrus rex Persarum incluso Sardibus Cræso, qua præruptus mōs nullum aditum præstabat, ad mœnia malos exequātes altitudinem iugi subrexit, quibus simulachra hominū armata Persici habitus imposuerat, noctūque eos mōti admouit. Tum prima luce ex altera parte muros aggressus est, ubi orto sole simulachra illa, armatorū referentia habitū, refulserūt, oppidani captam urbem à tergo credentes, & hoc in fugam dilapsi victoriam hostibus concesserunt.

De irruptione ex diuersa parte quàm expectamus. Cap. IX.

Scipio apud Carthaginem sub discessum æstus maritimi secutus deum (ut dicebat) ducem, ad muros urbis accessit: & cedente stagno, quā non expectabatur, irrupit.

Fabius Maximus Cūctatoris fili*, apud Arpos præsidio Annibalis occupatos, considerato

considerato situ vr̄bis, sexcentos milites obscura nocte misit: qui per munitam eoque minus † frequentem oppidi partem scalis euecti in murum, portas re-

requen-
tiam

uellerent: hi adiuti decidentium aquarum sono, qui operis strepitum obscura-
bat, iussu peragunt, ipse dato signo ab alia parte aggressus cepit Arpos.
C. Marius bello Iugurthino apud flumē Muluchā, cum oppugnaret castel-
lum in monte saxeo sitū, quod vna & angusta semita adibat, cetera parte ve-
lut † cū saltu precipiti, nūciato sibi per Lygurē quendā ex auxiliis gregalē mi-
litem, qui fortē a quatū progressus, dū per saxa mōtis cochleas legit, ad summū
peruenerat, eripi posse castellū, paucos cēturiones, quibus perfectissimos cum
velocissimis militibus aeneatores immiscuerat, misit: capite pedibūsq; nudis, vt
profectus visūsq; per saxa faciliore foret, scutis † armisq; à tergo aptatis, hi Ly-
gure duce & telis & clavis quibus in ascensu nitebantur adiuti, cum ad poste-
riora & ob id vacua defensoribus castelli peruenissent, cōcinere & tumultua-
ri, vt praeceptum erat coeperunt: ad quod constitutum Marius constantius ad-
hortatus suos, acrius instare castellanis coepit: quos ab imbelli multitudine su-
orum reuocatos tanquam capti à tergo essent, insecutus castellum cepit.

consulto

gladiisq;

Lucius Cornelius Cos. complura Sardiniae cepit oppida, dum † fortissimas
partes copiarum noctu exponit, quibus praecipiebat, vt delitescerent, operi-
renturque tempus, quo ipse noctu appelleret: occurrentibus deinde aduentati
hostibus, & ab ipso per simulationem fugae longius ad persequendum auoca-
tis, illi in relictas ab eis vr̄bes impetum facerent.

firmissimas

Pericles Atheniensium dux cum oppugnaret quandam ciuitatem magno
consensu defendentium tutam, nocte ab ea parte murorum quae mari adiace-
bat, classicum cani, clamoremque attolli iussit: hostes † penetrari illac in op-
pidum rati, reliquerunt portas, per quas Pericles destitutas praesidio irrupit.

penetratū

Alcibiades dux Atheniensium Cyzicum oppugnandi eius causa nocte im-
prouisus accessit: & ex diuersa parte mœnium cornicines canere iussit: suffice-
re propugnationi murorum poterant ad id latus, à quo solo se retari putabāt,
cum confluere, qua non † obsidebantur muros transcendit.

absiste-
batur

Thrasylbulus dux Milesiorum, vt portum Sycioniorum occuparet, à terra
subinde oppidanos tentauit: & illo quo lacebantur conuersis hostibus, clas-
se inspectata portum cepit.

Philippus in obsidione cuiusdā maritimae vr̄bis, binas naues procul à con-
spectu contabulauit, superstruxitque eis turres: aliis deinde turribus adortus à
terra, domibus propugnatores distrinxit, turritas naues à mari applicauit, &
quā non resistebatur subiit muros.

Pericles Peloponesorū castellum oppugnaturus, in quod duo omnino erāt
accessus, alterū fossa interclusit, alterū munire instituit: castellani securiores ab
altera parte facti, eā solā quā munire videbāt custodire coeperūt. Pericles prae-
paratis pōtib; iniectisque super fossam à qua nō cauebatur subiit castellum.

Antiochus aduers⁹ Ephesios, Rhodiis quos in auxilio habebat praecepit, vt
nocte portum cum magno strepitu inuaderent: ad quam partem omni multi-
tudo cum tumultu decurrēte, nudatis defensore reliquis munitionibus ipse
aggressus

aggressus ex aduerso ciuitatem cepit.

De insidiis per quas eliciantur obsessi.

Cap. X.

Cato in conspectu Lacetanorum quos obsidebat, reliquis suorum submotis Sueslanos quosdam ex auxiliariis, maximè imbelles, aggredi mœnia iussit: hos cum facta eruptione Lacetani faciliè auertissent, & fugiètes auidè infecuti essent, illis quas occultauerat cohortibus oppidum cepit.

finxit

Lucius Scipio in Sardinia, cuiusdam ciuitatis per tumultum relicta oppugnatione quam instruxerat, speciem fugientis † præstitit: infecutisque temerè oppidanis, per eos quos in proximo occultauerat, oppidum iuuasit.

Annibal cum obsideret ciuitatem Hymeram, castra sua capi de industria passus est, iussis recedere Pœnis, tanquam præualeret hostis. Quo euentu Hymeræis ita deceptis, ut gaudio impulsus relicta vrbe procurrent ad Punicum vallum, Annibal vacuam urbem, per eos quos in insidiis ad hanc ipsam occasionem posuerat, cepit. Idem ut Saguntinos eliceret, rara acie ad muros accedens, ad primam eruptionem oppidanorum simulata fuga cessit, interpositoque exercitu ab oppido interclusos hostes à suis, in medio trucidauit.

acerbis

Himilco Carthaginensis, apud Agrigentum, iuxta oppidum partem copiarum in insidiis posuit: præcepitque his, ut cum processissent oppidani ligna humida incenderent, deinde cum reliqua parte exercitus luce ad eliciendos hostes progressus, simulata fuga persequentes oppidanos longius cedendo protraxit: insidiatores prope mœnia imperatum ignem † acerbum subiecerunt, unde obortum contemplati fumum Agrigentini, incensam ciuitatem suam existimauerunt: defendendæque eius gratia, dum trepidè recurrunt, obuiis eis qui insidiati iuxta muros erant, & à tergo instantibus quos persecuti fuerant, in medio trucidati sunt.

Viriatius disposito per occulta milite, paucos misit qui abigerent pecora Socobrigentium, ad quæ illi vindicanda cum frequentes procurrissent, simulantisque fugam prædatores persequerentur, deducti in insidias cæsi que sunt.

Scordisci equites cum Heracleæ duarum partiùm præsidio præpositus esset Lucullus, pecora abigere simulantes, puocarunt eruptionem: fugam deinde metiri, sequentem Lucillum in insidias deduxerunt, & octingentos cum eo milites occiderunt.

Chares dux Atheniensium, ciuitatem aggressurus littori appositam, post quædam promotoria occultè habita classe, è nauibus velocissimam præter hostilia præsidia ire iussit: qua visa, cum omnia nauigia, quæ pro custodia portus agebantur, ad persequendam euolassent, Chares in indefensum portum cum reliqua classe inuectus, etiam ciuitatem occupauit.

Barba

Barca dux Pœnorum, in Sicilia Lilybæi nostris terra marique obsidentibus partem classis suæ procul armatam iussit ostendi, ad eius conspectum cum euolassent nostri, ipse reliquis quas in occulto tenuerat nauibus, Lilybæi portum occupauit.

De simulatione regressus.

Cap. XI.

admissurus

Hormion dux Atheniensium, cum depopulatus esset agros Chalcidensium legatis eorum de ea re querentibus benignè respondit: & nocte quatuor dimissurus illos erat, finxit literas sibi superuenisse ciuium suorum, propter quas redendum

undum haberet, ac paulum regressus dimisit legatos, his omnia tuta & abisse Phormionem renunciantibus, Chalcidenses spe & oblatae humanitatis & abducti exercitus, remissa urbis custodia, cum cōfestim Phormiō reuertisset, prohibere inexpectatam vim non potuerant.

Agefilaus dux Lacedaemoniorum cū Phocenses obsideret, & intellexisset eos qui tunc praesidio illis erant, iam grauari belli incommodo, paululū regressus tanquam ad alios actus, liberam occasionem recedendi his dedit: non multo post milite reducto, destitutos Phocenses superauit.

Alcibiades aduersus Byzantios, qui se mœnibus cōtinebant, insidias disposuit, & simulato regressu, incautos eos oppressit.

Viriatius cum tridui iter discedens confecisset, idem illud vno remensus securos Segobrienses & sacrificio tum maximè occupatos oppressit.

Epaminundas Mantiniam cum Lacedaemonios in subsidium hosti venisse animaduerneret, ratus posse Lacedaemonem occupari, si clam illò profectus esset, nocte crebros ignes fieri iussit, vt specie remanendi occultaret profectiōe: sed à transfuga proditus, affecuto exercitu Lacedaemoniorum, itinere quidem quod Spartam petebat, destitit: idem tamen consilium conuertit ad Mantinien Portam ses, æque enim ignibus factis Lacedaemonios quasi maneret frustratus, per xl. millia passuum Mantiniam reuertitur, eamque auxilio destitutam occupauit.

Ex contrario circa tutelam obsessorum, de exercitanda cura suorum.

Cap. XII.

Alcibiades Athenien. ciuitate sua à Lacedaemoniis obsessa, veritus negligentiam vigilum, denunciauit his qui in stationibus erāt, vt obseruarent lumen quod nocte ostensurus esset ex arce, & ad conspectum eius ipsi quoque lumina attollerent. In quo munere qui cessasset, poenam passurum: dum sollicitè expectatur signum ducis, peruigilatum ab omnibus & suspectæ noctis periculum euitatum est.

Iphicrates dux Atheniensium cum praesidio Corinthū teneret, & sub aduentum hostium ipse vigilias circūiret, vigilem quem dormientem viderat, trāsfixit cuspide, quod factum quibusdam tanquam sæuum increpātibus, Qualem inueni, inquit, talem reliqui. Epaminundas Thebanus idem fecisse dicitur.

De emittendo & recipiendo nuncio.

Cap. XIII.

Romani obsessi in Capitolio ad Camillum ab exilio implorandum miserunt Pontium Cominum, qui vt stationes Gallorum falleret, per saxa Tarpeia dimissus, trāsnato Tyberi Veios peruenit, & perpetrata legatione similiter ad suos rediit.

Campani diligenter Romanis, à quibus obsessi erant, custodias agentibus, quēdam pro transfuga subornatum miserunt, qui occultatam baltheo epistolam inuenta effugiendi occasione ad Pœnos pertulit.

Venatione quoque & pecoribus quidam insuerunt literas, membranis miserunt mandatas.

Alioqui & iumentum in † aduersam partem infulserunt, dum stationes auersam partem inflexerunt transcunt. Nonnulli interiora vaginarum inscripserunt.

L. Lucul-

Cyzicenos L. Lucullus† Cyricenos obsessos à Mithridate, ut certiores aduentus sui faceret, cum praesidius hostium teneretur introitus urbis, qui vnus & angustus ponte modico insulam continenti iungit, militem è suis sciolum nandi, & nauticae artis peritum, iussit insidentem duobus inflatis vtribus, literas insutas habentibus, quos ab inferiore parte duabus regulis inter se distantibus commiserat, ire septem millium passuum traiecit. Quod ita perite gregalis fecit, ut cruribus velut gubernaculis dimissis cursum dirigeret, & procul viscentes, qui in statione erant, marinae specie beluae deciperet.

Hircius Cos. ad Decimum Brutum, qui Mutinae ab Antonio obsidebatur, literas subinde misit plumbo scriptas, quibus ad brachium religatis, milites† *Sculteram* Scultellam amnem transnabant.

Idem columbis (quas inclusas ante tenebris & fame affecerat) epistolas feta ad collum religabat, easque à propinquo in quantum poterat moenibus loco emittebat: illae lucis cibiue avidae, altissima aedificiorum petentes excipiebantur à Bruto, qui eo modo de omnibus rebus certior fiebat: utique postquam disposito quibusdam locis cibo columbas illuc deuolare instituerat.

De introducendis auxiliis & com meatibus suggerendis. Cap. XIII.

Aregua **B**ello civili, cum† Aregua urbs in Hispania Pompeianorum partium obsideretur, Maurus interrex, tanquam Caesarianus Tribuni cornicularius vigiles quosdam excitauit, è quibus aliquos euitans, constantia fallaciae suae per medias Caesaris copias praesidium Pompei traduxit.

Annibale obsidente Casilinum Romani farinam doliis secunda aqua Vulturi fluminis demittebant, ut ab obsessis exciperetur, quibus cum obiecta per medium amnem cathena Annibal obstitisset, nuces sparsere, quae cum aqua ferente ad oppidum deflueret, eo com meatu sociorum necessitatem sustentauerunt.

Hircius Mutinensibus obsessis ab Antonio salem, quo maxime indigebat, cuppis conditum, per amnem Saniturnum intromisit. Idem pecora secunda aqua dimisit, quae excepta sustentauerunt necessariorum inopiam.

Quemadmodum efficiatur ut abundare videantur
quae deerunt. Cap. XV.

Romani cum à Gallis Capitolium obsideretur, in extrema iam fame panem in hostem iactauerunt: consecutiue ut abundare com meatibus viderentur, obsidionem donec Camillus subueniret tolerauerunt.

Athenienses aduersus Lacedaemonios idem fecisse dicuntur.

Hi qui ab Annibale Casilini obsidebantur ad extremam famem peruenisse crediti, cum etiam herbas alimentis eorum Annibal saepe arato loco quierat inter castra ipsius & moenia praeriperet, semina in praeparatum locum iecerunt: consecuti ut habere viderentur, quo victum sustentarent usque ad factorum prouentum.

delicere Reliqui ex Variana clade, cum obsiderentur, quia† defici frumeto videbantur, horrea tota nocte circumdixerunt: captiuos deinde praecisis manibus dimiserunt, hi circumfidentibus suis persuaferunt, ne spem maturae expugnationis reponerent in fame Romanorum, quibus alimentorum ingens copia superesset.

Thraces

Thraces in arduo monte obsessi, in quem hostibus accessus non erat, collato virutum exiguo tritico, aut caseo pauerunt pecora, & in hostium præsidia dimiserunt: quibus exceptis occisisq; cum frumenti vestigia in visceribus eorum apparuissent, opinatus hostis magnam vim tritici superesse eis, qui inde etiam pecora pascere, recessit ab obsidione.

Thrasylbulus dux Milesiorum cum longa obsidione milites sui angerentur ab Aliatte, qui sperabat eos ad deditiorem fame posse compelli, sub aduentum legatorum Alliatis frumentum omne in forum compellere iussit: & contiuuiis sub id tempus institutis per totam urbem epulas præstitit: atq; ita persuasit hosti su- *instructis* peresse ipsis copias, quibus diuturnam sustinerent obsidionem.

Qua ratione proditoribus & transfugis occurratur, Cap. XVI.

CL. Marcellus cognito consilio Battei Nolani, qui corrumpere ad defectionem populares studebat, & Annibali gratificabatur, quod illius beneficio curatus inter Cannenses saucius, & ex captiuitate remissus ad suos erat, quia interficere eum (ne supplicio eius reliquos concitaret Nolanos) non audebat, accersitum ad se allocutus est, dicens, fortissimum eum militem esse, q; antea ignorasset: hortatusq; est, ut secum moraretur: & super verborum honorem, equo quoq; donauit. Qua benignitate non illius tantum fidem, sed etiam popularium qui ex illo pendebant, sibi obligauit.

Amilcar dux Pœnorum, cum frequenter auxiliares Galli ad Romanos transirent, etiam ex consuetudine, ut socii exciperentur, sibi fidelissimos subornauit ad dissimulandam transitionem, qui Romanos excipiendorum causa eorum progressos & cæciderunt. Quæ solertia Amilcari non tantum ad præsentem profu- *occiderunt* it successum, sed in posterum præstitit, ut Romanis veri quoq; transfugæ forent suspecti.

Hanno Carthaginensium Imperator in Sicilia, cum comperisset Gallorum mercenariorum circiter quatuor milia conspirasse ad transfugiendum ad Romanos, quod aliquot mensium mercedes non receperant, animaduertere autem in eos non auderet, metu seditionis, promisit prolationis iniuriam, liberalitate pensaturum: quo nomine gratias agentibus Gallis, per tempus idoneum & da- *dicitur* tis pollicitis, fidelissimum dispensatorem ad Otacilium cos. misit: qui tanquam *pollicitus* rationibus interuersis transfugisset, nunciauit nocte proxima Gallorum quatuor milia, quæ prædatum forent missa, posse excipi. Otacilius nec statim credidit transfugæ, nec tamen rem spernendam ratus, disposuit insidiis lectissimam manum suorum, ab ea Galli excepti dupliciter, Hannonis consilio satisfecerunt & Romanos cæciderunt, & ipsi omnes interfecti sunt.

Annibal simili consilio se à transfugis vltus est. Nam cum aliquos ex militibus suis sciret transfugisse proxima nocte, nec ignoraret exploratores hostium in castris suis esse, palam pronuntiauit, non debere transfugas vocari solertissimos milites, qui ipsius iussu exierint ad excipienda hostium consilia, auditis quæ pronuntiauit, retulerunt exploratores ad suos. Tum & comprehensi à Roma *compressi* nis transfugæ & amputatis manibus remissi sunt.

Diodorus cum præsidio Amphipolim tueretur, & duo milia Thracum suspe-
V eta

eta haberet, quæ videbantur urbem direptura, mētitus est paucas hostium naues proximo lictori applicuisse, easq; diripi posse. Qua spe simulatos Thraca emittit, ac deinde clausis portis non recepit.

De eruptionibus.

Cap. XVII.

Romani, qui in præsidio Panormitanorum erant, veniente ad obsidionem Hasdrubale, raros ex industria in muris posuerūt defensores: quorum paucitate contempta, cū incautus muris succederet Hasdrubal, eruptione facta ceciderunt eum.

Aemilius Paulus vniuersis Lyguribus improvisè adortis castra eius, simulato timore militem diu continuit, deinde fatigato iam hoste, à quatuor portis eruptione facta strauit cepitq; Lygures.

Velius præfectus Romanorum arcem Tarentinorum tenens, misit ad Hasdrubalem legatos, vt abire sibi incolumi liceret: ea simulatione ad securitatem perductum hostem eruptione facta cecidit.

C. Pompeius circumfessos ad Dyrrhachium non tantum obsidione liberavit suos, verum etiā post eruptionem, quam opportuno & loco & tempore fecerat, Cæsarem ad castellum, quod duplici munitione instructum erat, auidè irumpentem, exterior ipse circumfusus corona obligauit, vt ille inter eos quos obsidebat, & eos qui extra circumuenerāt medius, non leue periculum & detrimentum senferit.

*didiacum
aitas rhyndacum*

Flavius Fimbria in Asia apud † Hildinacum aduersum filium Mithridatis brachiis à latere ductis, deinde fossa in fronte percussa, quietum in vallo militem tenuit, donec hostilis equitatus intraret angustias munimentorum, tunc eruptione facta sex milia eorum cecidit.

C. Cæsar in Gallia deletis ab Ambiorige Titurii Sabini & Cottæ legatorū copiis, cū à Q. Cicerone, qui & ipse oppugnabatur, certior factus, cū duabus legionibus aduenteret, conuersis hostibus metum simulauit, militesq; in castris quæ ampliora solito industria fecerat tenuit: Galli præsumpta iam victoria, velut ad prædam castrorum tendentes, fossas implere, & vallum detrahare cœperunt: qua re prælio aptatos, Cæsar emissio repente vndiq; milite trucidauit.

Titurius Sabinus aduersus Gallorum amplum exercitum continendo militem iuxta munimenta, præstitit eis suspicionem metuentis: cuius augēde causa perfugam misit, qui affirmaret exercitum Romanum in desperatione esse, ac fugā cogitare: Barbari oblata victoriæ spe concitati, lignis sarmentisq; se onerauerunt, quibus fossas complerent: ingentiq; cursu castra nostra in colle posita petiuerunt, vnde in eos Titurius vniuersas immisit copias, multisq; Gallorum castris plurimos in deditionem accepit.

Asculani oppugnaturus oppidum Pompeio cum paucos senes ægros in muris ostendissent, ob id securos Romanos eruptione facta fugauerunt.

Numantini obsessi, ne pro vallo quidem instruxerunt aciem, adeoq; se continuerunt, vt Popilio Lenati fiducia fieret, scalis oppidum aggrediendi. Quo de inde suspicante insidias (quia ne tunc quidem obsistebatur) ac suos reuocante, eruptione facta auersos & descendentes adortus sunt.

De constantia

De constantia obsessorum.

Cap. XVIII.

Romani assidue mœnibus Annibalem ostentandæ fiduciæ gratia, supplementum exercitibus, quos in Hispania habebant, diuersa porta miserunt. Idem agrum in quo castra Annibal habebat, defuncto forte domino, vana-lem ad id precium licendo perduxerunt, quo is ager ante bellum vāniera- tum: Hi dum ab Annibale obsiderentur, & ipsi obsiderent Capuam, decreuerunt ne nisi capta ea, reuocaretur inde exercitus.

Finis Libri tertii.

SEXTI IULII FRON

TINI VIRI CONSULARIS STRA

tegematō Libri Quarti Præfatio.

Ultæ lectione cōquisitis Strategematibus, & non exiguo scrupulo digestis, ut promissum trium librorum implerem, si modò impleui, in hoc exhibebo ea quæ parum aptè descriptioni priorum ad speciem alligata subiici videbantur, & erant exēpla potius strategicōn quam strategemata. Quæ idcirco separaui, quia quāuis clara, diuersa tamē erāt substantiæ: ne si qui forte in aliqua ex his incidissent, similitudine indoctè prætermis- sa opinarentur: & sanè velut residua expedienda sunt, in quo sicut antea, & ipse ordinem per species seruare conabor.

De Disciplina

Cap.

I.

Publius Scipio ad Numantiam, corruptum superiorum ducum socordia exercitum correxit, dimisso ingenti lixarum numero, reductis ad munus quotidiana exercitatione militibus, quibus cum frequens iniungeret iter, portare complurium dierum cibaria imperauit, ita ut frigora & hymbres pati, vada fluminum pedibus traicere assuesceret miles: exprobrante subinde Imperatore timiditatem & ignauiam, frāgente delicatioris vsus ac parum necessaria expeditioni vasa. Quod maxime nobiliter accidit C. Mevio tribuno, cui dixisse traditur Scipio, Mihi paulisper, tibi & reipub. semper nequam eris.

Q. Metellus bello Iugurthino, similiter lapsam militū disciplinam pari seueritate restituit, cum insuper prohibuisset alia carne q̃ assa elixā ut milites uti.

Pyrrius delectori suo fertur dixisse, Tu grādes elige, ego eos fortes reddā.

Lucio Flacco & C. Varrone Coss. milites primo iureiurādo facti sunt, antè enim sacramento tantummodo à tribunis rogabantur: ceterū ipsi inter se tantum coniurabant se fugæ atq; formidinis causa non abituros: neque ex ordine recessuros, nisi teli petendi feriendive hostis aut ciuis seruandi causa.

Scipio Africanus, cū ornatū scutū elegantius cuiusdā vidisset, dixit nō se mirari, q̃ tanta cura ornasset, in quo plus præsidii quā in gladio haberet.

Philippus cum primum exercitū cōstitueret, vehiculorū vsum omnibus in-

V ii terdi

terdixit, equitibus non amplius quàm singulos calones habere permisit: peditibus autem denis singulos, qui molas & funes ferrent in æstiuâ excuntibus, xxx. dierum farinam collo portare imperauit.

Muli Mariani. Caius Marius recidendorum impedimentorum gratia, quibus maxime exercitus agmen oneratur, vasa & cibaria militum in fasciculos aptata furcis imposuit, sub quibus & habile onus & facilis requies esset: vnde & in prouerbium tractum est Muli Mariani.

Theogenes Atheniensis cū exercitum Megaram duceret, petentibus ordines respondit ibi se daturum: dein clàm equites præmisit, eosq; hostium specie impetum in suos retorquere iussit: quo facto quos tum habebat, tanquàm ad hostium occursum præpararentur, permisit ita ordinari aciem, vt quo quis voluisset loco consisteret, & cū inertissimus quisque retrò se dedisset, strenui autē in fronte profiluissent, vt quenque inuenerat stantē, ita ad ordines militiæ p̄uexit.

Lyfander Lacedæmonius, egressum via quendam castigabat: cui dicenti ad nullius rei rapinam se ab agmine recessisse, respōdit, ne speciem quidem rapturi præbeas volo.

Antigonus cū suum filium diuertisse audisset in eius domum cui tres filię insignes specie essent, Audio, inquit, fili angustè habitare te, pluribus dominis domum possidentibus, hospitium laxius accipe: iustoq; commigrare edixit, ne q̄s minor quinquaginta annos natus, hospitio matris familias vteretur.

Q. Metellus Cos. quàmuis nulla lege impediretur, quin filiū contubernalem perpetuum haberet, maluit tamen eum in ordine merere.

Publius Rutilius Cos. cum secundum leges in cōtubernio suo filium posset habere, in legione militem fecit.

T. Scaurus filium, quòd in saltu Tridentino loco hostibus cesserat, in cōspectum suum venire vetuit: adolescens verecundia ignominia pressus mortem sibi consciiuit.

Castra antiquitus Romani cæteræq; gētes passim per corpora cohortiū velut mapalia constituere soliti erāt, cum solos vrbium muros nosset antiquitas.

Exuentum Pyrrhus Epirotarum rex, primus totum exercitum sub eodem vallo continere instituit. Romani deinde victo eo in Campis Arusinis, circa vrbem† Statuentum castris eius potiti & ordinatione notata paulatim ad hanc vsque metationem, quæ nunc effecta est peruenerunt.

P. Nasica in hybernis, quàmuis classis vsus non esset necessarius, ne tamen desidia miles corrumperetur, aut per ocii licētiā sociis iniuriam inferret, naues ædificare instituit.

M. Cato memoriæ tradidit, in furto cōprehēsis inter cōmilitones dextras esse præcisas: aut si lentius animaduvertere voluissent in principes, sanguinē missū.

Clearchus dux Lacedæmoniorū exercitui dicebat, Imperatorē potius quàm hostem metui debere, significans eos, qui in prælio dubiam mortem timuissent, certum, si deseruissent, manere supplicium.

Appii Claudii sententia, senatus eos qui à Pyrrho rege Epirotarum capti, & postea remissi erant, equites ad peditē redegit, pedites ad leuam armaturam, omnibus

omnibus extra vallum iussis tendere, donec bina hostiū spolia singuli referret. Otacilius Crassus Cos. eos q̄ ab Annibale sub iugū missi redierāt, tēdere extra vallū iussit, vt immuniti assuescerēt piculis, & aduersus hostē audētiores fierēt. P. Cornelio Nasica, Decimo Iunio Coss. qui exercitum deseruerant damna- ti, virgis cæsi publicè vānerunt.

Domitius Corbulo in Armenia, duas alas & tres cohortes, quæ ad castellū initio hostibus cesserant, extra vallū iussit tendere, donec assiduo labore & p- peris excursionibus redimerent ignominiam.

Aurelius Cotta Cos. cū ad opus equites necessitate cogente iussisset ac- cedere, eorumq̄ pars detrectasset imperium, questus apud cēsores, effecit vt no- tarentur à patribus, deinde obtinuit, ne eis praeterita æra procederent. Tribuni quoq̄ plebis de eadem re ad populum pertulerunt, omniumq̄ cōsensu stabili- ta disciplina est.

Q. Metellus Macedonicus in Hispania quinque cohortes, quæ hostibus cesse- rant, testamentum facere iussas, ad locum recuperandum remisit, minatus non nisi post victoriam receptum iri.

P. Valerio consuli senatus præcepit exercitum ad Sirim victum ducere Seri- num, ibique castra munire, & hyemem sub tentoriis exigere.

Senatus cū turpiter fugati eius milites essent, decreuit ne auxilia ei submit- terentur, nisi captis eius legionibus, quæ punico bello militiam detrectauerant at in Siciliam velut relegatis per vii annos ordeū ex senatusconsulto datum est.

L. Piso cū Titium præfectū cohortis, quod loco fugitiuus cesserat, cincto togæ præciso, soluta tunica, nudis pedibus, in principiis quotidie stare, dum vigiles venirent, iussit conuiuiis & balneo abstinere.

Sylla cohortem & cēturiones, quorum stationem hostis perruperat, galea- ros & discinctos perstare in principiis iussit.

Domitius Corbulo in Armenia, Aemilio Rufo præfecto equitū, quia hosti- bus cesserat, & parū instructā armis alam habebat, vestimēta per lictorē scidit: eidemq̄, vt erat foedato habitu, p̄stare in principiis donec mitteretur, ip̄eravit.

Atilius Regulus cū ex Samnio in Lucernā transgrederetur, exercitusq̄ eius obuiis hostibus aduersus esset, opposita cohorte iussit fugientes pro defe- ctoribus cædi.

Cotta Cos. in Sicilia, in Valerium Nobilem tribunū militum ex gente Va- leria virgis animaduertit.

Idē P. Aureliū sanguine sibi iunctū, quē obsidioni Lipararū ipse ad auspicia repetenda Messanam transiturus præfecerat, cū ager incensus, & capta castra esset, virgis cēsum in numerū gregaliū peditū referri, & muneribus fūgi iussit.

Fulvius Flaccus Censor Fuluium fratrem suū, quia legionem, in qua tribu- nus militum erat, iniussu consulis dimiserat, à senatu mouit.

M. Cato ab hostili littore, in quo per aliquot dies māserat cū tradito pro- fectionis signo classem soluisset, & relictus ē militibus quidā alta voce & gestu expostularet, vti tolleretur, circumactō ad littus vniuersa classe comprehēsum supplicio affici iussit: & quem occisuri per ignominiam hostes fuerant, exēplo

V iii potius

potius impendit. Appius Claud. ex his qui loco cesserant decimum quemque militem, sorte ductū, fuste percussit. Fab. Rullus Cos. ex duabus legionibus, quæ loco cesserant sorte ductos in conspectu militum securi percussit. Aquirius ter nos ex centuriis, quorum statio ab hoste perrupta erat, securi percussit. M. Antonius cum agger ab hostibus incensus esset, ex his qui in opere fuerant duarum cohortium militem decimavit, & in singulos ex his centuriones animaduertit, legatum cum ignominia dimisit, reliquis ex legione ordē dare iussit. In legionem, quæ Regium oppidum iniussu ducis diruerat, animaduersum est, ita ut quatuor milia tradita custodiē necarentur. Præterea senatusconsulto cautum est, ne quem ex iis sepelire vel lugere fas esset.

L. Papyrius Cursor dictator Fabium Rutiliū, magistrum equitum, quod aduersus dictum eius, quamuis prosperè pugnauerat, virgis poposcit cæsum, securi percussurus: nec contentioni aut precibus militum concessit animaduersionem, eumq; profugientem Romam persecutus est: nec ibi quidem remisso prius supplicii metu, quàm ad genua eius & Fabius cum patre prouolueretur & pariter senatus ac populus rogarent.

Manlius cui Imperioso postea cognomē fuit, filium quod is contra edictum patris cum hoste pugnauerat, quamuis victorem, in conspectu exercitus virgis cæsum securi percussit.

Manlius filius, exercitu pro se aduersus patrem seditionem parante, negauit tanti esse quenquam, ut propter illum disciplina corrumperetur, & obtinuit ut ipsum puniri paterentur.

Q. Fabius Maximus transfugarum dexterās præcidit.

M. Curio Cos. bello Dardanico, circa Dirachium, cum ex quinque legionibus vna, seditione facta, militiam detrectasset, secuturamq; se temeritatem ducis in expeditionem asperā & insidiosam negasset, quatuor legiones eduxit armatas & consistere ordinibus, detectis armis velut in acie, iussit: post hæc seditionem legionē inermem procedere, † discinctamq; in conspectu armati exercitus, stramēta coëgit secare: postero autem die similiter fossam discinctos milites facere, nullisq; precib⁹ legionis ab eo impetrari potuit, ne signa eius submitteret, nomenq; aboleret, milites autem in supplementum cæterarum legionum distribueret.

Q. Fulvio, Appio Claudio Cos. ex pugna cānensi in Siciliā à Senatu relegati postulauerunt à Cos. M. Marcello, ut in prælium ducerentur, ille Senatum consuluit: senatus negauit sibi placere cōmitti his rempub. quam deseruissent: Marcello tamen permisit facere quod videretur, dum ne quis eorum munere vacaret, neve donaretur, neve quod præmiū ferret, aut in Italiam reportaretur, dum Poeni in ea fuissent.

M. Salinator consularis damnatus est à populo, quod prædam non æqualiter diuiserat militibus.

Cum ab Lyguribus in prælio Q. Petilius Cos. interfectus esset, decreuit senatus, uti ea legio, in cuius acie Cos. erat occisus, tota infrequēs referretur, stipēdium ei annuum non daretur, † ara q; rescinderentur.

De effectu

De effectu disciplinæ. Cap. II.

BRuti & Calsii exercitus, memorię proditū est, bello ciuili cum vnā per Macedoniam iter facerent, priórque Brutus ad fluuium, in quo pontem iungi oportebat, peruenisset, Calsii tamen exercitū & in efficiendo ponte, & in trāsitu maturādo præcessisse: qui vigor disciplinę effecit, ne nō solū in operibus, verum etiam in summa belli præstarent Calsiani Brutianis.

C. Marius, cū facultatem eligendi exercitus haberet, ex duobus qui sub Rutilio, & qui sub Metello, ac postea sub seipso meruerant, Rutilianum quendam minorem, qui certioris disciplinæ arbitrabatur † præoptauit.

punctauit

Domitius Corbulo, duabus legionibus & paucissimis auxiliis disciplinā † cor

correcta

repta Parthos sustinuit. Alexander Macedo xl milibus hominū, iam inde à Philippo patre disciplinæ assuefactis, orbem terrarum aggressus, innumeras hostium copias vicit.

Cyrus bello aduersus Persas, xlii milibus armatorum immensas difficultates superauit.

Epaminundas dux Thebanorum iiii milibus hominum ex quibus cccc, tantum equites erant, Lacedæmoniorū exercitum, xxiii milium peditum, equitū mille sexcentorum vicit. A iiii milibus Græcorum, qui numerus in auxiliis Cyri aduersus Artaxerxem fuit, centum milia barbarorum, prælio supata sunt.

Eadem Græcorum prælio xlii milia, amissis ducibus reditus sui cura vni ex corpore suo Xenophonti Atheniensi demandata, per iniqua & incognita loca, incolumia reuersa sunt.

Xerxes à ccc Lacedæmoniorum ad Thermopylas vexatus, cū vix eos cōfecisset, hoc se deceptū aiebat, quod multos quidem homines haberet, viros autem disciplinæ tenaces nullos.

De continentia.

Cap. III.

MArcum Catonem vino eodem, quo remiges, contentum fuisse traditur.

Fabricius cū Cyneas legatus Epirotarum grande pondus auri dono ei daret, non accepto eo, dixit, malle se habentibus id imperare quā habere.

Attilius Regulus cū summis rebus præfuisset, adeo pauper fuit, vt se, coniugem, liberósq; toleraret agello, qui colebatur per vnum villicum, cuius audita morte, scripsit senatui de successore, destitutis rebus obitu serui necessariam esse præsentiam suam.

Cn. Scipio, post res prosperè gestas in Hispania, in summa paupertate decessit, nec ea quidem relicta pecunia, quæ sufficeret in dotem filiarum, quas ob inopiam publicè dotaui senatus.

Idem præstiterunt Athenienses filiis Aristidis, post amplissimarum rerū administrationem, in maxima paupertate defuncti. Epaminundas dux Thebanorum tantæ abstinentiæ fuit, vt in supellectili eius, præter alienum & veru vnicum nihil inueniretur.

Annibal surgere de nocte solitus, ante noctem non quiescebat, crepusculo demum ad cœnā † vacabat: neq; amplius q̃ duobus lectis discūbebatur apud eū.

vocabat

Idem cū sub Hasdrubale Imperatore militaret, plerumque super nudam humum † sagulo tectus, somnos capiebat.

saculo

Aemilianum

Aemilianum Scipionem traditur in itinere cum amicis ambulanti, accepto pane vesci solitum. Idem & de Alexandro Macedone dicitur. Mafsinissam nonagesimum ætatis annum agentem, meridie ante tabernaculū stantem, vel ambulanti capere solitum cibos legimus.

C. Curitis, cū victis ab eo Sabinis, ex Senatusconsulto ampliaret ei modum agri, quem cōsummati milites accipiebant, gregalium portione cōtentus fuit: malum ciuem dicens, cui non esset id, quod cæteris satis.

Vniuersi quoque exercitus notabilis sæpe fuit cōtinentia, sicuti eius qui sub M. Scauro meruit: namq; memoriæ tradidit Scaurus, pomiferam arborē quam in pede castrorum fuerat complexa metatio, postero die abeunte exercitu intactis fructibus relictam.

Auspiciis Imp. Cæf. Domitiani Augusti, Germanico bello, quod Iulius Ciuilis in Gallia mouerat, Lingonum opulentissima ciuitas, quæ ad Ciuilē desciebat, cū adueniente exercitu Cæsaris populationem timeret, quod contra expectationem inuiolata, nihil ex rebus suis amiserat ad obsequium redacta septuaginta milia armatorum tradidit ei.

Laninius.

L. Mummius, qui Corintho capta non Italiā solū, sed etiam Prouinciā tabulis statuisq; exornauit, adeo nihil ex tantis manubiis in suum conuertit: ut filiam eius inopem senatus ex publico dotauerit.

De iustitia.

Cap.

III.

CAmillo Phaliscos obsidēti, ludimagister liberos Phaliscorum, tãquam ambulandi causa extra murum eductos, tradidit, dicens repetendis eis obsidibus necessario ciuitatem imperata facturā. Camillus non solū spreuit perfidiam, sed & restrictis post terga manibus magistrum virgis agendum ad parētes tradidit pueris, adeptus beneficio victoriā, quam fraude non cōcupierat. Nam Phalisci ob hanc iustitiam sponte ei se dediderunt.

Ad Fabricium ducem Romanorum medicus Pyrrhi Epirotarū regis peruenit, pollicitusq; est daturū se Pyrrho venenū, si merces sibi, in qua operæ precium foret, constitueretur. Quo facinore Fabricius egere victoriam suam nō arbitrat, regi medicum detexit: atq; ea fide meruit, ut ad appetendam amicitia Romanorum compelleret Pyrrhum.

De constantia

Cap.

V.

CN. Pompeius minantibus direpturos pecuniā militibus, quæ in triumpho ferretur, Seruilio & Glaucia cohortatibus ut diuideret eā, ne seditio fieret, affirmavit non triumphaturū se, sed potius moriturū, quàm licentiæ militū succumberet, castigatisq; oratione graui laureatos fasces obiecit, ut ab illorum inciperent direptione, eaq; inuidia redegit eos ad modestiam.

C. Cæsar seditione in tumultu ciuiliū armorū, ac tū maxime tumētibus animis legionē totā exauكتورauit, ducibus seditionis securi percussis: mox eos quos exauكتورauerat, ignominiam deprecantes restituit, & optimos milites habuit.

Posthumius consularis cohortatus suos, cū interrogatus esset à militibus quid imperaret, dixit, ut se imitarentur: & arrepto signo hostes primus inuasit, quem secuti victoriam adepti sunt.

L. Marcel.

L. Marcellus cum in manus Gallorū imprudens incidisset, circumspectandæ, regionis, qua euaderet causa, equum in orbē flexit: deinde cū omnia esse infesta vidisset, precatus deos in medios hostes irrupit, quibus inopinata audacia perculsis, ducem quoq; eorum trucidauit, atq; vbi spes salutis vix superfuerat, inde opima retulit spolia.

L. Paulus amissō ad Cannas exercitu, offerente equum Lentulo quo fugeret, superesse cladi (quanquā non per ipsum contracta) noluit, sed in eo saxo, cui se vulneratus acclinauerat, persedit, donec ab hostibus oppressus cōfoderetur.

Varro collega eius vel maiore constantia post eandem cladē vixit, gratiæq; ei à senatu & populo actę sunt, quòd non desperasset remp. Non autem vitę cupiditate sed reipub. amore se superfuisse reliquo ætatis suæ tēpore approbavit. Nam & barbam capillumq; submisit, & postea nunquam recubans cibum cepit, honoribusq; cum ei deferrentur à pop. renunciauit, dicens foelicio ribus magistratibus reip. opus esse.

Sempron. Tuditanus, & C. Octavius Trib. militū omnibus fuis ad Cānas, cum in minoribus castris circūsiderentur suaserunt cōmilitonibus, vt stringerent gladios, & per hostiū præsidia erūperēt secū, id sibi esse animi, etiā si nemi ad erūpendū audacia fuisset, affirmans: de cunctatibus xii omnino equitibus vel peditibus q. comitari sustinuerāt reptis, incolumes Canusīū peruenērūt.

C. Fonteius Crassus in Hispania, cum tribus milibus hominum prædatum profectus, locoq; iniquo circūuentus ab Asdrubale ad primos tantū ordines relato consilio, incipiente nocte (quo tempore minimè expectabatur) per stationes hostium erupit.

P. Decius Tribunus militum, bello Samnitico, Cornelio consuli iniquis locis deprehenso ab hostibus suaserit, vt ad occupandū collē, qui in p̄pino erat, modicam manum mitteret, seq; ducem his, qui mittebātur obtulit, auocatus in diuersa hostis emisit cōsulem. Decium autem cinxit obseditq; illas quoq; angustias, nocte eruptione facta, cū eluctatus esset, Decius incolumis cum militibus consuli accessit.

Idem fecit sub Attilio Calatino cōsule cuius varie tradūtur nomina, alia Liberium, nonnulli Cedicium, quā plurimi Calphurnium Flammā vocitatum scripserunt. Hic cum demissum in eam vallem videret exercitum, cuius omnia latera quæ, erant superiora hostis infederat, depoposcit, & accepit à cōsule trecētos milites, quos hortatus vt virtute sua exercitū seruarēt, in mediam vallē decurrit: ad opprimendos eos yndique descēdit hostis, lōgoque & aspero prælio retētus, occasionem consuli ad extrahendum exercitum dedit.

C. Cæsar aduersus Germanos & regem Ariouistum pugnaturus confusior animis pro cōcione dixit, nullius se eo die opera, nisi decimæ legionis vsurum: quo affectus est, vt & decumani tāquam præcipuæ fortitudinis testimonio cōcitarentur, & cæteri pudore, ne penes alios gloria virtutis esset.

Lacædemonius quidam nobilis, Philippo denunciante multis se prohibiturum, nisi ciuitas sibi traderetur, Num inquit & pro patria mori nos prohibebit?

Leonidas Lacædæmonius, cum dicerentur Persæ sagittarum multitudine
nubes

nubes esse facturi, fertur dixisse, melius in umbra propugnabimus.

Cælius prætor urbanus, cum ei ius dicenti picus in capite insedisset, & aruspices respondissent, dimissa aue, hostiū victoriā fore: necata, populum Romanum superiorē, ac Cælium cū familia periturum, auem occidit, qua occisa, nostro exercitu vincētē, ipse cū xiiii Cæliis ex eadē familia in prælio est occisus: hūc quidam non Cælium sed Lælium fuisse, & Lælios non Cælios perisse credunt.

P. Decius primo pater, postea filius, in magistratu se p̄ republica deuouerūt, admissisq; in hostem equis, adepti victoriā patrię contulerunt.

P. Crassus, cū bellum aduersus Aristonicum in Asia gerēs, inter Aeliam & Myrinam in hostium copias incidisset, viuusq; abduceretur, execratus in consule Romano captiuitatē, virga qua ad equum erat vsus, Thraci (à quo tenebatur) oculum eruit, atq; ab eo per dolorē concitato transfuerberatus, dedecus seruitutis vt voluerat effugit.

M. Cato Censorii filius, in acie decidēte equo prolapsus, cum se recollegisset, animaduertissetq; gladium excidisse vagina, veritus ignominiam rediit in hostem: ex eoq; aliquot vulneribus recuperato gladio, denū reuersus est ad suos.

Petilini à Pœnis obsessi, parētes & liberos propter inopiam eiecerūt, ipsi coriis madefactis & igne siccatis, foliisq; arborum & omni genere animalium vitam trahentes xi. menses obsidionem tolerauerunt.

Hispani cum Fabrescense omnia eadem passi sunt, nec oppidum Herculeio tradiderunt.

Casilini obsidente Annibale tantam inopiā perpeffi sunt, vt centū denariis murē vānisse, proditū memorię sit, eiusq; venditorē fame periisse, emptorē autem vixisse, fidem tamen seruare Romanis perseuerauerunt.

Cyzicum cū oppugnaret Mithridates, captiuos eius vr̄bis produxit, ostenditq; obsessis arbitratus futurū vt miseratione suorum compelleret ad deditiōnem oppidanos: at illi cohortati ad patiendū fortiter mortem captiuos, seruare Romanis fidem perseuerauerunt.

Aeginenses cum à Viatotis liberi & coniuges caderentur, præoptauerunt spectare suplicia pignorum suorum, quā à Romanis deficere.

Numātini ne se dederēt, fame mori præfixis foribus domuū suarū maluerūt.

De affectu & moderatione.

Cap. VI.

Q Vintus Fabius hortante filio vt locū idoneum paucorum iactura caperet, Vis ne, inquit, tu ex illis paucis esse?

Xenophō cū equo veheretur, & peditēs iugū quoddā occupare iussisset, vnū ex eis obmurmurantē, quod diceret, facile tā laboriosa sedentē imperare, desiliit, & gregalē equo imposuit, cursuq; ipse pedestri ad destinatū iugum contendēs puenit, cuius facti ruborē cum perpeti miles nō posset, iridentibus comilitonibus sponte descendit. Xenophontem vix vniuersi perpulerūt vt cōscenderet equum, & laborem suum in necessaria duci munera reservaret.

Alexander cum hyeme duceret exercitū, residēs ad ignē recognoscere prætereuntes copias cœpit, cumq; conspexisset quendam prop̄ exanimatum frigore, cōsiderē loco suo iussit: dixitq; ei, Si in Persis natus esles, in regia sella resedisse

numerare
vellet

disse tibi capitale foret, in Macedonia nato conceditur.

Diuus Augustus Vespasianus, cum quendam adolescentem honestè natum militiè inhabilem, angustiarum rei familiaris causa deductum, ad longiorem ordinem rescisset, censu constituto, honesta missione exautorauit. *deductum
rescisset*

De variis consiliis.

Cap.

VII.

CAesar dicebat idem esse sibi consilium aduersus hostem, quod plerisque medicis contra vitia corporum, fame potius quam ferro superandi. *esperandi*

Domitius Corbulo dolabra, id est, operibus hostè vincendum esse dicebat. L. Paulus imperatorem senem moribus dicebat esse oportere, significans moderatiora sequenda consilia.

Scipio Africanus fertur dixisse, cum eum parum quidam pugnacem dicerent, Imperatorem me mater, non bellatorem peperit.

C. Marius Theutonico prouocanti eum & postulanti ut prodiret, respondit, si cupidus mortis esset, laqueo eum vitam posse finire: cumque demonstraret ei gladiatorem contemptè staturæ & propè exactè ætatis, obiecit ei, dixitque si eum superasset, cum victore congressurum.

Q. Sertorius experimento didicerat se impari vniuerso Romanorum exercitui, ut barbaros quoque inconsulte pugnam deposcentes doceret, adductis in conspectum duobus equis, eorum præualido alteri, alteri admodum exili, duos admoit iuvenes similiter electos, robustum & gracilem: robustiori imperauit equi exilis vniuersam caudam abrumpere, gracili autem valentioris per singulos pilos vellere: cumque gracili successisset quod imperatum erat, validissimus cum infirmi equi cauda sine effectu luctaretur, naturam (inquit) Sertorius Romanorum virum per hoc vobis exemplum ostendi: milites insuperabiles sunt vniuersos aggredienti, eos lacerabit & carpent qui per partes attentauerint.

Valerius Leninus Cos. cum intra castra sua exploratorem hostiumprehendisset, magnamque copiarum suarum fiduciam haberet, circumduci eum iussit: terrendique hostis causa, exercitus suos visendos speculatoribus eorum, quoties voluissent patere.

Cælius Primipilaris, qui in Germania post Varianam cladem obsessis nostris pro duce fuit, veritus ne barbari ligna, quæ congesta erant vallo admouerent, & castra eius incenderent, simulata lignorum inopia missis undique qui ea furarentur, effecit ut Germani vniuersos truncos amolirentur.

Cn. Scipio bello nauali amphoras pice & teda plenas, in hostium classem iaculatus est, quarum iactus & pondere foret noxius & diffundendo, quæ continuerant alimentum præstarent incendio.

Annibal regi Antiocho monstrauit, ut in hostium classem vascula iacularentur viperis plena, quarum metu perterriti milites à dimicatione & nauticis ministeriis impedirentur. Idem fecit iam cedente classe sua Prusias.

Marcus Porcius, impetu in classem hostium cum transiluisset, deturbatis ex ea Pœnis, eorumque armis, & insignibus, inter suos distributis, multas naues hostium, quos sociali habitu fefellerat, merfit.

Athenienses, cum subinde à Lacedæmoniis infestarentur, diebus festis, quos sacros

sacros Mineruę extra urbem celebrabant, omnem quidem colentiũ imitationem expresse-
runt, armis tantũ & veste celatis: peracto ritu suo, nõ statim Athenas reuersi, sed protinus inde raptim acto Lacedæmonem versus agmine, eo tempore, quo minimẽ timebãtur, agrum hostiũ, quibus subinde prædę fuerãt, ultro depopulati sunt.

Cassius onerarias naues, non magni ad alia vsus, accensas, opportuno vento in classem hostium misit, & incendio eam consumpsit.

M. Liuius fuso Asdrubale hortantibus cum quibusdam, vt hostem ad inter-
necionem perfequeretur, respondit: Aliqui & supersint, qui de victoria nostra hostibus nuncient.

Scipio Aphricanus dicere solitus est, hosti non solam dandam esse viam fu-
giendi, sed etiam muniendam.

Pericles Atheniensis affirmauit incolumes futuros testes, si deponerent fer-
rum: eiusq; obsecutos conditionibus, vniuersos qui in sagulis ferreas fibulas ha-
buissent, interfici iussit. Hasdrubal subigendorũ Numidarum causa ingres-
sus fines eorum, resistere parantibus affirmauit, ad capiendos se venisse elephã-
tos, quibus ferax est Numidia: vt hoc permetterent, p̄scentibus securitatem p̄-
misit, & ex ea persuasione auocatos adortus sub leges redegit.

Alcetas Lacedæmonius, vt Thebanorum comœatum facilius ex inopina-
to aggrediretur, in occulto paratis nauibus, tanquam vnã omnino haberet tri-
remem, vicibus in eam remigem exercebat: quodã deinde tempore omnes na-
ues in Thebanos transnauigantes immisit, & comœatibus eorum potitus est.

Ptolomæus aduersus Perdiccam exercitu præualem ipse inualidus, om-
ne pecudum genus, religatis ad tergum quæ traherent carpentis, agendum per
paucos curauit equites, ipse prægressus cum copiis quas habebat effecit, vt pul-
uis, quem pecora excitauerant, speciem magni sequentis exercitus moueret, cu-
ius expectatione territum vicit hostem.

Myrodines Atheniensis aduersus Thebanos equitatu præualem pugnaturus, in cãpis suos edocuit, manẽtibus esse spem aliquã salutis, cedentibus autem
prenciosissimum: qua ratione confirmatis militibus, victoriam consecutus est.

L. Pinarius in Sicilia præsidio Hennæ præpositus, clauēs portarum, quas pe-
nes se habebat, reposcentibus magistratibus Hennẽsium, quod suspectos eos tã
quam trãsitionem ad Pœnum pararent habebat, petiit vnus noctis ad delibe-
rationem spacium: indicatq; militibus fraude Græcorum, cum præcepisset vt
parati postera die signum expectarent, prima luce assistentibus militibus reddi-
turum se clauēs dixit, si idem omnes Hennenses censuissent: ob eam causam
vniuersa multitudo conuocata in theatrum, & idem flagitãte, manifesta defi-
ciendi voluntate, signo militibus dato vniuersos Hennenses cæcidit.

Iphicrates dux Atheniensium, classem suam hostili habitu instruxit, & ad
eos quos suspectos habebat inuectus, cum effuso studio exciperetur, deprehen-
sa eorum perfidia oppidum † dirupit.

Tigracus cum edixisset futurum, vt ex Volonũ numero, fortibus libertatẽ
daret, ignauos crucibus affigeret, & quatuor milia ex his, quia segnius pugnaue-
rant

dirupit

rant metu poenæ in quendam munitum collem coissent, misit qui eis diceret, totum sibi exercitum Volonum vicisse videri, quod hostes † fugissent: & sic eos & sua fide & ipsorum metu exolutos recepit. fuisse

Hannibal post præliū, quo ingētem cladē ad Trasimenū Romani acceperunt, cū sex millia hostiū, interposita pactione, in potestatem suā redeget, socios Latini nominis, benignè in ciuitates suas dimisit, dictitans se Italiæ liberandæ causā bellū gerere, eorūq; opera aliquot populos in ditionē accepit.

Mago cum Locri obsiderentur à Crispino, classis nostrę præfecto, diffudit ad Romana castra rumorem, Hannibalem cēso Marcello ad liberandos obsidione Locros, venire: clam deinde equites emissos, iussit à mōribus, qui in conspectu erant, se ostendere: quo factō effecit vt Crispinus Hānibalem adesse ratus, conscenderet nauēs ac fugeret.

Scipio Aemilianus ad Numantiam, omnibus non cohortibus tantum, sed centuriis sagittarios & funditores interposuit.

Pelopidas Thebanus, cum à Theſſalis in fugam versus, flumen in quo tumultuarium fecerat pontem liberasset, ne sequentibus hostibus idem transitus maneret, nouissimo agmini præcepit, incenderent pontem.

Romani cū Campanis equitibus nullo modo pares essent, Q. Neuius Centurio in exercitu Fuluij Flacci Procos. excogitauit, vt delectos ex toto exercitu, qui velocissimi videbantur, & mediocris stature erant † parmulis non amplis, & galeculis gladiisque, ac septenis singulos hastis quaternorum circiter pedum armare, eosque adiūctos equitibus, iuberet vsque ad mœnia prouchi: deinde ibi positis nostris equitibus incipere inter hostiū equitatū præliari: quo factō, vehementer & ipsi Campani afflictī sunt & maxime eorum, quibus turbatis prona nostris victoria fuit. spatulis

P. Scipio in Lydia cum die ac nocte imbre continuo vexatū exercitum Antiochi videret, nec homines tantum aut equos deficere, verū arcus quoque madētibus neruis inhabiles factos, exhortatus est † fratrem, vt postero, quamuis religioso die, committeretur prælium: quam sentētiā secuta victoria est. suos

Catonem vastantem Hispaniam, legatū Ilergetum qui sociorum populus erat, adierūt orauerūtque auxilia: ille ne aut abnegato adiutorio socios alienaret, aut diducto exercitu vires minueret, tertiam partem militum cibaria parare, & naues ascendere iussit, dato præcepto, vt causati ventos, retro redirent: præcedens interim aduentantis auxiliij rumor, vt Ilergetum excitauit animos, ita hostiū consilia discussit. Ilergetum

C. Cæsar cū in partibus Pompeianis magna equitum Romanorum esset manus, eaque armorum scientia milites conficeret, ora oculosque eorum gladiis peri iussit, & sic aduersam faciem cedere coëgit.

Vaccei, cum à Sempronio Graccho collatis signis vrgerentur, vniuersas copias cinxere plaustris, quæ impleuerant fortissimis viris, muliebri veste tectis. Sempronium quoque, tanquā aduersus fœminas, audentius ad obsidendos hostes consurgentem, hi qui in plaustris erant aggressi fugauerunt.

Eumenes Sardianus ex successoribus Alexandri, in castello quodā clausus, X quo exerce

vndique

quo exercere equos non poterat, certis quotidie horis ita suspendebat, ut posterioribus pedibus innixi, prioribus alleuatis, cum naturalem assisendi appetunt consuetudinem, ad sudorem vimque crura iactarent.

M. Cato, pollicentibus Barbaris duces itinerum, & insuper præsidium, si magna summa eis promitteretur, non dubitavit polliceri: quia aut victoribus ex spoliis hostilibus poterat dare, aut interfectis exoluebatur promissio.

Q. Maximus transfugere ad hostes volentem Statilium nobilem claræ operæ equitem, vocari ad se iussit: eique excusauit, quod inuidia commilitonum, virtutes illius ad id tempus ignorasset. Tum donato ei equo, pecuniâ insuper largitus, obtinuit ut quem ex conscientia trepidum accerserat, latum dimitteret, & ex dubio in reliquum non minus fidentem quam fortem haberet equitem.

Philippus, cum audisset Pythiam quendam bonum pugnatores, alienatum sibi, quod tres filias inops vix aleret, nec à rege adiuuaretur, monentibus quibusdam uti eum caueret, Quid si, inquit, partem egram corporis haberem, abscinderem potius quam curarem? deinde familiariter secreto elicitum Pythiam, accepta difficultate necessitatum domesticarum, pecunia instruxit: ac meliorem fidioremque habuit, quam habuerat antequam offenderet.

Quin. Scrv
torum,

T. Quintus Crispinus, post infausam aduersus Pœnos dimicationem, qua collegam Marcellum amiserat, cum cõperisset potitum annulo interfecti Hannibalem, literas circa municipia totius Italiæ dimisit, ne crederent epistolis, si quæ Marcelli annulo obsignatæ perferrentur: monitione consecutus ut Salapia & aliæ vrbes frustra Hannibalis dolis tentarentur.

Post Cannensem cladem, perculsis ita Romanorum animis, ut pars magna reliquiarum nobilissimis autoribus deferendæ Italiæ iniret cõsiliu, Publius Scipio adolescens admodum, impetu facto, in eo ipso, in quo talia agitabatur coetu, pronunciauit, manu se sua interfecturum, nisi qui iurasset non esse sibi mentem destituendæ reipublicæ: cunquē ipse se primus religione tali obligasset, stricto gladio mortem vni ex proximis minatus, nisi acciperet sacramentum: illum metu, ceteros etiam exemplo coegit ad iurandum.

Volscorum castra cum propè à virgultis syluâque posita essent, Camillus ea omnia, quæ conceptum ignem, usque in vallum perferre poterant, incēdit, & sic aduersarios exuit castris.

Publius Crassus bello sociali eodem modo propè cum copiis omnibus interceptus est.

Quintus Metellus in Hispania castra moturus, cum in agmine milites continerent se in castra, Hermocrates detentos eos, postero die habilioribus iam suis tradidit, bellumque confecit.

Milciades cum ingentem Persarum multitudinem apud Marathonem fudisset, Athenienses circa gratulationem morâtes cõpulsit ut festinarent ad opem vrbi ferendam, quam classis Persarum petebat, cunquē præcurrisset implesetque mœnia armatis, Persæ rati ingentem esse numerum Atheniensem, & alio milite apud Marathonem pugnatum, alium pro muris suis opponi, circumactis ex

etis extemplo nauibus Asiam repetierunt.

Pisistratus Atheniensis, cum excepisset Megarēsiū classem, qua illi ad Eleusin noctu applicuerant, vt operatas Cereris sacro fœminas Atheniensium raperet: magnaq; ædita cæde eorum vltus esset suos, eadem quæ ceperat nauigia Atheniensi milite compleuit; quibusdam matronis habitu captiuarum in cōspectu locatis: qua facie decepti Megarenses, tanquā suis & cum successu renaugantibus effusi obuii, inermesque, rursus oppressi sunt.

Conon dux Atheniensium, victa classe Persarum apud insulam Cypron, milites suos captiuis armis induit, & iisdem barbarorum nauibus ad hostem nauigauit in Pamphiliam apud flumen Eurymedōnta. Persæ quia & nauigia & habitum superstantium agnoscerent, nil cauerunt: subito itaq; oppressi, eodē die; & nauali & pedestri præliō victi sunt.

Finis;

X ii

AELIANI DE INSTRV-

ENDIS ACIEBVS QPVS AD DIVVM HA-

drianum, à Theodoro Thessalonicensē latinum factum, &

Antonio Panormita: Alphonsi regis præce-
ptori dicatum.

PRAEFATIO.

Cientiam Græcis acierum instruendarum solitam, diue Hadriane, quam ab Homeri vsq; temporibus sumpsisse initium certum est, literis complures mādauerūt autores superiores, qui parū eam quā nos habere in rebus mathematicis credimur, disciplinam tenuere. Quam ob rem, pace omnium dixerim, ita persuasus, de hac eadem tractare sciētia volui, vt posteros nostra potiūs quā illorum antiquorū præcepta lecturos confiderem: tamen quòd Romanā huiuscemodi rei facultatem ac peritiam, vt verum fatear, ignorarē, diu dubitavi an rem repetere in vsumq; reuocare deberem, iam lapsam, desitam, & forsan minimè propterea vtilē, ob eam doctrinā quam tui Romani inuenere: sed cū ad diuum Neruam patrem tuum salutandi visendiq; gratia Formias venissem, diēsque nonnullos apud Frōtinum virū consularem insignem, & rei militaris peritum, diuerterem, intellexi sanè nō minus studiū ab eo ipso græcè impendi quā Romanè scientiæ militari, atque ita negligendū: prætereā quòd de acierum instructione more Græcorū docere nō censui, ratus scilicet nūquam apud Frōtinū posse id studiū seruari, nisi haud deterius eo genere ordinandi, quod Romani exercēt, haberetur. Formā igitur operis quam notaueram quidem aliquando literis, sed nūquam edere ausus sū, propter tuam summam peritiam & virtutem, qua facile omnes qui copiis vnquam imperauerint antecellis, modò perficiendam expoliēdāq; repeti ea cum diligentia, vt præ omnibus veterum autorū Græcorum operibus posset meo iudicio comprobari. Nam dilucidè quidem ordinateq; expositionis ratione futurum ita affirmauerim, vt qui opus hoc legant, lōgè & plenius possint doceri & facilius, quā ex iis quæ antiquiores reliquerunt: sed quanquam hoc ita est, tamē nō sine pudore summaq; retractione mittere opus militare ad te poteram, tam multorum magnorumq; bellorum magistrum atq; Imperatorē: haud enim fieri potest quin hæc tenuiora videātur, si cum tuis cōferri volueris. At si vt peregrinam sciētiā & rationum elegantiusculam quandam legeris commentationem, credo nonnihil capies delectationis, præsertim si in his vel Alexandri Macedonis ingenium ac studium militare contempleris. Summas autem & veluti capita eorum quæ explicantur præposui omnium, vt quando per tuas occupationes minūs plura legere liceat, paucis quæ liber cōtinet intelligere posses & quæ placuerit legere, facile sine vlla iactura temporis inuenires.

Primus

Primus omnium quos nouerimus poëta Homerus acierum instruendarum scientiam tenuisse, ac homines ea præditi facultate probasse laudauisseque videtur. Quale illud de Menestheo carmen legimus, Nulla quidem huic similem mortalem protulit ætas: Ordine qui Martis turmas equitumque locaret. Et quidem de HomERICA disciplina armorum legimus opera Stratoclis, Hermia, & Frontini nostræ ætatis viri consularis: sed latius Aeneas genus id instruendi exposuit, qui de tota quoque re militari satis operum edidit, quæ Cyneam Thessalum redeigisse in breuitatem constat. Pyrrhus etiam Epirota quemadmodum copiarum instrui deberent, scripsit: & Alexander eius filius, Clearchus, itemque Pausanias, Euangelus & Polybius Megalopolitanus, vir in vario literarum studio delectatus, & Scipionis familiaris. Ad hæc Eupolemus atque Iphicrates, Posidonius Stoicus etiam artem instruendarum acierum scripsere, pluresque alij, aut prima quædam imbuendi erudimenta edidit, ut Bryon, aut pleniores tractatus, quos Topicos à denotatione locorum inscripserunt. Verum enumerare omnes qui aliquid de re militari scriptum reliquerunt, longum & superuacuum est: omnium tamen opera legi, & quid de iis iudicem dicam: omnes fere ita mihi vnanimiter scripsisse, quasi docere homines vellent non ignaros, sed satis earum rerum peritos, quas explicare statuerent. Quod igitur nobis incommodum, cum primum rei huiusmodi disciplinam affectaremus, occurrebat, ut neque præceptores nostræ ætatis idoneos haberemus, neque satisfacere posse veterum illa præcepta putaremus, id pro viribus enitemur, ne aliis eueniat committamus: quamobrem quoties minus sententiam nostram verbis satis exprimere possumus, adiumento utimur figurarum descriptionis: ut ipse conspectus visu intelligentiæ subueniat. Nusquam tamen antiquorum autorum vocabulis uti omittam, ut qui primus his nostris erudimenti imbuatur, nihil postea peregrinum sibi sonare arbitretur, cum illorum opera audiet. Credo autem neminem fore, qui nostra hac via & ratione institutus, non facile veterum quoque omnia possit opera intelligere. Vtilem omnium maxime disciplinam hanc esse intelligi ex iis licet, quæ Plato philosophus in eo opere quod edidit de legibus, disserit. Cretensium enim legumlatorem ita leges condidisse affirmat, tanquam homines semper parati essent ad bellum, atque in procinctu dimicandi consisterent: omnibus namque inter se urbibus bellum geri, quod non aliquo præcone aut feciali, sed ab ipsa rerum natura indiceretur. Quod cum ita sit, quænam alia esse potest disciplina vel potior, vel humane vitæ commodior quam hæc rei militaris? Initium verò sumendum ab iis censo quæ absolute ad bellum atque perfecte apparantur, quarum duplices esse copias nouimus: Aut terrestres enim aut nauales. Terrestres quæ terra prælietur, Nauales quæ mari aut fluuiis classe decertent. Sed de instructione naualis ordinis alias, nunc quæ ad terrestrem pertinent expeditionem exponemus. Hominum igitur quos ad bellum colligimus numerus ita constat, ut partim bellatores sint, partim imbelles, tantum ad usus necessarios bellatorum & ministeria accommodati. Bellatores ij sunt qui ad decertandum instruuntur, armisque

aduersarium inuadunt. Imbelles reliqui omnes habentur, vt medici, vt tabernarij, vt serui, & ceteri qui exercitum ministerij causa sequuntur. Bellatorum alij pedites, alij vectores. Pedites qui pedibus in terra enituntur: Vectores qui aliquo ferantur vehiculo: quorum duplex est genus. Nam alij equis, alij elephantis vehuntur: quinetiam qui equo vtuntur, seorsum in duas partes distinguuntur: quippe qui aut in curribus consistunt, aut equis ipsis insideant: hæ sunt vniuersi generis differentia. Membrum pedestre atque equestre multiplex est: quod verò in elephantis & curribus versari pposui, nulla euariat differentia. Pedestris itaque ordo in partes digeritur tres, Armatos, Velites, Peltatos. Armati grauissimis inter pedites armis vti consueuerunt more Macedonum, & ob eam rem grauis armaturæ dicuntur, ac nomen illud Armati speciale accipiunt. Nā scutum amplius & rotundum gerunt, & hastam longiorem. Velites leuissime omnium armantur, quocirca vel expeditos nuncupari eosdem licuit: non lorica induunt, non ocrea muniuntur, non clypeum aut scutum graue gerere soliti sunt: sed telis tantum vtuntur aut sagittis, iaculis, lapide aut ex funda, aut ex manu: quo in genere Argili telum ponendum est. Peltatis similis Macedonica illi armatura in vsu est, sed leuior. Nam & pelta scutum paruum leuèque est, & contra eorum longe sarissis sunt breuiores: denique genus id armaturæ locum inter velites & armatos tenere apertum est, videlicet grauius quàm velites, leuius quàm armati: quamobrem sunt complures qui eos cum velitibus iungant, & vtrosque vocare velint leuem armaturam. Equestres copiae quæ à quadrigis seiungi & per turmas locari debent, modo armandi inter se distant. Pars enim armis tota obsepta est, & hinc cataphracti nomen sortita est, pars nō tota armis integitur. Cataphractos igitur intelligi eos volo, qui nō solū sua corpora, sed etiam equos lorica vndique muniunt. Partis autem nō cataphractæ, alij hastati habentur, alij ferentarij. Hastati qui manus conferunt, & cominus hasta decertant, quorum alij scutum gerunt, & inde scutati dicuntur. Alij sine scuto hasta impugnant, qui nomine speciali Hastati vocantur, & contati. Ferentarij. Ferentarij equites ij dicuntur, qui minus solent dimicare: quorum alij iaculis, alij arcu vtuntur. Iaculantur quos Tarentinos vocamus. Arcu vtuntur qui equites sagittarij, & à nonnullis Scythæ etiam vocantur. Tarentinorum duo sunt genera, nā alij longius iaculatur, & ob eā rem equites iaculatores dicuntur, & Tarentini speciali vocabulo. Alij cū semel aut bis iaculum miserint, quo leuiori vtuntur, manus de cætero cū aduersario conferunt, & cominus pugnare incipiunt, nō secus quàm quos hastatos appellari retulimus. Leues hos nominari solitum est. Ergo Tarentinorum alij, Tarentini nomine suo vocantur, qui de longè iaculari consueuerunt: alij leues, qui pugna cominus subeunt. Exposui genera copiarum numero ix, armatos, peltatos, velites, equites hastatos, equites iaculatores, equites sagittarios, equites cataphractos, currus, elephantos: sed cum phalanx quæque, collegia, præfecturas, ordines, numerumque idoneū contineat, atque etiam verba sortiatur, quæ tum ad præcepta quotidiani exercitij, tum ad prælium ipsum accommodetur, de his singulis doccamus necesse est. Primum igitur in hac disciplina & præcipuū est, vt ex multitudine hominum

minum quam fusam inordinatamque acceperimus, idoneos eligamus, & locis conuenientibus instruamus, hoc est, decuriemus, & condecuriemus, atque ut numerum statuamus copiarum, qui modicè commodèque ad belli rationē & vsum suppeditet, quippe cum & in itinere, & in castris, & in præliis ipsis instructum haberi exercitum sit perquam vtile. Iam sapius magnas copias inordinatas à paucis ordinatis militibus profligatas legimus: quamobrem Aeneas ita genus id disciplinæ definit, ut sciētia sit bellicæ motionis. Polybius verò sciētiā esse inquit, qua homines militari ordini admittantur, decurientur, cōdecurientur, denique aptentur & erudiantur ad belli vsum & rationē. Decuriare igitur est decurias instituere. Est autem decuria numerus hominū, qui à duce vno positione simplici subinde deductus serie, cesset vel in octauū vel in duodecimū vel in decimum sextū. Numerus enim decurię variè ad hunc modum à diuersis autoribus datur. Verum in re nobis proposita sexdecim describātur: cum hic numerus, tum ad phalāgis lōgitudinē modice habeat, tum, si vsum aliquādo exigit altitudinē, vel duplicari in xxxij. ut augeatur, vel dimidiari, ut in viij. diminuatur, nihil postpositis expeditis militibus esse possit impedimento. Nam siue iaculētur siue funda aut arcu vtantur, facile suo iactu altitudinē phalāgis exuperēt. Optimus cuiusq; decurię præponi & ductor cæterorum omniū esse debet, qui & decurio, & decanus, & dux, & primus, & præstes nūcupatur. Vltimum decurię tergiductorē vocamus. Totā verò ipsam decuriā, ordinem, versum & decaniā, nonnulli etiam enomotiam, quasi auctorationem à sacramento militari appellant. Sed sunt qui enomotiam, quartam esse decurię partem asserant, præfectūque enomotarcham præponant. Duas item enomotias dimœriam, quasi bipartitam vocant, & principem Dimœritam, ita ut semidecuriam dimœriam quoque liceat vocitari, & semidecurionem Dimœritam, qui secūsus decurię est: nam qui proximè decurionem postponitur, substes dicitur, qui vero hunc sequitur, præstes. Item substes qui proximus ab hoc præstite est, ac deinceps in hunc modū præstes substesque locatur, ut ordo totus ex præstitibus & substitibus positus alternatim cōficiatur. Vnde merito decuriam ita quoque definiunt, ut versus sit ex primis secūdisque pro virtute institutis, atque vni decurioni obtemperantibus. Condecuriare, est primæ decurię secundam ita apponere, ut lateri primi versus decurionis, decurio secundi versus respondeat, & lateri substitis primi decurionis, substes primus secundæ decurię, ac deinceps ad hūc modum. Astes verò is dicitur qui ita appositus viget, verbi gratia, decurionis primæ decurię astes, decurio secūde decurię est, & substitis primæ, substes secūdæ, itaq; deinceps: quoties igitur post secūdam decuriam tertia & quarta & reliquæ deinceps adiiciuntur, talis cōstructio cōdecuriatio dicitur, totaque coagmētatio phalāx, siue legio. Cuius longitudo prima decurionum ordinatio est, quæ & frons, & facies, & acies, & iugum, & os, & duces, & præstites, & primi decuriarum vocari solita est. Quāto verò phalangis ponē frontem ad tergi vsque ductores porrigitur, id altitudo nominatur. Stare per directum in longum astites, iugare dicitur. Stare per directum in latum præstites substitésque, versare vocabulum accipit. Phalanx seorsum

Decuria.

in

id est, se-
chura ipsa
dimetiens

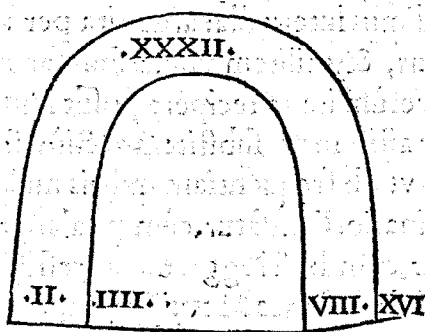
in primas summâsque partes duas à fronte per totam sui altitudinem secatur, quarum altera cornu dextrum & caput vocatur, altera cornu leuum & pes dicitur: t̄qua autem longitudo ita secatur, oris & vmbilici nomine vtimur.

Post armatorū phalāgem ponē leuis locatur armatura. Equites verò ab hac loco tertio statuūtur: fieri tamē potest, vt vsus vel secus dipsoni interdū exigat, quod in progressū operis explicabimus. Nunc quantus armatorum atque equitū numerus esse debeat, & quēadmodū singulos oporteat ordinari, & ordines magna cū celeritate trāsformari necessitate incūbente cōueniat, & quēnam disciplina mouēdi de singulis ordinibus habeatur, exponemus. Numerū statuere certū copiarū nulla probabili ratione possumus. Prout enim rem suā quisq; plus minusue apparatus desiderare intelligit, ita modū describet. Sciendum tamen eos numeros deligi oportere, qui ad ordinū transformationē possint occurrere habiliores, hoc est, quoties phalāgis longitudinē augere, altitudinē diminuerē, aut e contrariō agere voluerimus: quāobrem genus numeri illud probamus, quod subinde in partes æquas vsque in vnitatem possit diuidi: vnde autores qui de acierū instructione scripsere, magna ex parte phalangem grauis armaturæ numero xvj. mil. ccclxxxiiij. institui censent oportere. Leuis armaturæ subduplo eius numeri, itēque huius subduplo equitū phalangem describūt. Nam xvj. mil. ccclxxxiiij. numerus dimidiari subinde vsque in vnitatem potest. Formæ igitur descriptionisq; gratia hunc ponimus numerum. Vnde fit, vt quoniā decuriā xvj. hominibus constare proposuerimus, M xxiiij. decurias cōfici necesse sit. Decuriæ in ordines digerūtur, quib⁹ singulis vel nomen proprium inditū est: duę nāque decurię dilochiā, velut duplarē quandam decuriā siue armaturā constituunt, hominū xxxij, cuius ordinis princeps dilochita duplaris quidā decurio nuncupatur. Quatuor decuriæ tetrarchiā, quadruplarem dixerim decuriā faciunt, hominū lxiiij, cui præest tetrarcha, quadruplaris decurio. Duæ quadruplares illę centuriā constituūt, hominū cxxviij. decuriarū viij. cuius præfectus, Centurio, & à nōnullis ordinarius dicitur. Duæ centurię manipulum reddunt, decuriarum xvj. hominum cclvj. cui manipularius præest. Sunt qui genus hoc ordinis cclvj. Xenagiam à mercenario milite vocent, eiūsque principem Xenagum. In hisce singulis cclvj. hominum manipulis homines superordinarij v. habentur: Signifer, Tubicen, Minister, Præco, Tergidux. Quadrā habere hunc ordinem formā certū est, longitudine ad xvj. altitudinēque ad totidē. Duo manipuli pētaosiarchiam, cohortem quingentariam componunt, hominū D. xij. centuriarum xxxij. cuius princeps pētaosiarcha, Tribunus minor. Duę cohortes quingentariæ t̄ mœrarchiā, id est, cohortem milliariam faciunt, hominum M. xxiiij. centuriarum lxiiij. cuius præfectus t̄ mœrarcha, Tribunus maior. Duæ millenariæ meros, hoc est, partem constituunt, hominum ij. mil. xlviiij. cuius præfectum mœrarchā à parte, quasi Partarium dicimus, decuriarum cxxviij. Genus hoc ordinis nonnulli telos nuncupauerunt, præfectūque eius telarcham. Duæ partes phalangarchiam phalangem simplarem consummant, hominum iiij. mil. xcviij. decuriarum cclvj. cuius præfectus phalangarcha, princeps phalāgis simplaris dicitur: nonnulli

Phalanx

Chiliar-
chiam.
Chiliar-
chos.

nulli strategîa, id est, præturâ hûc ordinē vocât: & Strategû, id est, prætorē eius principē nominât. Duæ simplares phalâges duplarē phalangē reddût hominû viii mil. cxcii, decuriarû d xii. Sût q ordinē hûc meros, id est, partē appellari velint, quod modò cornu & alâ diximus nominari. Duæ duplares phalâges quadruplarē phalangē coagmētât, decuriarû m. xxiiii. hominû xvi m. cccclxxxii. Sût itaq; in tota phalâge siue legione cornua duo, phalâges simplares quatuor, partes octo, cohortes miliarie xvi, quingētaria xxxii, manipuli lxxiii. Ceturie cxxviii. Ceturia quadruplares cclvi. Decurie duplares d xii. Decurie M xxiiii. Optimus quisq; præfectorû phalangum simplariû in prima simplari, hoc est, in dextro cornu statuit: secûdus virtute, in secûda, hoc est, i leuo cornu locat: tertius cû secunda in flauâ ponitur mediâ versûs secturam: quartus cum prima in dextrâ, hic etiâ mediâ versûs secturâ. Quod cû prima & quarta præfectos habeât, primû virtute & quartû, secûda autē & tertia secûdû virtute & tertiu, pares utiq; virtute suorum principû cōstant. Nam si in quatuor magnitudinibus insunt proportionēs equales, quod à prima & quarta proueniat, magnitudine id ei esse æquale quod fit à secûda & tertia, apertû in disciplinis mathemâticis est.

Prima igitur & quarta secundam & tertiam æquiparât: partium quoque præfecti ita ordinantur, ut primus virtute in lauo primæ phalâgis simplaris statuatur. Secundus in dextero secundæ. Tertius in lauo tertiæ. Quartus in dextro quartæ. In singulis etiam decuriis quadruplaribus decuriones ita locantur, ut primæ decuriæ princeps virtute excellat, quartæ secundum virtutis locum obtineat, tertiæ tertium, secundæ quartum: ita enim virtute pares intra se cōstent. cû prima primum & quartum uirtute habeat, secunda autem secundum uirtute & tertiu. Itē cû in singulis manipulis quatuor decimæ duplares cōtineantur, hac eadē ratione vel in his ipsis principes ordinemus, ut primæ quadruplaris præfectus in dextro ponatur, & virtute cæteris sit præstâtior. Quarta leuū teneat cornu, & virtute secûdus habeatur. Tertie in dextro cōstituatur, & uirtute sit tertius. Secûdæ in leuo locetur, quartus uirtutis ratione. Hanc eandem proportionem siue comparisonem vel in maioribus præfecturis seruabimus.

Phalanx i. armati, pref. i.	Pref. iij. armati, ph. iij.	Ph. iij. armati, pref. iij.	Pref. ij. armati, Phalanx. ij.
Cornu Ccccccccccc	Secura Ccccccccccc	Oscula Ccccccccccc	Secura Ccccccccccc
Cornu Ccccccccccc	Secura Ccccccccccc	Oscula Ccccccccccc	Secura Ccccccccccc
Cornu Ccccccccccc	Secura Ccccccccccc	Oscula Ccccccccccc	Secura Ccccccccccc
Cornu Ccccccccccc	Secura Ccccccccccc	Oscula Ccccccccccc	Secura Ccccccccccc
Velites.			
Ooooooooo	Ooooooooo	Ooooooooo	Ooooooooo
Ooooooooo	Ooooooooo	Ooooooooo	Ooooooooo
Equites.			
Yyyyyyyyyy	Yyyyyyyyyy	Yyyyyyyyyy	Yyyyyyyyyy

NVnc de intervallis quibus armati inter se distent tū in longum tū in altū, agemus. Differentia triplex est intervalli. Nam homo ordinatus cubita quatuor occupat. Densatus duo. Cōstipatus vnum. Densatio igitur est cum ex laxioribus arctiora reddimus intervalla: atque ita per astitem substititemq; corpus phalangis colligimus, & militem vniuersum facimus tum in longum tum in latum adductiorem, verū ita vt recipere possit immutationem. Cōstipatio est quoties phalanx per astitem ac substititem arctiū sese colligit, quam modō densari retulimus, adeō vt ob frequentiam militis nulla vel dextrorsus vel sinistrorsus possit fieri declinatio. Densatur, cū phalangem duci in hostes placet imperatori. Constipatur, cū hosti aggredienti resistēdum in robore est. Cū itaque frontē phalangis decuriones M xxiii compleant, ii certē ordinati, cubita iiii mil. xcvi lōgitudinis occupabunt, hoc est, stadia, x & cubita xcvi. Dēsati stadia quinque, cubita xlviii. Constipati stadia occupabunt ii, & semis, & cubita xxiii. Armabitur phalanx scuto & hasta. Scutum optimum quod Macedonicum, æneum, mediocriter cauum, ad octo dodrātum magnitudinē. Hasta nulla cubitis octo breuior, lōgissima, quæ eatenus sumi potest, quatenus tenere miles & vti facillē valeat. Decuriones vtpote duces decuriarum phalangis, optimos esse omnino cōuenit, ita vt & statura & viribus corporis præstantiores cæteris sint, & rei militaris peritiores. Hoc enim iugum phalangem continet vniuersam, & in vsu præcipuum est. Vt enim gladius pondere sui ferri posterioris & mole, aciem efficaciorē præstat, idem in phalange existimandum esse, vt pro acie ac oris cuiusdā robore ipse sit ordo decurionū. Pondus autē & molē & magnitudinis additamentum afferat constituta in tergo militum multitudo. Curandum quoad fieri potest, vt etiam iugum secūdum milite constet idoneo: Nam eius quoque ordinis ista in frontem prominet, & adiūcta priori utilis ex propinquo est, & vel desiderato vel sauciato decurione, secūdus se in parte priore

re constituēs, ordinis incolumitatem seruabit. Tertium item iugum & quartū & reliqua deinceps pro virtute instituemus, vt qui deterior sit, iis subinde posterior collocetur. Macedonica phalanx inexpugnabilis & intolerāda hostibus habita est genere suo instructionis & ordinis. Miles enim armatus vel in duobus cubitis stat quoties densari imminens praelium postulat. Sarissę longitudo ad cubita xiiij, quorum duo manus auferunt, reliqua xij prominent. Itaque fit vt secundi suas sarissas super armatos iugi prioris prominentes, ad decē cubita habeāt: tertij ad octo, quarti ad sex, quinti ad quatuor, sexti ad duo. Ab his nulla item sarissa primum superat iugū. Quod cum per singulos iugi primi sarissę quinque aut sex promineant, species formidolosa existat, consentaneū est. Miles item firmus ac robustus cōstat quinque sexque sarissis obseptus, & tot tantisque fultus innixusque facultatibus commilitonum. Quinetiam qui post sextum positi sint iugum, & si minus sarissis agunt, tamen pōdere sui corporis prominentes, augent vires totius phalangis & facultatē, nec fugiendi vllam ducibus & præstitibus relinquunt occasionem, nonnulli hastam posterioris militis longiorem quā prioris sumi idcirco voluerunt, vt etiā qui in tertio & quarto iugo locati essent, spiculis suis pari fronte hostem possent excipere. Tergidux superordinarius singulorum ordinū prudens peritusque esse debet, qui prouideat & procuret quēadmodū milites ordinis totius versent inter sese atque iugent: & recedentes vel metu, vel aliqua alia causa, prohibeat, & restitui cogat in ordinē: atque etiā cum constipandū sit, cōpellat milite, cogātque, si vsus exigit, in arctū quā maxime adduci. Ita enim fit, vt vires & robur phalanx accipiat. Quas ob res non modo in fronte, verū etiam in tergo legionis principem & ducem aliquem statui, necessarium ducimus. Hęc de decuriatione armatorum phalangis dixisse sufficiat. Nunc de velite. Instruet imperator suum velitem pro paratu ex consilio hostiū, modo in fronte, modo in dextra, modo in leua, nonnunquā etiam in tergo, videlicet quemadmodum res vsusque exigit. Nos exempli gratia sic instruimus.

DEcurias quoq; in ordine velitū statuemus M. xxiiij, videlicet totidē quot phalāx continet armatorū: vt sub prima armatorū decuria, prima velitū ordinetur, & sub secundā secunda, & deinceps sub singulis singulę cōstituantur, non tamen ex xvj hominibus has instituemus, sed ex viij, ita vt M. xxiiij decurię cōpleant hominū viij mil. cxcij. Nomina eorū & ordines ita accipe. Quatuor decurias velitū systasin, id est, cōstitutionē vocamus, hominū xxxii. Duas cōstitutiones pentecontarchiā, semicenturiam dixerim, hominū lxiiii. Duas semicenturias, centuriā: hominū cxxxviii. Inesse singulis centuriis debēt superordinarij quinque, Signifer, Tergidux, Tubicen, Minister, Pręco. Duas centurias psilagiā à ducētis velitibus, quasi velitariā, vel expeditariā nominamus, hominū ccxlvj. Duas velitarias xenagiam à mercenario milite, velut mercenariam dicimus, hominum D xii. Duas mercenarias systema, tanquam constitutoriam appellamus, hominum M xxiiii. Duas constitutorias epixenagiam seu admercenariam, hominum ii. mil. xlviii. Duas admercenarias stiphos, hominum iii. mil. xcvi. Duo stiphoe epitagma, velut additam legionem, decu-

Macedonica phalāx. Sarissę Macedonica.

Tergidux superordinarius.

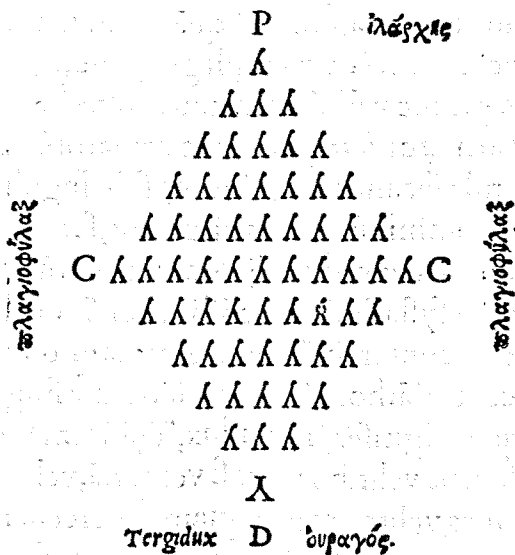
superordinarij.

decuriarum M.xxiiij.hominum viij.mil. cxcij. In his quoque superordinarios viij.inesse solitum est, quorum iiij Epixenagi, hoc est, duces siue principes ad-mercenariæ illius habentur, reliqui Systematarchæ præficiunt principes seu præfecti eius quam constitutoriam interpretamur. Iaculatores sagittarij, & omnes qui aliquo teli genere vtantur, vtiles ad eam rem esse constat, vt prælium exordiantur, hostem prouocent, feriant, faucient eminus, & prosternant: fundant aciem, repellant equitem, cogant aduersarium procurstantem loco cedere, explorent, perlustrent quæ loca suspecta, locent insidias: hi denique & primum certamen subeunt, & vnà cum cæteris pugnant: & quâquàm cæteri defierunt, ipsi perseverant in dimicatione: omnino genus hoc militum cum operam præstet celeriore agatque eminus, multa efficere potest & præclara.

De Acie Equestri.

Equitum acies autores superiores, aut quadratas, aut parte altera longiores, aut Rhombi cuneivē gerentes speciem, tradidere. Sed nemo suam ferè fatis expresse sententiam. Quamobrem nos descriptione etiam figurarum, formas explicabimus acierum ipsas, quò possint facilius percipi. Aciebus ad Rhombi similitudinem formatis Thessalos primos vsos cōperimus, qui plurimum equitatu valuerunt, Iasone (vt ferunt) autore generis huius aciei, utpote ad omnes vsus accomodatioris: equites enim cōstituti in hac forma vertere sese in quemuis prospectum possunt, minimèq; vel à tergo vel à latere capiuntur. Quippe cum præstantiores, Rhombi latera teneant, & principes, angulos regant. Stat enim in priore angulo turmæ ipsius præfectus, in dextro autem & sinistro, qui custodes vocantur lateris, statuuntur. In reliquo verò angulo ducem seu ductorem tergi locari solitum est.

Rhombus.

CVncatis Scythæ vtuntur & Thraces. Quinctiam Macædones vsi sunt suadente rege Philippo. Efficacius enim genus id arbitratum est, quàm quadratum: ob eam scilicet rem, quòd suos principes circumpositos habeat, & fronte

fronte exigua constet, & equitandi vsu per quodlibet interuallum facilem præbeat regressum & progressum celeriore. Quippe quod minus difficiles illos circuitus habeat, quos quadratæ acies fortiuntur. Quadratis aciebus Persæ & Siculi ac plerique Græcorum vsi sunt, existimantes & ad compositionem & ad equitantium coitionem accommodatius: & omnino hoc disciplinæ genus seruare multis in rebus præstantius. Nam & instructio, quoniam per versus ac iuga ordinetur, occurrit facilior, & principes in hoc vno formandi genere hostem vniuersi aggrediuntur.

Phalanx

Curuata.

Y
Y Y Y
Y Y Y Y Y
Y Y Y Y Y Y Y
Y Y Y Y Y Y Y Y Y
Y Y Y Y Y Y Y Y Y Y
Y Y Y Y Y Y Y Y Y Y Y
Y Y Y Y Y Y Y Y Y Y Y Y

Optimæ inter quadratas habentur quæ duplici, tam in longum quam in altum, numero constent. Exempli gratia, viij. in longum, quatuor in altum, aut x. in longum, v. in altum, quæ numero parte altera longiores consistunt: figura autem seu forma quadræ instituuntur. Etenim longitudo equi à capite ad caudam respectu suæ latitudinis plures eos habere debet qui per iuga ordinentur, quam eos qui in versus se porrigant. Nonnulli triplicem esse longitudinis numerum ad altitudinis probant, scilicet ita arbitantes fore, vt quadræ forma efficiatur. Triplicem enim propemodum longitudinem habere ad suorum armorum latitudinem videmus. Quapropter cum nouem in fronte statuant, tres in latum componunt. Haud enim fieri potest, vt equitum multitudo posteriorem eandem præstet vtilitatem, quam in pedestribus copiis, vbi scilicet ponè renitentes, primorè continent altitudinem. Equitum namque omnium numerus, corpus pondusque vnum consistit. Itaque fit vt si posteriores prioribus iuncti renitantur, nihil suo impulsu proficiant. Immo vnà cum aliis labantur, & perturbatis ordinibus grauius suo errore quam virtute hostium versentur necesse sit. Quamobrem ita euenit, vt quoties equestris longitudinis numerus æque & altitudinis constet, numerus ipse quadratus sit. Forma autem altitudinis parte altera longior. Ast quoties turmæ forma quadrata est, è contrario euenit, vt equitum numerus parte altera longior existat.

Quadrata
acies.

Y

Phalanx

Quadrata.

Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ

Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ

Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ

Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ

Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ

Rhombi formam omnium maximè necessariam venisse in vsum creditur; Reo quòd præ cæteris omnibus constituto præfecto turmæ, equites qui in lateribus ordinantur, non equo suo illi præfecto iugent, sed ita subiiciantur, vt eorum capita iuxta armos equi præfecti apponantur. Interuallisque inter sese iustis equites tum dextri, tum leui, tum etiam posteriores discernantur, ne frequentia turbet ordinem, cum equi immitiores in proximos sibi equos conuersi calcitent, & militibus vulnera infligant. Autores autem huius generis aut ita disponunt, vt equites & versent & iugent: aut ita vt versent quidem, sed non iugent: aut ita vt iugent, sed non versent. Quæ singula quemadmodum se habeant dicā. Qui Rhombos simul & versare & iugare voluerunt, mediū & maximum iugum turmæ, numero impari statuūt: vt xi. aut xij. aut xv. cui ex parte vtraque, priore, inquam, posterioreque adiungunt binario primis illis pauciores: verbi gratia, si maximum illud iugum equitibus constet xv. addita iuga vtrinque denis aut ternis componunt, & quæ item post hæc vtrinque adiungunt, denis singulisque conficiunt, atque ita binario subinde pauciores adii-
ciunt, dum singuli relinquuntur, totaque turma equitibus consumetur cxij.

Rhombus qui versat & iugat.

Λ

Λ Λ Λ

Λ Λ Λ Λ Λ

Λ Λ Λ Λ Λ Λ

Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ

Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ

Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ

Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ

Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ

Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ

Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ

Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ

Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ

Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ

Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ

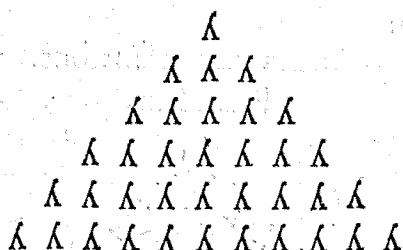
Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ Λ

Rhombum dimidiatū & iam transformatum in triquetrum, cuneum seu rostrum vocamus. Quapropter cunei quoque forma perinde explicata iam est: quod aciei genus cum suum medium exiens in acutum habeat, & motum facile quorsum velit sortiatur, expeditè admodum vel † molem posteriorem sua cum fronte circumagit, & celeriter potest immutari.

Cuneus

laxitatem

Cuneus qui versat & iugat vel rostrum.

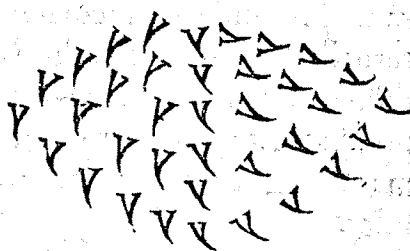

Alij ita instruxere, vt equites qui rhombum conficerent, neque versarent neque iugarent. Ita enim & conuersiones & transitiones equitum posse facilius fieri existimarunt, cum non ante, non pone, non à latere quicquam impediret. Statuunt primum præfectum turmæ, mox ad eius vtrumque latus adiungunt singulos loco submissiore, vt quod dictum iam est, capita iunctorum equorum iuxta armos præpositi equi ordinentur. Et primus ordo qui duo latera rhombi contineat numero impari, xj. equitibus constet, præfecto medio constituto, quinque autem in vtrâque partem suppositis. Deinde triiugi principem post turmæ totius præfectum collocant. Tum in eius partem vtramque simili ratione quaternos subiiciunt, vt totus secundi ordinis numerus nouenarius sit, binario minor priore: & quasi duo æquidistantia latera duobus illis rhombi lateribus primis constituentur.

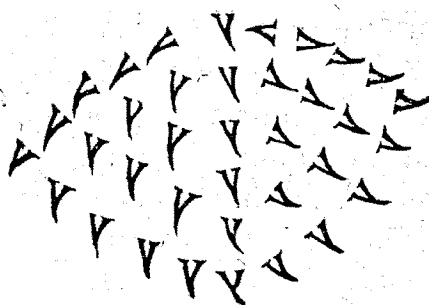
ῥυγὰς χημ

Rhombus qui neque versat neque iugat.

Mox tertium septenario describunt, atque ita subinde binario diminuentes, in vnum vsque deueniunt. Et hæc turma equitibus constat xxxvj. Hoc genere Polybius vtitur, sed numero hominum lxxij. & forma literæ λ deorsum inuersæ γ.

Sunt quæ ex versantibus quidem, sed non præterea ex iugantibus constent, quæ adhuc modum constituuntur. Versu aliquot equitibus instituto, quorum primus præfectus sit turmæ, vltimus autem tergiductor, in eius latus vtrumque versus alios numero hominum vnitatis minores disponens, quæ eques per interiecta intervalla distat ab equite. Quod si in primo decem sint equites, vterque appositus nouenis constabit, & tertij octonis, atque ita numerus subinde decrescet, dum in vnum deueniat: sic enim fieri potest, vt equites inter se versent quidem, sed non iugent. Vtile genus quoque id disponendi est ad declinationes, quas agi in vtrumlibet latus solitum est.

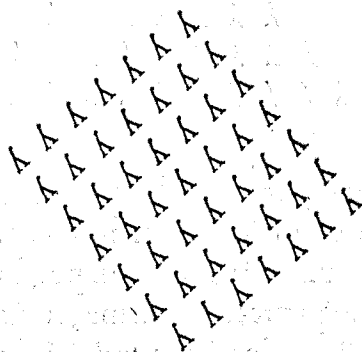
Y ij

Vocatur

Vocatur autem quæ ad dextram fit, in hastam declinatio : quæ autem ad laeuam, in habenam.

Turma ex versantibus.

Præfectus.

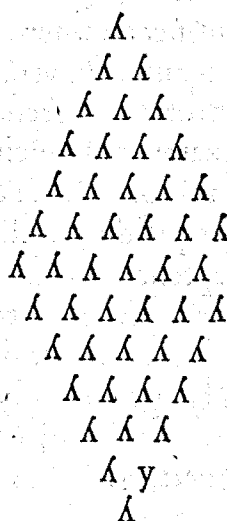

Rhombus versans
non iugans.

Tergiductor.

A T si turma ex iugantibus quidem, sed non ex versantibus consistere debeat, in hunc modum dispones, medium & maximum iugum numero constitues impari. Cætera autē subinde per media intervalla adiūges, quemadmodum in superiore turma proposui, atq; ita efficietur, ut turma ex iugantibus tantum consistat.

Turma ex iugantibus.

xcvj.

T Vrms vario modo ut etiam leuem armaturam statuimus: aut enim ante phalangem, aut in latere, aut post leuem armaturam: sed nos describendi exempli gratia post leuem locauimus. Et prima equitibus constet lxiiij. cuius primum iugum equites compleant xv. secundum xiiij. tertium xj. & reliqua subinde binario usque in vnum decrescant. Signum is feret qui in secundo iugo à læua principi iugi astat. Omnes turmæ numero lxiiij. statuentur, equites iiij. millia t̄ cxcvj. Duæ turmæ Epilarchiam, hoc est, turmam duplarem constituunt, equitum cxxviiij. Duæ duplares Tarentinam reddunt, equitum cclvj. Duæ Tarentinæ magisterium, equitum D xij. Duo magisteria Ephiparchiam duplare magisterium, equitum M xxiiij. Duplicatum duplare magisterium telos, equitum ij. mil. xlviiij. Duplicatum telos epitagma, id est, summam ordinis siue agminis facit, equitum iiij. mil. xcvj. Explicatæ iam sunt variæ sententiæ veterum, quemadmodum turmæ instruuntur, sed quoniam in his magnam differentiam esse constat, non sine delectu uti debemus, sed quotidianis exercitiis sæpius experiri genera instruendi singula. Itaq; secure in præliis

præliis quod facilius commodiusque proberetur, admittere officium est. Quid enim stultitius quàm cum minimis de rebus homines diligenter inquirant, ambigāt, perscrutentur, de his tam amplis, tam necessariis nō antè periculum facere accuratissimè velint, quàm certamina subeant. Quod tamē genus turmæ probaueris, id licet & augere numero hominum, & minuire.

DE curruum & elephantorum institutione quanquàm vsus eorum rarus est, tamen doctrinæ gratia plenioris, exponam nomina, quibus auctores superiores vsos comperio. Duos currus zygarchiam, id est, parilem vocant. Duas pariles, coniugationem. Duas coniugationes, epifyzygarchiam, duplarem coniugationem. Duas duplares, harmatarchiam currulem. Duplicatam currulem, cornu. Duplicatum cornu, phalangem. Pluribus vti phalangibus curruum licet, vocabulis isdem quæ modo exposui. Curribus autem ipsis aut expeditis, aut falcatis vsos comperimus. In ordine elephantorum qui vni præest elephanto, zoarchus ab animalis præfectura vocatus est: qui duobus imperat, Therarchus à fera, quasi ferarius, & constitutio talis Therarchia, feraria.

Qui quatuor dominatur, epitherarchus, duplicaris ferarius: & hæc constitutio epitherarchia, duplaris feraria. Qui octo præfectus est, ilarcha, hoc est, turmæ princeps, & constitutio ista ilarchia, turmæ præfectura. Qui sexdecim præest, elephantarcha, id est, elephantorum præfectus: & constitutio elephantarchia, præfectura elephantorum: qui triginta duobus imperat, ceratarcha, id est, cornu præfectus: & constitutio, ceratarchia, cornu præfectura. Quod autem ex lxiiij. constat, id phalangem vocamus elephantorum, cuius præfectus Elephantarcha vocatus est.

Phalangarcha.

GEnera perfectarum copiarum, & nomina cōstitutionum & ordinum exercitus omnia in hūc modum notata animaduertimus, vocabula de cetero quæ in præceptis versantur explicasse vtile est: vt iam pridem milites quid quodque significet certiores, facile quæ per aciem imperatur, intelligere possint & facere. Est quod declinatio appelletur, cuius duplex est genus: aut enim in hastam, aut in scutum. Immutationem item dicimus, & conuersionem, & reuersionem, & inflexionem. Ad hæc versare, iugare, reddere in arrectum, euoluere, duplicare. Adde inductionem, dextram deductionem, leuam deductionem. Phalangem transuersam, phalagem arrectam, phalangem obliquā. Intercalationem, præpositionem, impositionem, suppositionem, postpositionem, appositionem. Quid quodlibet eorum significet breuiter exponam. Nec ignoro, non apud omnes auctores præcepta eisdem esse nominibus tradita. Declinatio est motio militum singulorum cum vel in hastam, hoc est, dextrorsum sese conuertunt, vel in scutum, hoc est, sinistrorsum. Quod commodè agitur, quoties hostes existunt à latere cornu, vtique superandi aut aduersi itineris gratia, aut ob aliquem vsū alium quemadmodum singulis in rebus ostēdam. Duplicata autem declinatio partem versus eādem, ora militis in hostilem à tergo conatum transfert. Quæ res Immutatio dicitur, & vel in hastam, vel in scutum fieri solita est.

Declinatio
ad hastam
aut in
scutum

Declinatio
in scutum
&
in hastam.

Prima conuersio in scutum.

Diagram illustrating the first conversion into a shield (Prima conuersio in scutum). The diagram shows a sequence of positions (P, T, d) and movements (P, T, d) for a unit. The text below the diagram reads: "Prima statio." and "Conuersio in hastam." The diagram shows a unit moving from a position (P) to a position (T) and then to a position (d). The text below the diagram reads: "Prima statio." and "Conuersio in hastam."

Diagram illustrating the second conversion into a spear (Conuersio in hastam). The diagram shows a sequence of positions (P, T, d) and movements (P, T, d) for a unit. The text below the diagram reads: "Prima statio." and "Conuersio in hastam."

Versare, est singulos sua in decuria è directo decurioni & tergiductori con-
stare æqua inter sese cōseruantes interualla. Iugare, est singulos sua in de-
curia è directo suo astiti stare, seruantes simili modo interualla. Iugant ergo
præfecto primæ decuriæ omnes decuriarum præfecti. Substiti verò primi præ-
fecti substitutes cæterorum omnium principum, ac deinceps ad hunc modum.
Reddere in arrectū, est militis ora ad primum aspectū restituerere. Verbi gra-
tia, si miles aduersus hostes constitutus imperetur declinare in hastam, deinde
præcipiatur in arrectum restitui, rursus in hostem conuerti, aduersumque sta-
re oportebit. Euolutionum duo sunt genera, alterum per decurias, alterū per
iuga. Vtrūque in tres digeritur species, Macedonicam, Laconicā, Choreum,
quæ & Persica & Cretensis nominatur. Macedonica est, quæ primorem pha-
langis locum commutat, & frontem in tergū aspectūque posteriorem tradu-
cit. Laconica est, quæ locum phalangis posteriorem commutat: & pari ratio-
ne relicto primore aspectu, sumit posteriorem, tergūque efficit frōtem. Per-
fica illa quam & Cretensem & Choreum diximus nuncupari, locum eūdem
seruare phalangis, militibus singulis commutantibus sua loca, ita vt præfectus
decuriæ locū tergiductoris accipiat, & tergiductor vicem præstet decurionis,
fronsq; ex tergo aspectui posteriori reddatur. Euolutiones per iuga fieri solēt,
quoties cornua transferri ad intercisa siue secturas, & intercisa ad cornua me-
lius est, vt medię copiarū partes corroborētur: & aut dextrę per leuas, aut leuę
per dextras reddātur validiores. Qui ne per maiores exercitus partes faciāt e-
uolutiones, cauent, hoste propinquo, per minores ordines eas securius faciūt.
Quæadmodū autē euolui oporteat, dicā. Euolutio per versum, quæ nomen à
Macedone accipit, fieri solet, cū decurio locū immutat, & postpositi omnes
cōuersi de hasta sequūtur, interuallisq; iisdē seruatis, & cōsistūt per ordinem.
Genus Laconicū agitur, cū decurio immutatus de hasta vniuersam decuriā
trāsferit, & locū sibi parē alium accipit, & reliqui omnes sectātes recto se cōsti-
tuunt ordine & aptant, aut cū tergiductor immutatur. Primus autē substi-
stens conuersus de hasta ante tergiductorem se collocat, cæteri que omnes se-
ctātes, alter sese præ altero ponit, donec præfectus decuriæ primus cōstituatur.

Choreus

Versare.

Iugare.

Reddere in
arrectum.

Choreus ita fit, vt decurio de hasta mutatus decuriam antecedit, & ceteri omnes sequantur, dum ipse præfectus locum tergiductoris accipiat, & tergiductor præfecti. Ita per decurias euolui solitum est. Quo eodem more per iuga quoque euoluimus, quoties per ordinem euoluendum sit, vt quilibet ordo aut locum seruans eundem euoluat, ac dextrorsum sinistrorsum retrahat. Nihil enim secus quam modò retulimus agi oportebit. Duplicandi duo sunt genera: Aut enim per iuga, aut per altum duplicamus. Vtrumque vel numero fit, vel loco. Numero duplicabitur longitudo, si quæ M. xxiiij. militibus constar, MM. xlvij. reddatur, insertis ex substitutib⁹ altitudinis in milium interualla eodè quem longitudo occupat loco: quod facimus quoties densare longitudinè placeat. At vbi restituere placuit, euoluere suam in loca iubem⁹ eos quos inseruimus longitudini. Sed sunt qui genus hoc duplicandi improbet, præsertim hoste propinquo, expeditasq; copias atque etià equites cornibus iungi, itaq; speciè dari duplicationis siue duplicandi accessione censeat. Duplicanda est longitudo, quoties aut superare cornu hostium volumus, aut ne nostrum superetur, cauemus. Altitudinè duplicare solemus, vel addita secunda decurià primæ, ita vt secunda præfectus ponè primæ præfectu proximus collocetur, secundus secundæ, quartus primæ constituatur, & tertius secundæ, sextus primæ ordinetur: ac deinceps ad hunc modum, vt tota secunda decurià primæ inseratur, & quarta simili ratione in tertiam: & omnes numero pares decuriæ in impares, vel his eisdè decuriis paribus per euolutionem adiunctis tergo imparium. Aut igitur ita duplicanda est altitudo, aut numero eodem seruato, milites sese longius porriget, quatenus suæ versum & spacium altitudinis duplicent: cum autem restitui oportuerit, aut interiectos adiunctosve tergo milites illos, in suas decurias reuocabimus, aut spacia coartabimus: quæque interuallo auximus laxiore.

TRansuersa est phalanx, quæ longitudine multo productiore constat quam altitudine. Arrecta est, quæ per cornu progreditur, longè productiore altitudine constans quam longitudine, omninoque plus longitudinis quam altitudinis habeat: oblongum id consueuimus nominare. Arrectum verò è directo, quod plus altitudinis quam longitudinis habeat: quocirca phalangem quòque interpretari licet his eisdem nominibus. Obliqua est, quæ alteru cornu quod libuerit propinquum obiciens hostibus, còque decertans, alterum semotius teneat, manens aggrediendi opportunitatem. Intercalatio est, cum interuallis præpositi militis, inserimus per directum aliquos ex his, quos postponi placuerat. Præpositio est, cum vel ex vtraque parte aciei, vel ex altera tantum fronti proponimus aliquos ratione auxiliij. Impositio est, cum leuè armaturam interuallis alternatim phalangis totius inserimus. Postpositio seu subiectio est, cum leuè armaturam phalangi incuruæ postponimus, ita vt forma omnium copiarum portè triplicis speciem præferat.

SEquitur vt quèadmodum ordines conuerti ex suo loco, suæq; instructioni restitui debent, doceamus. Cum itaq; ordines còuerti in hastam assuescere volumus, præcipitur decurià dextri extremi quiescere: ceteras omnes per singulas declinare in hastam, dextrorsumq; procedere, tum reddere in arrectu: deinde

inde iuga posteriora colligere, atq; ita densato milite cōverti in hastam. Quo facto si restitui suū in locum placuerit, iubebimur immutari ad scutū, hoc est, quēque in locū vergere auersum, tum ordinem totū reuerti, hoc est, quemadmodum milite obdēsato cōuersus spectauit dextrorsum, ita totū trāsserri in locū vnde cōverti inceperat. Mox decuriones quiescāt, reliqui procedant per iuga. Deinde immutētur vt vergāt quorsū principio spectabāt, tū decuria dextri extremi quiescat. Hęc enim suū iam obtinet locū, reliquæ omnes ad scutū declinent, & procedētes restituātur. Ad postremū sursum præcipitur. Itaq; suum quisque recipit locū & seruat. At si cōvertere ordinē ad scutū velimus, præcipitur decuriā leui extremi quiescere: hęc enim suā iam habet positionem, reliquos omnes declinare in scutū, sinistrorsūq; procedere, tū reddere in arrectū. Deinde iuga posteriora colligere, mox ad scutū cōverti, vt iam actum sit quod voluerimus, hinc si restituere placet non secus q̃ illos in hastā conuersos restituemus: quippe qui rursus quēque in hastā immutari præcipiamus, deinde ordinē reuerti, mox decuriones quiescere, & reliquos omnes procedere per iuga, tū immutari, postmodū decuriā leui extremi quiescere, vtpote suū iam locum obtinentē: reliquas declinantes in hastā procedere, dum iusta recipiāt interualla: ad postremū reddere in arrectū, atque ita omnes suū locū recipient. Si autē inflectere ad hastā placuerit, duas simul conuersiones ordinis faciemus. Itaq; efficietur, vt decuriones à prospectu aduerso in auersum per ordinis immutationē transeāt. At cū restituere volumus, præcipitur itē ad hastā inflectere, hoc est, duas item cōuersiones ibidē ordinibus dare. Ita enim fit, vt eodē spectent decuriones, quorsum principio cōstituti spectabāt, antequā vlla inflexio fieret. Hęc cū fecerimus, decuriones quiescere præcipient, reliquos immutatos iuga relaxare posteriora, tū rursus mutari, & ordinis postremā decuriam dextrā quiescere. Iam enim hęc suum in locum restituta est, reliquos declinantes in scutum, procedere, & suis interuallis restitui, mox reddere in arrectum. Itaque ordines primū suūque locum recipient. Sed si inflectere ad scutum velimus, præceptis vtemur contrariis, hoc est, bis inflecti in scutū: quo facto, restitutionē agemus, quod ex his quæ modo exposui apertum iam est. Deflexio agitur, cum ordinem ter partē versū eandem cōuertimus, hoc est, aut in hastam, aut in scutum: facit porro inflexio in hastam, vt militū ora transferantur à parte primore ad posteriorem. Deflexio autem facit, vt à primore vel ad læuā deueniant, vel ad dextram: nā si ad hastam deflectitur, in læuā transfertur: si ad scutum, in dextram. Si phalangem densari cornu versū dextrū placuerit, præcipient decuriam cornu dextri quiescere, reliquas autem declinari in hastam, atque in dextrā colligere, tum reddere in arrectū, & iuga posteriora colligere. Cū autē restituere libet, quiescere decuriones, reliquos immutari, & iuga relaxare posteriora. Deinde rursus mutari mox decuriā cornu dextri quiescere. Iam enim restitutū in dextro est: reliqui ad scutum declinātes suos duces sequantur, & primis interuallis receptis reddāt in arrectū. Si autem cornu versū sinistrū densari phalangem libuerit, præceptis e contrariò vtemur. Mediam item phalangē si densari placuerit, præcipient dextrā duplarem phalangem declinare

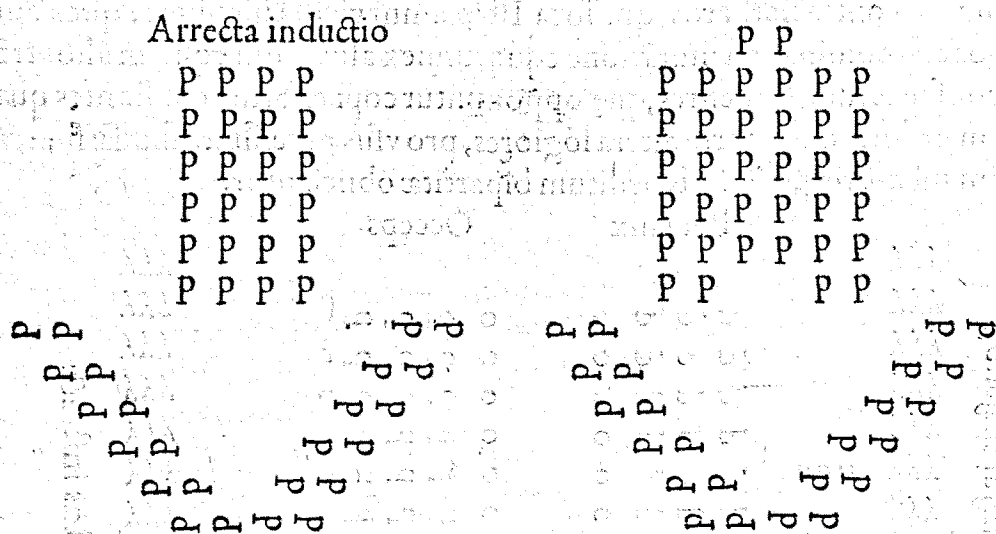
declinare ad scutū, leuā ad hastā, tum procedere mediā versus phalāgem, mox omnes reddere in arrectū, iugāque posteriora colligere. At si phalangē primis instituere locis velimus, præcipitur immutari, & per iuga procedere, excepto primo: tū omnes rursus mutari, & dextrā duplarē phalāgem declinare in hastam, leuā autem in scutū: mox sectari suos ductores, donec ad primā deueniat interualla. Deinde reddere in arrectū. Sed quoties immutatur, si per densationem agitur, erecta teneri spicula omnia, ne impediāt, cōuenit. Is eisdem exercitiis ac præceptis leuis quoq; armatura instituēda erudiendāque est. Sūt certe præcepta hæc Immutationū, Conuersionū, Inflexionū, Euolutionū, & Restitutionum vtilia ad subitos hostiū superuētus, quos vel à latere vel à frōte intulerint. Macedonicam euolutionem Macedones inuenisse proditum est. Laconicam ad Lacedæmonios referunt auctores, quocirca ita nuncupari meruerūt. Philippū tamen qui Macedonum imperiū auxit, & Græcis apud Cheroneam profligatis, Græciæ imperauit, ac eius filium Alexādrū, qui breui Asiam in suā ditionem redegit, Macedonicā neglexisse euolutionē legimus, vt nisi summa vtendi necessitas cogeret, nunquā vterentur. Laconicē vsu vtrumque aduersarios deuicisse ferunt. Datur enim Macedonicæ vitio, quòd hoste repēte à tergo superueniente, non sine magna turbatione ageretur. Nam cum posteriores conuerterent sese in locum priorem, & rem haudquaquā fugæ dissimilem facerent, hostes audaciores reddebantur: & iam milites qui ita euoluissent, deterrere ac persequi poterāt. Laconica certe è cōtrario agit. Vbi enim ducēs vnā cum sequente milite verterunt sese obuios in hostem à tergo superuenientem, terrorem inferre nimirum possunt & turbationem. Sed assuefaciēda sunt copiæ, tam pedestres, quā equestres, partim voce, partim signis, quæ visu percipi valeāt, vt rem apte ac opportune, quam quisque exigat vsus, possint expedire. Nonnulla etiam tuba præcipi cōuenit. Ita enim plenius omnia ministrabuntur. Certiora sunt ea quæ voce indicantur, nisi quid sit impedimento. Sed tranquilliora, quæ signis mandētur, videlicet cum res nulla est quæ obster atque obscuret. Vox autem percipi interdum non potest, aut propter armorum sonitum, aut propter equorum transitum & hinnitū, aut propter impedimentorum tumultū, & totius multitudinis strepitum. Signa quoque multis rationibus obliterari possunt ac euanescere, nā & crassitudine aëris, & puluere excito, & imbre, & solis splendore opposito. Ad hæc locorum inæqualitate & frequentia arborū. Adde quòd interdū fieri nō potest, vt signum ad vnūquēq; vsū præparemus, cum longe plura possint occurrere, quā quibus assuefacti sint milites. Nouis autem rebus quid nam cōsueti signi asseratur. Non tamen concidi ita potest, vt præceptum simul & vocis & signi incertum sit.

De itineribus.

Nunc de itineribus dicā, si ante quot modis expediri solet iter, diffiniam. Itinerum aliud arrecta inductio est, aliud deductio, aut dextra, aut leua: & aut simplici, aut duplici latere, aut triplici, aut quadruplici agminis pcedetur. Simplici, cū ex parte vna aduersariū aggressurū suspicamur: duplici, cū ex duabus: triplici, cum ex tribus: quadruplici, cum vndique. Vnde fit vt iter aut simplici

collabi si-
mul omnia
possunt.

plici phalange agatur, aut duplici, aut triplici, aut quadruplici. Arrecta inductio est, cum ordo ordinem sequitur. Verbi gratia, quum vel xenagia præcedente reliquæ sequuntur xenagiæ, vel quadruplarem decuriam reliquæ ordinatim sectatur. Item quæ agitur per cornu altitudine longè productiore quàm longitudine: nec pluribus quàm duabus decuriis, hominibus denis compositis, constet ordo. Huic opponitur genus aciei quod Cœlembolum, quasi rostrum cauum nominamus: quod ita instruitur, vt duplicatæ phalangis præcedentia cornua inter se distent, sequentia iungantur, ad formam literæ v, sicut descriptio ostēdit. Quæ vt primos disiectos, ita iunctos inter se habet vltimos. Cum enim arrecta illa inductio medium aduersariorum petat, habet id caui rostrum in promptu, vt soluta cōiunctione extremorum, impetum copiarum primarum frustretur, lateraque inuadat arrectæ inductionis inimici. Quin etiam triplex phalanx obiici huic eidem generi ita potest, vt vna alterius cornu impugnet, secunda reliquum cornu aggrediatur, media & tertia impetum maneat & conflictum.

Deductio est, cum phalanx suos duces, hoc est, decuriones aut parte dextera habet deducentes, quæ dextra deductio dicitur: aut læua, quæ deductio læua nuncupatur: non item per decuriam, sed per iuga ambulans, cornu præposito & latere instructa, aut duplici, aut triplici, aut etiam quadruplici, prout hostem existimet aggressurum. Sed quasi vtraque phalangis pars suo latere conflictum ineat primum, ita describatur, vt longitudinem triplicem quam altitudinē habeat. Frons enim x, altitudo tribus cōstat hominibus. Quamobrem miles non tantum ex directo, verum etiam ex latere aggressus, conflictum tum excipere tum inferre, nimirum per exercitationem debet condiscere.

Arrecta deductio laua.

d d d
 d d d
 F d d d
 r d d d
 o d d d
 n d d d
 s d d d
 d d d
 d d d
 d d d

Arrecta deductio dextra.

d d d
 d d d
 d d d F
 d d d r
 d d d o
 d d d n
 d d d s
 d d d
 d d d
 d d d

Amphippi

PHalanz quæ antistomus à duplici frontis seu oris obiectu, quasi occeps vocata est, ita instruitur, ut medij tergis inter sese oppositis constent, extremi autem confligant cum aduersariis. Perutilis hæc pedestribus copiis est, cum aduersus largam hostium equestrem copiam dimicant: melius enim resistunt circumuentioni, & multiplici equitum inuasioni. Valet hoc instruendi genus potissimum contra barbaros, qui loca Istro amni vicina incolunt: quos amphippos cognominant, à mutatione equorum: ex aliis enim equis in alios transfilire consueuerunt. Equestres, quæ opponuntur copiae, forma constantes quadrata, in ordines duos parte altera longiores, pro vsus necessitate diuisæ sunt, ut totidem membris phalangis peditum bipartitæ obiciantur.

Phalanx

Occeps.

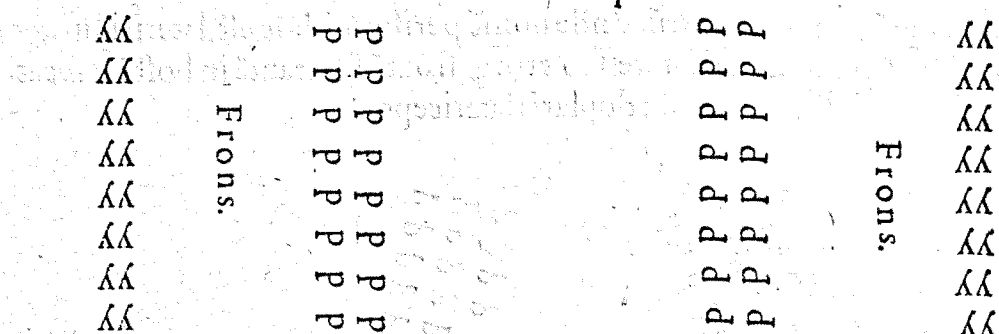
ΛΛΛ						ΛΛΛ
ΛΛΛ						ΛΛΛ
ΛΛΛ		P	P	P	o	ΛΛΛ
ΛΛΛ		P	P	P	o	ΛΛΛ
ΛΛΛ		P	P	P	o	ΛΛΛ
ΛΛΛ		P	P	P	o	ΛΛΛ
ΛΛΛ	frons	P	P	P	o	ΛΛΛ
ΛΛΛ		P	P	P	o	ΛΛΛ
ΛΛΛ		P	P	P	o	ΛΛΛ
ΛΛΛ		P	P	P	o	ΛΛΛ
ΛΛΛ		P	P	P	o	ΛΛΛ
ΛΛΛ		P	P	P	o	ΛΛΛ
ΛΛΛ		P	P	P	o	ΛΛΛ
ΛΛΛ		P	P	P	o	ΛΛΛ
ΛΛΛ		P	P	P	o	ΛΛΛ

Equestris instructio.

Equestris instructio.

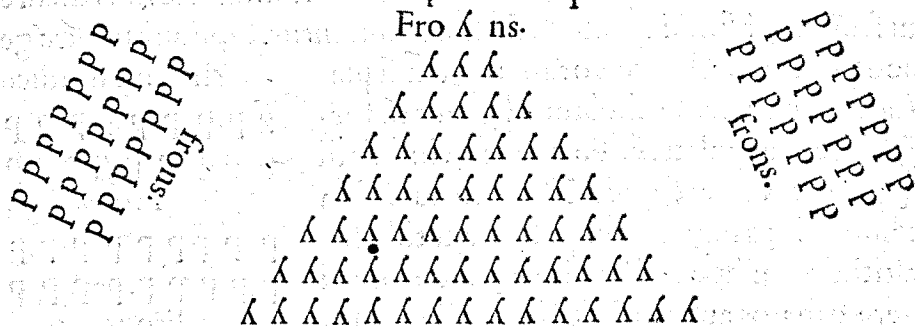
PHalanz amphistomus, nomen à duplici fronte siue ore in lateribus instituto acceperat, ita ut latericeps quædam & anceps posset nominari. Similis superiori occipiti est, præterquam quod illa suis extremis decertat, hæc suis lateribus dimicat. Cætera verò quæ de superiore exposui, huic quoque conueniunt: omnia hastis longioribus, tã hæc quàm superior illa pugnat, more Alanorum & Sauromatarum. Spectat decuriarum dimidium in partem priorem, reliqui conuersi sunt in posteriorem, ita ut dimidiati milites oppositis inter se tergis præliantur fronte duplici, altera priore, quã decuriones cõficiant: altera posteriore, quam te. giductores: cum etiã in duplarem phalangem copiae diuidi possunt, ut frons prior altera constituatur phalange, posterior altera constet.

Phalanx anceps.

Phaláx duplaris antistomus, hoc est, oiceps nuncupatur, quæ suos duces non extrà per deductiones, sed intus aduersos inter se positos habeat: tergi autem ductores extra videlicet in dextram leuamq; deductionem distinctos. Forma hæc instrui solet, quoties aduersarii equites forma rostri aggrediuntur. Cùm enim rostrum exeat in mucronem, ducesq; sequentes de latere habeat, tentâtesq; frontem copiarum pedestrium rumpere, ne id eueniat duces peditum in medio stant, vt impetum aduersariorum vel impedian, vel re infecta faciant præterire. Qui enim rostro instructi aggrediuntur, ea spe sunt, vt medios aciei profligant, omnesq; turbet copias. Quod cùm principes copiarum pedestrium intelligant, vtraq; ex parte sese veluti murum constituunt, & paulo inter se distantes, vergentesq; ad locum penitiorẽ, impetum irritum reddunt aduersariorũ. Genus id instruendi equestre quod rostrum dicimus, Philippum regem Macedonũ inuenisse scribitur. Præponere ille strenuos omnes solebat, vt eorũ virtute miles quoque deterior contineretur, opusq; vnà cum præstantioribus prosequeretur, more spiculi aut ensis, cuius acie pro sua soliditate, suoq; acumine facile transadigente, reliquum etiam ferrum, quanquàm hebes esset, non sine efficacia penetraret.

Phalanx duplaris oiceps.

Rostrum equestre.

Phaláx duplaris Peristomus seu Amphistomus, id est, latericeps siue anceps illa est, cuius partes per deductionem cornu præposito obliquè procedât, & dextra habeat præfectos, & leua tergiductores intus. Cùm enim aduersa acies quadra diuidat se in duo obliqua cornua, dextrum & sinistrum, cupiens acie hostiũ similẽ circũuenire, hac de causa, qui circũuentum sibi videt imminentem, Z in duplicem

Phalanx duplaris Homœostomus est, cū partes æquali progrediētes itinere, aut in dextra deductione ambæ continent suos duces, aut in leua.

Duplaris similiticeps.

d d d	d d d
d d d	d d d
d d d	d d d
d d d	d d d
d d d	d d d
d d d	d d d
d d d	d d d

Phalanx Heterostomus à frontis diuersitate appellata, quam Versicipité dixerim, ita instruitur, vt ambulans per inductionem duces ordinis præcedētis habeat (vt fit) in dextra deductione, sequētis autem in leua, ita vt ordines alternata principum locatione procedant. Nullus enim eodem latere suos continet principes, quo antecedens.

Phalanx versiceps.

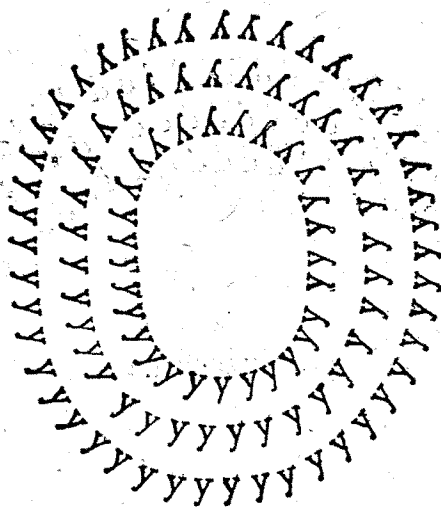
d d d d
d d d d
d d d d
d d d d
d d d d
d d d d
d d d d
d d d d
d d d d
d d d d
d d d d

TUrmam quæ ad speciem oui instruitur Ilion Theſſalus excogitarat, vnde Ile vocata est, suosq; Theſſalos eo ipſe genere instruendi exercuit. Vtile hoc est cū singulis ſuis angulis habeat principes. Primum Ilarcham, hoc, turmæ præfectum: vltimum tergiductorem, vtrinque autem lateris custodes. Opponitur huic acies, quæ forma lunæ cornibus in partem ductis priorem formetur, ducesq; ſuis in cornibus habeat, & ſuis brachiis cricūuenire aduerſas equitum copias tentet. Quamobrem illæ more Tarentinorum à longe iaculantur, circularem retorquentes accessum & turbantes. Tarētinos iaculatores appello, ſicut inter initia operis dictum est, à Tarento Calabria oppido, cuius equites paruo quodam iaculo vtī conſueverunt.

Z ii Turma

Est & altera turma oui similitudinem gerens, de qua nihil amplius dici potest, q̃ ita esse compositam, vt verset quidem, sed non iugēt. Nam eius vsus commoditatēq; superius exposuimus. Ergo genus id inuentū ab Iellone Thessalo, mādatum pōst exercitationi ab Iasone Medeæ marito. Tutum etiam & percommodū esse, cū vndiq; custodiatur decurione, tergiductore, custodibus lateris, apertum iam est. Cōstat hęc turma ex equitibus sagittariis more Armeniorum & Parthorum. Opponitur ei acies pedestris quæ Epicampius empofthia dicitur, id est inflexa antica, ob eam rem, quia ductis cornibus in partem priorē in sinum se circumagit, flexūq; imitatur. Fraudem hęc in sagittarios equites ita emolitur, vt vel egressos & cominus dimicantes suo complectatur sinu, & circumueniat: vel cornibus suis perturbet illorum robur, & frangat, atq; ita medio milite alacriore possit euincere.

Turma ad oui speciem.

d d d d d d d
 d d d d Frons. d d d
 d d d d d d d
 d d d d d d d d d d
 d d d d d d d d d d
 d d d d d d d d d d
 d d d d d d d d d d

Phalanx inflexa antica.

Quin etiam genus habetur phalangis, quæ Epicampius opifthia dicitur, cōtrario modo q̃ superior informata. Cū enim illa ante se flectat, hęc sua cornua in partem ducit posteriorē, itaq; vt illa antica, sic hęc postica nominetur. Vtilis ea quoq; ad fraudē est: quippe quæ parte media patēs, paucos qui p̃cedāt ostēdat: multos autē qui ponē subsequantur habeat: vt si confli-

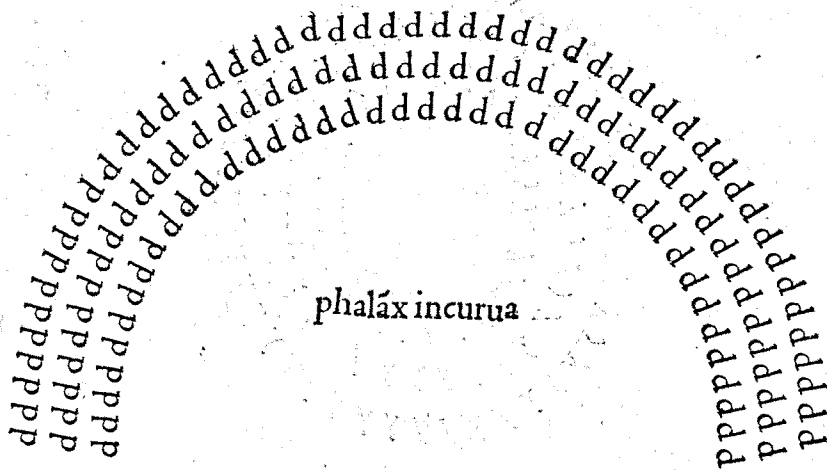
Z iii etum

etum tolerarint superarintq; , satis sit: sin minus, facile ad utrâq; suorum partē recurrere, iungiq; maiori ordini valeant. Quę autē cōtra id genus opponitur, incurua ob id appellata est. quoniā in portione flectitur orbis. Studet hæc suas copias paruas esse ostēdere frōtis incuruę ratione. Quippe cū omnia quę in orbē globūve formātur, parua suo quidem ambitu esse videātur: quanq; si explicētur, in duplū se porrigunt: quod liquidū in columnis est, quę cū in orbem se colligant, vndecunq; aspiciantur, dimidium sui tantū patere patiuntur, reliquum penitus occultant. Est autem optimum instruendi artificii, vt plus inferas aduersariis copiarum, quā primo aspectu ostendas.

Inflexa postica.

d d d d d d d d
 d d d d d d d d
 d d d d d d d d d d d d
 d d d d d d d d d d d d

Frons.

Equestris phalāx quadrata & si forma seu figura quadra instruitur, tamē non numero quoq; aptatur quadro. Haud enim in quadratis numerū certo modo describimus. Sed licet etiā duplicem ad altitudinē reddere longitudinem videlicet pro vsu imperatoris. Persæ potissimū forma hac vsi sunt, & Siculi, & Gręcorū cōplures, cū & facile esse instructū animaduernerēt, et vsum cōmodiorē. Opponit ei phalanx pedestris quod rostrū vocamus, ita instructa, vt latera omnia armatis cōposita habeat. Translata hæc forma ab equestribus rostris est. Verū in ordine equestri vnus in frōte primorē satis sit. At in pedestri non vnus occursioni hostiū sufficit, sed tres ppugnent necesse est. Sic Epaminōdas Thebanus impator cū apud Leuctra aduersus Lacedęmonios decertaret, cōstipatis in rostrū copiis, ingētē exercitū pfligauit. Efficere genus instruēdi hoc solet, quoties duplaris antistomus, hoc est, anceps illa sua cornua priora cōiūgit, posteriora seiūgit, ad formā literę v deorsum inuerse Λ.

Phalanx quadrata equestris.

yyyyyyyyyy
 yyyyyyyyyy
 yyyyyyyyyy
 yyyyyyyyyy

Frons.

Fro y ns.

yyy

yyyyy

yyyyyyy

yyyyyyyyy

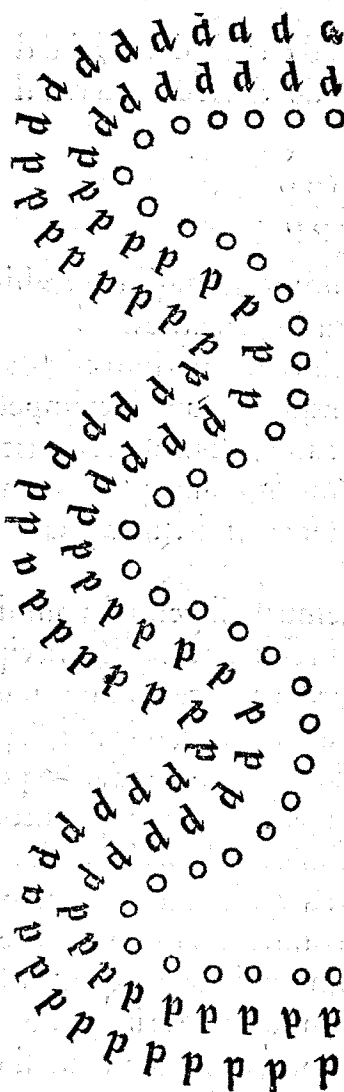
yyyyyyyyyyyyy

yyyyyyyyyyyyyy

Rostrum pedestre

Phalanx implexa.

Genus quod Pleſiũ par
 te altera lógius appel
 lamus, multiplici longitu
 dine q̃ altitudine cõſtare,
 & omni ex latere armatis
 componiſagittariis ac fun
 ditoribus cõſtitutis in me
 dio, ſolitum eſt. Qui cõtra
 eiufmodi formam præliã
 tur, genus phalãgis quam
 implexã vocamus obiici
 unt, vt ſuã formã inãqua
 litate prouocent Pleſiũ ad
 uerſum impetũ facere in
 eos qui prominẽt, atq; ita
 reſoluant denſã Plæſii in
 ſtructionem. Et quidẽ de
 curiones implexæ phalan
 gis duces aduerſos obſer
 uant, vt ſi denſa acie illi a
 gant, ipſi quoq; denſa ex
 cipient. Sin illi reſoluãtur,
 ipſi etiam diuiſi occurrãt.

Frons.

fr pppppppppp fr
 o o o o o o o o o o
 n p o o o o o o o o o
 s d d d d d d d d d p

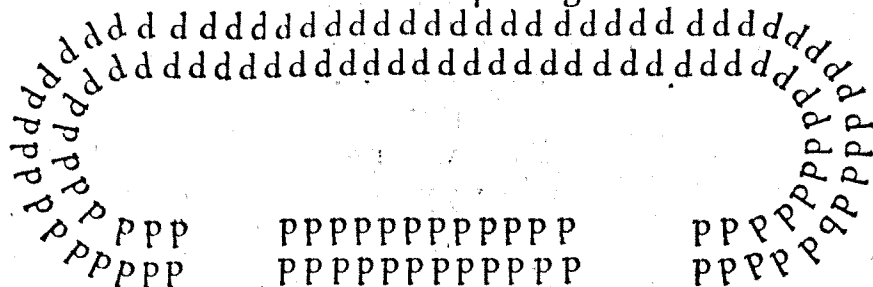
Frons.

Plæſium.

Z iiii

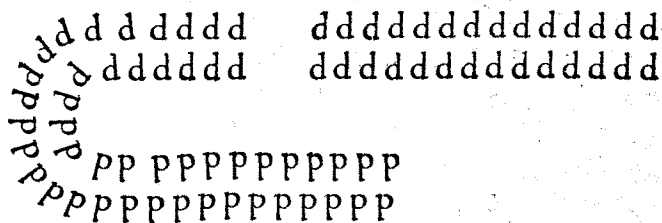
Phalangis circumuentio est, cum cornu vtrumque superat aduersarios, hoc est, excedit, & quasi complectitur.

Circumuentio phalangis.

Alterius cornu circumuentio est, cum altero cornu hostem superamus. Vnde fit, vt qui sua phalange superat, idem etiam cornu superet aduersarium: qui autem cornu superat non propterea idem phalange superet. Fieri enim potest vt etiam paucioribus copiis hostem superes tuo cornu & complectaris.

Circumuentio alterius cornu.

Extenuatio est cum altitudo phalangis contrahitur, vt ex xvi quibus constat hominibus redigatur in pauciores.

Impedimenta haberi in primis necessarium est, & ducem iis constituere probum conuenit. Modis quinque possunt duci impedimenta. Aut enim praecedent copias omnes, aut sequentur, aut in alterutro latere constituentur, aut in medio copiarum claudentur. Ponentur ante phalangem, si hostilem agrum ingrederis. Post phalangem, si latera metuis. Intra phalangem, si planum agmen placuerit ducere.

Postremo praecepta repetemus colligemusq; omnia acierum instruendarum, si prius admonuerimus breuiter quicquid praecipere vsus exigat, id & breue esse & omni ambiguitate carere oportere. Non enim solum celeritate est opus verum & claritate vocabuli, ne alii hoc, alii illud, & plerumque contrarium faciant. Verbi gratia si dixeris, declina: verbo hoc audito possunt alii declinare in hastam, alii in scutum, quae res non parum inferret perturbationis. Cum itaq; generis ac totius loco habeatur vocabulum illud, declina, adiungere debemus ad hastam, aut ad scutum, prout res exigit: & quidem ante, vt pars toti anteponatur hoc modo, Ad hastam declina: ita enim omnes idem sine errore facient. Item immuta aut euolue, generis praefert communitatem: quam ob rem partem siue speciem praepo-
nemus, vt in hastam immutare. Sic itaq; praecipiemus, Laconicam euolue, Macedonicam euolue, Choreum euolue. Nam si euolue Laconicam dixeris
aut

aut euolue Macedonicam, eueniet vt diuersæ euoluēdi agantur species. Hac igitur ratione cauendū est, ne quid ambiguè, ne quid obscure incerteq; præcipiatur: & vt species suis anteponatur generibus, seruandū omnino est. Iuuat porro ad eam rem plurimum silentium militum. Quocirca silendum in primis attendendūq; impabis: quod Homerus quoq; poëta præclare illis carminibus notat,
 Sic argiua phalanx in prælia densa moueri
 Assidue pariterq; suos dux quisque regebat
 Imperitans: alii mox festinare silentes.

Dixeris haud tantas gentes sub pectore vocem
 Condere, conspecti metuentes principis ora.

Barbarorum contrà tumultum & turbam pecori ita comparat.

Ac veluti innumeræ domini locupletis in aula
 Ad mulctram coguntur oues, balatibus illæ
 Percussæ charæ sobolis, voce omnia replent,
 Sic Troum audiri per campos vndique clamor.

Et alibi eadem de re ita refert,

Tum Phryges ingenti strepitu & clamore feruntur,
 More gruū passis liquido super aëre pennis.
 Quæ postquam gelidas hyemes hymbremq; niualem
 Fugere, Oceani repetunt clangoribus vndas.
 Alt animos taciti spirantes ire Pelasgi,
 Alter in auxilium alterius properare parati.

A Ge ad arma, ad siste ad arma, impedimenta à phalange secedant. Miles attendat præceptis, suscipe, recipe, dista, erige spiculū, versa iuga, respice præcedentem, suam decuriam dirigat tergiductor. Constituta interualla conserua, ad hastam declina, collige, ita confiste, in arrectum redde, ad scutum declina, collige, ita confiste. Ad hastam immutare, collige.

Ita confiste. Altitudinem duplica, restitue. Laconicam euolue, restitue. Macedonicam euolue, restitue. Choreum

euolue, restitue: ad hastam cōuerte, restitue ad

hastā: inflecte, restitue. Hæc de aciebus instruendis habui quæ breuiter ad te scri-

berem, Imperator, tibi victoriam,

hostibus profligatio-
 nem allatura.

Vale.

Finis Aeliani.

MODESTI LIBELLVS

DE VOCABVLIS REI MILITARIS

ris, ad Tacitum Augustum.

Es militaris in tres diuiditur partes, eqtes, pedites, classes. Equitum alas dicunt, eo quòd ad similitudinem alarum ab vtraque parte protegant acies, quæ vexillationes vocantur, à velo quia velis, hoc est, flammulis vtantur. Est & aliud genus equitum qui legionarii vocantur, propterea quòd cònexi sint legioni. Verùm ipsi pedites in duas diuisi sunt partes, hoc est, in legiones, & in auxilia. Auxilia à sociis vel foederatis gentibus mittebantur. Legio autem ab eligendo appellata est, quod vocabulum, eorū desiderat fidem atq; diligētiam, qui milites pbat. Producēdi verò tyrones sunt semp ad cāpum, & secundū matriculæ ordinē in acie dirigēdi, ita vt primo simplex & extēsa sit acies, ne quos sinus, ne quas habeat curuationes, sed equali legitimoq; spacio miles distet à milite: & præcipiendū, vt subito duplicent aciem, ita vt in ipso impetu is ad quem respōdere solet, ordo seruetur. Tertio præcipiendum, vt quadratam aciem repēte cōstituant, quo facto in Tyronium quem cuneum vocant, acies ipsa vertenda est: quæ ordinatio plurimum prodesse consuevit in bello. Auxiliares cum ducūtur ad praliū, ex diuersis locis & ex diuersis moribus veniētes, nec disciplina inter se, nec notitia, nec affectione consentiunt: & alia instituta, & alius inter eos est vsus armorū. Necesse est autē tardē ad victoriā peruenire, qui discrepāt anteq̃ dimicent. Legionibus semper auxilia tāquàm leuis armatura in acie iungebantur, vt in iis praliandi magis adminiculū esset quàm principale subsidiū. In omnibus autoribus inuenitur singulos cōsules aduersum hostes copiosissimos non amplius quàm binas duxisse legiones, additis auxiliis sociorū: tanta in illis erat exercitatio, tanta fiducia, vbi cuius bello duæ legiones crederētur sufficere posse. Sciendū est enim, in vna legione decē cohortes esse debere: sed prima cohors reliquas & numero militū & dignitate præcedit: nam genere atq; institutione literarum viros electissimos quærit. Hæc enim suscipit aquilam, quæ præcipuum signū in Romano est semper exercitu, & totius legionis insigne. Imagines Imperatorum, has enim imagines tāquàm diuina & præfētia signa singuli venerantur. Habet pedites mille cv. Equites loricatoros cxxxii: & appellatur cohors miliaria: hæc caput est legionis. Ab hac enim cū pugnandū est, prima acies incipit ordinari. Secūda cohors habet pedites dlx. eqtes lxvi. & appellatur cohors quingentaria. Tertia cohors similiter habet pedites dlx. eqtes lxvi. sed in hac cohorte tertia validiores & pbat milites, qui in media acie consistāt. Cohors quarta, habet pedites dlv, equites lxvi. Cohors quinta habet pedites dlv, eqtes lxvi. Sed quinta cohors strenuos desiderat milites: quia sicut prima in dextro, ita quinta in sinistro ponitur cornu. Hæc quinque cohortes in prima acie ordinantur. Sexta cohors habet pedites dlv, equites lxvi. In prima quoq; enucleati ascribēdi sūt iuniores: quia in secūda acie post aquilā & imagines cohors sexta cōsistit. Cohors septima habet pedites

tes dlv equites lxvi. Cohors octaua habet pedites dlv, eqtes lxvi: sed & ipsa animosos desiderat viros: quia in secūda acie cōsistit in medio. Cohors nona habet pedites dlv, equites lxvi. Cohors decima habet pedites dlv, equites lxvi & ipsa bonos cōsuevit accipere bellatores: quia sicut in secūda acie sexta dextrū, ita decima sinistrū possidet cornu. Iis decē cohortibus legio plena fūdat, quę habet pedites vi mil. cv: equites dccxxvi. Minor itaq; numerus armatorū in vnaqua; legione esse debet. Maior autē cōsuevit esse: & non tantū vnā cohortem, sed etiā alias miliarias, si fuerit iussa, suscipe. Tribunus maior per epistolā sacra Imperatoris iudicio destināt. Minor tribunus puenit ex labore. Tribunus autē vocatur ex tribu, quia p̄est militibus quos ex tribu primus Romulus legit. Ordinarii dicūtur, qui in p̄lio primos ordines ducūt. Aquiliferi qui aquilā portāt. Imaginarii, qui Imp̄atoris imagines ferūt. Optiones ab optādo appellari, q̄ antecedētibus āgritudine p̄peditis, hi tanq̄ adoptati, cū eorū vicario solēt vniuersa curare. Signiferi, qui signa portāt, quos nunc draconarios vocāt. Tesseraarii, qui tesseras per cōtubernia militū nūciant. Tessera autē dicitur p̄ceptū ducis, quo vel ad aliquod opus, vel ad bellū mouetur exercitus. Torquarii duplarēs, torquarii simplares, quibus torquis aureus solius virtutis p̄miū fuit. quē qui meruisset, p̄ter laudē interdū duplā cōsequebatur annonā. Itē primus hastatus duas cēturias, id est, cc homines ducebat in acie secūda, quē nunc ducentariū vocāt. princeps autē primę cohortis cēturiā semis, hoc est, cl homines gubernat. Sic decē cēturionibus regebatur, quibus magnę vtilitatis gratiā magnus honor à veteribus est cōstitutus, vt ceteri milites ex tota legione omni labore ac deuotione cōtenderent ad tāta p̄mia puenire. Erāt etiā cēturiones qui singulas cēturias curabāt, qui nunc cētenarij nominātur. Erāt decani x militibus p̄positi, qui nunc caput cōtubernii vocātur. Secūda cohors habet cēturiones v. Similiter tertia & quarta, vsq; ad decimā cohortē. In tota autē legione erāt cēturiones lxvi. Sed legati Imp̄. ex cōsularibus ad exercitus mittebātur, quibus legiones & auxilia vniuersa obtēperabāt in ordinatione pacis, vel necessitate bellorū, in quorū locū illustres viros cōstat magistros militū substitutos, à quibus non tantū binę legiones, sed etiā plures numero gubernātur. Proprius autē iudex erat p̄fectus legionis, habēs comitiūā primi ordinis dignitatē, qui absente legato tāq̄ vicarius ipsius potestātē maximā retinebat: tribuni vel cēturiones, ceteriq; milites eius p̄cepta seruabāt vigiliarū siue p̄fectionis. Tesseras ab eodē petebāt. Si miles crimē aliquod admisisset, autoritate p̄fecti legionis à tribuno deputabāt ad p̄nā. Arma omniū militū, itē equi, vestes, & annona ad curā ipsius p̄tinebāt. Disciplina, seueritas, exercitus non solū peditū sed etiā equitū legionariorū p̄cepto eius quotidie curabatur. Primum signū totius legionis est aquila, quā aquilifer portat. Dracones etiā p̄ singulas cohortes à Draconariis ferūtur ad p̄liū. Sed antiq̄ qui sciebāt in acie cōmisso bello celeriter ordines aciesq; turbare atq; cōfundi, & ne hoc posset accidere, cohortes in cēturias diuiserūt, et singulis cēturiis singula vexilla cōstituerūt: ita vt ex qua cohorte vel quota esset cēturia, in illo vexillo literis esset ascriptū: qđ intuetes vel legētes

† Professio-
nis.

militēs

milites, in quemuis tumultū à contubernaliis suis oberrare non possēt. Centuriones insuper qui nunc centurii vocantur, nimirū bellicosas loricas transversis cassidū cristis, ut à suis facilius noscerentur, habebant: quiq; singulas gubernare iusserūt cateruas, ut nullus existeret error: cum cūcti milites sequeretur, non solum vexillum suū, sed etiam centurionem, qui signum habebat in galea. Rursus ipsæ centuriæ in contubernia diuisæ sunt, ut decē militibus sub vno papilione degētibus vnus quasi præfesset decanus, qui caput contubernii nominatur. Contuberniū aut manipulus vocabatur, ab eo q̄ cōiunctis manibus pariter dimicabant. Quemadmodū inter pedites cēturia vel manipulus appellatur, ita inter equites turma dicitur: & habet vna turma equites xxxii. Huic qui præest, decurio nominatur. Pedites qui decē decadibus cēturiæ præerāt, ab vno cēturione sub vno vexillo gubernātur. Similiter xxxii equites ab vno decurione sub vno vexillo regūtur. Præterea cēturio eligēdus est, qui sit magnis viribus & p̄cerā statura, q̄ hastas vel missilia peritē iaculetur, & fortiter. Similiter eligēdus est decurio, qui turmę equitum præponitur, in primis habili corpore, ut loricator & armis circūdatus omnibus, cum summa admiratione equū possit ascendere, equitare fortissimè, cōto sciēter uti, sagittas doctissimè mittere, turmales suos, id est, sub cura sua equites positos erudire ad oīa quæ equestris pugna deposcit. Nunc qualiter instruēda sit acies si pugna immineat, declaratur vnus legionis exēplo: q̄ si vsus exegerit, trāsferri possit ad plures. Equites locātur in cornibus. Acies peditū à prima cohorte incipit ordinari in cornu dextro, huic cohors secūda coniungitur. Tertia cohors in media acie collocatur, huic annectitur quarta. Quinta verò cohors sinistrum suscipit cornu, sed ante signa, & circa signa, necnon etiā in prima acie dimicantes principes vocabātur, hoc est ordinarii, ceteriq; principales. Hæc erat grauis armatura, quæ habebat cassides cataphractas, ocreas in cruribus, scuta, gladios maiores, quos spathas vocāt, & alios minores, quos semispathas nomināt, plūbatas quinas positas in scutis, quas primo impetu iaciūt. Itē bina missilia, vnū maius, ferro triāgulo vnciarū nouē, hastile pedū quinq; semis, quod pilū vocabāt, nūc spiculū dicitur, ad cuius iactū exercebātur præcipuè milites, quod arte & virtute directū, & scutatos pedites & loricator equites sepe trāsuerberat: aliud minus, ferro vnciarū quinq;, hastili triū pedum semis, qđ tunc verriculū, nunc verutrū dicitur: prima acies principū, secūda hastatorū armis talibus dicitur instructa. Sed in secūda acie dextro cornu cohors sexta ponebatur, cui iūgebatur septima. Octaua cohors mediā acie tenebat, nona comitāte. Decima cohors in secūda acie semp obtinet cornu. Instruētiōis verò lex est, ut in primo ordine exercitati & veteres milites collocentur, quos antea principes vocabāt. In secūdo ordine circūdati cataphractis, & optimi milites cū spiculis vel lāceis ordinētur, quos phastatos vocabāt. Inter ordinē à tergo vallatū sex pedes distare voluerūt, ut haberēt pugnātes spaciū accedēdi atq; recedēdi: vehemētius enim cum saltu cursūq; tela mittuntur. In his duobus ordinibus atate maturi & vsu cōfidentes, & muniti grauioribus armis collocantur. Hi enim ad vicem muri nec cedere nec sequi aliū debent, ne turbētur
ordines

ordines, sed aduersarios vehemētes excipere, & stādo pugnādoq; repellere vel fugare. Tertius ordo disponitur de armatis velocissimis, de sagittariis iuuenibus, de bonis iaculatoribus, quos antea ferentarios nominabant. Quartus autē ordo cōstituitur de scutatis expeditissimis: de sagittariis iunioribus, de his qui alacriter se agunt verutis vel martiobarbulis, quas plūbatas nomināt, qui dicebantur leuis armaturæ. Sciendum est ergo stantibus primis ordinibus, tertium, & quartum ordinē ad prouocādum cum missilibus & sagittis primo loco semper exire: qui si hostes in fugam vertere poterunt, ipsi cum equitibus persequuntur: si verò ab hostibus pulsi fuerint, redeunt ad primam & secundam aciem, & inter ipsas recipiunt se ad loca sua. Prima autem & secunda acies cum ad machæras, id est, spatas & pila (vt dicitur) ventum fuerit, totum sustinet bellum. In quinta acie ponebantur balistarii, funditores, tragularii, fustibulatores qui fustibalis lapides iaciunt. Fustibalus est longus pedes quatuor, cui per medium ligatur funda de corio, & vtraque manu impulsus, propè ad instar onagri dirigit saxa. Sextus ordo post omnes à firmissimis & scutatis & omni genere armorū munitis bellatores tenebat, quos antiqui Triarios appellabāt. Hi vt requieti & integri acius inuaderent hostes, post vltimas acies sedere consueuerant. Sed si quid in primis ordinibus accidisset, de eorum viribus reparationis spes tota pēdebat. Omnes autem signarii, quāuis pedites sint, loricas minores accipiebāt, & galeas ad terrorem hostium vrsinis pellibus tectas. Centuriones verò habebant cataphractas, & scuta, & galleas ferreas, transuersis & argentatis cristis, vt facilius agnoscerentur à suis. Illud autem sciēdum est & modis omnibus retinendū, quòd cōmisso bello, prima ac secūda acies stabat immota. Triarii quoq; residebant. Ferentarii autem armatura leuis, & sagittarii, & funditores aduersarios prouocabant, ante aciem procedentes, si hostes fugare poterāt, sequebantur: sed si eorum virtute ac multitudine premebantur, reuertebātur ad suos, & post eos stabant. Excipiebat autē præliū grauis armatura, & tanquāmur murus (vt ita dicam) ferreus stabat, & non solum missilibus, sed etiam gladiis cominus dimicabant. Et si hostes fugassent, non sequebatur grauis armatura, ne aciem suam ordinationemq; turbaret, & dispersos recurrētes hostes incompósitos opprimeret, sed leuis armatura cum funditoribus, sagittariis, & equitibus fugiētes sequebatur inimicos. Hac dispositione ac cautela sine periculo legio vincebat, aut superata seruabatur incolumis, quia legionis vis est facile nec fugere, nec sequi: sed ne milites aliquādo in tumultu prælii à suis cōtubernalibus aberrarent, diuersis cohortibus diuersa in scutis signa pingebant. Præterea in aduerso vniuscuiusq; militis erat nomē literis ascriptū, addito ex qua essent cohorte, quāue centuria. Ex his autē apparet legionē bene institutā quasi inuictissimā esse ciuitatē, quæ omnia prælio necessaria secū vbiq; portaret: nec metueret repentinū hostiū suppetum, quæ etiā in mediis cāpis subitò fossa valloq; muniretur. Habet præterea legio tubicines, cornicines, buccinatores. Tubicines ad præliū vocāt milites, & rursus receptui canūt. Cornicines quoties canūt, nō milites sed signa ad eorum obtēperant nutū. Ergo quoties ad aliquod opus exituri sunt soli milites, tubicines canunt: quoties mouēda sunt signa, cornicines canūt. Classiarii autē appellantur buccinatores qui cornu ducunt exercitum: hoc insigne videtur imperii, quia

quia classicum canit imperatore praesente, vel cum in milite capitaliter animadvertitur. Hoc enim ex imperialibus legibus fieri necesse est. Siue ergo ad vigilas vel angarias faciendas, siue ad opus aliquod, vel ad cursuionem campi exeunt milites, tubicine vocante operantur. Rursus, tubicine admonente cessant. Cum autem mouentur signa, aut iam mota figenda sunt, cornicines canunt. Quod ideo in omnibus exercitiis & processibus custoditur, ut in ipsa pugna facilius obtemperent milites, siue eos pugnare, siue stare, siue sequi, vel redire praecipiant duces. Siquidem ratio manifesta est, semper in acie debere fieri, quod necessario faciendum videtur in praelio. De singulis centuriis quaterni equites & quaterni pedites excubitu nocte faciunt. Et quia impossibile videbatur in speculis vigilantes singulos permanere, ideo in quatuor partes ad delidem sunt diuisae vigiliae, ut non amplius quam tribus horis nocturnis necessarium sit vigilare. A tubicine omnes vigiliae committuntur, & finitis horis a cornicine reuocantur. Constructa acie peditum, equites ponuntur in cornibus, ita ut loricati omnes & contenti iuncti sint peditibus. Sagittarii autem, vel qui loricam non habent, longius euegentur: a fortioribus namque equitibus peditum protegeda sunt latera, & a velocioribus atque expeditis hostium cornua semper fundenda atque turbanda. Scire debet dux contra cuneos, hoc est globos hostium, quot equites oporteat poni. Nam nescio qua occulta ratione imo penitus diuina, alii contra alios dimicant melius: & qui fortiores vicerant, ab inferioribus saepe vincuntur. Quod si equites impares fuerint, more veterum, velocissimi cum scutis leuibus pedites ad hoc ipsum exercitati, iisdem miscendi sunt, quos expeditos quasi volitantes, velites nominabant. Quo facto, quamuis fortissimi equites hostium euenerint, tamen aduersus mixtum agmen pares esse non possunt. Vnum hoc remedium omnes duces veteres inuenerunt, ut assuefacere iuuenes currentes egregie, & inter binos equites, singulos ex his pedites collocarent cum leuioribus scutis, gladiis, atque missilibus. Elephantis in praeliis magnitudine corporum, barritus horrore, formae ipsius nouitate, homines equosque conturbant. Hos contra Romanum exercitum primus in Lucania rex Pyrrhus eduxit. Postea Hannibal in Africa, rex Antiochus in Oriente, Iugurtha in Numidia, copiosos habuerunt, aduersus quos diuersa excogitarunt genera armorum. Nam Centurio in Lucania gladio manu, quam promuscidem vocant, vni abscondit: & bini cataphracti equi iungebantur ad currum, quibus insidentes clibanarii, sarissas, hoc est, longissimos contos, in elephantos dirigebant.

Alii contra elephantos, cataphractos milites immiserunt, ita ut in brachiis eorum, vel in cassidibus, vel humeris, aculei ingentes ponerentur ex ferro, ne elephas bellatorem contra se venientem posset apprehendere. Praecipue tamen antiqui velites aduersus elephantes ordinauerunt. Velites autem erant iuuenes leui armatura, corpore alacri, qui ex equis optime missilia dirigebant: hi equis praecurrentibus, ad latiores lanceas, vel maiora spicula beluas occidebant. Sed crescente audacia, postea collecti plures milites, pariter pila, id est, missilia in elephantes congebant eosque vulneribus elidebant. Illud additum est, ut funditores cum fustibalis & fundis, rotundis lapidibus destinatis, in illos per quos regebantur elephantes, cum

tes, cum ipſiſturribus affligerent atq; maſtarent, quo nihil tutius inuenitur, poſtea venientibus beluis, quaſi irrupiſſent aciem, ſpaciũ milites dabant: quæ cum in agmen medium perueniſſent, circumfulſis vndiq; armatorum globis, à magiſtris militum abſq; vulneribus capiebantur illæſi. Sed optima ratio eſt, & ad victoriam plurimũ confert, vt lectiſſimos de peditibus equitibuſq; cum vicariis comitibus, tribunisq; vacatibus habeat dux poſt aciem in ſubſidiis preparatos, alios circa cornua, alios circa mediũ: vt ſicubi hoſtis vehementer inſiſtit, ne rumpatur acies, prouolent ſubitò, & ſuppleant loca, additaq; virtute, inimicorum audaciam frangant. Huius cautelã primi Lacones inuenerunt, imitati Chartaginiſes. Alteram poſt hæc ubiq; ſeruarunt: hac diſpoſitione nulla melior inuenitur. Nam directã acies hoc ſolũ agere debet, petere vt hoſtem repellat, aut fundat. Si cuneus ſit agendus, aut forfex, ſuperfluos habere debebit, de quibus cuneum forficemq; faciens ducenda ſit. Gnauiter ex abundantibus ducitur. Nam ſi de loco ſuo ordinatum militem transferre cœperis, vniuerſa turbabis. Quod ſi bellatorum copia tibi non abũdat, melius eſt habere aciem breuiorem, dũmodo in ſubſidiis colloceſ plurimos. Cũ explorator hoſtium latenter oberrat in caſtris, omnes ad tentorium ſuum per diem redire iubeantur: ſtatim deprehẽditur explorator. Cũ conſilium tuum cognoueris aduerſariis proditum, diſpoſitionem mutare te conuenit. Rarò enim manet abſconditum, quod ad notitiã multitudinis iam peruenit. Fieri quid debeat tractato cum multis: quid verò facturus ſis, cum pauciſſimis ac fideliſſimis, vel potius ipſe tecũ. Hæc Martii operis præcepta per diuerſos autorum libros diſperſa, Imperator inuiſte, mediocritatem meam abbreviare iuſſiſti, ne vel ſtudiũ naſceretur ex plurimis, vel plenitudo fidei deeſſet in paruis. Neq; enĩ degenerauit in hominibus Martius calor, nec defeſtẽ ſũt terræ, quæ Lacedæmones, quæ Atheniẽſes, quæ Marſos quæ Samnites, quæ Pelignos, quæ ipſos progenuere Romanos. Nonne Epiri armis plurimum aliquando valuerunt? Nonne Macedones ac Theſſali ſuperatis Perſis, vſq; ad Indiam bellando penetrarunt? Dacos autem & Myſos & Traces inter bellicoſos ſemper fuiſſe manifeſtum eſt, vt ipſum Martem fabulæ apud eos natum eſſe confirment. Longum eſt ſi vniuerſarum prouinciarum vires enume-^{Martis} rare contendam, cũ omnes in Romani imperii ditione conſiſtant. Sed longa^{patria.} ſecuritas pacis homines partim ad delectationem ocii, partim ad ciuilia traduxit officia: ita cura exercitii militaris primò negligẽtius agi, poſtea diſſimulari, ad poſtremum olim in obliuionẽ perducta cognoscitur.

F I N I S.

